

**Міністерство освіти і науки України
Львівський інститут економіки і туризму**

**ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ
ПАМ'ЯТКИ ПРИКАРПАТТЯ ТА
КАРПАТ – ВАЖЛИВІ ОБ'ЄКТИ В
РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ**

*Збірник матеріалів
II Всеукраїнської науково-практичної конференції
(Львів, 24-25 квітня 2014 р.)*

Львів-2014

ББК 63.3 (4УКР)я43
Б48

**Міністерство освіти і науки України
Львівський інститут економіки і туризму**

*Рекомендовано до друку Вченюю радою
Львівського інституту економіки і туризму*

Б48 Історико-культурні пам'ятки Прикарпаття та Карпат — важливі об'єкти в розвитку туризму: [Текст]: зб. матер. II Всеукр. наук.-практ. конф. (Львів, 24-25 квітня 2014 р.) / Міністерство освіти і науки України, Львівський інститут економіки і туризму. — Львів: ЛІЕТ, 2014. 240 с.

ISBN 978-966-2400-34-2

У збірнику матеріалів II Всеукраїнської науково-практичної конференції пропонуються інноваційні наукові розробки, методи, методичні прийоми, підходи в справі теоретичної і практичної організації туризму, висвітлюються важливі й актуальні питання стану, перспектив розвитку туристичної індустрії на Прикарпатті та в гірських районах Карпат, на базі національної та світової історико-культурної спадщини.

Для наукових, науково-педагогічних працівників, фахівців в галузі туризму, аспірантів і студентів.

ББК 63.3 (4УКР)я43

ОРГАНІЗATORI KONFERENCIЙ:

- Львівський інститут економіки і туризму;
- Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;
- Департамент Міжнародного співробітництва та туризму Львівської обласної державної адміністрації.

УПОРЯДНИКИ:

Бочан І. О. — голова оргкомітету, ректор, д.е.н., професор;

Берест Р. Я. — відповідальний редактор, д.і.н., професор;

Стоколос-Ворончук О. О. — редактування, к.ф.н., доцент;

Кім Г. О. — редактування, коректура.

Матеріали подано в авторській інтерпретації.

ISBN 978-966-2400-34-2

© Автори статей, 2014

© Львівський інститут економіки
і туризму, 2014

ЗМІСТ

Роман БЕРЕСТ	
РЕЗУЛЬТАТИ ВИВЧЕННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ КРАЮ У 2013 РОЦІ ДОСЛІДНИКАМИ ЛЬВІВСЬКОГО ІНСТИТУTU ЕКОНОМІКИ І ТУРИЗMU.....	5
Ольга АНІСІМОВИЧ-ШЕВЧУК	
МОНАСТИР ПРЕОБРАЖЕННЯ ГОСПОДНЬОГО У СПАСІ: ІСТОРІЯ ТА МОЖЛИВІСТЬ ЗАЛУЧЕННЯ У СФЕРУ ТУРИЗMU.....	22
Оксана БЕГЕЙ, СТОКОЛОС-ВОРОНЧУК	
ЖІНОЧІ ЧЕРНЕЧІ ОСЕРЕДКИ НАПРИКІНЦІ XIX – ПОЧ. ХХІ СТ. НА СТАРОСАМБІРЩИНІ: ІСТОРІЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ.....	39
Любомир БЕЗРУЧКО	
САКРАЛЬНІ ОБ'ЄКТИ ПУСТОМИТІВЩИНИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ ТУРИСТИЧНОГО ВИКОРИСТАННЯ.....	49
Оксана БЕГЕЙ, Ірина СТУПЧАНСЬКА	
ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ ПАМ'ЯТКИ ГНІЗДИЧЕВА, ЛІВЧИЦЬ І РУДИ ЖИДАЧІВСЬКОГО РАЙОНУ ТА ЇЇ ПОТЕНЦІАЛ ДЛЯ РОЗВИТКУ ТУРИЗMU.....	58
Тетяна БОЖУК, Галина ПЕТЬКО	
МУЗЕЇ ПРОСТО НЕБА ЯК ОБ'ЄКТИ ТУРИЗMU, ЩО ДОЗВОЛЯЮТЬ ПІЗНАТИ КУЛЬТУРУ НАСЕЛЕННЯ ПРИКАРПАТТЯ І КАРПАТ.....	66
Зенон БОРОВЕЦЬ	
СТРАДЧ В КУЛЬТУРНІЙ ТА ДУХОВНІЙ СПАДЩИНІ УКРАЇНИ.....	69
Наталя БУЛИК	
ПОЛІТИКО-ПРАВОВА БАЗА ОХОРОНІ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИХ ПАМ'ЯТОК У XIX СТ. ТА ШЛЯХИ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ У СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ.....	75
Михайло КРІЛЬ	
ТЕРНАВА ТА ЇЇ ОКОЛИЦІ ЯК ПРИВАБЛИВІ ОБ'ЄКТИ ТУРИЗMU.....	94
Оксана Чопик	
ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ МІСЛЕННЯ У ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦЯ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ.....	102
Ірина ФРАНКІВ	
ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ РЕСУРСИ СЛ. ГОРОДОЦЬКОГО РАЙОНУ	107
Надія КІНДРАЧУК	
ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА КАРПАТСЬКОГО РЕГІОNU УКРАЇНИ: СУЧASНІЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ В ТУРИЗMU.....	116
Оксана ФАСТОВЕЦЬ	
СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПОДІВОГО ТУРИЗMU	122
Галина КОЗАК	
ІСТОРИЧНЕ МИNUЛЕ СЕЛА ТУЛИГОЛОВЕ ГОРОДОЦЬКОГО РАЙОНУ ЯК ВАГОМІЙ ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ТУРИСТИЧНОГО ІМІДЖУ КРАЮ.....	128

Тарас МАЛАНЮК	
ОБОРОННО-САКРАЛЬНА АРХІТЕКТУРА ОПІЛЛЯ	
XII – XVII СТ. (НА ПРИКЛАДІ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛ.).....	137
Ольга МУХА	
ЗНАЧЕННЯ ЕСТЕТИЧНОГО ФАКТОРУ У	
ТУРИСТИЧНО-ЕКСКУРСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	144
Юрій СТЕЦІК	
МОНАСТИРСЬКИЙ КОМПЛЕКС ДРОГОБИЦЬКОГО	
ВАСИЛАНСЬКОГО МОНАСТИРЯ СВЯТИХ ВЕРХОВНИХ	
АПОСТОЛІВ ПЕТРА І ПАВЛА (1775 – 1825 рр.).....	152
Ірина ФРАНКІВ	
ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНІ РЕСУРСИ	
МИКОЛАЇВСЬКОГО РАЙОНУ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	160
Володимир КЛАПЧУК, Михайло КЛАПЧУК,	
Оксана КЛАПЧУК	
МЕТОДИКА ОЦІНКИ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНИХ	
РЕСУРСІВ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ	174
Мирослава ЮНКО	
ДРОГОБИЧЧИНА В КРАЄЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ ІВАНА ФРАНКА.....	187
Маріанна ПАВЛИШИН	
АНАЛІЗ ФАКТОРІВ ВПЛИВУ НА ЗБЕРЕЖЕНІСТЬ ФРЕСОК – ЯК	
ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИХ ПАМ'ЯТОК КАРПАТСЬКОГО КРАЮ.....	193
Роман ЛОЗИНСЬКИЙ	
ІСТОРИКО-ДЕМОГРАФІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ НОСТАЛЬГІЙНОГО	
ТУРИЗМУ НА ТЕРИТОРІЇ ЯВОРІВСЬКОГО ВІЙСЬКОВОГО ПОЛІГОНУ.....	198
Віктор ЦІМБАЛЮК, Микола ЦІМБАЛЮК,	
Надія ПОПІК, Надія ПАНАСЮК	
СУБКУЛЬТУРА В СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ: ВЗАЄМОДІЯ	
ТА ТЕНДЕНЦІЇ ЇЇ РОЗВИТКУ В ПОСТРЕФОРМНИЙ ПЕРІОД.....	206
Маркіян БОДНАРЧУК, Ольга АНІСИМОВИЧ-ШЕВЧУК,	
САКРАЛЬНІ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ ПАМ'ЯТКИ МОСТИЩИНИ.....	212
Михайло ГАЧАН,	
ІСТОРІЯ СЕЛА МІГОВО ТА МОЖЛИВІСТЬ ЇЇ	
ЗАЛУЧЕННЯ У ТУРИСТИЧНУ СФЕРУ.....	221
Ольга ЦІМБАЛА, Ольга СТАХІВ	
КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНА СПАДДИНА КНЯЖОГО ЗВЕНИГОРОДА.....	229
Наталія ЛИСИК	
ТУРИСТИЧНІ РЕСУРСИ ХОДОРІВСЬКОГО ОПІЛЛЯ.....	236

РЕЗУЛЬТАТИ ВИВЧЕННЯ

**ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДШИНИ КРАЮ У 2013 РОЦІ
ДОСЛІДНИКАМИ ЛЬВІВСЬКОГО ІНСТИТУТУ ЕКОНОМІКИ І
ТУРИЗМУ**

Розглянуто основні підсумки наукових досліджень історико-культурних пам'яток у 2013 році в п'ятьох районах Львівщини. Акцентовано увагу на певних особливостях формування та розвитку національної й світової спадщини. Вказано на значні перспективи Прикарпатського регіону і важливому значенні регіону у розвитку туризму.

Ключові слова: дослідження, район, пам'ятки, ресурси, історія, храми, туризм.

У 2013 р. колектив кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Львівського інституту економіки і туризму під керівництвом д.і.н., проф. Береста Р.Я. продовжив виконання Програми другого року науково-дослідної теми “Дослідження історії, світової і вітчизняної культури та застосування їх результатів в туризмі”. Об’єктом уваги дослідників стало п’ять районів Львівської області (Дрогобицький, Жидачівський, Миколаївський, Мостиський, Пустомитівський), що охопило понад 450 населених пунктів та площа майже 5 тис. км². Враховуючи особливості виконання наукових досліджень, а також потребу багатогранного вивчення різних за призначенням й походженням історико-культурних пам'яток, подій, явищ, процесів, робочу групу було сформовано з різнопрофільних фахівців. Загалом у поточному році над виконанням науково-дослідної тематики за сумісництвом працювало: один доктор історичних наук, п’ять кандидатів наук, один аспірант, чотири викладачі – фахівці в напрямі історії, філософії, права, старший лаборант, технічний редактор, а також студенти Інституту.

На першому етапі, що включав перший та другий квартали поточного року, передбачалося вивчення топоніміки походження назв населених пунктів, опрацювання вітчизняної та зарубіжної історіографії, опублікованих документів, архівних джерел, фондових збірок музеїв, матеріалів приватних бібліотек, колекцій з історії населених пунктів того чи іншого району. Метою виконання робіт першого етапу був збір інформативної джерельної бази з історії населених пунктів досліджуваних районів. У перспективі зібрані

матеріали ляжуть в основу спеціального архівного фонду Інституту, який можна буде використати для підготовки туристичних путівників, наукових та навчально-методичних праць, навчальних програм, лекційних курсів, туристичних маршрутів тощо.

Другий етап досліджень був запланований на літній період (ІІІ квартал). Він передбачав виконання польових науково-дослідних робіт у населених пунктах закріплених районів. Дослідження включали: польовий опис історико-культурних пам'яток, їх фото й відео фіксацію, збір інформативних даних від місцевих мешканців, очевидців та учасників подій, явищ суспільного життя, а також продовження й розширення пошукових робіт зі збору історичних джерел за темою наукових досліджень у районних й сільських бібліотеках, місцевих архівах, музеях, монастирях, школах, церквах, приватних колекціях і т.п. Метою виконання робіт другого етапу було підтвердження чи спростування зібраних у попередньому етапі джерельних матеріалів, їх збагачення фото-відеофіксацією, розширення бази даних за рахунок відомостей місцевого населення, відомостей закладів та установ.

Третій етап науково-дослідних робіт передбачав доопрацювання архівних документів Державного архіву Львівської області, Центрального Державного Історичного Архіву України у Львові, відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки імені Василя Стефаника, Львівського національного університету імені Івана Франка, фондів низки історичних, краєзнавчих, археологічних музеїв, приватних збірок й колекцій тощо. Метою виконання робіт третього етапу був пошук та доповнення зібраних дослідниками даних маловідомими, неопублікованими історичними матеріалами, а також їх узагальнення у індивідуальних річних звітах.

На підставі наказу ректора Інституту за Жидачівським районом були закріплені: с.н.с., к.і.н. Бегей О.І., м.н.с. викл. Лисик Н.М. та студентка Ступчанська І.М.; Дрогобицьким – н.с., ст. викл. Козак Г.Ю., н.с., ст. викл. Юнко М.М. та студент Галушка Т.І.; Мостицьким – к.п.н., с.н.с. Анасимович-Шевчук О.З., м.н.с., викл. Боднарчук М.З. та студент Наконечний Т.І., Миколаївським – с.н.с., к.і.н. Франків І.Я., с.н.с., к.і.н. Булик Н.М. та студентка Петришин М.Р.; Пустомитівським – с.н.с., к.г.н. Безручко Л.С., м.н.с., викл.-стажист Димочкіна В.В. та студент Войцехівський Р.С.

За результатами наукових досліджень у закріплених за дослідниками районах Львівщини було виявлено низку майже невідомих історико-культурних об'єктів, які належать не лише до вітчизняної, але й світової історико-культурної спадщини.

Жидачівський район. До його складу входить два міста (Жидачів, Ходорів), три селища (Гніздичів, Журавно, Нові Стрілища) та 118 сіл. На території району знаходиться близько 400 об'єктів культурної спадщини, зокрема, пам'ятки археології, унікальні зразки сакральної та побутової архітектури, малярства, оборонних споруд. З них, на сьогоднішній день на державному обліку перебуває 167 об'єктів: 47 – пам'яток історії, 21 – монументального мистецтва, 37 – археології, 56 – архітектури. У районі є 6 пам'яток національного значення (церква та дзвіниця Різдва Богородиці с. Бережниця, церква та дзвіниця Введення в храм Пресвятої Богородиці с. Вибранивка, дзвіниця Покрови Пресв. Богородиці с. Корчівка, оборонна вежа с. П'ятничани).

Особливу історичну, культурну, архітектурно-містобудівну та ландшафтну цінність мають міста Жидачів, Ходорів, смт Гніздичів, що внесені до Списку історичних населених місць України. Зараз ведеться робота щодо включення до даного Списку смт Журавно та села Руда. Восени 2011 р. у с. Бертешів була виявлена криївка УПА, яку найближчим часом планують занести до переліку історичних пам'яток.

До цінних пам'яток археології відносяться околиці Жидачева в урочищах Замок, Кораблище та інші, де виявлено поселення доби палеоліту, мезоліту, енеоліту, черняхівської культури III–IV ст. н.е., раннього залізного віку перших століть н. е., городища давньоруського періоду XII–XIII ст. н. е. тощо. У Жидачеві колись існувало городище XI–XIV ст., на якому збудували середньовічний замок. До XVIII ст. в місті знаходилися старостинська адміністрація Жидачівського повіту. В архіві збереглися актові документи гродських та земських судів. Від міста замок відділявся ставком з насипною греблею посередині. У XVIII ст. замок вже був зруйнований. В середні віки Жидачів мав укріплення у вигляді земляних валів і дерев'яної огорожі.

У Жидачівському районі збереглися залишки давніх городищ та замків. Зокрема, оборонний замок був у Журавному. Він, разом з іншими міськими укріпленнями, відзначений на карті Боплана. Але на даний час його не існує. Крім замку і р. Дністер місто захищала міська стіна, до якої примикала єврейська синагога, мурований костел з контрфорсами, стіни жіночого монастиря та інші будівлі. Потужний оборонний замок колись існував у Новому Селі. Місцеві жителі пов'язують його з родинною власністю гетьмана Івана Виговського, який в другій половині XVII – середині XVIII ст. володів навколошніми селами з центром у с. Руда.

На території району виявлено кілька укріплених поселень, які відносять до початку II тис. до н.е. Зокрема, городище у Которинах,

оборонний двір у Млиниськах, Нових Стрілищах, Підністрянах, Соколівці, замчища у Городищі, Грусятичах, Дев'ятниках та ін.

Великі перспективи Жидачівський район має у розвитку релігійного туризму. Найбільшою духовно скарбницею та гордістю є церква Воскресіння Господнього в Жидачеві. Вона закладена наприкінці XVII – початку XVIII ст. Проте велика пожежа 14 травня 1888 р. знищила три четверті міста, у тому числі й Воскресенську церкву. Нинішню, муровану церкву, почали будувати у 1892 р. за проектом архітектора В. Нагірного, а 29 вересня 1901 р. з благословення митрополита А. Шептицького храм був освячений. Окрасою і найбільшою цінністю церкви Воскресіння Господнього є Жидачівська Чудотворна ікона Матері Божої, що вважається унікальною пам'яткою українського малярства. Її автор – ієромонах Веніамін (1406 р.). Відпусти до ікони проводяться із 1752 р., а з 1948 р. – у восьму неділю (або у неділю після Зіслання святого Духа).

З числа сакральних споруд Жидачева виділяється костел Успіння Діви Марії. Первісно храм був дерев'яний, оточений цвинтарем. Мурована свята мала характерні риси оборонного будівництва, оскільки містилася біля міських укріплень та міської брами. Костел був з'єднаний підземним ходом із замком і, ймовірно, слугував тимчасовим притулком для місцевого населення під час ворожих нападів.

В Жидачівському районі працює низка громадських музеїв та музеїніх закладів. Зокрема, Музей історії с. Бортники, Музей історії Жидачівського целюлозно-паперового комбінату, Історико-краєзнавчий музей при Ходорівській ЗОШ I–III ст. №1, Літературно-краєзнавчий музей с. Підністряни при ЗОШ I–III ст. У 2010 р. в с. Юшківці відбулося відкриття музею Слави Стецько. Надзвичайно привабливим у історико-пізнавальному та туристичному плані є музей гетьмана Івана Виговського (відділення Львівської галереї мистецтв) в с. Руда – його колишньому родовому маєтку.

Таким чином, Жидачівський район має доволі вагомий історико-культурний потенціал для розвитку на його базі туристичної інфраструктури, створення умов привабливості для вітчизняного та зарубіжного туриста.

Мостиський район. Сліди перебування стародавніх людей на території району сягають найдавніших часів. До числа цінних історичних пам'яток відносять: стоянки, поселення, відкриті селища й городища, могильники, переважно, курганного типу тощо. На території району виявлено селища трипільської культури, яка існувала упродовж мідного віку (IV – поч. II тис. до н. е.). Зокрема, у с. Крукеничі, Малнів,

Зав'язанці, Поповичі виявлено керамічний посуд, архаїчні (кам'яні, крем'яні та кістяні) знаряддя праці трипільців. Стародавні поселення відкриті поблизу Твіржі і Берегового, на побережжі Вишні. Поблизу сіл Баличі, Великі Новосілки, Мочеради досліджено кургани шнурової кераміки (ІІІ – перша пол. ІІ тис. до н. е.).

Історично склалося так, що на території Мостиського району паралельно розвивалися, взаємозбагачувалися різні національні культури (українська, польська, литовська та ін.). Тому й поселення тут ідентифікують часто за національною ознакою, наприклад, українське (с. Нагірне, с. Підліски), польське (с. Пнікут, с. Крисовичі) чи литовське (Ятвяги). Звичайно, зараз це умовний місцевий поділ. Давні сакральні споруди, які збереглися, яскраво засвідчують національні особливості. Зазвичай, майже у населеному пункті знаходиться церква або костел і тому часто історичні особливості розвитку села чи містечка, віддзеркалені в сакральній архітектурі, яскраво проявляють національність його мешканців.

За статистичними даними у Мостиському районі станом на липень 2013 р. нараховується 69 об'єктів культурної спадщини. З них: три пам'ятники монументального мистецтва (Т. Шевченку, Б. Хмельницькому (Мостиська) та І. Вишенському (Судова Вишня); 42 об'єкти відносять до пам'яток історії архітектури і археології. Найціннішими є пам'ятки національного значення (давньоруське городище в Судовій Вишні, сакральні споруди у селах Годині, Гостинцеве, Дмитровичі, Буховичі та ін.). З 42 зареєстрованих споруд району: 10 – дерев'яні, 11 церков і 7 дзвіниць оббиті пластиком, бляхою тощо, 10 церков – перебудовані. Виділяються чотири муровані костели і два палаці (Мостиська і Судова Вишня), папірня у Судовій Вишні.

Дослідження показали, що 18 об'єктів сакральної архітектури району не включені в реєстр. Зокрема, костел св. арх. Михаїла та церква св. Покрови (Мостиська), костел Непорочного Зачаття пресв. Діви Марії (с. Йорданівка), костел Успіння пресв. Діви Марії (с. Раденичі), церква св. архангела Михаїла (с. Соколя) і ін.

Цікавими за часом спорудження, архітектурним стилем є дерев'яні церкви в с. Годині (Воздвиження Чесного Хреста, 1729 р.), с. Гостинцеве (пресв. Богородиці, 1659 р.), у с. Шишоровичі (Воскресення Господнього, 1913 р.) та ін. До числа найдавніших дерев'яних церков Мостищини належить храм св. Миколая у с. Дмитровичі, який збудований 1655 р. У церкві зберігся іконостас 1674 р. роботи майстра Федора з Вишні, стінопис 1698 р. зі зображенням “Страстей” на північній та “Страшного суду” на південній стінах нави.

Серед історико-культурних пам'яток Мостиського району унікальністю відзначається дерев'яний костел Успення пресвятої Діви Марії 1754 р. (с. Раденичі), а також величним оздобленням костельна споруда в с. Пнікут і т.д.

Поблизу теперішнього державного кордону України з Польщею, біля с. Поповичі, знаходиться історична пам'ятка часів Першої світової війни – залишки потужних підземних оборонних фортів, які збудовали австрійці ще в середині XIX ст. Вони призначалися захищати сухопутні підступи до Перемишля та контролювати найважливіші сухопутні шляхи, що йшли зі Львова у Західну Європу. Група укріплень біля Попович була найпотужнішою. Вона додатково мала захист земляними ровами, валами, а підземні приміщення були забезпечені водою, продуктами запасами, озброєнням, оснащені електродвигунами, вентиляторами, рефлекторами та іншим спеціальним обладнанням.

В плані розвитку міжнародного туристичного співробітництва зазначимо, що зараз на території Польщі знаходиться аж 12 фортів, а в Україні – 6, але вони краще збережені. Адміністрація Мостиського району планує відкрити на місці фортифікаційних споруд музейно-туристичний комплекс.

У Мостиському районі є низка чужоземних військових поховань воїнів російських, австро-угорських, польських, німецьких, радянських армій, пам'ятних знаків загиблим у Першій та Другій світових війнах. Зокрема, у с. Чернєве відновлено австро-угорське військове кладовище, біля сіл Хідновичі, Храпличі, Хлиплі такі поховання залишилися лише у пам'яті мешканців і для їх відновлення потрібно провести пошукові роботи. Особливе значення мають національні поховання, символічні могили героям, які воювали за волю й незалежність України.

Отже, Мостиський район має вагомі перспективи стати туристично привабливим та успішно розвивати різні форми туризму.

Пустомитівський район знаходиться приблизно у центральній частині Львівської області. Його площа складає 948 км², де налічується 103 населені пункти. Попри межування Пустомитівського району з найбільшим туристичним центром Львівської області – м. Львовом, туризм у районі майже не розвивається. На нашу думку, це пов'язане не стільки із браком необхідних ресурсів, скільки, перш за все, із низьким рівнем їх наукового вивчення, інформативного забезпечення й практичного використання.

Територію району у різні періоди заселяли поляки, євреї, австрійці, росіяни, німці тощо. Колись у районі існувала мережа німецьких колоній, яку створила австрійська влада. Зокрема, німці створили

поселення Острів (1783 р.), Розенберг (1783 р.), Кальтвассер (1784 р.), Фалькенштайн (1784 р.), Вайнберген (1785 р.), Унтенберген (1785 р.), Хоросно (1789 р.), Айнзідель (1836 р.) та ін. Крім колоній, проживання німців значилося у багатьох населених пунктах району. Зокрема, у с. Старе Село (у 1840 р. тут проживало 7 німецькомовних родин), Верхня Білка (1820–1840 рр. – близько двадцяти німецькомовних родин) та ін.

Серед місцевих поселень німецькі колонії помітно виділялися планувальною структурою. Вони розташовувались відмежовано на окраїнах або поза межами населених пунктів, на підвищених місцях. В Пустомитівському районі найчастіше зустрічаються одновуличні поселення колоністів. Проте відомі поселення з хрестоподібною планувальною структурою (Фалькенштейн, Айнзідель та Острів). Кілька колоній творило одну громаду з культовою спорудою, школою. Зараз на Пустомитівщині добре відомий німецький дім молитви (с. Одиноке), лютеранська кірха (тепер церква Різдва св. Івана Хрестителя, м. Винники), приміщення школи (с. Соколівка).

Майже обов'язковим господарським атрибутом у кожній колонії була велика общинна криниця. Зазвичай, її будували на підвищенні, при дорозі. Вона обслуговувала кілька сімей та подорожніх осіб. Спочатку криниці були незначної глибини, проте, внаслідок поширення епідемій, у XIX ст. їх поглиблювали до 50 м. У населених пунктах будували великі, одноповерхові з широким піддашшям німецькі житла та господарські двори. Ще й зараз вони існують у селах Тернопілля, Сердиця, Хоросниця, Рівне, Хоросно, Липівка, Поляна, Підгірне, Меденичі, Нагірне, смт Щирець та в багатьох інших.

Важливим елементом, який дає змогу ознайомитись пам'ятками колоніальних поселень, є поховання. На жаль, багато з них знищено упродовж минулих десятиліть, а ті, що залишились, перебувають удалеко не привабливому вигляді. Залишки німецьких кладовищ виявлено у селах Липівка, Тернопілля, Сердиця, Одиноке, Соколівка, Хоросно, смт Щирець. Але, на жаль, вони досі перебувають поза увагою туристів, міжнародних товариств тощо.

Значну питому вагу в етнокультурному складі населення Пустомитівщини у довоєнний період складали поляки. Варто вказати, що багато жителів українських населених пунктів району були ополячені. У повоєнні роки відбулось масове переселення польського населення з українських земель, у тому числі і з населених пунктів Пустомитівського р-ну на терени Польщі. Майже повністю депортованими населеними пунктами району стали села: Ямпіль

(кол. Пруси), Давидів, Зимна Вода, Сокільники, Пикуловичі, Борщовичі та ін. Помітно, що зараз серед нашадків польського населення проявляється значний інтерес до місць свого колишнього проживання родин. Як ностальгійну згадку, в окремих селах встановлено пам'ятні знаки, хрести, каплиці, відновлено кладовища.

Після депортaciї польського населення у села залишилися костели, каплиці. Частина споруд продовжує слугувати римо-католицьким громадам. Незначне число переобладнали на церкви, а інші – перебувають у занедбаному стані. У занедбаному стані перебуває костел Всіх Святих (1758 р., с. Годовиця), Воздвиження Чесного Хреста (1791 р., смт Обро-шино), а також культові пам'ятки в селах Раковець, Лисиничі, Кугайв, Підтемнє, Чорнушовичі та ін.

Унікальністю архітектурно-скульптурного витвору відзначаються діючі римо-католицькі споруди, зокрема, св. Станіслава (Щирець, 1400 р.), св. Мартина (Семенівка, 1720 р.), Успення пресв. Діви Марії (Наварія, 1748 р.) та ін. Одним із найбільших храмів є костел св. Марії Магдалини у с. Вовків. Він збудований в 1924 р. у рідкісному архітектурному стилі арт-деко. Тут проводились зйомки першого українського детективу “Злочин з багатьма невідомими”. Сьогодні унікальна будівля також перебуває в занедбанні.

Багато споруд римо-католиків громади переобладнали під парафіяльні церкви. Зокрема, колишній костел св. Войцеха (Верхня Білка, 1546 р.) значиться як храм Покрови пресв. Богородиці; костел св. Станіслава (Давидів, 1600 р.) – церква Різдва пресв. Богородиці; костел св. Михаїла (Пікуловичі, 1833 р.) – церква св. Параскеви; св. Леонарда (Пікуловичі, 1420 р.) – церква св. Миколая; дерев'яний костел (Дмитровичі, 1765 р.) – церква св. Михаїла; св. Катерини (Зимна Вода, 1612–1625 рр.) – церква св. Івана Богослова; св. Барфоломея (Ямпіль, 1763 р.) – церква пресв. Богородиці; св. Миколи (Сокільники, 1890–1894 рр.) – церква Різдва пресв. Богородиці та ін.

Значний інтерес викликають польські поховання, які існують майже у всіх населених пунктах, що були заселені поляками. Серед них добре збережені могили у с. Верхня Білка, поховання ксьондза Адама Хантешля, який загинув у 1918 р.; могила молодих польських вояків, полеглих у бою в 1944 р. Масові чужоземні поховання зафіксовано у села Годовиця, Семенівка, Наварія тощо. Серед поховань радянських військових відомими є братські могили періоду Другої світової війни у Борщовичах, Пустомитах, Миклашеві, Мурованому, Щирці та ін.

У довоєнний період майже в усіх населених пунктах Галичини проживали євреї. Проте під час Другої світової війни фашисти масово

винищували єврейське населення, а також руйнували їхні культові споруди, культурно-освітні заклади тощо. Тому сьогодні збереглась незначна кількість об'єктів, які можуть привабити єврейське населення. Попри значне статистичне заселення євреями Пустомитівщини, зараз майже немає культових пам'яток, які б стали основою організації турів для євреїв. Однією із найкраще збережених пам'яток є цвинтар “Окописько” у Щирці.

Неважаючи на занедбаний стан кладовища, сьогодні воно вважається одним із найкраще збережених єврейських кладовищ у Львівській області. Тут знаходитьться близько 4 тисяч надмогильних плит, які підписані на ідиші, івриті та гебрайській мові. На багатьох плитах вирізблені корони, підвічники, квіти, звірі тощо.

Серед сакральних пам'яток району, які можуть привернути увагу туристів, виділяються церкви: пресв. Трійці (с. Борщовичі, 1922 р.); Введення в храм пресв. Богородиці (с. Вовків, 1706 р.); св. Ігнатія (с. Горбачі, 1734 р.); св. Юрія (с. Гринів, 1782 р.); св. арх. Михаїла (с. Жирівка, 1770 р.); св. Симеона Стовпника (с. Коцурів, 1729 р.); Собору пресв. Богородиці (с. Пикуловичі, 1794 р.); Стрітення Господнього (с. Черепин, 1757 р.) тощо. Особливої уваги заслуговує тризрубна, триверха церква з гонтовим покриттям церква Стрітення Господнього (с. Черепин). Ще однією оригінальною пам'яткою є храм Богоявлення Господнього (с. Кугайів, 1693 р.), який збудований у бойківському стилі і т.д.

Отже, враховуючи концентрацію пам'яток, можна передбачити, що в недалекому майбутньому Пустомитівський район може виділятися туристичною привабливістю для розвитку міжнародного ностальгійного, паломницького, релігійного та інших видів туризму.

Миколаївський район знаходиться на південь від обласного центру. Його історико-культурною особливістю є значна кількість сакральних споруд, які мають цінні мистецькі твори українського малярства. Розглядаючи сакральну спадщину церков, можна чітко простежити збереження іконографічних канонів, відомих на теренах Галичини з давніх часів. Це, в першу чергу, стосується зображенів Ісуса Христа в іконах “Христос-Пантократор”, “Спас великий Архієрей”, традиціоналізм простежується в зображені ікон великих свят календарного року – “Благовіщення”, “Різдво Ісуса Христа”, “Хрещення Ісуса Христа”. В них чітко витримані канонічні схеми при певному їх переосмисленні згідно вимог того часу, поєднаний символізм і канонічність. Апелюючи до етнокультурних традицій, в іконах відчувається характерно виражений національний характер.

Найвиразніша риса іконопису Галичини XVI–XVII ст. відобразилася в іконописних пошуках Теофіла Копистинського, де відчувається індивідуалізм й зацікавлення світом почуттів людини, її переживань. Прикладом є іконостас церкви св. архістратига Михаїла в с. Рудники. Церкву було споруджено в східному стилі семикупольним викінченням, що засвідчує присутність семи святих тайн. Іконостас створено з п'ятьох ярусів ікон і чудовим орнаментом візантійського стилю. Розмальовували церкву в 1912 р. Під головним куполом храму насесено момент Хрещення України-Русі з князем Володимиром, а напроти зображену уявне розуміння християн про пекло та чистилище.

В центральній частині першого ярусу розміщено намісні ікони: зліва встановлено матір Божу, справа – Ісуса Христа. Доповнюють ярус іконостасу ікони св. Миколи і архангела Михаїла. Зображені також чотири евангелісти (Матвій, Марко, Лука, Іван). Над царськими воротами знаходиться головна ікона храму – “Тайна Вечеря”. Виразним є образ св. Миколи, який від найдавніших часів у свідомості українського народу був заступником і благодійником для знедолених, могутнім чудотворцем. Святого чудотворця ще з середньовіччя малювали у владичних ризах, золотавого або білого кольору з візерунками великих хрестів. Це пастор, який благословляє і береже свій народ, допомагає і зцілює, втихомирює бурі і посилає дощ в період посухи. В другому ярусі ілюстровано біблейні події з життя 12 апостолів. Ярус виділяється багатством образної характеристики. Зокрема, апостол Петро зображений як старший чоловік з чітко спрямованим, пронизливим поглядом. Його емоційний стан передає виразний жест. У лівій руці він міцно тримає ключі. Між другим і третім ярусами поміщена ікона Христа Пантократора. Третій ярус іконостасу присвячений зображеню пророків. Вони представлени в стані емоційного напруження. Вражає індивідуальність їх рис, особливо кидиться у вічі обличчя пророка Мойсея. На четвертому ярусі подано святих церкви, а в п'ятому – розміщена ікона Моління (з одного боку Іван Богослов, а з іншого – Божа Матір).

Оздоблений престол церкви зробив місцевий майстер Ковтало Теодор Григорович. Про це свідчить напис на його тильній стороні. Він також виготовив кивот. Йому належить мистецьке різьблення іконостасу під керівництвом Т. Копистинського.

Найбільш давні іконостаси на Миколаївщині знаходяться в церквах Малої Горожанки, Повергова, Станківців. Найдавніші згадки про церкву св. Миколая в Малій Горожанці відносяться до 1515 р. Спочатку це була монастирська, але наприкінці XVII ст. перейшла у

власність громади. Споруда тризрубна, триверха, наву і вівтар вінчають сплюснені бані, бабинець перекритий чотирихилим наметом з одним залом. Поряд з церквою, на північний захід від неї, розташована двоярусна дерев'яна дзвіниця, збудована у 1713 р. Як твердить переказ, церкву у село перенесли з лісу, де колись стояв монастир. У спогадах про чернечу обитель зазначено його особливу роль в захисті перед ординською небезпекою. У храмі знаходиться багато цінних ікон. Так, на копії давньої ікони “Страшного суду”, оригінал якої знаходиться в Олеському замку, зображеній сюжет із грішником, прив’язаним до стовпа між пеклом і раєм. Вона датується кінцем XVI ст. Унікальною є ікона храму, пов’язана з циклом Страстей Господніх. В ньому присутні композиційні сценки “Преображення”, “Розп’яття”, “В’їзд до Єрусалима”, “Тайна вечеря”, “Випрошення тіла Христового”, “Зняття з хреста”, де побутує естетика прекрасного, принципи любові, милосердя, прощення. Церковний іконостас датують XVII ст. Він чотириярусний, різьблений, золочений. Одвірки царських воріт, згідно з написом на них, зробив у 1778 р. майстер Микола Урбанович. У першому ряду розміщено ікони “Богородиця Одигітрія”, “Христос-Пантократор”. Зліва від Богородиці знаходиться ікона “Різдво Христове”, а справа від ікони І. Христа – зображення святого архидиякона Степана. У другому ярусі передаються події з життя Ісуса Христа і Діви Марії – “Народження Марії”, “Введення Марії у храм”, “Благовіщення”, “Різдво Христове”, “В’їзд до Єрусалиму”, “Преображення”, “Воскресіння”, “Вознесіння”, завершує зазначений ярус ікона “Успіння Богородиці”. Третій ряд представляють ікони 12 апостолів. Четвертий ряд – святі церкви і пророки. Над царськими воротами знаходиться ікона “Тайна Вечеря”, над якою поміщено ікону “Моління”. Багатим ажурним обрамленням виділяється ікона “Спас Нерукотворний”. Завершується іконостас “Розп’яттям”. Таке почергове розміщення ікон на іконостасах поширене на українських землях з XVI ст. Наступні два століття ікона “ Таємна Вечеря” поступово витісняє ікону “Спаса нерукотворного”.

Церква св. Параскеви П’ятниці с. Повергів збудована в 1770 р. Іконостас та кілька давніх ікон храму відносяться до XVIII ст. Їхні мотиви присутні у попередніх іконостасах. Можна виділити ікони “Свята Параскева” й “Моління”, зображення архангелів Михаїла та Гавриїла. На першому ярусі знаходиться ікона Христа в фронтальній позі, постать Богородиці-Одигітрії ледь повернута до свого Сина. У наступному ряді поміщені сценки з життя Діви Марії, Ісуса Христа. Центральною іконою храму є “Моління”, на якій Ісус Христос

благословляє жестом обох долонь. Його голова оточена великим хрещатим німбом. По обидва боки від Ісуса Христа поміщено постаті Богородиці та Івана Хрестителя. Третій ряд – зображення 12 апостолів, а четвертий ряд – святі церкви і пророки. Зауважено, що апостоли створюють чудовий ритм стійкості, який не може порушити навіть їхній рух у напрямі до центральної ікони храму.

Церква Введення в храм Пресвятої Богородиці 1784 р. в с. Станківці має охоронний номер 1461-М. Старожили переповідають, що колись вона знаходилась за Дністром й була монастирською. Дністер часто виходив з берегів і люди не мали змоги ходити до монастиря. Незабаром церкву розібрали, перевезли на другий берег Дністра. До вівтаря з півдня та півночі прибудували ризниці. Головний вхід у святиню прикрашений великими зображеннями біблейних сценок введення пресвятої Богородиці у храм святого Миколая.

Будівля накрита трисхилим дахом, гребінь якого завершуєть дві вежі з маківками (над вітarem подвійні). В інтер’єрі церкви є пишно різьблений іконостас, унікальні твори мистецтва, а найбільше вражают Царські ворота. Центральне місце займає ікона “Христос Пантократор”. Сидяча півфігурна постать Вседержителя зображена у фронтальному положенні. Ісус Христос представлений із бородою та довгим, спадаючим на плечі волоссям. Його голову оточує золотий хрещатий німб антіохійського типу, який існував у ранньохристиянській іконографії. Він одягнутий у хітон та гіматій, правою рукою благословляє, а у лівій – тримає відкриту книгу.

Особливо багато уваги майстри відводили укладові пальців благословляючої руки. Відповідно до, вироблених на терені Греції, правил третій і останній пальці повинні бути злегка зігнутими, а великий мав би стикуватися із четвертим, що вважають своєрідним відтворенням монограми ICXP.

Таким чином, історико-культурна спадщина Миколаївщини засвідчує її сакральне багатство, наявність значного числа цінних мистецьких творів, що відкриває туристам можливість знайомлення з особливостями формування та розвитку на Прикарпатті християнської іконографії.

Дрогобицький район розташований в південно-західній частині Львівської області в зоні передгірських та гірських районів Карпат. Серед інших районів Львівщини він помітно виділяється значним числом населених пунктів (118), лікувально-рекреаційними й відпочинковими зонами, промисловим розвитком, потужною ресурсною історико-культурною базою. Далеко за межами України є

добре відомі лікувально-профілактичні заклади Дрогобиччини (Трускавець, Східниця та ін.).

На території району знаходиться дві пам'ятки історії та культури державного і 72 місцевого значення. До Державного реєстру також увійшло 11 пам'яток архітектури. У районі також налічується 14 археологічних об'єктів.

На Дрогобиччині знаходиться велика кількість стародавніх дерев'яних церков бойківського типу (Дрогобич, церква св. Юрія, (1657); Меденичі, (1644); Монастир-Лішнянський, (1698); Новошичі, (1791). Серед сакральних споруд особливу увагу паломників привертає храм св. Анни, що знаходиться в Бориславі. Він є не лише унікальною архітектурною пам'яткою сакрального мистецтва, але й добре відомим паломницьким центром, у якому зберігаються близько пів тисячі мощів різних святих. З них – 54 реліквії безпосередньо пов'язані з життям і діяльністю І. Христя.

Особливостями забудови та планування привертають увагу німецькі колонії Дрогобицького району: Рівне (Königsau), Хоросниця, Нове Село (Noudorf), Угартвальд, Уличне (Gassendorf) та ін.

Дрогобиччина славиться народними промислами, творчими колективами, музеями. Найбільш відомими серед них є Краєзнавчий музей у Дрогобичі, який включає декілька філій; музей-садиба Івана Франка в Нагуевичах та ін.

Таким чином, Дрогобицький район відзначається певними особливостями у формуванні історико-культурної бази, що складає значні перспективи для розвитку вітчизняного та зарубіжного туризму.

Результати наукових досліджень знайшли широку популяризацію у засобах масової інформації, пройшли апробацію на наукових конференціях, видано публікації у різних наукових виданнях. Об'єктами особливої уваги стали печерні порожнини, стародавні монастири, різноманітні храмові споруди, воєнні та цивільні поховання, городища, замки, палаці, оборонні споруди, твори мистецтва, музейні колекції – все, що може прислужитися для висвітлення туристичної привабливості нашого краю.

За результатами наукових досліджень історико-культурних ресурсів туризму 21–22 березня 2013 р. на базі Львівського інституту економіки і туризму при партнерстві (співорганізатори) департаменту туризму та міжнародних зв'язків Львівської облдержадміністрації, Інституту туризму Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника було проведено Всеукраїнську наукову конференцію “Історико-культурні пам'ятки Прикарпаття та Карпат – важливі об'єкти

в розвитку туризму". У ній взяли участь понад дев'яносто учасників зі Львова, Києва, Чернігова, Донецька, Луганська, Одеси, Чернівців, Дніпропетровська, Харкова, Житомира, Івано-Франківська, Тернополя, Дрогобича, а також наші колеги з Вищої школи технічно-економічної ім. кс.Броніслава Маркевича з Ярослава (Республіка Польща), що засвідчило великий інтерес до проблематики пошуку й вивчення історико-культурних пам'яток з метою їх використання у туризмі.

Значний резонанс отримала одноденна вийзна наукова конференція, яку кафедра соціально-гуманітарних дисциплін провела 7 червня 2013 року на базі Спортивно-оздоровчого табору імені Кирила Осьмака в селі Сприня Самбірського району з участю представників Самбірської райдержадміністрації, наукових працівників музейного товариства "Бойківщина" з Самбора, музею Петра Сагайдачного з с. Кульчиці, викладачів Самбірського вищого культурно-освітнього училища, наукових співробітників Інституту українознавства ім.І.Крип'якевича НАНУ, викладачів гімназії з містечка Рудки, вчителів з багатьох шкіл району (сіл Бабина, Блажів, П'яновичі, Чайковичі та ін.).

27 вересня 2013 року колектив кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Інституту провів круглий міжкафедральний стіл на тему "Туристичними шляхами Прикарпаття". Його було приурочено до Міжнародного дня туризму. В основі проведення заходу лежала презентація результатів досліджень кожного виконавця і, особливо, висвітлення новітніх матеріалів, здобутих у польовому сезоні. Виступи відзначалися не лише новизною, але часто порушувалася проблематика створення на базі історико-культурних ресурсів різних видів туризму. Особливий інтерес викликали фортифікаційні споруди в с. Поповичі Мостиського р-ну, соляні промисли Старосамбірського р-ну, величні палацові споруди Живуських, Голуховських, Фредрів-Шептицьких у досліджуваних районах, культові будівлі, чужоземні кладовища тощо.

Результати наукових досліджень 2013 року пройшли апробацію на Міжнародних конференціях у багатьох ВНЗ та науково-дослідних установах Польщі (Ярославі, Жешові, Вроцлаві, Кросно) та в Україні (Львів, Харків, Київ, Житомир, Івано-Франківськ, Черкаси та ін.). Загалом працівники кафедри мали 68 виступів на Міжнародних, Всеукраїнських, регіональних, вузівських, краєзнавчих та інших наукових конференціях, опубліковано понад 70 наукових статей. Серед публікацій помітно виділяються: *Історико-культурні пам'ятки Прикарпаття та Карпат – важливі об'єкти в розвитку туризму / Збірник матеріалів науково-практичної конференції (Львів, 21–22 березня 2013 р.). – Львів, 2013. – 388 с.; Туристичними шляхами Прикарпаття.*

Збірник наукових праць. / За ред. Романа Береста – Львів, 2013. – Вип. 2. – 240 с.

Таким чином, результати науково-дослідної роботи, виконаної у 2013 році дослідниками Інституту, свідчать про значну та унікальну історико-культурну спадщину національного й світового рівня, яка сконцентрована у багатьох населених пунктах українського Прикарпаття. Її популяризація та використання, на нашу думку, відкриває великі перспективи для формування і успішного розвитку туристичної індустрії.

Література:

1. Анісімович-Шевчук О.З., Боднарчук М.З. Стан та перспективи розвитку туризму на Мостищині // Туристичними шляхами Прикарпаття. Збірник наукових праць. За ред. Романа Береста. – Львів, 2013. – Вип.2. – С.165–176.
2. Бегей О.І., Анісімович-Шевчук О.З. Монастирі Старосамбірщини як об'єкти релігійного туризму // Географія і туризм: національний та міжнародний досвід: VI Міжн. конф. (Львів-Розлуч. 5–7 жовтня 2012 р.). Вісник Львів. ун-ту. Серія географічна: зб. наук. праць. – Вип. 43. Ч. 1. – Львів, 2013. – С.125–135.
3. Бегей О.І., Ступчанська І.Р. Туристична привабливість сакральних пам'яток міста Дрогобича // Історико-культурні пам'ятки Прикарпаття та Карпат – важливі об'єкти в розвитку туризму. Збірник матеріалів науково-практичної конф. (Львів, 21–22 березня 2013 р.). – Львів, 2013. – С.206–210.
4. Безручко Л. Теоретико-методологічні основи оцінки історико-культурних ресурсів для потреб туризму // Історико-культурні пам'ятки Прикарпаття та Карпат – важливі об'єкти в розвитку туризму / Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (Львів, 21–22 березня 2013 р.). – Львів. – 2013. – С.37–47.
5. Безручко Л.С. Перспективи використання історико-культурних об'єктів Пустомитівського району для ностальгійного туризму [Текст]: Туристичними шляхами Прикарпаття. Збірник наукових праць / За ред. Романа Береста. – Львів: Манускрипт, 2013. – Вип. 2. – С.149–158.
6. Берест Р. Стан та перспективи розвитку спелеологічного туризму на монастирських пам'ятках Прикарпаття // Історико-культурні пам'ятки Прикарпаття та Карпат – важливі об'єкти в розвитку туризму. Збірник матеріалів науково-практичної конференції (Львів, 21–22 березня 2013 р.). – Львів, 2013. – С.9–19.
7. Берест Р. Історико-культурна спадщина населення гірських та підгірських районів Львівщини та її вивчення науковцями Львівського

інституту економіки і туризму / Роман Берест. // Туристичними шляхами Прикарпаття. Збірник наукових праць. – Львів, 2013. – Вип.2. – С.5–16.

8. Берест Р., Берест Л. Німецька колонія Ернсдорф: історія і сучасність / Лідія Берест, Роман Берест // Туристичними шляхами Прикарпаття. Збірник наукових праць / За ред. Романа Береста. – Львів: Манускрипт, 2013. – Вип.2. – С.104–110.

9. Берест Р.Я., Адамишин О.М. Колонії німецьких поселенців на Миколаївщині // Розвиток українського етнотуризму: проблеми та перспективи. Збірник матеріалів ІІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених та студентів (15 травня 2013 р.). – Львів, 2013. – С.25–30.

10. Боднарчук М. Німецькі поселення Галичини у вимірі туристичної історико-культурної привабливості краю // Туристичними шляхами Прикарпаття. Збірник наукових праць / За ред. Романа Береста. – Львів: Манускрипт, 2013. – Вип.2. – С. 92–101.

11. Булик Н. Історико-культурні пам'ятки Прикарпаття та Карпат у археологічному дослідженні діячів “Руської трійці” // Історико-культурні пам'ятки Прикарпаття та Карпат – важливі об'єкти в розвитку туризму / Збірник матеріалів Всеукраїн. наук.-практичн. конференції (Львів, 21 – 22 березня 2013 р.). – Львів. – 2013. – С. 81–88.

12. Булик Н. Антін Петрушевич і археологічне середовище Львова другої половини XIX століття // Історичні та культурологічні студії [відп.ред.М.Литвин]; Інститут українознавства ім.І. Крип'якевича НАНУ. – Львів, 2013. – Вип.5. – С.19–41.

13. Димочкіна В. Нормативно-правове забезпечення розвитку туристичної сфери в малих містах Львівщини // Вісник Львівського інституту економіки і туризму [Текст]: зб. наук. ст. / М-во освіти і науки України. Львів. інст-т економіки і туризму; [ред.кол.: І.О.Бочан та ін.]. – Львів: ЛІЕТ, 2013. – №8. – С.78–83.

14. Козак Г.Ю., Тимків І. Традиції бондарського ремесла на Дрогобиччині як фактор туристичної привабливості краю // Розвиток українського етнотуризму: проблеми та перспективи [Текст]: Зб. матер. ІІІ Всеукр. науково-практичної конф. молодих вчених (Львів, 15 травня 2013 р.) / М-во освіти і науки України, Львів. інст-т економіки і туризму. – Львів: ЛІЕТ, 2013. – С.49–55.

15. Козак Г.Ю. Храм святої Анни в Бориславі як об'єкт паломницького туризму [Текст]: Туристичними шляхами Прикарпаття. Збірник наукових праць / За ред. Романа Береста. – Львів: Манускрипт, 2013. – Вип. 2. – С.182–189.

16. Лисик Н. Історико-культурні ресурси села Підгородці як об'єкти пізнавального туризму // “Історико-культурні пам'ятки Прикарпаття та Карпат – важливі об'єкти в розвитку туризму” : [Текст]: зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (Львів, 21–22 березня 2013 р.) / Міністерство освіти і науки України, Львівський інститут економіки і туризму. – Львів: ЛІЕТ, 2013.– С. 130–138.
17. Лисик Н. Релігійний туризм на Жидачівщині: сучасний стан та перспективи розвитку // Туристичними шляхами Прикарпаття. Збірник наук. праць / За ред. Р.Береста. – Львів: “Манускрипт”, 2013. – Вип.2. – С.190–197.
18. Юнко М.М. Дрогобицькі села в контексті туристичної привабливості [Текст]: Туристичними шляхами Прикарпаття. Збірник наукових праць / За ред. Р. Береста. – Львів: “Манускрипт”, 2013. – Вип. 2. – С.198–206.
19. Франків І.Я., Адамишин О.М. Історико-культурні пам'ятки Миколаївського району Львівської області // Історико-культурні пам'ятки Прикарпаття та Карпат – важливі об'єкти в розвитку туризму. Збірник мА-теріалів науково-практичної конференції (Львів, 21–22 березня 2013 р.). – Львів, 2013. – С.147–153.
20. Франків І. Церковні храми Миколаєва // Туристичними шляхами Прикарпаття. Збірник наукових праць / За ред. Романа Береста. – Львів: Манускрипт, 2013. – Вип.2. – С.141–147.
21. Франків І. Історичні пам'ятки та їх місце в творчості Івана Франка / Ірина Франків // Історико-культурні пам'ятки Прикарпаття та Карпат – важливі об'єкти в розвитку туризму. Збірник матеріалів науково-практичної конференції (Львів, 21 – 22 березня 2013 р.). – Львів, 2013. – С.96–100.

Roman BEREST

**STUDY OF THE RESULTS OF THE HISTORICAL AND
CULTURAL HERITAGE REGION IN 2013 BY THE
RESEARCHERS AT THE LVIV INSTITUTE OF ECONOMICS AND
TOURISM**

The main results of research of the historical and cultural monuments in 2013 in five districts of Lviv region are examined. The attention to certain features of the formation and development of national and world heritage is stressed. The great prospects of the Carpathian region and the importance of regional tourism development are indicated.

Key words: research, district, monument, resources, history, temples, tourism.

МОНАСТИР ПРЕОБРАЖЕННЯ ГОСПОДНЬОГО У СПАСІ: ІСТОРІЯ ТА МОЖЛИВІСТЬ ЗАЛУЧЕННЯ У СФЕРУ ТУРИЗМУ

Досліджується історія виникнення та функціонування чернечої обителі у с. Спас Старосамбірського району Львівської області. Описуються основні етапи розвитку монастиря. Подається короткий опис обителі.

Ключові слова: монастир, чернецтво, єпископи, ікони, туризм.

Історія створення монастиря Преображення Господнього у с. Спас, що стояв на потоці Дубень, що впадає у Дністер, сягає сивої давнини. Час заснування Спаського монастиря невідомий. Однак, ця обитель у XIII ст. стала церковним центром і мала традиції окремого єпископства [26, с. XVI], а у пізніші часи слугувала зимовою резиденцією перемишльських владик. “Духовний суд тильнував, щоб крім неї жодна інша церква в околиці не носила титулу св. Спаса” [2, с. 78]. Б. Балик припускає, що це було пов’язано із доходами під час відпустів. Кафедра Самбірського єпископа у Преображенському монастирі існувала до 1733 р. [8, с. 320]. У XVII ст. монастир не був самостійним, а знаходився під безпосередньою владою самих перемишльських владик, які, зазвичай, утримували в Спасі лише декількох монахів із Лаврова для обслуги кафедрального храму [24].

Історія Спаської обителі цікавила багатьох дослідників. В. Вуйцик, М. Грушевський, М. Коссак, І. Крип’якевич, М. Кріль, В. Кобільник, Т. Коструба, О. Кучера, Р. Лукань, І. Мицько, Ю. Никорович, А. Петрушевич, М. Рожко, С. Стшетельська Гринбергова, М. Швед та інші присвятили свої роботи цій давній обителі.

Метою даного дослідження є систематизація історичних даних щодо історії створення та особливостей функціонування чернечої обителі з подальшим залученням цих даних у туристичну сферу.

Історики припускають, що чернеча обитель могла бути заснована раніше XIII ст. Існує версія, що коли у 1069–1071 рр. польський король Болеслав Сміливий завоював Перемишль, перемишльський єпископ був змушений перенести єпископство за межі завойованої території – далі на схід Галичини, до тодішнього княжого Самбора з резиденцією у Свято-Преображенському монастирі, що був поблизу с. Спас, “де перебував до 1079 р.” [10, с. 58].

Це, ймовірно, стало важливою причиною створення Самбірського єпископства. З цих відомостей дізнаємося, що Спаський монастир міг

існувати ще в домонгольські часи і бути заснованим у другій половині XI ст., але це поки що не підтверджено археологічними даними [25, с. 8–9].

I. Мицько відносить заснування Спаського монастиря до першого етапу створення Преображенських монастирів в Україні, тобто в межах XI–XII ст. Він припускає, що ініціатором створення Спаського монастиря став знаний церковний діяч часів Данила Галицького архимандрит Григорій “чоловік свят, якож не биспред ним і по ним не будет” [11, с. 42].

Преображенські храми, на думку науковця, будувалися на важкодоступних горах та штучних підвищеннях, що заздалегідь визначало їх оборонно-стратегічну функцію [11, с. 42].

Стратегічне значення регіону посилилось після шлюбу князя Лева з донькою угорського короля Бели II Констанцією (бл. 1251 р.) та набуття 1290 р. у володіння земель Закарпаття.

На думку дослідників, до творіння Преображенського монастиря мав стосунок князь Лев (рис. 1), який його відновив. Лев мав свої резиденції у Перешибльському замку та на Замковій горі біля Спаського монастиря і тому був причетний до будівництва чернечої обителі. Замок у Спасі стояв на крутій горі (“Княжа”, “Замкова”), доступ до якої був лише з південного боку, на її схилах знаходився Преображенський монастир. Замкові укріплення були не тільки зручною резиденцією князя, а також важливим торговим центром, який містився на одній з гілок комунікаційного шляху. Ця “фортеця була важкодоступною, добре укріпленою, мала навіть глибокий колодязь, який давав змогу витримувати значні облоги” [25, с. 10].

Як свідчать історичні перекази, останні роки князь Лев провів у замку на Замковій (Княжій) горі, де й помер у 1301 р., прийнявши за рік до цього чернецтво. А. Петрушевич, посилаючись на Зиморовича, “який користувався давніми паперами Львівського міського Архіву, говорить (у своєму *Triplex Leopolis*, виданому в 1672 р.), що Лев, оплаканий підданими, помер у глибокій старості, і “велъль предати земль тъло свое безъ (всякхъ) знаковъ тышиности: иночи чину Св. Василія В. одѣли его въ простый саванъ, вложили ему въ руку изображеніе креста похоронили бренныя остатки его, гдѣто, въ сих

Рис. 1 Князь Лев Данилович
(бл. 1228–1301)

поръ, неизвѣстномъ мъсть” [14, с. 61]. Сучасні дослідники, як і десятки років тому, не можуть одностайно ствердити, де знаходитьться місце поховання Лева Даниловича. Можливо, його було поховано у підземеллях колишньої Спаської церкви, яка мала статус соборної в XII–на поч. XIV ст., а згодом його перезахоронено у Лаврові [17, с. 9].

Компромісною вважається теза А. Петрушевича із посиланням на Сярчинського про те, що князь Лев захворів і вмер у монастирі в Спасі, а похований у сусідньому монастирі у Лаврові. Як саме – було невідомо, для цього бракує джерел. Різні перекази свідчать, що під час розбирання церковних мурів у 1816 р. випадково було знайдено кістки людини. Існує легенда, що це останки Галицького князя Лева. Цікаво, що й давня печатка Спаса мала за знамено княжу митру, що ще раз

Рис. 2. Залишки монастиря святого Спаса (за археологічними розкопками М. Малевської 1978 р.

Пізніше тут працювали Т. Сулімірський, в 1962 р. – П. Раппопорт, 1969 р. – І. Свєшніков.

У 1978 р. М. Рожку “вдалося продовжити археологічні досліди на Замковій горі. За сукупністю всіх даних досліджень оборонні споруди на Замковій горі мають три етапи існування: княжий XII–XIII ст.; середньовічний XIV–XVII ст. Тут виявлено залишки кам’яних оборонних споруд та вежі–донжона, що мала фресковий розпис. На території с. Спас археологічними дослідженнями локацізовано територію відомого монастиря св. Спаса, заснованого князем Левом Даниловичем. Виявлено в процесі робіт вежса–донжон вказує на оборонний характер монастиря. Обстеження околиць с. Спас та топонімів “Сторожня” і “Вежа” вказує на добре розвинену систему сигналізації та оборони торгового шляху, що проходив до Ужоцького перевалу, а також на Руський путь” [19, с. 85].

доводить про княжу опіку над Спаським монастирем [25, с. 10].

У 1935 р. пошукові археологічні дослідження тут проводив відомий український археолог, громадський діяч, а також знаний фаховий лікар Володимир Кобільник.

Вдалось встановити місце Спаського монастиря, який частково знаходився на території тодішнього піонерського табору, в центрі села. Виявлено залишки фундаменту з місцевого каменю – плитняка, складеного на сухо. Фундамент має ширину 1,4–1,5 м, глибину закладки 1,2 м та загальну довжину 30 м.

Рис. 3. Замчище в с. Спас (реконстр. М. Рожка).

входом із західного внутрішнього боку монастиря. Ширина стін 2,3–2,5 м, внутрішнє трохи заглиблене приміщення (3,9x3,9 м) було перекрите склепінням, викладеним з тонкого каміння.

Вхід до споруди містився посередині західної стіни. Зовнішня вузька частина проходу вимощена плоскими кам'яними плитами і обмежена за вежею з двох сторін вузькими стінками шириною 30 см, що мало утримувати нападаючих при штурмі. Вежа була споруджена на необжитій місцевості, а культурний шар почав виростати лише з часу заснування монастиря (90-ті рр. XIII ст. або перша пол. XIV ст.) (рис. 4) [18, с. 42–45].

Підсумовуючи дані археологічних досліджень (1978 р., 1980 р.), М. Рожко зробив такі висновки: “*Територія Спаського монастиря локацізовується на невисокому підвищенні, де до нашого часу ще добре проглядається природний рельєф, значно зневеливаний при побудові садиб. Хоч вежса знаходиться на нижній, східній частині мисової території, однак на панівному підвищенні, яке в північно-східному та південно-східному напрямках від вежі понижується до 3 м. Монастирська кам'яна стіна та оборонна вежса розташовані паралельно один до одного, що вказує на єдиний будівельний ансамбль. Територія під забудову монастиря вибрана досить вдало, в межиріччі*

М. Малевська зробила висновок про те, що це “*монастирська стіна, побудована не раніше XIV–XV ст.*”.

У північно-східному напрямку від монастирської стіни розкопали залишки вежі. Вона була квадратна в плані (8,8x8 м) з

Дністра та потоків, які творили природну перепону; на невисокій мисовій платформі. Характер забудови території вказує, що він був оборонним” [18, с. 44].

Існують легенди про підземні переходи, які сполучали монастир та Замкову гору з Лаврівським монастирем, а також із Самбірською церквою [25, с. 14]. Сьогодні на цій території знаходиться приміщення бібліотеки-філії Старосамбірської ЦБС у с. Спас.

Таким чином, проведені археологічно-архітектурні дослідження дозволили виявити добре організований оборонний комплекс, призначений контролювати і охороняти торговельно-стратегічну дорогу в Карпати.

Важливе місце тут займав монастир Преображення Господнього. Наприклад, датування виявленої в процесі археологічних робіт кам'яної стіни XIV–XV ст. дає підставу дослідникам вважати, що перші оборонні стіни були дерев'яними і лише пізніше їх побудували з каменю. Дерев'яною була й житлова забудова монастиря. Таку зрублну споруду виявлено в культурному шарі, при дослідженні вежі, яка могла входити в оборонну систему монастиря або мати безпосереднє відношення до самої вежі. Центральним оборонним пунктом на території монастиря була кам'яна вежа-донжон, чи не єдина на території Галичини, яка датується XIII–перш. пол. XV ст. [18, с. 44]

У такій вежі, як стверджує М. Швед, могли знайти притулок дуже багато людей [25, с. 19], “в окремих замках служили одночасно і житлом для феодала, зокрема, тут певний час перебував князь Лев” [25, с. 20].

Перше письмове посилання на існування Спаської обителі зустрічається у грамоті-фальсифікаті князя Льва Даниловича, написаної у Львові 8 жовтня 1291 р. (виданої 12 січня 1292 р.), де зазначено: “Грамота жалувана монастирю св. Спаса (Преображення Господнього) на село Страшевичі і Созань Монастир св. Михаїла” [15, с. 86]. А. Петрушевич у посиланні зазначив, що ця грамота надрукована із оригіналу, що “знаходитьться в грец. каф. Соборному Архіві у Перемишлі, під № 26” [15, с. 87]. Окрім цього, з грамот можна довідатися, що “цей князь вирішив побудувати нову муровану церкву замість старої дерев’яної. За іншими джерелами, відбудована Львом Даниловичем Спаська церква датується 1295 р.” [4, с. 245]. Імовірно (це, зокрема, стверджує М. Швед) за наказом Лева у 1292 р. на місці дерев’яної церкви при монастирі почали будівництво кам’яної, яку завершили 1295 р.

У 1252 р. такі роботи міг зробити й “новоохрещений литвин Войшелк”, родич князя Лева, з яким із Волковицька (Білорусія) прибули будівничі, котрі протягом 1252–1254 рр. звели храм монастиря у Спасі [13, с. 123]. Ця версія може мати місце, оскільки неподалік розташоване с. Бусовицька, що згадується в історичних джерелах з 1254 р. та, яке раніше називалося Волковичі, Вовковиця, Вовковець, Busowisko. Та й місцеві дослідники В. Горбовий і М. Масляк підтверджують версію про те, що першу назву селу “надали будівничі білоруського Волковицька, які осіли тут після зведення впродовж 1252–1254 рр. храму в сусідньому Святоспаському монастирі” [7, с. 501]. Найдавніша церква, згідно з тогочасною традицією, могла бути на Замковій горі.

За згодою галицького митрополита Іларіона князь перетворив монастирську церкву в кафедральну самбірську і надав статус соборної. Самбірський і перемишльський єпископ Арсеній (Стефан) Брилинський (зазначає О. Кучера, М. Швед) чи Арсеній Терлецький (згідно доведення В. Вуйцик) у 1547 р. дав наказ її розмаловати. Втрачені фрески були виконані майже паралельно з Лаврівськими і стилістично близькими до них. Стиль і манера виконання лаврівських фресок, як твердить В. Вуйцик, були наближені до ікон середини XVI ст., які походять саме з цього регіону. А збережений її опис свідчить про зв’язки архітектури Галицької та Київської земель у княжі

часи [4, с. 247]. Зокрема, в церковному інвентарному описі церкви Преображення Господнього у Спасі, яке подає після статті дослідник, зазначено, що храм був “твєрдого цегляного мурування з банею і бічною каплицею зі склепіннями. Перед головним вівтарем [підлога] вимощена дошками, позаду каменем, покрита гонтами і спочиває на двох міцних муріваних стовпах і на своїх стінах. Має дев'ять більших видовжених і 13 меншого розміру подібних вікон, причому маленьки окружлі скельця оправлені у свинець, але багато з них зовсім побиті, а на 11 – встановлені металеві грата. Двері головного входу окуті металом хрестоподібно, зроблені з міцного дерева. Є ще двоє, причому одні з монастирського двору окуті металевими штабами. Вгорі на церкві великий гарний хрест, де-не-де позолочений, другий, менший, без позолоти. [Хрести] укріплені дротяним ланцюгом. Зліва у церкві знаходяться дерев'яні сходи, що ведуть на вузькі дерев'яні хори, де поруч знаходяться ризниця разом з бібліотекою. Захристя – направо від головного вівтаря – також цегляного мурування, склеплена. У церковних стінах де-не-де видно тріщини” [4, с. 249].

“Наліво від головного вівтаря темний вхід до монастиря. ... Головний вівтар складається з Деіуса або Спасителя світу з 12 апостолами, які, нарівні з іншими подібними іконами, намальовані на дощі зеленими і блакитними кольорами. Середні [царські] двері у головний вівтар а також бічні – наділені різьбленими гратачами, добре золоченими. На головному вівтарі, що на муріованому фундаменті, знаходиться зображення св. Трійці. Другий вівтар справа з зображенням св. Василія, антепедіум [нижня декорована стінка вівтаря] мальована в брунатних тонах на дощі. Третій вівтар з цього боку на горі “Розп'яттям” і Богородицею, а також зі св. Іваном намальовано в блакитних тонах, добре золочено і посріблено. Четвертий вівтар зі св. Миколою, мальований на полотні в тонах болотистої зелені, і з образом св. Онуфрія. П'ятий вівтар зліва від головного – з образом Матері Божої з антепедіумом, мальованим на дереві в брунатних тонах.

Шостий вівтар з образом Благовіщення, мальований в блакитних і жовтих тонах, у деяких місцях позолочений і посріблений. Сьомий вівтар св. апостола Варфоломія і Варнави, мальований у темноблакитних тонах, погано золочені. У бічній каплиці один вівтар з образом Заступниці Марії, Спасителя і Матері Божої. Вівтарний стіл муріваний, пофарбований в темнозелений колір, трохи позолочений і посріблений. Престіл для проповіді або амвон помальований блакитним кольором” [4, с. 250].

Церква мала й єпископські та княжі знамена, які можна було побачити в церковному іконостасі села Тершів, куди перевезено частину образів та хоругов після касати (скасування) Спаського монастиря. Такі знамена дісталися і Старосамбірській кафедральній церкві. У церкві зберігалося пергаментне Євангеліє, яке подарував Лев [25, с. 10]. У дослідженні М. Андрусяка зазначено, що в Спаському монастирі знаходилася королівська корона Данила, яку було перероблено на єпископську мітру, очевидно приблизно 1412 р., коли сюди переселилися перемишльські єпископи після того, як литовський князь Владислав Ягайло передав кафедральну церкву св. Івана Христителя в Перемишлі римо-католикам [1, с. 40].

Як вже згадувалося, у монастирі Преображення Господнього у Спасі коло “старого Самбора” “обитали” єпископи самбірські: бл. 1254 р. – Авраам, бл. 1292 р. – Евфимій, 1295 р. – Іларіон, 1422 р. – Антоній [16, с. 18–19] та інші. Перебував тут також А. Крупецький, коли ігуменом був Йозеф та інші.

Спасський монастир був свідком боротьби між православними та уніатськими єпископами, під час якої гинули люди, архіви, бібліотеки, цінні речі. Існують згадки про події 21 травня 1635 р., коли відбувся напад на обитель [27, с. 407], під час якого було убито ігумена і поранено кільканадцять осіб [10, с. 114]. Так, як це сталося й в 1637 р., коли прихильники владики Сильвестра (Гулевича) напали на Святий Спас [13, с. 134]. За сеймовою ухвалою 1641 р. Спасський монастир отримав А. Крупецький, а С. Гулевич – Лаврівський і Смільницький [10, с. 115]. Церковне протистояння завершилося лише в 90-х рр. XVII ст.

У XVIII ст. в судовому порядку розглядалися питання про монастирські землеволодіння Спасського монастиря, на який претендували перемишльські єпископи. Збереглися протоколи свідчень від 1748 та 1758 рр. у Перемишльському гродському суді шляхетних панів Івана Паславського-Кшечковського, Павла Височанського, отців Теодора та Георгія Товарницьких, парохів с. Лінина Велика, які виступили на захист володіння Святоспаського монастиря та проти незаконного використання єпископами монастирського майна [22, с. 371]. Вищезгадані свідки подають відомості про те, що Спасська обитель фундована як простий монастир, а не як резиденція чи катедра владики. Досить різко зазначалося, що села Страшевичі та Бусовицька мають належати до Святоспаських монастирських володінь та перебувати в розпорядженні ченців, а не владики – як єпископські бенефіції. Рішуче зазначалося, що Спасський монастир ніколи не

належав тільки єпископській катедрі, але перебував під подвійним підпорядкуванням. Свідки звертали увагу і на тогочасне становище. Після Замойського синоду василіянські монастири разом зі своїми землеволодіннями мали перейти у відання новоутвореної Провінції. Адже ще владика Інокентій Винницький вилучив села Страшевичі та Бусовицька із відання Спаського монастиря, прилучивши їх до своїх єпископських володінь. Після цього перемишльські владики завжди призначали економа з василіян для управління єпископськими бенефіціями [22, с. 371].

Дослідник монастирів Перемишльської єпархії Ю. Стецик зазначає, що головною стабільною базою для більшості монастирів єпархії були фільварки [21, с. 540].

Упродовж XVII–XVIII ст. як у дрібних, так і великих монастирях за даними інвентарних описів та королівських привілеїв були поширені різноманітні дрібні промисли та ремесла, зорієнтовані на задоволення необхідних потреб фільварку. Королівські привілеї сприяли розвитку промислів, у тому числі й у Спасі [23, с. 191].

Зокрема, в монастирських інвентарях другої пол. XVIII ст. Ю. Стецик віднайшов описи броварень. Монастирські броварні, як і корчми (останні виконували переважно роль гостинних дворів) здавалися в оренду. Наприклад, при дорозі у с. Спас знаходилася заїздна монастирська корчма. Вона складалася із великих сіней, які водночас слугували хлівом із яслами для сіна, пивної комори, пекарні та з гостинних кімнат. У дворі корчми була дерев'яна комірчина та хлів. Кімнати, які відводилися спеціально під пекарні, були також і в інших приміщеннях монастирського фільварку [23, с. 191].

У Спасі, як зазначають візитатори 1764 р., був млин і тартак, який був побудований із дерева, покритий гонтом, оснащений хорошими пилами та іншим необхідним обладнанням і служив для потреб обителі [23, с. 193]. В інвентарі Спаського монастиря від 1788 р. згадано про окремий грушевий сад. У цих садах, окрім пасік, були також сушарні з печами для виготовлення сухофруктів. Садовина, очевидно, використовувалася і в броварнях для варіння різних напоїв [23, с. 194].

У Спаському монастирі було передбачено виконання ряду додаткових робіт і на користь монастиря. Наприклад, “*монастирські піddанi с. Спас зобов'язувалися мочити коноплі, витирати їх на прядиво та вичісувати, приходити для очищення вимолоченого збіжжя, чистити рови для спрямування води на млин, возити власними фірами ліс для опалення та на матеріал*” [21, с. 543]. Сільськогосподарська діяльність, що велася у монастирських

комплексах була складовою натурального господарства і служила для задоволення його потреб. Монастир мав фільварки у Бусовицьках, Сушиці Великій, Терло, згодом у Топільниці [21, с. 541].

У літературі також існують згадки про те, що “на випадок бойової тривоги і під час прощ у Спасі в день св. Онуфрія громади повинні були посыпати для охорони замку посилені загони” [9, с. 100].

У 1772 р. за наказом цісаря Йосифа II австрійський уряд видав указ, за яким у 1786 р. – 1789 рр. більшість галицьких монастирів були розформовані. Зокрема, був ліквідований Спаський монастир (1786 р.). Пізніше наказ про його знесення (7.01.1789 р.) надвірна канцелярія зупинила, однак вже було пізно [4, с. 246].

В його будівлях поміщено адміністративну установу, яка у наступних роках була розібрана. Церква існувала до 1816 р. З каменю і цегли збудували господарські приміщення [27, с. 405].

Після ліквідації Спаського монастиря церковне майно перейшло до сусіднього Лаврівського монастиря. Монастирське майно, зокрема, архів, передали у власність Святоонуфріївського монастиря у Львові. Тут згодом було створено Центральний василіанський архів і бібліотеку, де архів Святоспаського монастиря зберігався в одній з 86 тек архівних матеріалів монастирів ЧСВВ.

У післявоєнний період Центральний василіанський архів передано теперішньому ЦДІА України у Львові, а Центральна василіанська бібліотека разом з рукописною збіркою і окремими архівними документами, що до неї потрапили, – до відділу рукописів ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України [8, с. 320].

Як зазначають дослідники (В. Вуйцик, С. Стжетельська-Гринбергова), церковні речі перенесено до монастиря отців василіян у Лаврові, вівтар Богородиці потрапив до церкви у с. Бусовицько,

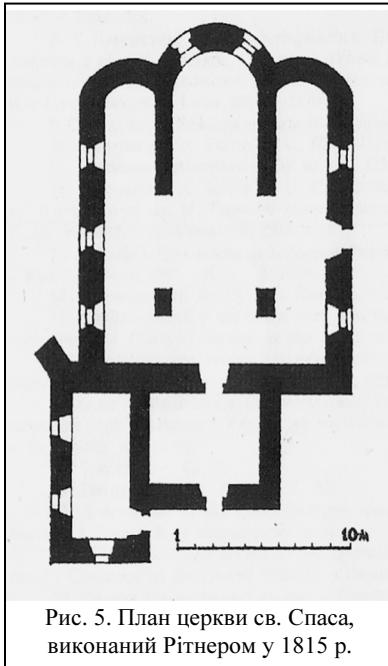

Рис. 5. План церкви св. Спаса, виконаний Рітнером у 1815 р.

іконостас до церкви у с. Тершів, Пергаментне Євангеліє князя Лева зберігалося у бібліотеці катедрального собору в м. Перемишлі, тепер – у Москві [4, с. 246].

Перед тим, як мали знести церкву, інженер Рітнер виготовив її план (рис. 5). Дослідникам не вдалося знайти місце розташування церкви. Вони стверджують, що на цій території знаходиться колишній скарбовий дім, у якому в XIX ст. жив власник маєтків Людвік Водзіцький [4, с. 248].

Збережений опис монастирських приміщень, складений у 1788 р., дає уявлення про характер планування монастиря на час його закриття. Територія складалась з двох частин, перша з них була господарським двором. Направо від воріт цей двір замикався оборонною спорудою, покритою гонтом, наліво – навпроти озера, палісадом. Крім дерев'яних монастирських стін, двір був оточений кам'яною стіною. За нею містились монастирські приміщення і церква [18, с. 44]. Т. Гуцаленко подає передрук двох інвентарів, у яких наводиться церковний та монастирський інвентар, зокрема срібну з позолотою монстранцію, срібні та позолочені хрести, келихи, люстру та інше [8, с. 320–357].

Важливою спорудою Святопреображенського монастиря, згідно опису XVIII ст., була мурована оборонна вежа, що стояла з південно-східної сторони і служила сигнальним пунктом і захистом від нападів. У 1856 р. існувала ця єдина споруда як залишок із старожитньої кафедральної церкви у Спасі [27, с. 405].

Церковний інвентар зазначав, що “Дзвінця чотиригранної форми знаходиться на висоті третього ярусу, солідно мурована з доброго каменю і цегли, вкрита гонтами. На ній закріплений залізний хрест з флюгером. Всередині на першому поверсі є два склепіння, в яких отвори з двома металевими гратками, вони обладнані дерев'яними сходами. Всередині є дерев'яний столець, на якому висять чотири дзвони” [4, с. 249].

Пам'ять про місце знаходження монастиря з плином часу втратилася. Локалізувати місце монастиря в с. Спас вдалось після випадкового виявлення у 1977 р. залишків фундаментів робітниками, які копали яму. Після цього і розпочалися археологічні пошуки. У 1978 р. вдалося відкрити залишки загаданої вежі, яка крім оборонного призначення, служила ще й місцем ув'язнення священиків, які провинилися перед вищою духовною владою [4, с. 247]. Серед покарань, які призначав “духовний суд”, передбачалося, щоб “винуватець на церкву св. Спаську кафедральну камінь цілий воску купив” [2, с. 78–79].

Спаський монастир був важливим духовно-освітнім центром. У XVI ст. в Спаському монастирі існувала школа для підготовки священиків. До 1776 р. в Спасі містилася Єпископська школа, а з 1776 до 1784 рр. – школа з риторики (красномовства). Ці школи були дуже відомі в Галичині [25, с. 13].

У монастирі Преображення Господнього розвивався і удосконалювався церковний спів. Збереглися окремі відомості про те, що в 1576 і 1595 рр. у Спаському монастирі з хором працювали регенти. Збережені нотолінійні ірмологіони XVII–XVIII ст. спаського походження. Серед переписувачів ірмологіонів дослідники називають уродженця Перемишльської землі уставника регента Климентія (Кирила Канчузького).

Збережені книжки дають підставу стверджувати, що більшість з них служили для практичного навчання нотної грамоти і церковного співу, а сам процес переписування текстів був однією з форм навчання. Свідченням цього є збережені покрайні записи з різними навчальними приказками, приписками учнів тощо [10, с. 135].

У XIV–XV ст. важливу роль у поширенні релігійної та церковної літератури відігравали скрипторії, у яких переписували різноманітні тексти. Найдавніший скрипторій знаходився у Спаському монастирі, документальні відомості про який датуються 1518 р. [5, с. 55]. Вчені припускають, що один із членів Спаського монастиря “мних Василько” впродовж 1299–1301 рр. переписав для князя Лева Даниловича Євангеліє. Відомо й про анонімного книжника, який наприкінці XIV ст. виготовив його копію. Із маєтності Спаського монастиря с. Страшевич походить фрагмент пергаментного аркушу з текстом, переписаним у XIII–на поч. XIV ст. [12, с. 160].

Монах Аверій у Спаському монастирі, переписав “Повчання св. Федора Студита” (1563 р.). Уроженець Нижанковичів Дмитро, учитель єпископської школи в Спасі, 1601 р. переписав “Устав великий церковний”. У 1657 і 1663 р. у Спасі ієромонахом та уставником Климентієм (Кирилом Канчузьким) було виготовлено книги, що збереглися до сьогодні [12, с. 168].

Багатою була книгозбірня Спаського монастиря. У ній в 1567 р. виявили апокрифічний лист Івана Смери Половця до князя Володимира Святославовича. Походження цієї пам'ятки пов'язане з діяльністю монахів антирінітаріїв, які стверджували, що віднайшли його копію в “Спасі в Горах” [25, с. 11].

Дослідниця Т. Гуцаленко наголошує, що записи інвентарів свідчать про багатство бібліотеки та характеризують духовне життя чернечої

громади. “Реєстр, укладений за розділами, фіксує досить великий книжковий фонд, у якому чимало рукописних книг та стародруків” [8, с. 323]. У бібліотеці також “зберігався і примірник першої друкованої книги, що вийшла на українських землях – Апостол, випущений Іваном Федоровим у Львові 1574 р. Такому відомому монастиреві дарували книжки знані особистості. Так, зберігся друкований Служебник (Стрятин, 1604), подарований видавцем, відомим українським шляхтичем Федором Балабаном” [12, с. 161].

Найцінніша частина Спаської бібліотеки, зокрема пергаментні рукописи, під час російської окупації Галичини в 1915 р. вивезли до Москви і сьогодні вони знаходиться в університеті ім. М. М. Ломоносова.

У Спаському монастирі працювали чудові майстри, які створили кращі твори українського малярства XIII–XVIII ст. Можливе й існування власної монастирської іконописної майстерні, про що висловлює припущення низка дослідників (М. Гелитович, В. Свенціцька, І. Мицько). Зокрема, у Національному музеї ім. Андрея Шептицького у Львові зберігається “група пам’яток, споріднених за стилістикою та художньо-образними характеристиками”, на підставі чого пов’язують їх з однією іконописною майстернею [6, с. 36]. Зокрема, наголошується на таких творах: “Преображення Господнє” (XIV ст.) (рис. 6), храмова ікона “Собор Пресвятої Богородиці” (XIV ст.), “Преподобна Параскева” (XV ст.). Завідувач відділу давнього мистецтва М. Гелитович у публікації виокремлює ікону “Преображення Господнє” (XIV ст.) з церкви Собору Богородиці в с. Бусовицька на Старосамбірщині, яку “Андрей Шептицький подарував національному музеєві 1913 р., тобто, коли офіційно передав установу українському народові” [6, с. 36]. Як стверджує дослідниця, ця ікона “первісно” була “храмовою іконою мурованої церкви Спаського монастиря” [6, с. 36].

“Преображення Господнє” (XIV ст.) – “шедевр в історії не тільки української ікони, а й українського мистецтва загалом” [6, с. 36]. Цей твір відносять до лічених уцілілих пам’яток минувшини і тому, не випадково, він багато років присутній в експозиції іконопису

Рис. 6. Ікона “Преображення Господнє” (XIV ст.).

Національного музею у Львові та у виданнях, що представляють українську ікону в Україні та світі. На цій роботі Христос зображенний у сяйві біля піdnіжжя скелястої гори. “Форми цієї гори, що ніби тесані з каменю, нагадують легендарний Спаський камінь, розташований неподалік від монастиря. Ікону характеризує висока майстерність письма, кольорові контрасти, прецизійність в опрацюванні деталей, особливо ликів, а також оригінальна стилізація й узагальнення форм пейзажу. Про архаїчність цієї пам’ятки свідчить і спосіб оформлення іконного щита: дві ялинкові дошки скріплені накладними (а не врізаними в пази) шпунгами, що трапляється дуже рідко й характерно для найдавніших ікон” [6, с. 36].

Мистецтвознавці такі роботи, як “Преподобна Параскева” (XV ст.), “Собор Пресвятої Богородиці” (середина XVI ст.), “Тайна Вечеря” та інші твори, умовно відносять до перемишльської школи. Зі спаських майстрів одним з найвідоміших був маляр Микола Сприн, який працював у цьому монастирі наприкінці XVII ст. [5, с. 54].

Сьогодні від Спаського монастиря залишилася лише назва тихого гірського села Спас. На поч. 1990-х рр. у селі на церкву св. ап. Петра і Павла переробили невеличку католицьку муровану капличку [20, с. 609–610]. Сподіваємося, що одна з найдавніших чернечих обителей, що колись функціонувала в Україні, знайде своїх доброочинців та буде відновлена не лише у народній пам’яті, але й втілена, можливо, у

музейному історико-культурному комплексі. Адже, назву славного колись монастиря (Преображення) пов’язують з розповіддю зі святого Євангелія, згідно якого Ісус вивів на гору апостолів Петра, Якова та Івана і “преобразився” перед ними. Символіка звернення Ісуса Христа до апостола Петра (ім’я останнього в перекладі з грецької означає скеля) є

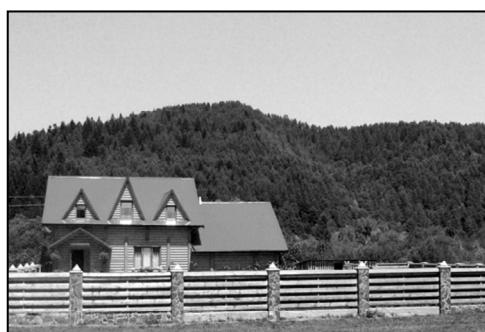

Рис. 7. Новозбудований готель у с. Спас
(світлина 2012 р.)

символічною, адже Він сказав, що на тій горі побудує Церкву. Маємо надію, що цей важливий стратегічний, культурно-освітній, духовний, історичний об’єкт буде відновлено. Зрештою, досвід такий існує у сусідів з Європейського Союзу, що знаходяться за декілька кілометрів

від с. Спас. Адже, монастир Преображення Господнього у Спасі був важливим центром Прикарпатського краю та й кафедра самбірського єпископа у ньому існувала до 1733 р. Історія цієї обителі тісно пов'язана з князем Левом Даниловичем, який її відновив та провів тут останні свої дні, а збудовану у 1292–1295 рр. церкву, за згодою митрополита Іларіона, перетворив у кафедральну самбірську і надав статус соборної. Тут функціонувала школа для підготовки священиків (єпископська школа), школа з риторики, розвивався і удосконалювався церковний спів, діяв скрипторій, монастирська іконописна майстерня. Володів св. Спаський монастир маєтками у сусідніх селах Бусовицька, Страшевичі, Сушиця Велика, Терло, Топільниця, зокрема, господарськими дворами (млинами, корчмами, броварнями, тартаками), садами, пасіками. Зараз лише по дорозі на гору Замкову (Княжу) знаходиться вказівний знак (маркування). Позитивним є те, що у селі приймає відвідувачів готельно-ресторанний комплекс “Княжа брама”, а також будуються нові (рис. 7) готелі для туристів.

Література:

1. Андрусяк М. Перемишль в історії України до 1918 р. / Микола Андрусяк // Перемишль [Західний бастіон України]: Збірник матеріалів до історії Перемишля і Перемиської землі зладжений редакційною колегією під проводом проф. Б. Загайкевича. – Нью-Йорк – Філадельфія; Перемиський Видавничий комітет, 1961. – С. 25–66.
2. Балик Б. Монастири Перемиської єпархії за владицтва І. Винницького / Б. Балик // Записки ЧСВВ. – Рим, 1958. – Серія II. – Секція II. – Т. 3. – С. 69–97.
3. Вуйцик В. Храм XIII ст. Спаського монастиря / Володимир Вуйцик // Вісник Укрзахідпроектреставрація. – 2004. – № 14. – С. 245–250.
4. Вуйцик В. Храм XIII ст. Спаського монастиря біля Старого Самбора / Володимир Вуйцик // Лавра – Львів, 1999. – № 1. – С. 53–55.
5. Гелитович М. Найдавніші пам'ятки іконопису – дар митрополита Андрея Шептицького Національному музею у Львові / Марія Гелетович // Збереження й дослідження історико-культурної спадщини в музейних зібраннях: історичні, мистецтвознавчі та музеологічні аспекти діяльності: доповіді і повідомлення Міжнародної наук. конф., Львів 25–27 вересня 2013 р. – Львів, 2013. – С. 34–39.
6. Горбовий В., Масляк М. Бусовицько // Альманах Старосамбірщина III. – Львів: Місіонер, 2004. – (Прикарпатська Асоціація Розвитку Краю). – С. 500–511.

7. Гуцаленко Т. Два інвентарі Святоспаського монастиря / Тетяна Гуцаленко // Альманах Старосамбірщина. Т. 3. – Львів: Місіонер, 2003. – С. 320–357.
8. Інкін В. Сільське суспільство Галицького Прикарпаття у XVI–XVIII ст.: історичні нариси / Василь Інкін [упоряд. та наукова ред. Миколи Крикун]. – Львів, 2004. – I – XX + 1-420+XXI-СПістор.
9. Кріль М. Старосамбірщина. Історія і культура / Михайло Кріль. – Львів: Піраміда, 2009. – 600 с. + 24 іл.
10. Мицько І. Давні українські монастирі на честь Преображення Ісуса Христа / Ігор Мицько // Лавра. – 1999. – № 8. – С. 42–45.
11. Мицько І. Книжність і книжники / Мицько І. // Альманах Старосамбірщина. Т. 2. – Львів: Місіонер, 2002. – С. 160–176.
12. Мицько І. Край обителей / Ігор Мицько // Старосамбірщина – II: Альманах Старосамбірщини. – Львів: Місіонер, 2002. – С. 120–144.
13. Петрушевичъ А. Обзоръ важнѣйшихъ политическихъ и цековныхъ произшествій въ Галицкомъ княжествѣ съ половины XII до кнца XIII вѣка / Антоній Петрушевичъ // Зоря Галицкая. – Число 6 (27 януарія (8 февруарія)). – Львов, 1854 (Годъ VII). – С. 61–64.
14. Петрушевичъ А. Обзоръ важнѣйшихъ политическихъ и цековныхъ произшествій въ Галицкомъ княжествѣ съ половины XII до кнца XIII вѣка / Антоній Петрушевичъ // Зоря Галицкая. – Число 8 (10 (22 февруарія). – Львов, 1854 (Годъ VII). – С. 85–87.
15. Площанский В. Самборъ въ Галиції, по данным изъ области исторіи, топографіи, статистики и этнографіи / Площанський В.М. – Б.м., и г., 44 с.
16. Рожко М. Оборонний Спасопреображенський монастир XIII століття в с. Спас / Михайло Рожко // Альманах Старосамбірщини. – Львів: Місіонер, 2001. – Вип. 1. – С. 7–14.
17. Рожко М. Про деякі оборонні Преображенські монастирі XIII ст. в Галичині / Микола Рожко // Лавра. – Львів, 1999. – №1 – С. 42–49.
18. Рожко М. Слідами археологічних досліджень В. Кобільника на Самбірщині / Михайло Рожко // Бойківщина : історія та сучасність [Матеріали міжнародного історико-народозначного семінару “Населення Бойківщини у контексті загально карпатського етнокультурного розвитку”], Самбір, 14–16 вересня 1995 р. – Львів–Самбір, 1995. – С. 84–86.
19. Слободян В. Церкви України: Перемиська єпархія : [Видання присвячене 2000-літтю Різдва Христового] / Василь Слободян. – Львів, 1998. – 864 с.

20. Стецік Ю. Монастирські фільварки Перемишльської єпархії (кінець XVII–XVIII ст.) / Юрій Стецік // Історія релігій в Україні: науковий щорічник 2008. Кн. I. – Львів: Логос, 2008. – С. 540–546.
21. Стецік Ю. Органи самоуправління василіанських монастирів Перемишльської єпархії (кінець XVII–XVIII ст.) / Стецік Ю. // Urzedy panstwowe, organy samorządowe i kościelne oraz ich kancelarie na polsko-ruskim pograniczu kulturowym i etnicznym w okresie od XV do XIX wieku. – Krakow: Avalon, 2010. – S. 367–378.
22. Стецік Ю. Промисли та ремесла монастирських фільварків Перемишльської єпархії (XVII–XVIII ст.) / Стецік Ю. О. // Збірник наукових праць. Серія „Історія та географія” / Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди. – Харків: Майдан, 2008. – Вип. 32. – С. 188–196.
23. Стецік Ю. Становище монастирських маєтностей у період міжконфесійного протистояння православних та уніатів Перемишльської єпархії (XVII ст.) / Стецік Ю. О. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/_soc_gum/Lavral/2008_22/.06/pdf.
24. Швед М. Спаський та Лаврівський монастири – осередки духовності й культури в Галичині / Ю. Швед. – Львів: Місіонер, 2000. – 112 с.
25. Шематизм греко-католицького духовенства злучених єпархій Перемиської, Самбірської і Сяніцької на рік Божий 1928. – Перемишль: Відбито в печатні гр.-кат. капітули, 1928. – 420 с.
26. Kuczera A. Samborszczyzna: Ilustrowana monografia miasta Sambora i ekonomii Samborskiej. T.1. / Aleksander Kuczera. – Sambor, 1935. – 492 s.

**Olga ANISIMOVYCH-SHEVCHUK
MONASTERY OF THE TRANSFIGURATION OF OUR LORD:
HISTORY AND THE POSSIBILITY OF BRINGING IN TOURISM**

The origins and operation of the monastic cloister in the village Spas, Starosambirskyi district, L'viv region are researched. The main stages of the development of the monastery are described. The brief description of the monastery was given. The ways of attracting of the history of the medieval monastery in the development of the tourism in region is suggested.

Keywords: monastery, monk, bishops, icons, and tourism.

Оксана БЕГЕЙ

Львівський інститут економіки і туризму,

к.і.н., доцент

Оксана СТОКОЛОС-ВОРОНЧУК

к.ф.н., доцент

ЖІНОЧІ ЧЕРНЕЧІ ОСЕРЕДКИ

НАПРИКІНЦІ XIX – ПОЧ. XXI СТ. НА СТАРОСАМБІРЩИНІ: ІСТОРІЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ

Висвітлено історію жіночих згромаджень: сестер служебниць Непорочної Діви Марії у Доброму лісі, Старому Самборі, сестер св. Йосифа ОПДМ та сестер Пресвятої Євхаристії у Хирові, Святопреображенського монастиря студійського уставу у Надибах. На основі історичної літератури та особистих свідчень проаналізовано їх духовно-просвітницьку працю, виховну роботу серед молоді, зокрема, з організації захоронок.

Ключові слова: Добромуль, Надиби, Старий Самбір, Хирів, захоронка, жіноче згромадження, духовно-просвітницька праця, патріотичне виховання.

“Монахиня – як свічка. і в храмі на престолі,
і в темряві підвалу – вона світить усюди, світить Христом”
(сестра-служебниця Мирона Шклянка).

У другій половині XIX ст. актуальною потребою для галицького чернецтва стало створення жіночих згромаджень, основне завдання яких полягало б у апостольській праці серед дітей та молоді. Про цю потребу влучно зауважив о. Гаспер Щепковський, езуїт, який виконав важливу роль у Добромульській реформі василіянського чину: “Вірте мені, Всечесні Отці, що поки в вашому обряді не будете мати (жіночого) Згромадження, всі ваши труди, чи то парохів чи місіонерів, не принесуть бажаних успіхів, бо найважливіша і найперша справа в релігійно-моральному піднесененні народу – це виховання дітей і жіночої молоді, а для цього обов’язково потрібно черниць” [4, с. 19].

Діяльність жіночих згромаджень на Старосамбірщині, як і загалом у Львівській області та Західній Україні, є важливою і, водночас, недостатньо вивченою науковцями. Метою статті є висвітлення історії згромаджень сестер служебниць Непорочної Діви Марії у Доброму лісі та Старому Самборі, сестер св. Йосифа ОПДМ та сестер Пресвятої Євхаристії у Хирові, Святопреображенського монастиря студійського уставу у Надибах; на основі історичної літератури та особистих свідчень проаналізувати їх духовно-просвітницьку працю, виховну роботу серед молоді, зокрема, з організації захоронок. Згромадження сестер служебниць Непорочної Діви Марії засноване у 1892 р. з ініціативи о. Єремії Ломницького ЧСВВ та о. Кирила Селецького. Співзасновницею та першою сестрою служебницею була с. Йосафата

Гордашевська, проголошена блаженною 27 червня 2001 р. Гаслом її життя було “*служити там, і де найбільша потреба*”, а монашеский служіння є прикладом для наслідування не лише служебницям, але й черницям інших згromаджень. На сьогодні вже існує багато свідчень заступництва та чудесних зцілень завдяки її посередництву.

Своє призначення сестри служебниці бачать у виховній праці, піклуванні про хворих, ділах милосердя та любові до близкіх, дбають про красу Божих храмів. Особливу увагу у першій половині ХХ ст. сестри приділяли організації захоронок – закладів, де під опікою сестер-монахинь виховувалися діти дошкільного віку, особливо з найбідніших верств населення. Організація захоронок у селах та містах приносила велику користь, допомагала родинам у вихованні дітей, особливо під час літніх польових робіт.

На Старосамбірщині першим осередком сестер служебниць став Добромиль, що був відкритий 2 грудня 1898 р. У 1938 р. тут проживало четверо сестер: настоятелька Теофіля Дудрак, заступниця настоятельки Євпраксія Крутовська, Маргарета Сивак, Кирилія Міщук. Монахині в Добромулі мали дім, в іншому будинку розташованому неподалік вели захоронку, яку відвідувало 40–55 дітей [5, с. 7].

Ірина Василечко, котра у 30-х рр. відвідувала захоронку у Добромулі, свідчить, що найперше сестри навчали дітей молитов, українських пісень, з-поміж яких було багато патріотичних. окремі з них вона запам'ятала на все життя. Діти тоді ще не розуміли поняття “Україна” і лише згодом усвідомили значення такого патріотичного виховання сестер. Дітей навчали співати пісні поруч з танцювальними рухами, навчали вишивати, малювати. Сестри готували дітей до урочистого першого св. Причастя. Ірина Василечко пригадує, що під керівництвом сестер діти урочисто вітали місцевого священика о. Івана Господаревського з іменинами. Напередодні Різдвяних свят черниці розносили по хатах проскурі, за які люди їм віддячували, хто чим міг.

За свідченнями Любі Чуквінської, котра відвідувала захоронку в Добромулі на початку 40-х рр., сестри дуже гарно виготовляли штучні квіти, якими прикрашали церкву, під час майок упродовж травня діти тримали зроблені черницями лілії. Сестри також гарно вишивали, виготовляли ковдри, в тому числі на замовлення. У цей час відвідував захоронку о. Гор'єцький, де поруч з черницями навчав дітей релігійних пісень. Діти також відвідували священика, вітаючи з іменинами. Крім релігійного виховання, сестри дітей вчили пісень, рекламиувати вірші, організовували виступи дітей на фестивалях, які відбувалися щороку в літку на стадіоні. У захоронці один раз на день діти харчувалися,

щоправда, лише бідніші діти. Відвідувала захоронку й дівчина польської національності. Захоронку тоді вела с. Мар'яна. Про неї відомо, що їй вдалося уникнути переслідувань радянської влади, за інформацією Люби Чуквінської, на початку 50-х рр. вона проживала у Дрогобичі. Тоді, згадує п. Любка, в Доброму лі проявляла ще полькаго монахиня, невідомо якого згromадження, котра навчала дітей у себе вдома. Дуже цінним є зауваження Люби Чуквінської, що вона та інші діти, які відвідували захоронку, там виробляли впевненість, дикцію, що згодом знадобилося їм у школі та й загалом у житті. З-поміж них були бідні й багаті, однак усі виростили культурними людьми.

Чернечий осередок сестер служебниць Непорочної Діви Марії у м. Старий Самбір був заснований у 1913 р. [2, с. 628]. Будинок, в якому сестри проживали та вели захоронку, був побудований упродовж 1910–1914 рр. Ганна Рудзінська 1921 р. н. пригадує, що захоронку діти відвідували з 4–5 річного віку, а згодом, коли ходили до школи, багато з них продовжували навідуватися до сестер. За її спогадами, дітьми займалися сестри Ігнатія та Мирона, одна сестра займалася господарством, одна виготовляла штучні квіти, ще одна збирала трави і робила з них ліки. Монахині навчали дітей молитов, готували їх до першого св. Причастя, маївок, відзначення свята Божого Тіла. За словами Люби Вовчик 1920 р.н., в домі проживали 5–6 сестер, зокрема, Моніка і Тереза. До захоронки проводили серед дітей катехизацію приходили місцеві священики: декан о. Андрій Бенцін та о. Станіслав Дацьо. Крім релігійного виховання, сестри навчали українських пісень, організовували у приміщенні “Просвіти” дитячі вистави, зокрема, “В чужому пір’ї”, концерти до св. Миколая, Дня Матері, Т. Шевченка, навчали вишивати, клеїти, робити витинанки тощо.

Часом в захоронку приїжджав ігумен Лаврівського монастиря, – він, пригадує Ганна Рудзінська, спілкувався з дітьми, жартував, розтирав їм руки, бо було холодно. Лаврівські василіяни сповідали сестер служебниць у Старому Самборі [8, с. 36]. Тут також проводилися реколекції. Останні у 1943 р. вів о. Макарій Розумійко ЧСВВ, ігумен Добромульського монастиря.

Катерина Хім’як 1928 р. н. та Лідія Тиховліс 1928 р. н. пригадують, що сестри гарно вишивали рушники, фелони, інші речі церковного вжитку, вишивали вони також на замовлення. Дітям часто розповідали казки і, що цікаво, дітей також вчили самих складати казки. При захоронці діяв танцювальний гурток. Оплачував роботу його керівника, ймовірно, декан о. А. Бенцін, він же і матеріально допомагав сестрам. За його сприяння в “Союзі українок” була відкрита крамниця “Мета”,

що діяла за принципом “*свій до свого по своє*”, де кожна жінка мала певне завдання щось виготовляти, можна було купити товар без грошей, зокрема, сестри тут брали нитки для вишивання. Кошти від крамниці спрямовувалися багатодітним сім'ям, дітям-сиротам, захоронкам.

Відомо, що у 1938 р. тут проживали четверо сестер: настоятелька Августина Безпалько та Анатолія Турецька, Омеляна Чоловську й Теофанія Криса [5, с. 10]. У домі сестер функціонувала робітня церковних риз і мистецьких вишивок. Сестри тоді надалі лікували людей, відомо, що у 1938 р. щодня до сестер за ліками приходило близько восьми–десети осіб. При монастирі продовжувала функціонувати захоронка, де сестри виховували дітей, що діяла до приходу радянської влади у 1939 р. У 1938 р. її відвідувало 40–50 дітей [5, с. 10]. З початком Другої світової війни захоронка на деякий час припинила діяльність, а була відновлена у 1942 р. з приїздом сюди з Кристинополя сестри Мирони Шклянки. За її словами, у домі тоді проживали 3 сестри. Відомо, що у 1942–1945 рр. тут крім с. Мирони проживали с. Діогена Кулинич, заступниця настоятельки с. Азарія Луців. Деякий час тут були уродженки Старого Самбора сестри Марія та Оля Сольчаник, які пізніше перебували в підпіллі в Стрию.

Недалеко, пригадує с. Мирона, знаходився ще сиротинець, яким опікувалися цивільні працівники, проте монахині його також відвідували. Свою діяльність сестри у захоронці проводили за сприяння місцевого допомогового комітету. Діти сюди, згадує с. Мирона, приходили дуже біdnі, різного віку, в захоронці вони харчувалися, вчилися молитися, грамоти, співу. Сестри водили дітей до церкви, на прогулочки до лісу. З приходом радянської влади монахині змушені були залишити приміщення та працю в захоронці. Деякий час вони жили у будинку біля церкви св. Миколая у Старому Самборі. У їхньому ж будинку певний час жили партійні функціонери, тепер у ньому знаходитьться дитячий садок № 2.

Відомо, що двоє черниць на деякий час знайшли притулок у василіянському монастирі у Буковій. Трьох сестер, за словами с. Мирони, серед яких Юлію Бортняк та Азарію Луців, прихистила жінка у смт Стара Сіль, с. Омеляна Чоловська учителювала в школі с. Борщевичі. Сама ж с. Мирона з 1945 р. разом з іншими 12 служебницями працювала в туберкульозній лікарні у Львові. Робота їхня була важкою і небезпечною для здоров'я, однак її високо цінували хворі, до яких черниці ставилися як до рідних. За сприянням сестер до хворих приходили одягнені у цивільне священики, які їх сповідали та причащали. Як і інші монахині, с. Мирона Шклянка зазнала

переслідувань від влади, допитів, несправедливих обвинувачень, що вона є “штигуном Ватикану” тощо, постійні проблеми з житлом, однак, і сьогодні вдячна Богові за своє покликання, за те, що втримав сестер у рідній вірі, та переконана, що “життя в монастирі – то велика радість” [6, с. 93]. У 60–70-х рр. ХХ ст. підпільно діяв чернечий осередок у смт Стара Сіль. За свідченням черниці Мирони Шклянки, після ліквідації монастиря у Старому Самборі, декілька сестер знайшли притулок у Старій Солі.

Про його функціонування пам’ятають місцеві жителі, зокрема, вчителька місцевої школи Крайчик Світлана Володимиривна, 1954 р. н., Вишатицька Теодозія Ільківна, 1934 р. н., Сарахман Іляна Ільківна, 1930 р. н., котра проживає поруч з будинком, де раніше жили сестри-черниці. За її свідченням у липні 2012 р., цей будинок “законниці” отримали від одинокої жінки, яка не мала дітей. Спочатку їх було троє, пізніше – двоє, і одна, яку на старість доглядала жінка, син якої там живе. Як стверджує І. І. Сарахман, черниці жили бідно, тримали козу, обробляли город. У їхній хаті вечорами довго горіло світло. Коли їх питали, чому вони так довго не лягають спати, відповідали, що моляться, але не за себе, а за людей. До них підпільно приїзджали греко-католицькі священики, зокрема, о. Й. Новак, які проводили Богослужіння, сповідали, причащали, хрестили, давали шлюб.

Згromадження сестер св. Йосифа ОПДМ було засноване у 1898 р. з ініціативи о. Кирила Селецького у с. Цеблів Сокальського р-ну Львівщини, в якому у 1912 р. було збудовано для сестер мурований дім. Монахині не повинні були втікати зі світу, а жити серед селян, щоб себе і їх освячувати через працю у злуці з Богом. Крім духовного життя, сестри займалися фізичною працею: ткацтвом, кравецтвом, виробляли олію, працювали по господарству, вели захоронку [4, с. 20].

Число монахинь зростало з кожним роком. Крім праці у захоронках, сестри дбали про порядок у церкві, доглядали хворих, готували до прийняття св. Тайн. У вихідні та святкові дні приходили до захоронки діти й жінки; сестри читали їм побожні книжки, вчили співати побожних пісень [4, с. 22].

Відомо, що у м. Хирові сестри проживали з 1939 р., що підтверджує договір, в якому зазначалося, що о. Іван Ольшанський, парох в Хирові, віддає сестрам–йосифіткам помешкання фундаторки Іванни Манько, котра просила, щоб сестри “замешкали в нею дарованій на захоронку хаті і в разі її недуги оточили її отікою”. Також сестри повинні були “заопікуватися дітьми і старішими дівчатами і щоби дбали про порядок і чистість в церкві, і щоб виконували всі чинності, на які

дозволяють їх правила” [4, с. 36]. Тоді до Хирова призначили сестер Олімпію Біду та Лаврентію Гарасимів, трохи згодом до них приєдналася Глікерія Ходань. Їх діяльність була різnobічною. Насамперед вони прищеплювали іншим молитовний дух, активно підтримували діючу при церкві організацію Апостольство Молитви. Сестра Олімпія була настоятелькою дому. Дотримуючись харизми згromадження, вона зобов’язувала співсестер до постійної праці в захоронці. Анна Шклярська звернула увагу на те, що “сестри дуже підтримували на дусі людей, заохочували до молитви, не втрачати надії на Бога, вірити, що Бог допоможе все пережити” [4, с. 44]. Сестри жили дуже скромно, бо не мали пенсії, а жили на людські пожертви. Незважаючи на те, вони допомагали людям чим могли. Під час війни сестри допомагали людям продуктами, медикаментами.

Як стверджує уродженець Хирова Михайло Чуквінський, спочатку захоронка розміщувалася у великому добротному будинку отця Пріма, який викладав у школі релігію. В час Другої світової війни захоронка була в двох кімнатах будинку “Просвіти”. Кожен день в захоронці розпочинався з молитви, сестри готували вистави до різних урочистостей, де діти декламували вірші, співали, танцювали. Сестри читали дітям книжки, журнал “Дзвіночок”, вчили малювати, клейти. Вони були лагідні та уважні до дітей, тому діти любили їх відвідувати.

Одним із важливих обов’язків сестер була катехизація дітей, приготування до Першого св. Причастя, яке тоді було особливо урочистою подією. Найбільше часу проводила с. Лаврентія у дитячому садочку з малечею, вона також була обізнана в медицині. Євген Хома згадував, що в Хирові кожного четвертого лікували сестри [4, с. 42]. Гроши за лікування хворих вони не брали.

Після закінчення Другої світової війни та повторного встановлення радянської влади сестри Олімпія, Лаврентія та Глікерія продовжували апостольську працю у м. Хирові та навколишніх селах. Захоронка в Хирові проіснувала до 1944 р. Спочатку після війни, зазначає Михайло Чуквінський, катехизація проводилася в церкві, а пізніше по хатах. З 1946 р. вони таємно від влади готували дітей до Першого св. Причастя. Збереглася світлина з свята Пресвятої Євхаристії датована 1949 р., на котрій є о. Тарас Бобкович, підпільний греко-католицький священик, уродженець Лаврова, одягнений у цивільний одяг, та 24 дитини хирівської підпільної парафії. Сестри не фотографувалися, оскільки їх переслідували за форму – габіт. Дарія Хома згадувала, що перед Різдвом Христовим монахині пекли просфори, а діти розносили людям, просячи прийняти просфору, яку їм дарує Церква, і спожити на

св. Вечір. Це могло трагічно закінчитись для тих, хто приймав, і для тих, хто розносив, а найбільше, для тих, хто пік ці просфори [4, с. 69].

Монахині знаходилися під наглядом КДБ, агенти якого нападали на дім сестер, робили обшук, насміхалися, погрожували їм [4, с. 71]. У квітні 1950 р. відбувся напад на монастирський дім. Згодом (1950 р.), коли сестри підпільно провадили Богослуження з людьми на цвинтарі, їх заарештували представники НКВС та привезли до тюрми у Борислав. Згодом Олімпію Біду, Лаврентію Гарасимів та Глікерію Ходань вислали в Сибір в поселення Харськ Молчанівського району Томської області. 23 січня 1952 р. померла від хвороби та важких умов життя с. Олімпія, а 27 серпня 1952 р. с. Лаврентія. Сестри Глікерії Ходань вдалося повернутися з Сибіру, вона жила у Львові і померла 27.04.99 р.

Монастирський будинок у Хирові стоїть до сьогодні. У 2004 р. на ньому було освячено пам'ятну плиту. Мешканці міста Хирова назвали міську лікарню в честь сестер-мучениць Олімпії Біди та Лаврентії Гарасимів. У 2001 р. під час приїзду в Україну Івана-Павла II Олімпію та Лаврентію було проголошено блаженними. У 2003 р. сестри Павла та Анна поїхали у Сибір, де віднайшли могилу блаженних у м. Харську Томської області, а 21 вересня 2005 р. на свято Різдва Пресв. Богородиці відбулося перевезення мощей блаженних сестер Олімпії та Лаврентії до Львова. Мощі знаходяться в монастирі св. Йосифа на вулиці Личаківській, 171-а. Щораз більше людей стверджують, що мощі допомагають у духовному та фізичному зціленні.

Згромадження сестер Пресв. Євхаристії виникло у 1957 р. Засновником його був о. Петро Більо, уродженець с. Княжпіль Старосамбірського району. Харизмою нового жіночого згромадження мало стати нагадування людям про дар св. Євхаристії. Монастир у Хирові був першим домом згромадження, де проживали о. Петро та сестри. Також тут жила перша настоятелька – сестра Михайлі-Марія Крента, уродженка с. Княжпіль. Частину дому подарувала згромадженню власниця – вчителька Софія Салига, а решту викупив отець. У домі була каплиця, зберігались св. Тайни, щоденно відправлялась Служба Божа, незважаючи на переслідування, погрози, залякування, обшуки.

З 1990 р. монастир став відкритим для всіх, о. Петро продовжував свою священичу діяльність, відкрито приїжджали сестри. Проводили катехизацію для дітей, молоді та старших, працювали в навколоишніх селах та Добромулі. Літом проводили відпочинкові табори для дітей та молоді. Задіяні були сестри Софонія Крента (рідна сестра першої настоятельки), Мар'яна Більо (племінниця о. Петра), Константина

Білик, Теодозія Піта, Емануїла Коваль, Аполонія Гриценко. На даний час йде відновлення колишнього монастирського будинку. Сестри живуть і працюють у Хирові, але винаймають будинок, поки ведеться будова. Сестри Мар'яна Більо (настоятелька), Михаїла Стадник, Константина Білик працюють у церкві, ведуть катехитичну недільну школу, відвідують дитячий садочок, лікарню. Наприклад, літом 2013 р. виїжджали з дітьми на прощу, під час канікул у Зарваницю, с. Погоню, де є чудотворна ікона Матері Божої (Івано-Франківська обл.), до м. Борислав (знаходиться багато мощей святих) [1].

У с. Надиби сьогодні знаходитьться дочірній Святопреображенський монастир Святопокровського жіночого монастиря Студійського Уставу, що знаходитьться у Львові. Поштовхом для заснування жіночого монастиря послугувало те, що у 1920 р. парох церкви села Якторова Львівській області о. Калинюк згуртував побожних дівчат, щоб спільно працювати для піднесення духовності і моральності українського народу. 14 жовтня 1924 р. митрополит Андрей Шептицький благословив Святопокровський жіночий монастир. Часто у створеному монастирі відправляв Службу Божу о. Климентій Шептицький (ігумен Свято-Успенського Унівського монастиря). Першою ігуменею жіночого монастиря Студійського уставу була Йосифа Вітер. Вона dbала про освіту сестер, скеровувала їх до вчительської семінарії і на медичні курси та на курси, де готували до праці у дитсадках, сиротинцях. Намагалася виховувати підростаюче покоління у духовному і національному дусі. Для молодих господинь організувала гурток куховарства і рукоділля. Навчала молодь співу, організовувала постановки вистав, з якими аматори їздили по навколишніх селах. Настоятелька двічі була засуджена радянською владою, відбувала покарання у стalinських таборах.

Сьогодні монахині займаються ручною працею в монастирських майстернях, перекладами і редактуванням релігійної літератури, працюють катехитами в школі Святої Софії – першій в Україні християнській школі при монастирі, в дитячих садках [7, с. 135–138].

Спасо-Преображенський дочірній монастир у с. Надиби утворений з ініціативи пароха церкви Успення Пресвятої Богородиці о. Степана Шафрана і Голови церковного комітету Ярослава Кульгана. Їхні починання підтримав Владика Юліан Вороновський, який звернувся до ігумені Юлії Похудай із пропозицією відкрити дочірній монастир у с. Надиби Старосамбірського району. У 1998 р. до Надибського монастиря приїхало 3 сестер. Для монастиря було передано у власність колишній панський маєток, який стояв пусткою і занепадав. У 1999 р.

тут почали ремонтні роботи. Сестри катехизували дітей і молодь. У монастирі існувала іконописна майстерня, де писала ікони с. Катерина Чалик, учениця о. Ювеналія Мокрицького. Сестри катехизували дітей сіл Надиби, Сусідовичі, Блажева, готували їх до Першої Сповіді та Урочистого св. Причастя, організовували вистави про св. Миколая, проводили зустрічі з молоддю, організовували нічні чування у Биличах, поїздки молоді та дітей до Львова, Підкаменя, Олесяка і Почаєва. З виставовою виступали у Надибах та Дрогобичі. На Великодні свята провадили гаївки. У монастирі сестри відкрили реколекційний дім, де приймали учасників реколекцій, вишколів, таборів, сарепт. Сестри готували їжу, а також брали участь у спільніх заходах, до яких їх запрошували. У монастирі за весь цей період побувало дуже багато молоді та дітей. На реколекції та вишколі приїжджають молодіжні організації зі Львова, Дрогобича, Самбора та інших міст і сіл спархії. На реколекціях і сарептах побували учасники організації “Пласт”, організації для неповносправних “Віра і світло”, молодіжного товариства “Тавор”, спільнот харизматиків зі Львова та Дрогобича та інших молодіжних спільнот. Щороку на літні тaborи приїжджають діти з катехитичної школи м. Стебника.

На свято Преображення Господнього сестри організовували нічні чування з хресним ходом через усе село. На святкування приїжджають отці-студити, сестри зі Львова, а також запрошенні гості (наприклад, були брати зі своїм наставником зі згромадження ап. Андрія Первозванного, які на той час мали новіційний дім у Хирові). Участь парафіян у святкуванні завжди була чисельною. Сестри неодноразово запрошували з виступом молодіжний гурт “Зорі Вифлеєму” зі Львова з церкви арх. Михаїла отців-студитів. Члени гурту виступали перед громадою села в клубі, перед монастирем. На даний час монастир виконує функцію молитовного дому та реколекційного дому влітку, коли приїжджають діти або молодь; “духовної пустині” для сестер, які прагнуть побути з Богом у тиші на самоті [3, с. 2].

Отже, у низці більших населених пунктів Старосамбірського району (м. Добромиль, с. Надиби, м. Старий Самбір, м. Хирів) функціонували чи надалі продовжують діяти жіночі чернечі осередки. Як видно із свідчень місцевих жителів та історичної літератури, їх діяльність була всебічною й охоплювала духовно-просвітницьку працю, виховання дітей у захоронках, яке містило й національно-патріотичну складову, лікування місцевих жителів. Варто зазначити, що діючі жіночі згромадження (с. Надиби, м. Хирів) є також важливими центрами розвитку молодіжного туризму, позаяк організовують прощі,

відпочинкові табори для молоді. На нашу думку, вони заслуговують на більший науковий інтерес, як і більш широке ознайомлення зі сторони громадськості та організаторів туристичних мандрівок.

Література:

1. Більо М. Історія згromадження сестер // Більо М., настоятелька Хирівського монастирського дому Христа Чоловіколюбця [Рук.]. – 3 с.
2. Великий А. Нарис історії Згromадження СС. Служебниць П.Н.Д.М. / Атанасій Г. Великий. – Рим, 1968. – 767 с.
3. Гермак С. Спасо-Преображенський жіночий монастир Студійського Уставу (с. Надиби Старосамбірського р-ну Львівської обл.): Історія / схм. Симеона Гермак, настоятелька Спасо-Преображенського монастиря. Доповідь на епархіальну конференцію монашества Самбірсько-Дрогобицької Єпархії 4 квітня 2011 р. [Рукопис.]. – 3 с.
4. Годій Р. Блаженні с. Олімпія та с. Лаврентія. Життєвий шлях, мучеництво, перевезення та почитання мощей / с. Рафаїла Годій. – Львів, 2012. – 188 с.
5. Катальог згromадження сестер служебниць Пресвятої Непорочної Діви Марії на 1938 р. – Жовква: Накладом згromадження сс. Служебниць Непорочної Діви Марії, 1938. – 53 с.
6. Кіс О. Слугині Світла. – Жовква: Місіонер, 2012. – 252 с.
7. Монастирі Української Греко-Католицької Церкви: [Довідник]. – Львів: Свічадо, 2006. – 152 с.
8. Назарко І. Три роки в Лаврові // о. Іриней Назарко, ЧСВВ // Літопис Бойківщини. – Ч. 1 (21) (1975. Травень), Канада. – С. 29–38.

Oksana BEHEI,Oksana STOKOLOS-VORONCHUK
WOMEN MONASTIC CENTERS AT THE END OF XIX – BEGINNING
OF THE XXI CENTURY IN STARYI SAMBIR REGION: HISTORY AND
ACTIVITY

The article highlights the history of women's congregations: the sisters-servants of Mary Immaculate in Dobromyl, Staryi Sambir, Sisters of St. Joseph OPDM and sisters of the Holy Eucharist in Khyriv, Sviatopreobrazhenskyi convent in Nadyby. Their spiritual and educational work, educational work among young people in particular the zakhoronka organization, is analyzed based on historical literature and personal testimonies.

Key words: Dobromyl, Nadyby, Staryi Sambir, Khyriv, zakhoronka, women's congregation, spiritual and educational work, national-patriotic education.

САКРАЛЬНІ ОБ'ЄКТИ ПУСТОМИТІВЩИНИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ ТУРИСТИЧНОГО ВИКОРИСТАННЯ

Проаналізовано сакральні об'єкти Пустомитівського району. Проведено класифікацію цих об'єктів. Описано можливості їх туристичного використання.

Ключові слова: сакральні об'єкти, релігійний туризм, церква, костел.

Активний розвиток туризму спонукає до постійного пошуку нових туристичних ресурсів. Серед таких ресурсів значну частину займають історико-культурні ресурси, які є основою для організації низки різновидів культурно-пізнавального туризму. Важливою часткою серед історико-культурних об'єктів є сакральні ресурси, які активно використовуються у релігійному, ностальгійному, етнічному та інших видах туризму.

Попри пожвавлення досліджень сакрально-туристичних ресурсів, сьогодні основна увага приділяється цим об'єктам у туристично-освоєніх або етнічно-цінних місцях, а менше – іншим територіям, у яких розміщені більш типові сакральні об'єкти. Серед районів, у яких релігійні об'єкти є мало дослідженими – Пустомитівський район. Попри низьку вивченість сакрально-туристичного потенціалу району, відмітимо високу цінність об'єктів, які тут розташовані.

Варто вказати, що дослідженнями сакральних об'єктів займались багато науковців, серед яких: Т. Христов, В. Слободян, Т. Божук та інші [1; 7; 8]. Проте, такі дослідження, за винятком вивчення дерев'яних церков, оминули територію Пустомитівщини. Саме тому в подальшому доцільно вивчати сакральні об'єкти району, які зможуть стати основою для організації туризму.

Сакральні об'єкти – природні або створені людиною об'єкти, які використовуються або використовувались у релігійних цілях, або мають релігійне значення.

До історико-культурних ресурсів, які належать до релігійних об'єктів, Т. Христов відносить: культові споруди (монастирі, святилища, храми і храмові комплекси, капели, вівтарі, ступи); природні об'єкти (святі джерела, колодязі, гори, водойми (ріки, ставки), бори); невеликі об'єкти культу (придорожні хрести, вівтарі божеств на узбіччі доріг і стежок) [8, с. 25]. На думку Т. Божук, до сакральних об'єктів належать деякі споруди (церква, костел, каплиця), ансамблі (комплекс споруд, монастирі, лаври) та визначні місця (джерело,

печера), а також місця, пов'язані з життям та діяльністю визначних представників певної релігії [1]. Коли йде мова про сакральні об'єкти, варто вказати, що часто вони відігравали роль оборонних споруд, тому, наприклад, О. Мацюк у своїй класифікації оборонних споруд виокремлює і сакральні об'єкти. Відзначимо, що туристична цінність таких поліфункціональних споруд особливо висока.

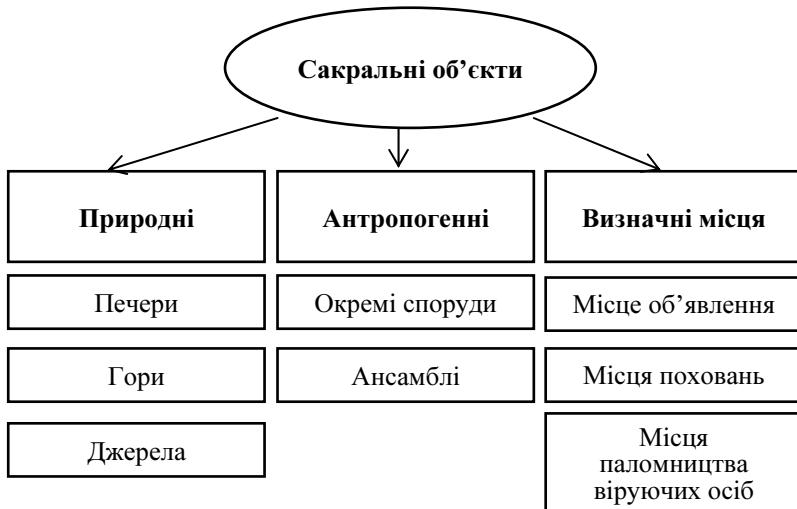

Рис. 1. Класифікація сакральних об'єктів (за Т. Божук)

Коли йде мова про дослідження цінності сакральних об'єктів для туризму, враховуються такі чинники, як:

- релігійне значення;
- етно-культурне значення об'єкта;
- архітектурна цінність;
- історичне значення споруди, тощо.

Дослідження сакральних споруд району вказують на наявність тут різноманітних груп об'єктів, які мають як різне етнічне походження, так і історичні особливості використання. Тому, вважаємо за доцільне, усі сакральні об'єкти району розбити на декілька груп, відповідно до класифікації запропонованої попередньо. Проте, більш детальніше класифікуємо антропогенні споруди за їх релігійним призначенням та за архітектурними особливостями. Зокрема, окрім виділених церкви (дерев'яні, кам'яні, у тому числі оборонні), костели та сакральні споруди німецькомовних колоністів.

До природних сакральних об'єктів даного району відносяться джерела у селах Раковець та Шоломинь.

Найбільш відомим природним сакральним об'єктом району є джерело між селами Раковець та Новосілка. За переказами, багато років тому з'явилася тут Богородиця. На горі біля джерела стоїть невеличка церква св. Мучеників Макавейських, яка була відбудована мешканцями села в 90-х роках минулого століття. У давні роки на цьому місці стояла мурована капличка Покладення Ризи Пресвятої Богородиці, яка датувалася 1875 роком. Щороку, 14 серпня тут проводилися відпustи, на які сходилися багато людей як з сусідніх сіл, так і здалеку [2, с. 95]. Ще одним знаним об'єктом є джерело у с. Шоломинь, до якого веде хрестна дорога. Ці об'єкти є місцями паломництва як місцевих жителів так і приїжджих.

Значну групу сакральних об'єктів представляють молитовні споруди. Варто вказати, що у районі були репрезентовані сакральні споруди різних національностей та вір, проте сьогодні значна частина з них зруйнована. Зокрема, у межах району існувало дві синагоги, так як практично у всіх населених пунктах Галичини проживали представники єврейської общини, проте, під час Другої світової війни їх було виселено, а пам'ятки їх проживання практично знищено. Зокрема, Щирецька синагога у воєнні роки була підрівна, а ще одна, яка діяла у с. Наварія, була знищена значно швидше, і сьогодні не знають точного місця її розташування. Єдиною пам'яткою, яка відображає проживання єврейської общини у районі, є цвинтар “Окописько” у смт Щирець. Незважаючи на занедбаний стан кладовища, сьогодні воно вважається одним із найкраще збережених у Львівській області. Тут збереглось близько 4 тис надгробків, які підписані на гебрайській мові, ідиші та івриті, а також додатково оздоблені вирізьбленими коронами, квітами, дикими звірами та птахами тощо. Сьогодні єврейське товариство планує розчистити кладовище і зробити його музеєм.

Ще однією групою, яка компактно населяла територію району, були німецькомовні поселенці. Зокрема, дослідження підтверджують існування у районі десяти таких колоній. Відмітимо, що практично у кожній колонії були свої сакральні споруди. На жаль, сьогодні вони практично не збережені.

У районі існує тільки німецький дім молитви (с. Одиноке) та лютеранська кірха (м. Винники). У кінці XIX на початку XX ст. у Винниках була збудована Лютеранська кірха. З 1946 р. споруда використовувалася як склад, а пізніше – як господарський магазин. З

1997 р., після освячення, вона стала церквою Івана Хрестителя греко-католицької громади.

Серед іншої великої групи сакральних споруд району є костели, які використовувались римо-католиками. Варто вказати, що велика частина костелів та польських каплиць після депортації польського населення була знищена, або переобладнана. Зокрема, влітку 2013 р. обстежено 25 костелів, з яких тільки три використовують за своїм первісним призначенням (костел св. Станіслава (1400 р.) у смт Щирець (рис. 2.), костел св. Мартина (1720 р.) у с. Семенівка та Успення пр. Діви Марії (1748 р.) у с. Наварія.

Рис. 2. Костел св. Станіслава (1400 р.) у смт. Щирець

Рис. 3. Костел св. Марії Магдалини у с.Вовків

Дев'ять костелів суттєво зруйновані (це костели у Годовиці, Вовкові, Відниках, Оброшино, Чорнушовичах, Раковці, Лисиничах, Кугаєві та Підтемному). Одним із найбільш цікавих храмів є костел св. Марії Магдалини (рис. 3) у с.Вовків, який збудований у 1924 р. у стилі арт-деко.

Особливу цінність становить костел Всіх Святих у с. Годовиця, який був зведений протягом 1751–1758 рр. Архітектором костелу був Бернард Меритин (серед його творінь собор св. Юра у Львові). Особливістю костелу є і те, що різьблений декор створений скульптором Йоганом Георгом Пінзелем, і саме скульптури з цього

храму стали основою для створення музею Пінзеля. У XIX ст. у костел було перенесено акварельну копію образу Марії з Немовлям, яка самовідновилась, тому у цей період Годовиця стала паломницьким центром. Сьогодні ця ікона зберігається у м. Вроцлав (Польща). У 1946 р. парафіяни разом із ксьондзом покинули костел та вивезли більшість храмового майна у Польщу. У радянський період костел слугував господарською будівлею. А після пожежі 1974 р. завалився дах і споруда сьогодні перебуває у стадії руйнування.

Варто вказати, що актуальним є відновлення цих споруд, що можливе завдяки вкладенням іноземних інвестицій. А значна історична цінність цих об'єктів дозволяє використовувати їх у туризмі.

Ще одну велику групу костелів представляють ті об'єкти, які переобладнані у інші заклади. Відмітимо, що свого часу це був єдиний крок, який давав можливість врятувати ці споруди. Варто вказати, що більшість з них переобладнувались під церкви, серед них: Благовіщення Діви Марії (1898 р.) с. Борщовичі, сьогодні використовується як катехіальна школа; св. Войцеха (1546 р.) с. Верхня Білка, сьогодні це храм Покрови пр. Богородиці; св. Станіслава (1600 р.) у с. Давидів, використовується як церква Різдва пр. Богородиці; св. Михаїла (1833 р.), тепер церква пр. Параскеви; у с. Пикуловичі (1920 р.), тепер церква пр. Богородиці; св. Леонарда (1420 р.), сьогодні храм св. Миколая; дерев'яний костел (1765 р.) у с. Дмитровичі, функціонує як церква св. Михайла; св. Катерини (1612–1625 рр.) у с. Зимна вода – церква св. Івана Богослова; св. Барфоломея (1763 р.) у с. Ямполі – церква пр. Богородиці; св. Миколая (1890–1894 рр.) у с. Сокільники – церква Різдва пр. Богородиці.

Проте, є і костели, які переобладнані під заклади іншого призначення. Серед них відмітимо костел св. Івана Хрестителя у м. Пустомити. У повоєнні роки його було переобладнано у Народний Дім і сьогодні про його первісне релігійно-культурне призначення нічого не нагадує.

Варто вказати, що на території району є багато костелів, які можна використати для релігійного та ностальгійного туризму.

Ще одним видом туризму, у якому можна використовувати костели району, є фортифікаційний. Адже, значна частина цих споруд, враховуючи постійні військові дії, була споруджена так, щоб одночасно відігравати роль духовного центру та оборонної споруди. Серед таких споруд варто назвати костели: св. Катерини (с. Зимна Вода), св. Леонарда (с. Чишкі) та св. Станіслава (смт Щирець) [6, с. 134–141]. Свідченням їх оборонного призначення є стрільничні отвори на фасаді.

Тому ці об'єкти можна включити до туристичних маршрутів по оборонних спорудах області.

Зазначимо, що з поляками пов'язані і численні поховання, які збереглись на території району. Серед добре збережених або відновлених поховань варто відмітити: поховання у с. Верхня Білка, серед яких Могила ксьондза Адама Хантешля, вбитого в 1918 р., яка відновлена у 2009 р.; могила полеглих у бою 1944 року молодих поляків; польські поховання у селах Годовиця, Семенівка, Наварія, тощо. Ще одними сакральними спорудами, які пов'язані із поляками, є численні каплиці та хрести в пам'ять про депортaciю. Зокрема, пам'ятний хрест до 60-річчя депортaciї українців з Польщі встановлено у м. Пустомити, каплиці пам'яті депортованих діють у селах Ямполі та Борщовичах.

Найбільшу групу сакральних об'єктів району представляють церкви, серед яких надзвичайно цінними є дерев'яні. Загалом у районі налічується 25 дерев'яних церков. Серед них найбільш цінними є: пр. Трійці (с. Борщовичі, 1922 р.); Введення в храм пр. Богородиці (с. Вовків, 1706 р.); св. Ігнатія (с. Горбачі, 1734 р.); св. Юрія (с. Гринів, 1782 р.); св. арх. Михайла (с. Жирівка, 1770 р.); св. Симеона Стовпника (с. Коцурів, 1729 р.); Собору пр. Богородиці (с. Пикуловичі, 1794 р.); Стрітення Господнього (с. Черепин, 1757 р.) тощо.

Серед дерев'яних храмів району є будівлі різних архітектурних стилів та різного ступеня збереження.

Частина церков реставрована, простежується повернення до використання традиційних матеріалів будівництва.

Серед цікавих релігійних споруд є церква Стрітення Господнього (с. Черепин), яка стоїть на вершині над селом (рис. 4.). Зазначимо, що у 2007 році її накрили гонтом, це сприяло відновленню її традиційності. Інші дерев'яні церкви району вкриті бляхою, що вплинуло на їх автентичність.

Рис. 4. Церква Стрітення Господнього, с. Черепин

Ще одна цікава дерев'яна церква району – Богоявлення Господнього (с. Кугаїв, 1693 р.), яка збудована у бойківському стилі та збережена практично в оригіналі. Це найстаріша церква району, яка перебуває у занепаді. Варто вказати, що сьогодні її активно залишають до туристичного освоєння. Зокрема, туристична фірма “Відвідай” розробила тур під назвою “До церкви в Кугаєві” [10]. Приємно відмітити, що вказаний тур є благодійним, а кошти отримані від нього збираються на реставрацію храму Богоявлення Господнього.

Окрім дерев'яних церков у районі зосереджено ряд кам'яних, які теж мають значну історико-туристичну цінність. Серед таких храмів варто вказати церкву св. Михайла (с. Підберізці), збудовану у 1901 р. Відома вона тим, що у 1910 р. розпис у ній виконував художник М. Сосенко.

Дві оборонні церкви розташовані у Щирці. Перша із них: церква Різдва Богородиці (рис. 5) займає Замкову гору на лівому березі р. Щирець.

Деякі дослідники вважають, що вона побудована в XV ст. Згадана в документах XVII ст. називає гори Монастир вказує на існування на ній монастирського комплексу, від якого збереглися оборонні стіни. Це одна із небагатьох збережених трьохкамерних, однобанних споруд, характерних для українського кам'яного будівництва XV–XVI ст. Дзвіниця розташована із західної сторони загороди. Двохярусна, прямокутна в плані, завершена шатром. Нижній, кам'яний ярус, служить в'їздними воротами, верхній – дерев'яний – дзвіницею. Споруда укріплена кам'яними контрфорсами. До дзвіниці з обох сторін примикає висока кам'яна оборонна стіна, оточивши споруду з чотирьох сторін. У ній по периметру встановлені прямокутні бійниці [6, с. 137].

Інша – Троїцька церква XVI ст. Первісно вона була збудована з трьома дерев'яними банями на муріваних стінах, але у 1805 р. бані знесли, а замість них на двоскатному верху встановили невелику сигнатурку. Споруда оточена кам'яним муром. Можливо, що у середньовіччі він був частиною міських захисних споруд.

Рис. 5. Церква Різдва Богородиці в Щирці

Варто відмітити наявність у районі визначних місць, що пов'язані із релігійними діячами. Зокрема, у с. Гринів народився Антін Ангелович, перший митрополит відновленої метрополії, єпископ Перемишльський і Холмський, ініціатор заснування греко-католицької парафії на Буковині. Саме у церкві св. Юра у Гринові А. Ангелович проводив перші богослужіння.

Ще однією будівлею, яка пов'язана із релігійними діячами, є палац архієпископів у с. Оброшино. Свій початок пам'ятка бере від 1730 р., коли за кошти польського архієпископа Скарбка у селі збудовано літній палац для відпочинку вищих сановників римо-католицької церкви в стилі рококо.

Важливо вказати, що у Пустомитівському районі є низка об'єктів паломництва. Зокрема, вище згадана самовідновлена ікона з с. Годовичі, яка зараз знаходитьться у Польщі. Ще одним місцем сучасного паломництва став чудотворний образ Ісуса Христа, де раніше стояв бюст Тараса Шевченка.

На завершення зазначимо, що аналіз сакральних об'єктів Пустомитівщини дає можливість виділити основні напрямки їх туристичного використання, а саме:

➤ Паломництво. Для паломницького туризму сьогодні можуть використовуватись джерела у селах Раковець та Шоломинь, а також виявлений лик Ісуса Христа у с. Гаї.

➤ Релігійний туризм. Для організації релігійних турів підходять усі описані об'єкти, адже кожен з них має значну цінність.

➤ Ностальгійний туризм. Для організації ностальгійних турів найбільшу вагу мають об'єкти, які пов'язані із проживанням певних етносів, серед яких для німецькомовного населення – дім молитви (с. Одиноке), лютеранська кірха (м. Винники), поховання колоністів у с. Сердиця та в смт Щирець; для євреїв – цвинтар у Щирці; для поляків – костели у селах Наварія, Годовиця, Семенівка, Борщовичі та інших, а також численні польські поховання; для українців – церкви у всіх населених пунктах району.

➤ Етнотуризм. Можливе залучення усіх дерев'яних церков району, серед яких найбільш цінними повинні бути храми в селах Кугайв, Черепин, Вовків та інших.

➤ Фортифікаційний туризм. До ознайомлення з оборонними спорудами району можна залучити костели у Чишках, Зимній Воді та Щирці, а також дві церкви у смт Щирець.

Отже, Пустомитівський район відзначається значним зосередженням різних сакральних об'єктів, які досі не

використовуються у туризмі. Проведені дослідження вказують на можливість використання вивчених ресурсів у релігійному, етнічному, ностальгійному та фортифікаційному туризмі. Проте, ефективне туристичне використання цих об'єктів передбачає їх реставрацію та покращення інфраструктури.

Література:

1. Божук Т.І. Методичні аспекти визначення оцінки сакральних об'єктів для потреб туризму [Текст] / Т.І. Божук // Вісник Львівського державного інституту новітніх технологій та управління імені В'ячеслава Чорновола. Серія «Економічні науки». – 2008. – Вип. 3. – С.260–272.
2. Закалика Б. Пустомитівщина: історико-краєзнавчий нарис / Б. Закалика. – Пустомити, 2003. – 204 с.
3. Зимна Вода: сучасне крізь призму минулого та з поглядом у майбутнє. – Львів: Камула, 2010. – 128 с.
4. Кляп М. П. Сучасні різновиди туризму: навч. посіб. / М.П. Кляп, Ф. Ф. Шандор. – К.: Знання, 2011. – 334 с.
5. Когут Н. Моя Пустомитівщина. Природа, населення і господарство. Навч. Посібник для учнів загальноосвітніх шкіл. / Когут Н., Партем К. – Львів: ВНТЛ – Класика, 2003. – 56 с.
6. Пшик В. Укріплені міста, замки, оборонні двори та інкастельовані сакральні споруди Львівщини XIII – XVIII ст. / Володимир Пшик – Львів, 2008. – 240 с.
7. Слободян В. Церкви Турківського району [Текст] / В. Слободян. – Львів, 2003. – 200с.
8. Христов Т.Т. Религиозный туризм: [Текст] Учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений / Т.Т. Христов. – М.: Изд. центр “Академия”, 2005. – 288 с.
9. Щирець Княжий / Упорядники М. Кошовий-Тибінька та ін. – Львів: ЗУКЦ, 2008 – 176 с.
10. До церкви в Кугасві [Електронний ресурс] – Режим доступу <http://www.vidviday.com.ua/kuhajiv>

Lubomir BEZRUCHKO

SACRAL OBJECTS OF PUSTOMITOVSKY OF DISTRICT TOURISM AND TERMS OF THEIR USE

The sacral objects of Pustomitovsky of district are analysed .Classification of these objects is conducted. Possibilities are described them the tourist use.

Keywords: sacral objects, religious tourism, church, church.

Оксана БЕГЕЙ

Львівський інститут економіки і туризму,

к.і.н., доцент

Ірина СТУПЧАНСЬКА

студентка

**ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ ПАМ'ЯТКИ ГНІЗДИЧЕВА,
ЛІВЧИЦЬ ТА РУДИ ЖИДАЧІВСЬКОГО РАЙОНУ ТА ЇЇ
ПОТЕНЦІАЛ ДЛЯ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ**

Досліджуються історико-культурні пам'ятки смт Гніздичева, с. Руда та с. Лівчиці на Жидачівщині та перспективи їх використання у релігійному, культурно-пізнавальному туризмі. Аналізуються проблеми, пов'язані з заличенням історико-культурної спадщини в туристичну сферу.

Ключові слова: Гніздичів, Лівчиці, Руда, історико-культурні пам'ятки.

Історико-культурна спадщина завжди відігравала важливу роль у розвитку туризму. Сьогодні все більше спостерігається зміщення масового туристичного інтересу від звичайних відпочинкових поїздок до змістовніших подорожей. Зростає кількість туристів, які хочуть, щоб подорожі не лише приносили задоволення, але й збагачували новими знаннями. Велика кількість об'єктів історико-культурної спадщини знаходиться у Жидачівському районі. Вони становлять важливий потенціал для розвитку туризму, який, проте, маловідомий та недостатньо використовується.

Метою статті є висвітлення історико-культурної спадщини таких населених пунктів Жидачівського району, як смт Гніздичів та розташовані поруч сіл Руда та Лівчиці, а також перспективи її використання в туристичній сфері.

Смт Гніздичів знаходиться неподалік (бл. 10 км) від Жидачева. Одна із ранніх письмових згадок про село відноситься до 1462 р. У документах XVII ст. Гніздичів вже згадується як містечко [4, с. 3]. Відомо, що у 1648 р. він належав шляхтянці Христині Воянковській і був знищений ордою. Селянин з Гніздичева Данило Лашкович 4 березня 1650 р. під присягою свідчив, що “млин у селі знесений, корчма спалена, тому воно не могло дати жодного податку”.

Незабаром після цього лихоліття село перейшло в руки київського воєводи Євстафія Виговського, батька відомого генерального писаря, а згодом гетьмана України Івана Виговського. На думку В. Лаби, воно могло перейти від сина до батька. На початку 1660 р. І. Виговський зрікся гетьманства, якийсь час проживав в Руді біля Гніздичева. У 1664 р. був заарештований поляками і розстріляний у Білій

Церкві [4, с. 4]. Після смерті гетьмана, Руду успадкував його син Євстахій, який з 1702 р. мав титул жидачівського чашника. Після його смерті цей титул отримав син Ян-Костянтин, який був власником Руди та околиць. Після Яна-Костянтина титул жидачівського чашника перебрав його брат Степан. Помер Ян-Костянтин 1 серпня 1724 р. При ньому рудянські маєтки влітку 1714 р. були спустошені королівським військом і Ян-Костянтин ставив питання перед вишенським сеймиком про звільнення їх від сплати податків [4, с. 5].

Від 1724 р. власником Руди, Лівчиць, Гніздичева, Волиці, Юсиптич (теперішні Йосиповичі) та Пукинич був Костянтин Виговський, 1681 р.н., який мав титул хорунжого бидгоського. Він був сином Євстахія та братом Яна-Костянтина [4, с. 6]. У 1832 р. Гніздичів належав графові Яну Вавковському і проживало тут 730 душ греко-католиків [4, с. 8]. У 1886 р. у Гніздичеві проживало 1108 греко-католиків.

Найдавніших документів про церкву немас. В акті візитації місцевої церкви Косми і Дем'яна 1740 р. зазначено, що вона була збудована за згодою Костянтина Виговського, хорунжого бидгоського. Мала надані ним у довічне володіння чотири чверті землі (у 1913 р. церковні землі становили 67 моргів) [4, с. 11].

Водночас, існують відомості, що в селі Юсиповичі у XVIII ст. Виговські позбавили місцевого пароха половини принадлежного йому ґрунту, про що свідчать матеріали дисциплінарної комісії 1740–1743 рр. [12, арк. 10]. У 1760 р. громада разом з патроном збудувала нову церкву площею 6 на 3 сажні. 28 квітня 1851 р. випадково згоріла місцева церква. Патроном церкви тоді був граф Агеонор Голуховський. У 1863 р. громада збудувала нову дерев'яну церкву [4, с. 11]. Сьогодні у Гніздичеві діє церква св. безср. Косми і Дам'яна та дзвіниця збудовані 2002 р. [10, с. 166].

У радянські часи до Гніздичева приєднали село Кохавина. Історія Кохавини пов'язана з появою тут близько 1646 р. чудотворного образу Богородиці на придорожньому дубі. Дідичка с. Руди Анна Вочиновська, проїжджаючи місцем теперішньої святині, помітила, коли коні раптово зупинилися, на дубі з'явився образ Матері Божої. Внизу образу був напис: “*O, Matîr Bojsa vibrana, bud' nam pravîl'nim dorogovkazom*”.

Три рази переносили цей образ до парафіяльного костелу в с. Руда і три рази він повертається на давнє місце. Багато людей відвідували чудотворне місце, стали відомі чудесні оздоровлення. Київська воєводна Тереза Виговська наприкінці XVII ст. збудувала в

кохавинському лісочку дерев'яну капличку, до котрої перенесли образ Матері Божої. При каплиці з чудодійним образом Матері Божої Константин Виговський у 1738 р. розпочав будівництво дерев'яного костелу. Він фундував в 1742 р. будинок для світського капелана, на котрого записав в добрах своїх суму 6 тис. зл. з грунтами та городом [11, с. 66]. Капелан був зобов'язаний відправляти Службу Божу два рази на тиждень. У 1747 р. К. Виговський надав дерев'яний костел кармелітам з Роздолу.

Оскільки слава про образ Божої Матері з каплички в Кохавині розходилась в околицях і було чимало чуток про чудесні випадки зцілень, пов'язаних з цим образом, то з 12 травня 1755 р. в Руді почала працювати спеціальна церковна комісія, яка вислухала 24 свідків [5, с. 14]. На комісії, зокрема, Катерина Блаткевич з Руди заявила про чудесне воскресіння її вже холодного 7-денноного немовляти (яке випадково вночі сама задушила своїм тілом) після того, коли вона сама гаряче помолилася до образу Божої Матері. Навіть сам 74-річний хорунжий К. Виговський заявив, що завдяки опіці Божої Матері він “з семи віян вийшов без пошкоджень. Коней під ним кулі вбивали і навіть попадали в підківки чобіт, але жодна з них навіть не дряпнула його”. Після цього, 22 червня 1755 р. чудотворний образ був урочисто перенесений з каплиці до новозбудованого костелу. Це сталося в перший день Зелених свят (Трійці). На це свято сюди зібралося кілька тисяч осіб з навколоишніх місцевостей. Зі Львова прибув римо-католицький єпископ Микола Вижицький та греко-католицький єпископ Афанасій Шептицький. З цієї нагоди в Руді були влаштовані феєрверки та лунали вітальні постріли з моздірів [5, с. 15].

Восени 1780 р. в Руді сталася велика пожежа, в якій дощенту згорів костел з плебанією. Після цього ксьондз переїхав в Кохавину, де саме тоді був ліквідований монастир у процесі реформ цісаря Йосифа II. У 1789 р. осередок римо-католицької парафії був офіційно перенесений з Руди в Кохавину.

У 1848 р. жителі Руди відреставрували каплицю в Кохавині. Майже всю першу половину XIX ст. культ чудотворного образу Діви Марії в Кохавині перебував у напівзабутому стані. У 1847 р. на парафію в Кохавину прибув ксьондз Євген Петrusький, який у 1854 р. ще раз відреставрував каплицю, а у 1855 р. добився в Римі для неї права відпусту. У 1868 р. був закладений і посвячений львівським архієпископом Франциском В'єрхлейським перший камінь нового костелу біля каплиці. Будівництво йшло дуже повільно і тільки 1 вересня 1894 р. до нього було урочисто перенесено чудотворний образ.

На святі було біля 30 тис. осіб. Новий ксьондз Ян Тшопінський прикрасив костел всередині, а навколо нього розмістив на кам'яних колонах 16 величезних скульптур апостолів та євангелістів (висотою 225 см), обвів костел стіною, навколо якої було збудовано багато капличок для паломників. На місці давньої каплиці, де спочатку зберігався чудотворний образ, у 1902 р. була поставлена нова каплиця, збудована у готичному стилі.

Старенський ксьондз Євген Петруський, який походив з тих Петруських, що володіли маєтком в Руді, помер у 1897 р., а за 12100 зр. спадщини з родинного маєтку заснував в Кохавині заклад для виховання сиріт [5, с. 16].

У першій половині ХХ ст. Кохавина була важливим релігійним центром, її називали “Галицьким Лордом”. У 1901 р. було побудовано нову каплицю на місці появи ікони, гостинний дім “Під Ангелом” для паломників, сиротинець [2, с. 14]. У 1903 р. до Кохавини вперше запрошено редемптористів, які провадили тут місії, у 30-х рр. тут працювали езуїти. У 1912 р. відбулась урочиста коронація образу Матері Божої. Після смерті Яна Пшонінського (1931 р.) за дозволом Ватикану костел отримали отці езуїти [1]. Радянська влада Кохавинський храм перетворила на льодосховище [2, с. 17]. У жовтні 1991 р. костел став греко-католицькою церквою Покрови пресв. Богородиці, а приміщення гостинного дому – монастирем св. Герарда, новіціятом редемптористів Львівської Провінції [2, с. 2]. Сьогодні Кохавина приваблює велику кількість паломників з різних місць Західної України.

Привабливим для туристів є сусіднє село Руда. Археологи у 2006 р. виявили фундаменти колишньої мурованої будівлі XVI–XVII ст. Дослідники припускають, що це можуть бути залишки оборонного двору Даниловичів та Виговських [6, с. 66]. Встановлено, що на території сучасної середньої школи, на підвищенні над річкою, у XII–XIV ст. було укріплене городище. Пізніше тут був замок та маєток знатних українських родів. Наприкінці XIV ст. власником маєтку в Руді був дідич Данило Дажбогович Задеревацький [8].

У 1623 р. Руда отримала статус міста й Магдебурзьке право та стала центром ключа сіл: Волиці, Лівчиців, Йосиповичів. Від 1660 р. містечко разом з прилеглими селами переходить у власність родини Виговських і перебуває у їхньому володінні понад 100 років. Існує переказ, що дуб посадив І. Виговський після перемоги у битві під Конотопом [8]. Щоправда, маєток лише умовно можна назвати гетьманською садибою, адже ця будівля побудована вже після того, як

Виговські його продали наступним господарям – графам Петруським [8].

У заповіті І. Виговський зазначив, щоб поховали його як православного у “Скиті великому”, найімовірніше, Скиті Манявському. А. Петрушевич вважав, що він там і похованний. Водночас, І. Крип'якевич припускає, що це міг бути монастир Воздвиження Чесного Хреста на території історичної Руди (нині це урочище “Бучина” на південь від села Йосиповичі Стрийського району).

Про перевезення тіла покійного із Руди до Маняви, вважає дослідник, не вказує жоден історичний документ, усі перекази старожилів упродовж майже трьох століть підтверджують, що поховано гетьмана у крипті Воздвиження Чесного Хреста вищезгаданого однайменного монастиря.

Підтвердити цей здогад не дозволяє відсутність фіксації місця знаходження церкви на території монастиря, що утруднює проведення пошукових робіт [7].

Смерть Івана Виговського пагубно вплинула на його дружину. Після його смерті вона прожила всього три місяці, заповівши себе поховати поруч з чоловіком.

Перша згадка про церкву Різдва пречистої Діви Марії у Руді походить з 1740 р.: тоді в акті візитації було зазначено, що вона перебувала у досить запущеному стані. У 1833 р. була збудована нова дерев'яна церква [5, с. 18].

Але у 1901 р. значиться, що церква в Руді стара, валиться і не може вмістити всіх парафіян, яких тут було 260 осіб. У 1903 р. біля церкви збудували нову дзвіницю. Сьогодні у селі знаходиться церква Різдва пресвятої Богородиці, дерев'яна, 1833 р. [10, с. 210].

Музей гетьмана Івана Виговського був створений завдяки діяльності Бориса Возницького, колишнього директора Львівської галереї мистецтв. Його відкрили 24 серпня 2004 р. як філію Львівської галереї мистецтв. Він розташований у двохповерховому будинку, в якому колись мешкав управитель маєтку, а вже при радянській владі функціонувала лікарня.

Поблизу музею є пам'ятник видатному гетьману. Музейні експонати відтворюють період боротьби українського народу за незалежність. Тут представлені твори живопису вітчизняних та зарубіжних художників XVII–XX ст., а також документальні матеріали з історії України. Серед експонатів – твори сакрального мистецтва з родинної церкви Виговських. Зібрано, насамперед, колекцію ікон з храму в Йосиповичах. Є і образочек з іконостасу йосиповичкої

церкви. Історики схиляються до думки, що його міг тримати у руках гетьман І. Виговський. Ще один цінний експонат – дубові двері. Їх 1712 р. подарувала храму у Йосиповичах дружина сина гетьмана Івана Виговського.

Привертає увагу портрет Олени Станкевич – дружини Івана Виговського, яка мала надзвичайний вплив на Чигиринський двір і народила єдиного сина Остапа. Також у музеї є копії картин епохи Виговського, колекція портретів гетьманів і чимало старовинних та козацьких речей, копія гадяцького договору, схеми та карти відомих переможних козацьких боїв [8].

Через кожні два роки в Руді відбувається фестиваль козацької пісні, козацькі забави, конкурси та кінноспортивні змагання. Особливістю організації фестивалю є представлення народних домів сіл Жидачівщини у вигляді оформленіх в національному стилі наметів.

Дорогою від Руди до Лівчиць знаходиться цвинтар, на якому є каплиця-усипальниця Петруських, пам'ятний знак на могилі загиблих у Першій світовій війні німецьких військових.

У Лівчицях значиться цікава історико-культурна пам'ятка XIX ст. – палац Голуховських, побудований у 1895 р. Граф Голуховський володів маєтком до 1939 р. Він мав цегельню і на кожній цеглині були його ініціали К.Г. [3].

Палац будували майстри, привезені з Європи. Усі матеріали на будівництво були також привізні. Палац – це казковий будинок із 48 кімнат, мас два поверхи та підвальні приміщення. Навколо палацу був посаджений прекрасний парк з алеями, обсадженими трояндами. У парку знаходився став, вода в який поступала з річки через відведеній канал. У ставі плавали лебеді, водилася риба. Сьогодні у приміщенні палацу знаходиться школа-інтернат [3].

У Лівчицях знаходиться церква Перенесення мощей св. Миколая, мур迫ана 1906 р. Дзвіниця – мур迫ана, 1909 р. [10, с. 179]. Церква функціонувала до 1961 р. Потім її закрила радянська влада, а у 1988 р. церкву знову відкрили.

У центрі села біля школи збудовано пам'ятник – кам'яний хрест на честь скасування панщини у 1848 р. [3]. Біля школи, ще за часів панської Польщі, була висипана стрілецька могила. У 1965 р. її розсунули і на тому місці поставили пам'ятник воїнам, загиблим у роки Великої Вітчизняної війни. У 1991 р. його перенесли на сільський цвинтар, а на тому місці знову насипали стрілецьку могилу [3].

Актуальною є проблема ефективного залучення в сферу туризму історико-культурної спадщини Жидачівського району. Важливими

напрямками на шляху до цього є відродження національних звичаїв, традицій, відновлення історичних пам'яток, розвиток народних ремесел. Разом з тим, самих лише національних традицій є недостатньо для успішного, сталого розвитку туризму у невеликих містах та регіоні в цілому. Необхідна концепція туристичного продукту, важливим елементом якої виступає міфотворчість. Вона допомагає якісно вирізняти певні туристичні об'єкти з поміж інших на основі створення їх фантазійного образу, використовуючи епос, історію регіону, звичаї, традиції. Тому міф виступає концептуальною основою організації туризму.

Представлена у місцевих легендах і переказах, в путівниках, туристичних картах, інтер'єрі готелів, музичному супроводі маршруту, міфотворчість є головним напрямком у формуванні привабливості туристичних ресурсів. Відтворення старих та створення нових міфів дозволяє не тільки збільшити ресурсний потенціал місця, але й скоригувати його зміст, виходячи з реального туристичного попиту. Завдяки міфотворчості, в якій беруть участь представники різних професій: науковці, краєзнавці, письменники, в будь-якій країні, районі, населеному пункті або куточку природи може бути створений повноцінний туристичний ресурс [9, с. 102].

Серед найсуттєвіших проблем для розвитку туризму варто назвати поганий стан доріг, недостатню поінформованість про історико-культурні ресурси краю. Малорозвиненою є туристична інфраструктура. Серед найвідоміших об'єктів слід назвати готель та ресторан “Удеч” в Жидачеві, урочище “Острів” поблизу районного центру, де можна відпочити, покататися на катамаранах.

Існує нагальна потреба будівництва у Жидачівському районі більшої кількості закладів харчування та проживання, розробки нових туристичних маршрутів, і, звичайно, ремонту доріг. Вирішення цих завдань сприятиме розвитку туризму в регіоні, збереженню історико-культурних пам'яток, народних традицій, патріотичному вихованню, і, звичайно, економічному зростанню.

Література:

1. Кохавино // Матеріали Жидачівської центральної районної бібліотеки.
2. Кохавина – відпустове місце. Між Опіллям і Прикарпаттям. – Львів: Скриня, 2013. – 40 с.
3. Лівчиці // Матеріали Жидачівської центральної районної бібліотеки.

4. Лаба В. Історія села Гніздичів від найдавніших часів до 1939 року / Василь Лаба. – Львів, 2000. – 23 с.
5. Лаба В. Історія села Руда / Василь Лаба. – Львів, 1996. – 24 с.
6. Пшик В. Укріплені міста, замки, оборонні двори та інкастельовані сакральні споруди Львівщини XIII–XVIII ст. – Львів, 2008.
7. Ревуцький С. Напередодні руїни: до 145-х роковин від дня смерті гетьмана Івана Виговського // Новий час. – 2009. – 13 березня (№ 10). – С.7.
8. Руда // Матеріали Жидачівської центральної районної бібліотеки.
9. Туризм в системі пріоритетів регіонального розвитку: [монографія] / [за ред. В. В. Александрова]. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2010. – 268 с.
10. Шематизм Стрийської єпархії Української Греко-Католицької церкви. – Дрогобич: Коло, 2011. – 504 с.: іл.
11. Ks. Ignacy Chodynicki, z.k. Wiadomosc historyczna o fundacyach klasztorow zakonu karmelitanskiego, niegdyś w Polsce i Litwie, a później pod panowaniem Austryi, Rossyi, i Pruss zostajacych. Lwow: wydanie Kajetana Jablonskiego, 1846. – 113 s.
12. ЦДІА України, м. Львів. Ф.201 (Митрополича греко-католицька консисторія), оп.2, спр. 280 (Матеріали дисциплінарної комісії за період владицтва митрополитів Кишки Леона і Шептицьких Леона і Афанасія (протоколи допитів звинувачених і свідків, рішення та ін.) (т. III). – 64 арк.

**Oksana BEHEI,
Irina STUPCHANSKA**

**HISTORICAL AND CULTURAL MONUMENTS OF
HNIZDYCHIV, LIVCHYTSI AND ZHYDACHIV DISTRICT AND ITS
POTENTIAL FOR TOURISM DEVELOPMENT**

The article investigates the historical and cultural attractions of the villages: Hnizdychiv, Ruda and Livchytsi of Zhydachiv district and prospects for their use in religious, cultural and educational tourism. The problems associated with the involvement of the historical and cultural heritage in the tourism sector are analyzed.

Key words: Hnizdychiv, Livchytsi, Ruda, historical and cultural monuments, tourism.

**МУЗЕЙ ПРОСТО НЕБА ЯК ОБ'ЄКТИ ТУРИЗМУ, ЩО
ДОЗВОЛЯЮТЬ ПІЗНАТИ КУЛЬТУРУ НАСЕЛЕНИЯ
ПРИКАРПАТТЯ І КАРПАТ**

Розглядаються питання сучасного стану музеїв просто неба з метою подальшої популяризації їх для туризму на Прикарпатті та в Карпатах.

Ключові слова: музей просто неба, туризм, етнічний регіон.

Музей просто неба сприятимуть пізнанню культури наших предків і розширенню туристичної мережі, відвідувачами якої є і будуть не лише громадяни України, чи представники української діаспори, але й численні туристи з інших зарубіжних держав.

Пам'ятки дерев'яної архітектури є найбільш вразливою частиною національної культурної спадщини, адже вони руйнуються під впливом води, вогню, жуків-короїдів та шашелі, а також людської недбалості. Саме з цих міркувань вчені не лише в Україні, а й у всій Європі ще з XIX ст. передумалися проблемою збереження для нашадків шедеврів народної дерев'яної архітектури. На даний час спостерігається зростання зацікавлення туристів до таких об'єктів як музеї просто неба, тому активізація розвитку цього туристичного напрямку є актуальною.

Метою даного дослідження є аналіз існуючої інфраструктури музеїв просто неба, які передають культуру і самобутність жителів Прикарпаття і Карпат. Питанням дослідження цієї тематики присвячені роботи А. Данилюка [3], В. Вечерського [1], І. Демехи [4], Л. Водяник [2], Х. Лубів [5], М. Рутинського і О. Стецюк [6] та ін.

Одним із видів туризму, за допомогою якого можна піznати пам'ять історії та культури певного народу, є відвідування музеїв просто неба. Саме такі музеї найкраще відображають особливості життя і побуту людей, що проживають на певних територіях, зокрема в Карпатах і на Прикарпатті. Сьогодні в Україні налічується чотирнадцять великих музеїв просто неба, серед них один національний – у Києві, два регіональні – Львівський та Переяслав-Хмельницький музеї, решта, одинадцять, – обласні. В Україні також діє багато локальних музеїв – це невеликі заклади з однієї або декількох садиб чи інших будівель.

Експозиції, присвячені етнографічним особливостям мешканців, які населяють Карпати і Прикарпаття, можемо побачити в Музеї народної

архітектури та побуту “Шевченківський гай”, Чернівецькому музеї народної архітектури та побуту, Музей народної архітектури і побуту Прикарпаття, Закарпатському музеї народної архітектури та побуту, Національному музеї народної архітектури та побуту України.

На території Прикарпаття розташований лише один музей такого виду – це Музей народної архітектури і побуту Прикарпаття, заснований у 1981 р. Розташований він на території давнього городища і входить до складу Національного заповідника “Давній Галич” з 1994 р. Даний музей займає площу 6,9 га, на якій відтворено чотири етнографічні райони Івано-Франківщини: Гуцульщину, Бойківщину, Покуття і Опілля у вигляді “мікросіл”. Експозиція музею Покуття складається з хати, перевезеної зі с. Торговиця Городенківського р-ну. Гуцульщина є не менш цікавим районом Івано-Франківщини. У музеї представлена садибою-граждою, що побудована у 1889 р., із с. Устеріки Верховинського р-ну. Бойківщина – ще один етнічний регіон, що в музейній експозиції представлений традиційною дерев’яною хатою з села Поляниця Долинського р-ну. Опілля на території музею показують садиба та стодола з с. Вікторова (Галицький р-н). На території музею також знаходиться дерев’яна церква Всіх Святих, що побудована у ХХ ст. і походить із с. Поплавники Галицького р-ну.

У Львівському музеї народної архітектури та побуту “Шевченківський гай” можна побачити, з-поміж 8 історико-етнографічних областей, Бойківщину, Гуцульщину і Покуття.

У експозиції Гуцульщини можна зустріти садибу, що привезена із с. Замагорів Верховинського району, збудовану на поч. XIX ст. Тут знаходиться також садиба (1900 р.) з присілка Слупійка, що біля селища Верховина. Поблизу розташоване типове житло давнини, а саме – двокамерний “бурдей” із с. Замагорів Верховинського р-ну.

Етнічний регіон Покуття у музеї представлений “мікроселом” кінця XIX – поч. ХХ ст. Бойківщина представлена хатою 1749 р., що привезена із с. Либохора Сколівського р-ну). Також у музеї широко популяризуються господарські та виробничі споруди: водяний млин, сукновальня, кузня, тартак, олійня тощо.

Проаналізувавши інфраструктуру Прикарпатського музею архітектури і побуту і, частково, Львівського музею народної архітектури та побуту “Шевченківський гай”, можемо зробити висновок, що задля активізації відвідування цих об’єктів, потрібно створити додаткові послуги, а також розробити рекламні акції, звернути увагу на доцільність, користь і екологічність такого виду

туризму, що найкраще передає особливості історії та побуту мешканців Карпат і Прикарпаття.

Література:

1. Вечерський В. Українські дерев'яні храми / Віктор Вечерський. – К. : Наш час, 2007. – 271с.
2. Водяник Л.Ю. Скансени України: географія та туристсько-рекреаційне значення / Водяник Л. Ю. // Географія та туризм: науковий збірник. – Вип.19. – 2012. – С.149–155.
3. Данилюк А. Музей просто неба або скансени у світі і в Україні / Данилюк А. // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2006. – № 7. – С.20–23.
4. Демеха І. Проблеми функціонування музеїних установ Прикарпаття як важливих об'єктів розвитку туризму / Інна Демеха // Історико-культурні пам'ятки Прикарпаття та Карпат – важливі об'єкти в розвитку туризму [Текст]: зб. матер. Всеукраїнської наук.-практ. конференції (Львів, 21-22 березня 2013 р.). – Львів: ЛІЕТ, 2013. – С.193–200.
5. Лубів Х. Музей під відкритим небом, як об'єкт розвитку туризму на Прикарпатті / Христина Лубів // Історико-культурні пам'ятки Прикарпаття та Карпат – важливі об'єкти в розвитку туризму [Текст] : зб. матер. Всеукраїнської науково-практичної конференції (Львів, 21 – 22 березня 2013 р.). – Львів: ЛІЕТ, 2013. – С.187–192.
6. Рутинський М. Й. Музезнавство: Навч. посіб. / Рутинський М.Й., Стецюк О.В. – К. : Знання, 2008. – 428 с.

Tatiana BOZHUK,
Galina PETKO

**OPEN-AIR ETHNOGRAPHIC MUSEUMS AS TOURIST
OBJECTS THAT AFFORD TO LEARN CULTURE OF THE PEOPLE
OF THE FORE-CARPATHIANS AND CARPATHIANS**

The present state of open-air museums is considered for their popularisation as tourist objects in the Fore-Carpathians and the Carpathians.

Keywords: open-air museum, tourism, ethnic region.

Національний університет «Львівська політехніка»,
к.т.н., доцент, член комісії у справах мирян УГКЦ

**СТРАДЧ В КУЛЬТУРНІЙ ТА ДУХОВНІЙ СПАДШИНІ
УКРАЇНИ**

Розглянуто питання необхідності системного дослідження археологічної, історичної, культурної та духовної спадщини комплексу пам'яток у селі Страдч на Львівщині. Зазначено, що страдецька свяตиня має непересічне значення як для вивчення минулого краю, так і для розвитку сучасного паломницького руху та туризму.

Ключові слова: Страдч, пічерний монастир, Хресна Дорога, Братство тверезості, кришталковий модерн, Папа Пій XI, Папа Франциск.

Серед численних туристичних об'єктів, якими так багата українська земля, село Страдч з околицями (Львівська обл.) займає особливе непересічне місце. Його вагомий вклад в культурну та духовну скарбницю України визначається багатьма різноманітними аспектами, найголовніші з яких спробуємо розглянути нижче.

Страдецька гора зацікавила дослідників ще в XIX столітті. Про загадкову, як на ті часи, печеру та село писало чимало авторів: В. Залеський (1823), А. Добрянський (1851), о. І. Гавришкевич (1863), В. Площанський (1870), О. Патрицький (1878), Ю.-І. Крашевський (1860), І. Верхратський (1869), В. Огоновський (1939), С. Шнур-Пепловський (1897) Б. Януш (1913) та інші.

Проте, більшість згадок були поверховими і стосувались переважно опису народних переказів та байок, що, зрештою, теж є важливим, бо завдяки їм про походження та історію страдецьких печер збереглись простонародні уявлення людей, які мешкали при найміні понад два століття перед нами. Поряд з цим, друком з'явилися також фантасмагоричні “наукові відкриття”, як, наприклад, твердження А. Грушецького, що в печері “козацький воєзд Хмельницький у 1648 році видувив димом велике число людей”.

Системний та критичний аналіз страдецької пам'ятки спробував здійснити парох села о. М. Вояковський в короткій брошурі “Страдецька гора”, виданій у 1939 р. Проте, через початок війни і пізніше лихоліття цей почин так і не отримав подальшого розвитку. Саме з ініціативи страдецького пароха тоді в селі провадив рятівні археологічні розкопки доктор Я. Пастернак. На жаль, у полум'ї війни загинули усі записи, археологічна колекція, через що уже на еміграції Я. Пастернак у своїх працях коротко згадував про Страдч. В радянські

часи на тему Стадча було накладено негласне табу і лише дивом у ті часи проривались короткі повідомлення О. Ратича чи І. Свєшнікова. За останні два десятиріччя до тематики Стадча звертались М. Пелещин, Р. Берест, Л. Мацкевич, В. Лаба. Здавалось з падінням комунізму зникли ідеологічні перепони у справі дослідження пам'ятки, проте, з'явились інші – брак коштів та відсутність зацікавлення у владоможців, що і надалі стримує глибоке та системне вивчення чималого комплексу історичних, археологічних, культурних та духовних страдецьких пам'яток. Тим-то, здавалось би “атракційний” і благодатний об'єкт для наукових досліджень так і залишається невивченим і багато в чому загадковим.

1. Археологічний та історичний аспекти.

Незважаючи на спорадичне розкопування страдецької землі, яке триває принаймні від початку минулого століття (1908, Б. Януш), вона все ж тайт у собі чимало нерозгаданих таємниць. Прилеглі до села території та сільські городи приховують у собі культурні шари поселень доби мезоліту культури Невисісько-Оселівка IX–V тис. до Р. Х., бронзи тишінсько-комарівської культури II тис. до Р. Х., раннього заліза поморської культури IV–III ст. до Р. Х., раннього середньовіччя давньоруського часу IX–X ст. та пізнього середньовіччя давньоруського часу XI–XIII ст.

Безпосередньо на верхівці Церковної гори розташоване городище давньоруського часу XI–XIII ст., а на північному схилі гори печерно-скельний монастир XI–XIII ст. Вже один лише перелік поселень, що належать до різних історичних періодів роблять Стадч унікальним археологічним об'єктом. До цього ще треба додати, що страдецький пісок містить також чимало палеонтологічних решток.

На жаль, до нашого часу не збереглись документи, що привідкрили б давню історію цієї місцевості. Про колишню славу Стадча свідчать хіба лише численні легенди та перекази, які в опоетизованій формі все ж розповідають правдиву історію цього села. Уже сама назва “Стадч”, що походить від слів “страта”, “страдати” свідчить про велику трагедію, коли у 1242 р. татаро-монголи хана Батия знищили село і монастир. Правда існують також інші версії. Так, назва села має корінь “стр” і, виходячи з його давньоіранського значення, може бути пов’язана з “річкою, текущою водою” (для прикладу, струмок, струмінь, Стрий, Стрипа, Стир, Дністер, Стрвяж). Або, згідно з іншою гіпотезою, вона може походити від латинського “страта”, тобто “дорога” [1, с. 5].

На думку В. Ляски, виникнення страдецького городища правдоподібно пов’язане з походом князя Володимира Святославовича

і розбудовою ним системи укріплень, зокрема, на теренах Розточчя, які мали бути опорою князівської влади на щойно опанованих землях [2, с. 85]. За розмірами страдецьке городище було значним як на ті часи (400x150 м) та являло собою типову князівську фортецею. Також, згідно досліджень О. Ратича, укріплення у Стадчі слугувало одним із сторожових пунктів на шляху з Галицької до Волинської землі [3, с. 109].

Цілком правдоподібно, що уже в часах князя Володимира до цієї місцевості примандували перші християнські ченці, які невеликі печери-гrotti у пісковатій горі переобладнали на первісний протомонастир. В середині XI століття в кам'янистих породах пісковику облаштовано уже повноцінний християнський піщанний монастир, який у зменшенному вигляді нагадував славнозвісні київські печери і за своїми розмірами був другим після Києва.

Необхідно зазначити, що в наші часи в Україні страдецький піщанний монастир є найкраще збереженою автентичною пам'яткою монашого побуту XI–XIII століть.

Згідно скupих даних Іпатіївського літопису, “печери Домамири” були свідком міжусобної війни поміж чернігівським князем Ростиславом Михайловичем та Данилом Галицьким.

Якщо порівнювати з іншими українськими святинями, у випадку Стадча перед дослідниками невивчених питань та історичних загадок є більше, аніж уже дослідженого і введеного в науковий обіг матеріалу. Особливо невідкладного дослідження та консервації вимагає страдецька печера, яка є унікальною історичною, археологічною та духовною пам'яткою загальноєвропейського значення. В страдецьких печерах, після їх грунтовного вивчення, врешті має постати цілісний культурно-духовний комплекс і тут повинні залунати щоденні молитви, як це було в XI–XIII ст.

Невідкладних археологічних досліджень вимагають також страдецьке городище (яке в даний час поступово поглинається сільським цвинтарем) та прилеглі до села території. На жаль, внаслідок абсурдної і злочинної практики нищення національних релігійних пам'яток в період комуністичної окупації України і через постійну господарську діяльність людини чимало артефактів уже знищено. Але найбільш прикрем є той факт, що внаслідок відсутності фінансування та недолугої державної політики у сфері вивчення, збереження та популяризації пам'яток культури, ми в скорому часі можемо назавжди втратити і ті залишки нашої історії, які пережили усі попередні неспокійні століття і навіть тисячоліття.

2. Мистецький аспект.

Вагомим Страдч є також з огляду на мистецьку спадщину, яка дивом збереглась у радянський період вилучень з церков та нищення усього виразно національного і самобутнього. Уже сама будівля храму є цікавою та оригінальною архітектурною пам'яткою регіону. Збудована церква у 1795 р., значно поруйнована в часи Першої світової війни і докорінно перебудована у 1927 р. за проектом відомого архітектора Є. Нагірного у рідкісному стилі “кришталкового модерну”. Іконостас храму, який потребує детального вивчення, правдоподібно створений учнями школи О. Новаківського. В намісному ряду іконостасу поміщено дві ікони пензля А. Манастирського. В церкві також зберігаються дві ікони відомих майстрів минулого століття – В. Дядинюка та, правдоподібно, М. Осінчука, збірка образів початку ХХ століття недослідженого авторства, та окремі недосліджені ікони з попередніх століть.

Цікавою та доволі рідкісною на наших теренах пам'яткою історичної минувшини є невеликий кам'яний хрест у центрі села, встановлений на відзнаку заснування “Братства тверезості”, закладеного Папою Пієм IX у 1874 році.

Важливим здобутком нашого часу є спорудження впродовж 2003–2008 років 15-ти скульптурних композицій Хресної Дороги, мистецьких аналогів якої в Україні поки що немає. В даний час також здійснюється настінний розпис парохіяльного храму Успіння в манері, яка ґрунтуються на давніх українсько-византійських традиціях сакрального малярства.

3. Духовний та прочанський аспекти.

Від найдавніших часів Бог освятив цю місцевість своєю особливою присутністю. Ще тисячу літ тому в княжі часи Руси-України стіни печерного монастиря і страдецьку гору намоловали ревними молитвами монахи, селяни і прочани, якими уже тоді повнилась українська земля. За часом заснування Страдч був в числі первих християнських монастирів в Україні і принаймні на два століття випереджає такі відомі святині, як Почаїв чи Зарваницю. В XIII ст. кров християнських мучеників навіки ствердила святість цієї місцевості і стала тим насінням, з якого через довгі століття забуття піднеслась сучасна слава і духовна міць Страдецької гори. У 1936 р. Папа Пій XI надав для Страдча дві грамоти, якими встановив для страдецької парохії повний відпуст та Хресну Дорогу з Єрусалимськими відпустами. На українських землях подібна Хресна Дорога була лише у селі Пацлав (нині у складі Польщі). У 2014 р. Папа Франциск

потвердив ці відпусти і, враховуючи видатне духовне значення Страдецької гори для українського народу, встановив необмежений термін їх дії.

У парохіяльному храмі зберігаються дві, правдоподібно, чудотворні богоординичні ікони (*правдоподібно, бо формально Церква їх ще не проголосила чудотворними, а свідчення про те як Господь діяв через них, що збирав о. М. Вояковський, по війні були знищені більшовиками*). У 2001 р. серед 28 українських блажених, проголошених Папою Іваном Павлом II, двоє, о. М. Конрад та дядь В. Прийма, виявились похованими на страдецькому цвинтарі. 2011 р. мощі блаженого В. Прийми ексгумовані і невдовзі були урочисто перенесені до парохіяльного храму.

Видатну роль Страдча, як духовної лічниці українського народу, особливо в нашому збуреному спокусами тисячолітті, мабуть неможливо переоцінити. Попри те, що тут відбуваються тілесні зцілення, найвищим призначенням страдецької святині є уздоровлення людських душ. Сюди приходять жінки із постабортівним синдромом, люди вимучені різноманітними узaleжненнями, опановані лукавим, ті, хто втратив надію знайти допомоги в державі чи людей, тут батьки молять Бога за дітей і діти за батьків, жінки за чоловіків і навпаки, щодня, щохвилини тут триває невидима але напружена боротьба за спасіння людських душ.

26-го червня 2013 року у селі Страдч Патріарх УГКЦ Святослав освятив камінь під розбудову Відпустового Центру Львівської Архиєпархії. Ще однією важливою подією проші було також проголошення Синодом єпископів УГКЦ блаженого Володимира Прийми покровителем мирян. Це проголошення стало знаковою подією в житті українського народу, бо миряни врешті отримали свого опікуна на небесах. Всеукраїнська патріарша проща до Страдча стала одним з ключових етапів розвитку прочанського руху сьогодення. Масові молитовні здиги вірних до Страдча розпочались ще на початку ХХ століття. У 1930-х роках на празник Успіння Пресвятої Богородиці сюди курсував спеціальний прочанський поїзд (!) за маршрутом Львів–Страдч. Навіть в радянські часи, попри тотальнє придушення будь-яких релігійних проявів, заборони і внутрішній страх перед гоніннями, Страдч притягував до себе численних мирян.

У наші часи прочанський рух до Страдча “розгорівся” з небаченою до цього силою. Щодня на страдецьку гору приходять сотні, а часами й тисячі прочан з різних куточків Галичини, Центральної і Східної України і навіть з-за кордону. Уже традиційними і велелюдними стали

червнева (в день мученичої смерті блаженних о. Миколая Конрада та дяка Володимира Прийми) та серпнева (на храмовий празник Успіння Пресвятої Богородиці). Двічі на місяць тут проводяться нічні чування, участь в яких кожного разу беруть близько два десятки священиків і більш як тисяча вірних.

Представлені аспекти лише тезово піднімають проблематику системного дослідження “несправедливо призабутої” проте важливої пам’ятки національного виміру – історико-культурного та духовного комплексу у селі Страдч Яворівського району Львівської області. Для його вивчення, збереження і популяризації необхідні спільні зусилля наукової і культурної спільноти, принаймні, Львівщини та Церкви, а також розуміння і підтримка влади. Тільки спільною працею можна зберегти і примножити давню славу страдецької святині і підняти її на загальноукраїнський та європейський рівень.

Література:

1. Лаба В. Історія села Страдч та штрихи до історії села Ямельня від найдавніших часів до 1939 року. – Львів, 1999. – 36 с.
2. Ляска В. Розвиток поселенської структури Равського Розточчя у IX–XIII ст. // Археологічні дослідження Львівського університету. – Львів, 2008. – Вип. 11. – С.75–94
3. Пелещишин М.А. Стародавня Яворівщина. Нариси з історії та археології. – Львів: Світ, 1996. – 128 с.

Zenon BOROVETS

STRADCH IN THE CULTURAL AND SPIRITUAL HERITAGE OF UKRAINE

The question of the necessity of the systematic research of archaeological, historical, cultural and spiritual heritage of the complex of monuments in the village Stradch in Lviv was considered. It was indicated that the Stradch church has the great importance for studying of the land history and for the development of modern pilgrimage movement and tourism.

Key words: Stradch, cave monastery, Stations of the Cross, Brotherhood of Sobriety, krystalkovyj modern, Pope Pius XI, Pope Francis.

Наталя БУЛИК

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України,
к.і.н., завідувач Археологічного музею

**ПОЛІТИКО-ПРАВОВА БАЗА ОХОРОНИ ІСТОРИКО-
КУЛЬТУРНИХ ПАМ'ЯТОК У XIX СТ. ТА ШЛЯХИ ЇЇ
РЕАЛІЗАЦІЇ У СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ**

Простежено еволюцію пам'яткоохоронного законодавства у Галичині до Першої світової війни. Відслідковано зміни, що відбулися після прийняття законів 1873 р. Розглянуто діяльність окремих консерваторів (охоронців) пам'яток і їх особистий внесок у збереження та реставрацію історико-культурних ресурсів Галича, Львова, Жовкви та інших міст нашого регіону. Особливу увагу звернуто на роботу “Гrona консерваторів і кореспондентів Східної Галичини”, яке забезпечило належний нагляд за пам'ятками археології, історії та мистецтва на всій території краю.

Ключові слова: охорона пам'яток, консерватор, Східна Галичина, археологічні знахідки, законодавство.

Вже так склалося, що історичні та археологічні пам'ятки потребують охорони і опіки. На їх руйнацію впливає рід чинників, і не останнє місце тут відіграє людський фактор. Захистити історичну спадщину можна було лише за допомогою законодавства і відповідних державних служб, які б, дотримуючись цих законів, проводили реставраційну і пам'яткоохоронну діяльність.

У своїй розвідці ми головну увагу звертаємо на збереження пам'яток найдавнішого минулого, здебільшого, археологічних. Однак, ця законодавча база не була чимось розрізненим та відокремленим від інших груп пам'яток, тому спробуємо прослідкувати процес формування і діяльність консерваторських служб у східній частині Галичини до Першої світової війни. Перші законодавчі акти, пов'язані з охороною пам'яток, з'явилися наприкінці XVIII ст. і стосувалися вони лише випадкових знахідок. Тоді ж спостерігається формування музеїнých колекцій і у осіб, наблизених до австрійських імператорів. Паралельно з'являється низка декретів для привілейованих музеїв, за якими місцева адміністрація на усіх рівнях мала повідомляти ці музеї про кожну виявлену на їх території знахідку, незалежно від матеріалу виготовлення. Право першості у придбанні таких знахідок належало саме таким музеям. Причому вони користувалися пільговими цінами. В міру засікання пам'ятками старовини, зростання інтересу до предметів “музейної вартості” значних масштабів набрало скарбошукацтво, оскільки, це був засіб непоганого заробітку.

З початку XIX ст. цей процес “пошуків” набуває свого піку. Реальний стан речей викликав серйозне занепокоєння у наукових, культурних та мистецьких колах. До охорони археологічних пам’яток звертаються не лише науковці, а й діячі культури.

Перші відомості про збереження історичної спадщини на наших теренах на більш-менш офіційному рівні пов’язані з іменем Ернеста Кортума (1742–1811), губернського радника, адміністратора державної скарбниці в Галичині, який в урядових листах наголошував на потребі опіки над пам’ятками минулого [35, с. 1]. У першій половині XIX ст. з’являються свого роду статті-відозви, що застерігають від варварства над пам’ятками. Так, письменник Ян Ліппоман просить людей задуматись над тим, чи варто обкрадати могили, гробниці, нищити стародавні культурні пам’ятки [40, с. 8–12]. У 1811 р. в Австрійській імперії прийнято Цивільний кодекс, який з 1 січня 1812 р. введений в дію. Друга частина кодексу мала назву “Про речові права” і об’єнувала вступ “Про речі та їх класифікацію” та тридцять розділів. У них містилися норми про види речових прав, а також способи їх набуття. Параграфи 398–401 містили тлумачення щодо необхідних дій у разі віднайдення “скарбу”, а саме, особи, які зробили відкриття мали повідомити про нього місцеву владу. Зокрема, людина, яка знаходила скарб, мала право на 1/3 його вартості, інші дві частини розподілялися між власником землі, на якій його знайдено, і державою. У випадку замовчування цього факту знайдені речі конфісковували. У жовтні 1821 р. підписано “надвірний декрет”, який лише підтверджував ці положення, і наголошував, що будь-які спроби ігнорування повідомити про знахідки карається згідно 400-го параграфу кодексу [17, арк. 28 зв.]. Цих постанов дотримувалися до 1846 р. [27, с. 3–4]. В. Деметрикевич* відзначав, що уряд дуже скоро зрозумів, що в такому підході до скарбів криється велика помилка і шкода, оскільки більшість аматорів не хотіли ділитися знахідками і просто нищили скарби, переплавляючи їх і змінюючи зовнішній вигляд [27, с. 4–5].

Така тенденція розвитку притаманна для різних частин Європи і, як наслідок, у першій половині XIX ст. охорона археологічної спадщини стає одним з актуальних питань серед наукових кіл Європи, де на державному рівні робляться спроби захистити пам’ятки від розорення

* Володимир Деметрикевич (1859–1937) – краківський археолог, консерватор пам’яток Галичини, професор Ягелонського університету, багатолітній дослідник печери Вертеба і трипільського поселення у Більчі Злотім на Тернопільщині.

та руйнування. Необхідним стає створення законодавчої бази і призначення охоронців пам'яток.

В. Деметрикевич у одній із праць, присвячених охороні пам'яток на теренах Польщі, виділяє дві основні моделі для заснування консерваторських служб, які, на його думку, можна брати за основу для розробки відповідних законодавчих актів у Галичині [26]. Перша модель охоплювала Грецію, Угорщину, Єгипет, на законодавчому рівні сформована 22 травня 1834 р., і суть її зводилася до того, що всі знахідки стародавніх речей вважаються спільною власністю всього народу країни, підкреслювалася заборона вивозу їх за кордон. Друга модель (притаманна Данії і Швеції) надавала перевагу охороні археологічних знахідок з-поміж усіх історичних пам'яток [22, с. 115]. Власне ці два критерії бралися до уваги при підготовці відповідних документів, спрямованих на охорону пам'яток минулого у Галичині.

Дослідники розуміли, що лише держава відповідними постановами і законами може захистити історичну спадщину від розорення. Тому питання охорони пам'яток доволі часто у XIX ст. піднімалось серед археологів, істориків мистецтва та інших вчених. Підвищена увага у суспільстві до пам'яток минулого вилилась у низку постанов австрійського уряду про охорону археологічних знахідок.

Важливим моментом у розвитку археології у Львові у XIX ст. стало виникнення консерваторських комісій. Саме у цей час з'являються укази, що мали забезпечити збереження артефактів, виникають консерваторства, основною метою діяльності яких є виявлення та збереження історичних та доісторичних пам'яток. Перші законодавчі акти, що стосувалися охорони доісторичних пам'яток на теренах Східної Галичини, підписані австрійським урядом 28 грудня 1818 р., 3 квітня 1827 р. та 15 червня 1846 р. Дві перші постанови були спрямовані на заборону вивозу за кордон предметів історичної спадщини, а це, насамперед, “картини, старожитності, рукописи... і взагалі будь-які предмети мистецтва та літератури володіння якими приносить державі славу і гордість, оскільки усі ці предмети є творінням майстрів і творців, которых уже немає в живих” [26, с. 59]. У випадку порушень відбувалася конфіскація експонату і накладання штрафу у розмірі, який вдвічі перевищував його вартість.

Постанова 1846 р. була ще одним кроком вперед, вона передбачала відмову державі від третьої частини вартості скарбу, а також було відмінено привілей окремих музеїв купувати старожитності за зниженою ціною, однак, більший наголос робився на тому, аби інформувати місцеву владу про виявлені знахідки, щоб музеї вчасно могли їх

викупити [17, арк. 28 зв]. Такий підхід до артефактів позитивно вплинув на формування джерельної бази археології у Львові, на захист пам'яток від скарбочукачів та аматорів давньої історії.

31 грудня 1850 р. на державному рівні видано постанову про охорону пам'яток історії та культури у межах володінь Австрійської імперії. Цього дня цісар видав декрет про утворення Центральної Комісії для вивчення і збереження історичних будівель, яка повинна була опікуватися архітектурними пам'ятками [27, с. 11]. Комісія підпорядковувалась Міністерству торгівлі і будівництва, а з 1859 р. міністерству освіти [30, с. 6–7].

Зазначенна постанова австрійського уряду послужила вагомою підставою для майбутнього створення нових структурних одиниць, державних посад в галузі контролю за охороною історичної спадщини. Відповідно до закону засновано центральну цісарсько-королівську комісію для дослідів і консервації пам'яток.

Наступною віхою у охоронній діяльності археологічних пам'яток та знахідок був 1853 р. Спеціальна інструкція, видана для врегулювання діяльності консерваторів, передбачала тісну співпрацю останніх з священиками, чиновниками усіх рангів, а також приватними особами [14, арк. 29–30]. Саме тоді у Відні виник перший консерваторський орган, влада якого поширювалась на всю Галичину [27, с. 14–15]. Згідно нової постанови австрійського уряду, призначено двох консерваторів для охорони пам'яток науки та культури краю [34, с. 42]. У 1864 р. першим консерватором пам'яток Східної частини Галичини став Мечислав Потоцький (1810–1878), відомий у середовищі археологів знахідкою Збрuczького ідола та публікаціями, присвяченими цій знахідці [16, арк. 53]. М. Потоцький доволі ретельно вів документацію, яка досі залишається чи не найкращим джерелом для дослідження питань охорони пам'яток у Галичині. Зокрема, зберігся щоденник, який охоплює час перебування на посаді консерватора і дає змогу відтворити усі виконані проекти, наукові контакти та ін. [4].

З цього часу розпочало активну роботу львівське відділення Центральної комісії охорони пам'яток. М. Потоцький розпочав свою діяльність з ціленаправленого збору пам'яток, їх каталогізації. Для забезпечення максимального збору даних, він звернувся до усіх товариств, чиновників на місцях, священиків з проханням збирати і надавати інформацію про пам'ятки, які збереглися у Східній Галичині. Варто пригадати, що обов'язкова співпраця з державними і недержавними установами та організаціями, також з духовенством, була передбачена спеціальною інструкцією, виданою Центральною

Комісією 24 червня 1853 р. для регулювання діяльності консерваторів [14, арк. 29–30 зв.].

Зважаючи на те, що територіально Східна Галичина охоплювала доволі велику площину і була напрочуд багатою на археологічні та історико-культурні пам'ятки, на прохання консерватора, Віденъ призначив двох кореспондентів. Це – майбутнього Перемишльського єпископа Івана Ступницького (1816–1890) та поета Вінсента Поля. І. Ступницький від 1863 р. входив до складу міністерської Археологічної комісії у Відні, брав участь у археологічних розкопках в цілій Галичині.

Використовуючи свій археологічний краківський досвід, письменник та географ В. Поль активно включився у роботу. На одному із засідань Оссолінеуму у 1864 р., він наголошував, що “...ми дуже пізно взялися до узагальнення археологічних збірок, і справді образливо, що інші міста нас у цій справі випередили” [47, с. 389]. Він закликав до активних, але зважених дій у здійсненні подальших наукових археологічних досліджень, зокрема, відзначав “якщо хтось забажає на наших теренах шукати пам'ятки, нехай іде на Покуття, яке є суцільно вкрите пам'ятками, нехай розкопує могили і збере нам знахідки з доби каменю, з доби золота, срібла і бронзи...; нехай відзначить на карті лінію на північ від Дністра, поза якою не зустрічаються вже грецькі, римські і візантійські монети...” [47, с.390–391].

Такий підхід, з одного боку, свідчив про поступовий розвиток власне романтичної археології, де на перше місце ставилися знахідки, з іншого – бачимо, що В. Поль не слідкував за археологічною літературою і зовсім не орієнтувався у археологічній періодизації.

У 1867 р. у Галичині було проведено адміністративну реформу, внаслідок якої територію краю поділено на повіти. У зв'язку з цим М. Потоцький звернувся до Галицького намісництва з проханням уточнити, які повіти становлять саме Східну Галичину і отримав відповідь, що до його консерваторського округу належать 49 повітів східної частини краю, а саме: Бережани, Бжозув, Бібрка, Богородчани, Борщів, Броди, Бучач, Городенка, Городок, Гусятин, Добромиль, Долина, Дрогобич, Жидачів, Жовква, Заліщики, Збараж, Золочів, Калуш, Кам'янка-Струмилова (тепер Кам'янка-Бузька), Коломия, Косів, Кросно, Леско, Львів, Мостиська, Надвірна, Перемишль, Перемишляни, Підгайці, Рава (тепер Рава Руська), Рогатин, Рудки, Самбір, Скалат, Сокаль, Снятин, Станіслав (тепер Івано-Франківськ), Сянок, Старе Місто (тепер – Старий Самбір), Стрий, Теребовля,

Тернопіль, Тлумач, Турка, Іцханув, Чортків, Яворів, Ярослав [17, арк. 107–108].

Впродовж 1860-х років XIX ст. на посаді консерватора М. Потоцький здійснював теренові подорожі з метою фіксації пам'яток [52, с. 171–177]. Дуже швидко він отримав підтримку різних установ свого округу, які обіцяли сприяти його пам'яткоохоронній роботі. Зокрема, він домігся від повітових старост видання заборони на розкопки курганів на території Східної Галичини [38, с. 100]. М. Потоцький робив доповіді на засіданнях Оссолінеуму та публікував результати своїх пошуків.

Не останнє місце консерватор відводив археологічним пам'яткам. Зокрема, в цьому часі велося будівництво колії Львів–Чернівці, консерватор письмово звертався до керівництва колії з проханням, у разі виявлення археологічних знахідок, призупинити земляні роботи і повідомити його [16, арк. 44–44 зв.].

Йому належать і статті присвячені доісторичним матеріалам. Цікавою для археологів є розвідка про поховання в Хоросткові біля Чорткова, про яку згадував у некролозі, виголошенному на засіданні Крайового Археологічного Товариства, С. Крижанівський [20]. Ще один момент, який мусимо підкреслити, це археологічні роботи на Високому Замку у Львові.

З важливих об'єктів, які було відреставровано і збережено стараннями М. Потоцького, варто відзначити пам'ятки Жовкви. Зокрема, впродовж 1860-х років було відреставровано парафіяльний костел. До його відновлення долучився і В. Дідушицький. Ще до призначення М. Потоцького консерватором пам'яток для реконструкції і збереження місцевого костелу був створений у 1862 р. спеціальний комітет, у якому В. Дідушицький виступав заступником голови [21, к. 125]. В архівах Krakowa збереглося листування з головою наукового товариства Юзефом Маєром (1808–1899) з цих питань.

Консерваторська діяльність М. Потоцького продовжувалась до його смерті у 1878 р. Особливу увагу, окрім археологічних пам'яток, він відводив охороні стародавніх мурів, надгробків, пам'яток архітектури. Його діяльність у галузі охорони пам'яток археології посилювалась тим, що він належав до членів Крайового археологічного товариства у Львові, більше того, після виникнення у товаристві окремих секцій, М. Потоцький очолив секцію археології та антропології. Всі ці заходи сприяли збору інформації, оскільки консерваторська служба мала на меті провести інвентаризацію археологічних пам'яток на теренах Східної Галичини.

Законодавство 1873 року.

18 липня 1873 року відбулася радикальна реорганізація Центральної консерваторської комісії в Австрії – постановою цісаря створена Центральна комісія з дослідження та консервації пам'яток історії та мистецтва, яка підпорядковувалась міністру освіти та віросповідань. На цей документ спиралася діяльність консерваторів і кореспондентів у всіх округах монархії. Діяльність комісії відображалась у роботі трьох секцій: археологічної, пам'яток архітектури і мистецтва та архівних пам'яток [49]. До складу цієї комісії входив голова та 12–15 консерваторів, призначених на 5 років міністром освіти, а також кореспонденти комісії як заступники і співпрацівники консерваторських грон [30, с. 6–7]. Консерватори вибиралися лише з числа відомих та авторитетних археологів та спеціалістів з історії мистецтва. Цікавим є той факт, що законодавство заохочувало якомога активніше залучати до пам'яtkоохоронної діяльності представників усіх націй, що входили до складу Австро-Угорщини [49, 1873]. Впродовж 1873–1875 рр. відбувалася реорганізація Віденської комісії.

Для історії археологічної науки особливу роль відіграла перша група, на яку покладено відповідальність за доісторичні пам'ятки. Галичина була поділена на два консерваторські округи: східний (Львівський) та західний (Краківський) [32, с. 64; 13, с. 270]. Відразу після заснування центральної комісії було розіслано до органів місцевої влади спеціальні інструкції, у яких повідомлялося про її створення та прохання сприяти забезпеченням охорони пам'яток.

Головним консерватором для Східної Галичини призначено Войцеха Дідушицького (1848–1909), відомого археолога, драматурга, історика, літератора, міністра Галичини (1906–1907), професора Львівського університету. Як уже зазначалось, у 1881 р. він відновив і очолив Крайове археологічне товариство і його часопис. З цього часу “Археологічний огляд” став спільним друкованим органом Товариства і Цісарсько-Королівської Комісії Охорони Пам'яток. Тепер на його сторінках друкувалися і відомості про діяльність консерваторських комісій.

Окрім головного консерватора призначено ще трьох охоронців пам'яток: Антона Петрушевича (1821–1913), Людвіка Цвіклінського (1853–1942) та Ксаверія Ліске (1838–1891). А. Петрушевич на той час вже був широко знаний у наукових колах Львова як історик, археограф, філолог, археолог. З наукових установ археологічного профілю А. Петрушевич представляв Народний Дім у Львові, у якому його ж зусиллями у 1873 р. засновано музей. Така громадська і наукова

діяльність А. Петрушевича позитивно впливала на охорону археологічних пам'яток та збереження експонатів.

Л. Цвіклінський, хоч і був класичним філологом, великого значення надавав археологічним знахідкам й археології як науці в цілому. Будучи професором Львівського університету, він широко застосував у навчальний процес археологічні матеріали.

Найяскравішим свідченням цього було заснування кабінету археологічних знахідок для наочного ознайомлення студентів з викопними матеріалами. У 1898 р. кабінет класичної археології університету мав чотири окремі відділи. Завдяки Л. Цвіклінському, який був обраний головою Коля консерваторів і кореспондентів Східної Галичини, вдалося розширити приміщення для археологічних знахідок університетського музею. На основі клопотання, академічний сенат віддав на потреби археологічного інституту частину будівлі, яку раніше займав фізичний інститут.

Якщо говорити про участь Л. Цвіклінського у формуванні молодих кadrів, то найбільшою його заслугою, без сумніву, було те, що він забезпечив підтримку і привів у археологію Кароля Гадачека, який у скорому часі продовжив справу свого вчителя у формуванні археологічних колекцій університету, був охоронцем доісторичних пам'яток у Львівському консерваторському округі та став засновником першої кафедри археології у Львівському університеті (1905).

Третім з числа консерваторів був К. Ліске – викладач Львівського університету, основоположник польської львівської історичної школи [2, с. 49]. Його діяльність в археології полягала в тому, що він першим з викладачів звернув увагу на значення археологічних пам'яток у вивченні історії [41, с. 294–300]. Цікаво, що рукопис його статті “Археологічні моделі”, зберігається у колекції А. Шнайдера і містить коректуру останнього. Але якщо пригадати, що в цей час А. Шнайдер працював на посаді коректора польських та німецьких текстів у Краєвому Відділі [46, с. 115], то цілком ймовірно, що саме з цього часу зберігся у архіві цей рукопис [6, арк. 144]. Усі три консерватори були близькі до проблем, з якими стикалася археологічна наука у період свого становлення у Львові, і тому на пріоритетне місце у їх діяльності виходило збереження знахідок, їх фіксація та наукова інтерпретація.

Відмінною рисою у діяльності консерваторів від попередніх років було те, що вони у своїй діяльності підпорядковувалися Йозефу Лепковському (1826–1894) [44, ark. 775; 39, с. 79], який, внаслідок реформи охорони доісторичних пам'яток, обійняв посаду консерватора всієї Галичини. Роком пізніше при Центральній Комісії у Відні утворено

комітет для інвентаризації пам'яток історії та мистецтва у межах володінь Австрійської держави. На комітет покладено ряд завдань, серед яких в обов'язковому порядку мав відбуватися збір археологічних пам'яток. Однак, до уваги бралася лише мистецька сторона пам'ятки. Інвентаризація відбувалася загалом по усій Галичині і керував нею Й. Лепковський, який спершу звернув увагу на стан археології в Східній Галичині. З цією метою розіслано листи до музеїних установ Львова і окремих дослідників старожитностей з проханням повідомити про всі наявні знахідки та зафіксовані археологічні пам'ятки. Зокрема, кураторія Народного закладу імені Оссолінських повідомляла, що “*має намір у найближчому часі надіслати список археологічних предметів з музею інституту*” [44, ark. 175], натомість Промисловий музей у Львові 12 травня 1876 р. надіслав консерватору інформацію про відсутність у його фондах та експозиції археологічних матеріалів [44, ark. 143]. Для інвентаризації археологічних пам'яток у Східній Галичині важливими були роботи А. Шнайдера. Для консерватора це було чи не найкращим джерелом інформації, оскільки, А. Шнайдер впродовж багатьох років працював над створенням археологічної карти Галичини і зібрав величезну базу даних з археології. Дослідник впродовж багатьох років підтримував тісні наукові контакти з Ю. Лепковським. Сліди співпраці можна простежити на основі листування 1860-х рр. Наприклад, у листі від 26 грудня 1868 р. Ю. Лепковський просить А. Шнайдера надіслати йому список книжок, виданих у Кракові, яких дослідник не має у своїй львівській колекції, і обіцяє впродовж короткого часу їх надіслати [45]. У листі від 18 лютого 1877 р. Ю. Лепковський цікавиться станом пам'яткохоронної діяльності у Східній Галичині, але, насамперед, підготовкою археологічної карти [7, арк. 98].

У 1877–78 роках А. Шнайдер виконував функції заступника археологічного консерватора (кореспондента) Східної Галичини. Відразу після призначення на цю посаду археолог провів розвідки в Борщові, Заліщицях, Теребовлі та іх околицях [43, с. 97; 23, с. 52–53]. На цій посаді А. Шнайдер займався не лише науковими дослідженнями, але й брав участь у громадських заходах Львова, одним з яких було закладення каменю для будинку Галицького сейму [8, арк. 9].

Цісарсько-королівська консерваторська служба доручила А. Шнайдеру провести інвентаризацію всіх наявних на території Австрійської імперії археологічних пам'яток. Виконуючи це завдання, дослідник обстежив територію Галичини в історичному та археологічному плані і подав детальну характеристику стану. У

результаті проведених робіт А. Шнайдер відкрив велику кількість різночасових та різnotипних археологічних пам'яток. Інформацію про виявлені пам'ятки А. Шнайдер передав археологу А. Кіркору, який проводив дослідження у Східній Галичині, ініційовані археологічною комісією. У своїх листах він просив А. Кіркора зайнятись професійним дослідженням зазначених об'єктів [19, с. 97]. Основні зусилля А. Шнайдера були спрямовані на археологічне обстеження Поділля і Покуття. Як писав сам дослідник “...широке поле маємо в цих дослідженнях, показати це найкраще може могильно-археологічна мапа Галичини. З неї теж видно, що найперспективнішою з погляду пам'яток є південно-східна частина нашого краю, чи так зване Поділля і Покуття. На Покутті немає жодного малого села без пам'яток. Найбільше замикається коло біля Городенки. Впродовж останніх років, при моїй підтримці і допомозі проводить розкопки тут краківський археолог А. Кіркор” [6, арк. 42].

Коли говоримо про А. Шнайдера як археолога, то не можемо впевнено сказати, що його найбільше вабило, які пам'ятки і епохи найбільше цікавили, що загалом було характерним для археологічних досліджень на етапі становлення науки.

Одне з центральних місць він відводив поховальним пам'яткам. Заслуговує на увагу запровадження нових методів дослідження курганів. Так, ще у 1874 р., досліджаючи кургани культури шнурової кераміки, що знаходились поблизу с. Хотимир Тлумацького повіту на Івано-Франківщині, А. Шнайдер успішно застосував метод суцільного перерізу пам'ятки за допомогою траншеї. Крім речових матеріалів (поховальний інвентар) було простежено стратиграфічні нашарування, які дали можливість відзначити певні особливості у здійсненні курганних захоронень, обрядів, звичаїв та традицій у племен культури шнурової кераміки [31, с. 236]. А. Кіркор звертав увагу на те, що частину робіт проводив саме А. Шнайдер, який мав “притильнувати і продовжити розкопки цих могил в лісі” [33, с. 242]. Спільно вони розчистили одне з поховань в Хотимири, яке антропологічно опрацювали І. Коперніцький, знову ж таки, при допомозі А. Шнайдера [33, с. 279].

У 1878 р. він виявив трипільське поселення в ур. Обоз в Кошилівцях, але помилково вважав його місцем римського табору, а жіночу фігурку – зображенням богині Флори [11, с. 223]. Ще одне трипільське поселення А. Шнайдер зафіксував у с. Дорогичівка Заліщицького повіту [31, с. 259]. У с. Мушкарів цього ж повіту проведено розкопки поховання епохи бронзи, де виявлено бронзову шпильку, людський череп та уламки урн. На цьому ж місці А. Шнайдер

під час розкопок відкрив різноманітні урни та чаши. окремі знахідки було передано у Львів до збірок музею ім. Дідушицьких.

На території Львівщини А. Шнайдер проводив невеликі розкопки у Черепині, що недалеко Львова. У пізніших публікаціях він згадує про дві урни, знайдені під час цих досліджень [51, z. II, s. 46].

Він залишив також цінні відомості про знахідки зі Звенигорода. Зокрема, наголошував, що золоті та срібні вироби, виявлені під час земляних робіт у Звенигороді, передані до музею Любомирських [53, s. 229–237].

Археологічні розвідки дослідник проводив і на території Львова, зокрема, на Високому замку, де виявлено “давні неозначені трунтові поховання язичницької доби”. Там знайшли кам’яні молоти, крем’яні знаряддя та інші речі [51, s. 44–51].

Археологічні розвідки А. Шнайдера склали основу для археологічної карти Галичини. У першому номері “Археологічного огляду” дослідник опублікував результати своїх пошуків за останні роки і вказав, що “...підготував археологічну карту Галичини в 10 таблицях, вживши різномірних комбінованих позначень, уклав також археологічний словник, в який увійшло кілька тисяч місцевостей і який почато від 1780 р.” [51, s. 16]. На засіданні Археологічної комісії у Krakovі Ю. Садовський вносить пропозицію придбати для товариства археологічну карту А. Шнайдера [50, s. XVI].

На конкретних прикладах переконуємося, що внаслідок реформи 1873 р. відбулися суттєві зміни у охороні пам’яток, однак, дослідникам цього видавалося замало. Вже у 1885 р. у резолюції З’їзду українських і польських археологів відзначалося, що необхідно просити владу покращити діяльність закладів охорони пам’яток історії у Львові та Krakovі [42, s. 428].

Гроно консерваторів і кореспондентів Східної Галичини.

У 1888 р. у Krakovі відбувся конгрес консерваторів і кореспондентів, на якому створено два самостійні Гроно консерваторів Галичини. На чолі Гроно стояла Ціарсько-Королівська центральна комісія у Відні. Lьвівське Гроно розгорнуло свою діяльність на значній території, курувало археологічні роботи на території Львова та його околиць, а також заснувало свій друкований орган – щорічник “*Koła C.K. Konserwatorów Starożytnych Pomiąków Galicyi Wschodniej*” (“*Teka Konserwatorska*”), у якому публікувалися основні результати археологічних досліджень, урядові постанови, бібліографія та коротка хроніка подій, пов’язаних з археологією Східної Галичини [29, s. 190]. У Lьвові за 1892–1912 pp. вийшло п’ять випусків збірника. Lьвівське

Гроно очолив Владислав Лозинський*, секретарем призначено Олександра Чоловського (1865–1944).

Постать О. Чоловського є важливою для львівської археології, тому вважаємо за доцільне зупинитися на окремих штрихах його археологічної діяльності. Старожитностями зацікавився у 1886 р., коли потрапив на лекції з єгиптології у Відні. Через рік публікує наукову працю, у якій коротко подає відомості з історії археології на заході України [25, с. 23–39].

За дорученням головного консерватора Володимира Дідушицького, у 1890 р. О. Чоловський проводив власні розкопки у Галичині та Крилосі, результати досліджень яких виголосив у доповіді “Про розташування Старого Галича” на II З’їзді істориків у Львові у цьому ж році. Дослідник висунув власну теорію щодо положення княжого Галича. Він звернув увагу на село Крилос, на його оборонні вали, у яких бачив залишки княжого Галича. Однак, він дотримувався думки, що головною і єдиною підставою для означення місця давньої столиці є локалізація городища шляхом археологічних досліджень та встановлення місцезнаходження Успенського собору. На з’їзді істориків було прийнято ухвалу про необхідність виконання подальших пошукових робіт та досліджень у Галичі. Ця ухвала спричинилася до того, що О. Чоловський отримав від консерватора В. Дідушицького фінансування на проведення археологічних досліджень на терені колишнього Галича [10, с. 31–32]. З 1899 р. він стає кореспондентом Центральної консерваторської комісії, а з 1908 р. – консерватором історичних пам’яток. Археологія була одним із захоплень О. Чоловського. Він часто звертався до неї виконуючи обов’язки консерватора історичних пам’яток. У роботі “Як гинуть наші пам’ятки?” піднімалося питання охорони археологічної спадщини від скарбочукачів [24].

Напередодні Першої світової війни зв’язки дослідника з цією наукою послабилися. Змінностяся поділ пам’яток за секціями та кількість консерваторів у кожній з них: секція 1 “Доісторичні пам’ятки” – відтепер має чотирьох консерваторів, зокрема, Людвік Цвіклінський, Анжей Любомирський, Владислав Пшибиславський та Ісидор Шараневич. Для кожного консерватора було визначено повіти, за охорону доісторичних пам’яток у яких вони несли перед державою персональну відповідальність [36, с. 148]. Однак, археологи нерідко

* Владислав Лозинський (1843–1913) – польський письменник та історик, секретар Оссолінеуму, колекціонер.

нарікали, що археологічні пам'ятки кривдилися, на них не зверталося достатньої уваги загалом у Галичині, на цю групу пам'яток було відсутнє фінансування [28, с. 6].

Серед видатних діячів Кола наприкінці XIX ст. у інших секціях бачимо вже відомі прізвища В. Дідушицького, К. Лянцкоронського, А. Петрушевича, К. Ліске, а також нові – В. Лозинського, І. Щептицького, Ю. Захарієвича [36, с. 149].

В 1890 р. у Львові, а в 1891 р. у Krakovі проходили спільні з'їзди консерваторів обох частин Галичини. Після 1891 р. такі спільні з'їзди не проходили [28, с. 5]. На з'їздах піднімалися питання грунтовної реорганізації консерваторських служб, справа інвентаризації пам'яток Галичини. В них брало участь близько 2/3 консерваторів і проходили вони з великими суперечками. Вони засвідчили, що між двома Гронаами немає спільної програми дій, спільних бачень розв'язання проблем. Це видно хоча б з виступів обох голів Грон стосовно інвентаризації пам'яток. Так М. Соколовський зазначав, “*що цілій дотеперішній перебіг інвентаризації у нас доводить що між членами Грона консерваторських немає спільного бачення що до інвентаризації*”, а керівник Грона львівського В. Лозинський піднімав питання про те, що “*в сьогоднішньому стані завчасно було б думати про саму інвентаризацію, можна лише збирати до неї матеріали і визначитися з системою збору цих матеріалів*” [28, с. 2–3].

Важливим моментом у розвитку археологічної науки у Львові стає призначення у 1897 р. Ісидора Шараневича Державним консерватором історичних пам'яток Східної Галичини [15, арк. 1–8]. Варто відзначити, що на цій посаді він був першим українцем [11, с. 10].

Консерваторська діяльність І. Шараневича та Л. Цвіклінського гідно прислужилася розвитку університетської археології, а саме формуванню археологічних колекцій університету, поступовій еволюції наукових знань. Займаючи відповідні посади у Комісії з охорони та збереження історичних та мистецьких пам'яток, вони мали можливість скеровувати значну частину матеріалів, отриманих під час розкопок, до археологічної збірки університету. Знайдені матеріали із розкопок могильників у селах Чехи і Висоцьке (блізько 1500 од.) передано до кабінету класичної археології Львівського університету з метою заснування “*країового кабінету передісторичних речей*” [37, с. 195]. Тісна співпраця професора І. Шараневича з Комісією зі збереження історичних та мистецьких пам'яток сприяла переходу до колекції університету багатьох цінних знахідок. Щодо діяльності І. Шараневича, то відзначимо, що велику увагу він приділяв охороні

археологічних пам'яток і принаїдно намагався сам проводити розкопки у Східній Галичині. З цього приводу М. Грушевський у статті-некролозі, присвяченій І. Шараневичу, писав, що “*бувши одним із консерваторів пам'яток старовини в Східній Галичині, залишив вдячну пам'ять по собі численними розвідками та розкопками*” [3, с. 14].

Традиції викладачів Львівського університету, спрямовані на охорону археологічних пам'яток, продовжив один з найвідоміших львівських археологів XIX – поч. ХХ ст., професор кафедри класичної археології та праісторії Кароль Гадачек, який очолив округ В. Пшибиславського після його смерті. Ще до заснування кафедри археології в університеті, з 1903 р., К. Гадачек займав посаду консерватора Центральної комісії старожитностей при Віденському інституті археології, завдяки якій йому вдалося зібрати детальну інформацію про археологічні пам'ятки Галичини [1, с. 78].

Навіть на посаді консерватора Центральної комісії старожитностей, К. Гадачек проводив археологічні дослідження. Відомими є його розкопки 1905 та 1907 рр. городища у Пліснеську. Завдяки посаді державного службовця він зміг фінансово забезпечити проведення досліджень значної кількості пам'яток, а також поповнювати університетську збірку археологічними знахідками і тим самим гарантувати їх збереження й наукове опрацювання.

Певні зміни в організації пам'яtkоохоронних органів у Східній Галичині відбулися на початку ХХ ст. У 1908 р. стало відомо, що готується новий законопроект у Відні, за яким право на розкопки матимуть лише центральні наукові установи Відня [12, с. 73]. Нагадаємо, що раніше Археологічна комісія при Krakівській Академії Наук прийняла рішення про видання спеціальних дозволів на проведення археологічних робіт. Дозвіл видавали особам, які занималися науково-дослідною діяльністю, а також представляли наукову чи культурно-освітню установу. Це були перші “відкриті листи” на право проведення археологічних розкопок в Галичині. Цю новинку з Відня наукове співтовариство обох частин Галичини сприйняло насторожено, і відразу розпочало певні заходи, щоб запобігти прийняттю такого закону і щоб розширити повноваження місцевих установ у справі охорони пам'яток [5, арк. 47].

Крайовий Сейм також проявив стурбованість з цього приводу і зобов'язав Крайовий виділ розробити відповідне законодавство про охорону пам'яток, а той в свою чергу звернувся до Гrona, яке доручило консерватору Каролю Гадачеку підготувати доповідь, яка б могла лягти

в основу цього закону [5, арк. 123], однак, завдання було передано секретарю Грона В. Козицькому. Ймовірно, причиною було те, що К. Гадачек, як і О. Чоловський мали інше бачення проблеми. На одному з найближчих засідань, де обговорювався проект, вони виступили з тим, що не можна поривати стосунки з Віднем, а слід добиватися офіційного визнання Віднем львівського і краківського Грона. Однак, це все залишилося на рівні проектів, дискусій і розмов, оскільки, змінилася ситуація у Центральній комісії у Відні. Призначено нового голову, а його заступником став колишній консерватор львівського Грона Кароль Лянцкоронський. Відповідно, почалися зміни і в законодавчій базі. У 1911 р. прийнято новий Статут Центральної комісії, за яким відбувалася повна централізація пам'яткоохоронної діяльності. Другий параграф статуту присвячено доісторичним пам'яткам. У ньому наголошувалося на винятковому праві проведення різного роду досліджень, а також публікацій з археології, Австрійському Археологічному інституту [48, с. 490].

Фактично, нове законодавство повністю обмежувало повноваження місцевих консерваторів. Жодне важливе рішення, без погодження з Віднем, не приймалося. Найбільше несприйняття викликало обов'язкове розміщення галицьких пам'яток у віденських музеях [5, арк. 181]. У відповідь, К. Гадачек та О. Чоловський від імені Грона консерваторів Східної і Західної Галичини підготували законопроект, у якому просили Центральну комісію дозволити проводити інвентаризацію, назначити консерваторів для археологічних пам'яток [5, арк. 197, 199]. У травні 1912 р., на зміну В. Абрахама Грено цісарсько-королівських консерваторів та кореспондентів Східної Галичини вибрало своїм президентом (так називалася посада з 1911 р.) К. Гадачека [5, арк. 208–209; 18, арк. 42].

В цей час між Центральною комісією та Гроном існував досить серйозний конфлікт, викликаний небажанням львівських консерваторів на таких умовах підчинятися Відню, а створити у Галичині Крайову консерваторську раду. Однак, всі спроби виявилися марними, у травні 1914 р. призначено для Галичини державного консерватора. Ним став історик мистецтва Тадеуш Шидловський, одночасно, Грено консерваторів і кореспондентів повністю було відсторонено від пам'яткоохоронної діяльності.

Розглянувши реформи, які було проведено Габсбургами на теренах Галичини у діяльності консерваторських службах впродовж XIX – початку XX ст., переконуємось, що держава робила усе можливе, щоб зберегти від нищення культурну спадщину. Багато з моментів

задекларованих у законодавстві було важко зреалізувати зважаючи на велику територію, неможливість консерватора прибути на пам'ятку, жвавий інтерес у населення до предметів, що мали музейну вартість. Однак, на прикладі багатьох пам'яток переконуємось, що їх збереженню прислужилася власне добра законодавча база і діяльність людей на місцях. Велика кількість місцевостей, що була об'єктом прискіпливої уваги державних охоронців спадщини, саме завдяки їх старанням, збереглася і є доступної для сучасного туриста. Щоб не бути голосливим, варто згадати такі пам'ятки як: Галич, печера Вертеба, Пліснесько, костел у Жовкві, замок у Старому Селі та багато інших. А окремі моменти в організації консерваторських служб не завадило б взяти на озброєння у сучасних умовах, коли гинуть наші пам'ятки і законодавча база не здатна забезпечити їм належну охорону.

Література:

1. *Берест Р.* Карло Гадачек: штрихи біографії та наукової діяльності / [Текст] Р. Берест // МДАПВ. Постаті української археології. – Львів, 1998. – Вип. 7. – С. 78–79.
2. *Білас Н.* Археологічна наука у Львівському університеті (XIX – 30-ті роки ХХ ст.) / [Текст] Н. Білас // Археологічні дослідження Львівського університету. – Львів, 2005. – Вип. 8. – С. 46–114.
3. *Грушевський М.* Ісидор Шараневич – заслужений історик / [Текст] М. Грушевський // Записки НТШ. – Львів, 1902. – Т. XLV. – С. 12–14.
4. Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАНУ (далі – ЛННБ НАНУ. – Ф. 26 (Управління консервації Львівського воєводства), оп. 1, спр. УК-1.
5. ЛННБ НАНУ України. – Ф. 26 (Управління консервації Львівського воєводства), оп. 1, спр. УК-7.
6. ЛННБ НАНУ України. – Ф. 144 (Антоні Шнайдер), оп. V, спр. 1 (Матеріали із загальних питань археології).
7. ЛННБ НАНУ України. – Ф. 144 (Антоні Шнайдер), оп. V, спр. 13.
8. ЛННБ НАН України. – Ф. 144 (Антоні Шнайдер), оп. VI, спр. 56.
9. *Пастернак Я.* Археологія України / [Текст] Я. Пастернак. – Торонто, 1961. – 789 с.
10. *Пастернак Я.* Старий Галич (Археологічно-історичні досліди у 1850–1943 pp.) / [Текст] Я. Пастернак. – Краків-Львів, 1944. – 219 с.
11. *Пастернак Я.* Ті, що розкрили підземний архів України (Пам'яті видатних археологів України) / [Текст] Я. Пастернак // Терем. – Детройт, 1962. – Р. I. – Ч. I. – С. 7–12.
12. *Саламаха І.* Державна охорона історичних пам'яток у Східній Галичині напередодні Першої світової війни (1910–1914) / [Текст]

I. Саламаха // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2008. – Вип. 17. – С. 73–79.

13. Сприса Т.В. Пам'яткоохоронне право та діяльність Центральної комісії з дослідження та консервації пам'яток в Галичині в другій половині XIX ст. / [Текст] Т. Сприса // Вісник Держ. ун-ту “Львівська політехніка”. – 1999. – № 375: Архітектура. – С. 90–91.

14. Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДІА України, м. Львів). – Ф. 146, оп. 68, спр. 1946.

15. ЦДІА України, м. Львів. – Ф. 408 (Греко-католицький митрополичий ординаріат), оп. 1, спр. 1190. – Арк. 1–8.

16. ЦДІА України, м. Львів. – Ф. 616, оп. 1, спр. 2. – Арк. 44–44 зв.

17. ЦДІА України, м. Львів. – Ф. 616, оп. 1, спр. 8. – Арк. 28 зв.

18. ЦДІА України, м. Львів. – Ф. 616, оп. 1, спр. 72. – Арк. 42.

19. Шнейдер А. Борщівський повіт у Галичині з його доісторичною та середньовічною старовиною (Археологічне дослідження опрацьоване на місці у 1878 р.) / [Текст] А. Шнейдер // Літопис Борщівщини. – Борщів, 1995. – Вип. 7. – С. 84–99 / переклад І. Думанська.

20. Archiwum Muzeum im. Czartoryckich w Krakowie. Mieczysław Ludwik Fox Lubicz Potocki. Nekrolog skreślony przez Dr Stanisława Krzyżanowskiego a czytany na Walnem Zgromadzeniu publicznem Towarzystwa archeologicznego Krajowego we Lwowie dnia 28-go lutego 1878 r. – 16 s.

21. Archiwum Nauki PAN I PAU w Krakowie TNK 80, k. 125.

22. Blombergowa M. Urzędowa opieka nad zabytkami archeologicznymi pod zaborami i w Polsce niepodległej do roku 1928 // Tadeusz Roman Żurowski i konserwatorstwo archeologiczne w Polsce XX wieku / pod red. Z. Kobylińskiego i J. Wysockiego. – Warszawa, 1999. – S. 115–133.

23. Charewiczowa Ł. Historiografia i miłośnictwo Lwowa. – Lwów, 1938. – 291 c.

24. Czołowski A. Jak giną nasze zabytki ? // Protokoly obrad Zjazdu c.k. Konserwatorów i Korespondentów w Przemyślu. – Lwów, 1904

25. Czołowski A. Ruś Czerwona. Pogląd na jej zabytki przedhistoryczne i pomniki sztuki // Biblioteka Warszawska. – Warszawa, 1887. – T.II.

26. Demetrykiewicz W. Opieka prawa w Austrii dla zabytków sztuki i pomników historycznych, ze szczególnym uwzględnieniem stosunków galicyjskich. – Kraków, 1885. – 29 s.

27. Demetrykiewicz W. Konserwatorstwo dla zabytków archeologicznych. – Kraków, 1886. – 74 s.

28. Demetrykiewicz W., Szczerbowski B. Kilka słów o działalności Grona konserwatorów Galicji Zachodniej w latach 1889–1900. // odbitka z N. 2(48) 1901. Wiadomości Numizmatyczno-Archeologiczne. – 9 s.

29. *Frycz J.* Restauracja i konserwacja zabytków architektury w Polsce w latach 1795–1918. – Warszawa, 1975. – 190 s.
30. *Janusz B.* Państwowy urząd konserwatorski dla zabytków przedhistorycznych we Lwowie. – Lwów, 1924. – 16 s.
31. *Janusz B.* Zabytki przedhistoryczne Galicyi Wschodniej. – Lwów, 1918. – 310 s.
32. *Jażdżewski K.* Ochrona zabytków archeologicznych. Zarys historyczny. – Warszawa, 1966. – 104 s.
33. *Kirkor A.* Pokucie pod względem Archeologicznym // Rozprawy i sprawozdania z posiedzeń wydziału historyczno-filizoficznego Akademii Umiejętności. – 1876 – T. V. – S. 208–315.
34. *Kostrzewski J.* Dzieje polskich badań prehistorycznych. – Poznań, 1949. – 221 s.
35. Kościół pod wezwaniem Św. Jana Chrzciciela we Lwowie. Wiadomość historyczna przez Karola Widmana. – Lwow, 1869. – S. 1.
36. Kronika czynności Koła c.k. Konserwatorów i Korespondentów Galicyi Wschodniej // Teka konserwatorska. – Lwów, 1892. R.I. – S. 148–163.
37. Kronika Uniwersytetu Lwowskiego. – Lwów, 1899. – T. 1. (1894/5–1897/8). – 265 s.
38. *Kusnierz J.* Mieczysław Ludwik Potocki (1810–1878) – konserwator zabytków Galicji wschodniej, współłodkrywca posagu ze Zbrucza, autor pierwszej monografii historycznej miasta Zamość // Zamojsko-wołyńskie zeszyty muzealne. – Zamość – Łućk, 2008–2010. – T. V. – S. 93–104
39. *Laszak E.* Działalność naukowa Aleksandra Czołowskiego (1865–1944). – Łódź, 2004. – 185s.
40. *Lippoman J.* Zastanowienie się nad Mogilami, pustemi Siedliskami i Zamczyskami okopanemi, Zmijowemi Wałami. – Wilno, 1832. S. 8–12.
41. *Liske K.* Modeli archeologiczne // Przewodnik Naukowo-Literacki. – Lwów, 1873. – I.– S. 294–300.
42. *Ossowski G.* Zjazd archeologiczny we Lwowie // Biblioteka Warszawska. 1885. – T. IV. – S. 419–428.
43. PAK, GK, sygn. 3, s. 97.
44. PAK, GK, sygn. 2, ark. 143.
45. PAK, TSchn, sygn. 1050.
46. *Podgócki W.* Antonie Sznejder autor “Encyklopedii do krajoznawstwa Galicyi” // Kłosy. – Warszawa, 1875. – Nr. 504. – T. XX. – S. 115–118.
47. Przemówienie Wicentego Pola na posiedzeniu w Zakładzie nar. im. Ossolińskich 12 października 1864 r. // Biblioteka Ossolińskich. Początek Nowy. – Lwów, 1865. – T. 7. – S.389

48. Reskrypt Ministerstwa wyznań i oświaty z dnia 2 sierpnia 1911, dotyczący Najwyższego zatwierdzenia nowego statutu c.k. Komisji centralnej dla pieczy nad zabytkami // Dziennik ustaw państwa królewstw i krajów w radzie państwa reprezentowanych. – Zcz. LXIV. – Wiedeń, 1911. – S. 490–492.

49. Rozporządzenie ministerstwa wyznań I oświecenia z dnia 21 lipca 1873, dotyczące się nowego statutu dla comisyi centralnej do badania i zachowania zabutków sztuki i pomników historycznych. № 131 // Dzennik ustaw państwa królewstw i krajów w radzie państwa reprezentowanych. – Zcz. XLVIII. – Wiedeń, 1873. – S. 561–563.

50. Rozprawy i sprawozdania z posiedzeń wydziału historyczno-filozoficznego Akademii Umiejętności (dodatek). – Kraków, 1877. T.VI. – S. 1.

51. *S[chneider]A.* Badania i poszukiwania archeologiczne w Galicji w ostatnich latach // Przegląd archeologiczny. – Lwów, 1876. – R. 1. – Z. I. – S. 44–51.

52. *Sawa-Sroczynska B.* Odkrywca Światowida Zbruczańskiego // ZOW. – 1981. – R. XLVII. – Z. 3. – S. 171–177.

53. *Sznajder A.* Dywinogód pod Lwowem // Dodatek do "Gazety Lwowskiej". – Lwów, 1872. – S. 229–237.

Natalia BULYK

**POLITICAL AND LEGAL BASIS OF HISTORICAL AND
CULTURAL MONUMENTS PROTECTION IN THE XIX CENTURY
AND WAYS OF ITS IMPLEMENTATION IN EASTERN
HALYCHYNA**

The evolution of the monument protection legislation in Halychyna before World War I is traced. The changes that have occurred since the adoption of laws in 1873 are tracked. The activity of some conservatives (guards) of the monuments and their personal contribution to the preservation and restoration of historic and cultural resources of Halych, Lviv, Zhovkva and other cities in our region are examined. Particular attention is drawn to the work "The Grapes of conservatives and correspondents of Eastern Halychyna" which provide adequate supervision of the monuments of archeology, history and art throughout the region.

Key words: protection of monuments, conservative, Eastern Halychyna, archaeological findings, legislation.

Михайло КРЛІВ

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
завідувач кафедри історії Центральної та Східної Європи,
д.і.н., професор*

ТЕРНАВА ТА ЇЇ ОКОЛИЦІ ЯК ПРИВАБЛИВІ ОБ'ЄКТИ ТУРИЗМУ

Досліджено перспективи розвитку чотирьох сіл Старосамбірського району Львівської області (Тернави, Поляни, П'ятниці і Рожевого) як привабливих об'єктів туристичної індустрії. Звернена увага на природні умови краю, клімат, гідрографію, місцеву флору й фауну. Згадані деякі історичні події та культурні пам'ятки. Названі можливі туристичні маршрути та описаний їхній зміст.

Ключові слова: туризм, туристична індустрія, історико-культурні пам'ятки, Старосамбірський район, Тернава, Поляна, П'ятниця, Рожеве, німецькі колоністи.

Північна частина Передкарпатської рівнини, зокрема її Добромильський ландшафт, характеризується округлими формами хребтів із невисокими вершинами. Найвищі з них – гора Гербурт (556 м), гора Радич (519 м), гора Хомец (493 м). У їхньому підніжжі знаходиться чотири невеликі поселення: Тернава (центр сільради), Поляна, П'ятниця й Рожеве. Тернава межує з Добромилем (з південного сходу, південного заходу і півночі), Поляною (з заходу), П'ятницею (зі сходу), Сущицю Великою (з півдня). На місцевості вона розташована ліворуч від шосе Самбір – Нижанковичі. Найближча залізнична станція є в с. Рожеве. Територія Тернави становить 1,44 км² (218,6 га), П'ятниці – 1,17 км², (201,6 га), Поляни – 1,09 км², (123,6 га), Рожевого – 0, 55 км² (102,5 га).

Геологічна будова обумовила наявність різних корисних копалин, в основному – це поклади солі. Поширене добування глини, частково – будівельного каменю і піску.

Клімат формується, переважно, під дією повітряних мас, що рухаються з Атлантики, і характеризується як континентальний м'який з циклічною зміною чотирьох сезонів. Характерними є низький тиск, велика вологість повітря. Середньорічна температура до 2005 р. становила +6,1° С, найхолоднішими були січень–лютий, а найтеплішими – липень і серпень. Осінь помірно тепла. В останні роки дещо змінилася кліматична карта краю. Літні місяці виявилися спекотними, а зима – малосніжною та холоднішою за попередні періоди. Ранні заморозки можливі з 10 вересня, а пізні – до 20 травня.

Характерна наявність туманів. Середньорічна кількість опадів 790–800 мм, найбільша їхня кількість у вигляді сильних злив випадає влітку. Переважаючий напрямок віtru – західний та південно-західний.

Гідрографія окреслюється головним європейським вододілом. На території краю він тягнеться від Мігови до північної околиці Хирова, далі через г. Радич пролягає на північ до Нового Міста. Отже, всі водні ресурси Тернави, Поляни, П'ятниці, Рожевого творять водозбір Сяну і течуть до Балтійського моря. Найбільша водна артерія – це Ясенка, яку в П'ятниці приймає праворуч Вирва. Інші потоки або струмки на місцях називаються “Завалина”, “Рінь”, “Потік”, “Вода” чи локалізуються згідно з іменами власників близьких до них осель.

Грунтова поверхня придатна для сільського господарства, зокрема, рільництва і тваринництва. Під оброблюваною землею зайняті переважно опідзолені ґрунти. Невеликі площини займають дерново-опідзолені та лучні ґрунти, котрі потрібно добре удобрювати.

Рослинний і тваринний світ обумовлений кліматом та людською діяльністю. Основними лісоутворюючими породами є бук лісовий, граб, дуб, смерека, сосна. Ростуть також береза, вільха, липа, осика, явір, ясен. Із кущів найпоширеніші терен, глід, шипшина, ліщина, чорна бузина, верболіз, калина. На узліссях і вирубках трапляються ягідники: суниця, малина, ожина, чорница.

Різновидна лісова фауна: дикий кабан, вовк, лисиця, куниця, тхір, ласка, заєць, білка, їжак, кріт, землерийка, миша та ін. Численними видами представлений пташиний світ. Це сокіл, яструб, ворона, сорока, сова, чорно-білий лелека, горлиця, ластівка, синиця, шпак, горобець, жайворонок, дятел, дрізд, зозуля, зяблик та ін. Серед земноводних – плямиста саламандра, зелена жаба, вуж, гадюка. У водах є верховодка, краснопірка та ін. На території краю зафіковані деякі види флори і фауни, занесені в Червону книгу. Серед них баранець звичайний, ляюба дволиста, лілія лісова, чорний лелека.

Край і названі, зокрема, населені пункти здавна відомі історичними подіями, збереженими культурними та архітектурними пам'ятками й под. Сьогодні відсутність промислових об'єктів вплинула на екологічну чистоту, що дозволяє розглядати Тернаву та околицю як один з привабливих об'єктів для туризму, відпочинку, зимових видів спорту, рекреації та ін. Можна запропонувати кілька видів туризму: історико-пізнавальний, ностальгійний, сакральний, відпочинковий, оздоровчий й под. Для прикладу доречно в загальних рисах розглянути окрім з них.

Історико-пізнавальний. Археологічні знахідки засвідчують, що територія була заселена ще в дольодовиковий період. Проте перші письмові відомості про названі населені пункти стосуються лише другої половини XV – початку XVI ст. (П'ятниця – 1467 р., Поляна – 1508 р., Тернава – 1555 р.), Рожеве (1783 р.). З кінця XV ст. на край почали чинити набіги кримські татари в пошуках ясиру та худоби. Перша писемна згадка про них стосується 1497 р., коли буджацька орда спалила дерев’яне укріплення на горі Сліпій та навколоїшні поселення. Востаннє татари могли бувати тут у 1672 р., коли великими силами безуспішно штурмували Високий замок, що височів над Тернавою [1, с. 159]. На початку XVII ст. Тернава, як і край загалом, опинилася у вирі міжмагнатських конфліктів. Їх спричиняли передовсім суперечності з приводу належності володінь через несплачений своєчасно борг. Ці конфлікти часто переростали у справжні локальні війни. У числі перших збройні сутички розпочав С. Стадніцький, котрий за свій крутій і войовничий характер отримав прізвисько “Чорт”. У 1604 р. його супротивник Я. Дрогойовський захопив Тернаву і змусив селян присягнути йому на підданство. Однак, уже через тиждень С. Стадніцький за допомогою озброєного загону в кількості 200 людей розгромив противника. Натомість, той уклав союз зі Сяноцьким підстаростою Сигізмундом Хамком і разом з ним утретє захопив Тернаву, хоча довго там не втримався. У лютому 1610 р. у супроводі 40 озброєних вершників поїхав до семигородського князя Габора Баторія, де домовився про допомогу живою силою. Біля Старої Солі потрапив у пастку, але зумів вислизнути і заховатися в Тернаві. Там він розраховував на допомогу, оскільки село було власністю його брата – Христофора, а неподалік височів оборонний замок Гербуртів. Вивідувачі Л. Опалінського дізналися про місце його переховування. До Тернави 20 серпня направились загони лежайського старости. С. Стадніцький, який нетерпляче очікував союзника, здалеку прийняв їх за вояків Г. Баторія. Коли ж вони підійшли ближче, організовувати опір було вже запізно. У збройній сутичці загинуло майже 500 його вояків, а С. Стадніцький верхи на коні втік у ліс і заховався. Його втечі помітили, але під час погоні втікача втратили з поля зору. Коли ж люди Л. Опалінського поверталися назад, С. Стадніцький необережним порухом викрив себе. Один з погоні (ним був Перса, якому на сеймі за цей вчинок надали шляхетство і прізвисько “Македонський”) поранив його пострілом з пістоля. “Чорт” уперто боронився, але після того, як зазнав 10 колотих і різаних ран, упав [2, с. 100–104].

Оборонне зодчество представлене Високим замком Гербуртів, який як твердиня витримав шість штурмів із семи (тричі татарів, козаків, шведів, угорців). Укріпленими були два фільварки.

У розробках природних багатств найзначнішим був видобуток солі. Відомості про солеварню в Тернаві є з XVI ст. Відомо, що 1559 р. учителем у Фельштині працював бакалавр Krakівської академії, для утримання якого Станіслав Гербурт призначив половину річного видобутку солі з Тарнавської саліни [3, s.32–33; 5, арк.4]. У XVIII ст. вона належала магнатам Цетнерам. Поклади жовтої глини давали змогу продукувати на місці цеглу. Інвентар Добромульського ключа, як спадкових маєтків князів Любомирських, складений у 1775 р., зафіксував відомості про Тарнавську цегельню.

Ностальгійний туризм стосується передовсім відвідин та ознайомлення зі змінами в краю його колишніх мешканців, які вимушено в 40-х роках ХХ ст. покинули рідну землю. Прибуває також багато їхніх нащадків, які вже народилися в іншому місці. Але вони мають можливість побачити в окремих випадках практично неторкані житлові й господарські будівлі своїх батьків та дідів.

Передовсім це стосується с. Рожевого (колишня німецька колонія Розенбург, з 1939 р. – Радичівка). Колонії закладались на певну кількість осадників у центрі виділеної землі з таким розрахунком, щоб поле продовжувало забудоване обійстя. На початку поселення від головного шляху до нього обов’язково ставили оберіг – дерев’яний хрест. У краю перші колоністи-землероби римо-католицького віровизнання з’явилися вже 1783 р. Тут вони на виділених камеральних (державних) маєтках заснували два поселення Енгельсбрунн (тепер у складі Добромуля: Верхній Енгельсбрунн – вул. Січових Стрільців й Нижній Енгельсбрунн – вул. І.Франка) та Розенбург. Німецькі селяни прибули до п’ятницької околиці весною 1783 р. й були зачудовані навколою красою, яку посилювало цвітіння дерев та кущів. Серед цвіту переважав білий і рожевий кольори кущів терену й шипшини. Саме вони й дали назву – Розенбург або *Mісто троянд* (Рожеве місто). Енгельсбрунн виводиться від виділеної смуги землі вздовж річки Вирви. Кришталево чиста гірська вода засмакувала прибулим, які своє поселення назвали *Ангельське джерело*: Engel i Brunnen.

Тривалий час німецькі поселенці трималися відособлено від українського населення, але з часом ця відмежованість послаблювалася, налагоджувалися добросусідські взаємини. Вони розводили нові, незнані досі в краю сільськогосподарські культури: картоплю, люцерну, іспанську конюшину. Ними зацікавлювалися

українські селяни, переймали досвід вирощування. Заборона колоністам продавати і дробити отримані землі забезпечували розквіт їхніх господарств, на відміну від місцевих селян, земельні володіння яких постійно зменшувалися через родинне дрібнення. Хороші умови для проживання, раціональне ведення господарства сприяли розвитку німецьких колоній, зростанню чисельності мешканців.

Унаслідок радянсько-німецьких переговорів 1939 р. було досягнуто угоди про переселення місцевих німців. На початку 1940 р. їхню власність у Розенбурзі та Добромулі викупила держава. Виселенцям дозволили взяти з собою різного майна, що поміщалося лише на одного воза. Решта залишалося напризволяще. Так люди назавжди залишили землю, яка за понад півтори століття стала для них рідною.

Сакральний туризм обумовлений наявністю значної кількості храмів та інших місць, пов'язаних з паломництвом у краю. Передовсім варто звернути увагу на Василіанський монастир з XVII ст., що розташований на західному узгір'ї від Тернави. Він має славну історію й як один з духовно-освітніх осередків [4, 71–73]. Був монастир й поблизу сучасної П'ятниці: сьогодні чернечої обителі немає, але вона залишила свою назву однайменному селу.

Перші відомості про наявність церков датовані 1507 р. (Поляна й П'ятниця). До сьогодні у П'ятниці є діючий храм Святої Параскеви з другої чверті XVIII ст. Наприкінці 20-х років XX ст. він виявився аварійним. Тому місцева громада вирішила збудувати новий і утворила спеціальний комітет. Він приступив до роботи і надіслав відповідні запити до урядових та церковних структур різних рівнів. У 1930 р. львівський архітектор О. Пежанський підготував проект храму, зробив детальні розрахунки. Зокрема, він писав, що арка довжиною 5,6 м витримає навантаження 13,4 т при умові ширини муру 90 см [5, арк.22].

Проте, підготовчі роботи, пов'язані з узгодженням різних формальностей, затягнулися. Будівля храму тим часом все більше руйнувалася, і була загроза небезпеки для життя під час відправлення богослужіння. Повітова влада створила спеціальну комісію, але вона тривалий час до роботи не приступала. Однією з причин стала вакансія парафії, а без священика комісія не хотіла працювати. Лише 7 жовтня 1932 р. комісія зробила обстеження будівлі. До її складу увійшли заступник повітового старости Генріх Гуровський, інженер Ян Матковський, священик Антоній Клачинський і п'ятницький війт Станіслав Райтер. Унаслідок обстеження комісія склали акт, в якому зазначила, що “*в П'ятниці на досить високому пагорбі знаходитьться ցвинтар, а на ньому стоїть стара дерев'яна церква. Будівля є в стані*

руйнації, фундамент зігнiv, стiни внизу струхлявiли i похилилися. Стеля у захристiї i над вiттарем падає i може завалитися до двох рокiв. Цiла будiвля непридатна до користування, загрозлива для життя i неможлива для ремонту. Тому найближчим часом має бути розiбранa. Голова церковного комiтету свящ. А.Клачинський стверджує, що територiя старого храму не буде використовуватися для будiвництва нової церкви, для якої вiдведена цiлком інша дiлянка” [5, арк.4].

Водночас, ця комiсiя ознайомилася з мiсцем розмiщення майбутньої церкви. Запропонована дiлянка не викликала жодних застережень з боку інженера Я.Матковського. З його думкою всi присутнi погодилися. Не заперечував також власник господарства, яке межувало з пiвденного боку видiленої дiлянки, Михайло Гуска [5, арк. 3].

Будiвництво нової церкви розпочали восени 1934 р. Однак, через вiйну, яка вибухнула в 1939 р., а згодом внаслiдок тиску бiльшовицького режиму, будiвництво не завершили (вона прийняла вiрних лише 10 листопада 2013 р.).

У документi вiд 1734 р., який стосується Тернави, записано, що церква розмiщена у серединi села. Церковне поле є рiллею i повнiстю розташоване мiж межами Пашкової та Кузьмiної, а також городи, лука iз верболозом, колишнiй дубняк пiд назвою *Побoїще* (Polec). Уся ця територiя вважається церковною згiдно з привileєm вiд 1625 р. Тарнавська громада за давнiм звичаем поставляє священику щорiчно 18 кiп жита [6, арк. 6]. Дiюча сьогоднi церква у Тернавi – Рiздва Пресвятої Богородицi – збудована в 1924 р. В планi вона хрещата, з дуже вкороченими гранчастими раменами, увiнчата великою цибулястою банею з лiхтарем над навою.

Найдавнiшi ікони з Полянської церкви, мальованi на деревi й датованi XV–XVII ст., врятував вiд спалення особисто митрополит Андрей Шептицький. Саме вони покладенi в основу його приватного Церковного музею (1905), що згодом став Нацiональним музеєм (1908) [10, с.11–12]. Серед цих ікон були малярськi твори, у котрих яскраво виявилися традицiї бойкiвського іконостасу. Вони намальованi на липовiй або хвойнiй дощцi, окремi з позолотою. Кiнцем XV ст. датується ікона “Сходження до пекла”. Низка ікон – вiд середини XVI ст. [7, с.153–155]. Ікона ”Богородиця Одигiтрiя з похвалою” намальована на cewskmysq липовiй дощцi розмiром 92×70,5×2 см. На краях обабiч та знизу зображенi пророки (Мойсеї, Аарон, Давид, Соломон, Гедеон, Якiв, Мiхея, Єзекiїл, Амос, Ісая, Єремiя, Даниїл), пiснетворцi (Степан, Йоан, Дамаскин), батьки Марiї (Йоаким, Анна).

У 1934 р. старий вівтар і такі ж ікони з п'ятницької церкви святої Параскеви були передані до єпархіального музею в Перемишлі [8, арк.93].

Оздоровчий туризм. Зручне географічне розташування, сприятливий клімат, наявність хвойних лісів, гірських потічків тощо вже в XIX ст. почало приваблювати до Тернави та околиці відпочиваючих з Перемишля, Самбора та інших міст. Багаті купували землю та зводили літні будиночки. Серед них був відомий польський історик, видавець і письменник Ф. Равіта-Гавронський (1845–1930). У 1898 р. купив землю в Тернаві, де поблизу р. Ясенки звів будинок для літнього відпочинку. Під час будівництва проживав у священика Г. Коблоша. Згодом спробував яому віддячити за надане тимчасове житло і замовив ікону св. Миколая для нової церкви. Проте, душпастир від неї відмовився, мотивуючи, що цей св. Миколай є польський, а подарунок має ляський характер [9, с. 55]. Зі спогадів доночки польського вченого відомо, що завжди, коли вони приїжджали до села, молодь відразу збирала камені для будівництва греблі. Вона була сприятлива для риболовлі руками. Адже, в річці водилося безліч пічкурів, траплялася й невелика форель. Часто ловили на вудку, якою був звичайний вербовий прут з прив'язаним шнурком та незначною наживкою на шпильці [11].

Тернавська околиця славилася лікуванням від туберкульозу жентицю – сироваткою з овечого або козячого молока. Окремі селяни навіть спеціально цим займалися, давали для винайму кімнати, були проводирями по околицях, прислуговували і, основне, готовували жентицю. Сьогодні форелі вже немає, жентицю також не готують. Проте, є всі умови для їхнього відродження, а отже й для розвитку такого виду туризму.

Ознайомлення з історією, культурою, архітектурними та сакральними пам'ятками, місцевими звичаями та традиціями, відпочинок вдало поєднуються з тихим полюванням: збором грибів, ягід, лісових горіхів. Цими дарами природи можнаскористатися від раннього літа до пізньої осені. Водночас, цілоще повітря, насичене випарами кухонної солі та ароматом хвої якнайкраще сприятиме не лише відпочинку, а й оздоровленню, передовсім, хворих на дихальні шляхи.

До послуг туристів та відпочивальників кімнати у приватних помешканнях, де є всі умови, до яких звичайно звиклі міські мешканці. Більш вибагливі можуть зупинитися у Добромулі в мотелі “Радич”. Засмакує й недорога традиційна місцева їжа, приготовлена з продуктів домашнього господарства

Як видно, Тернава та сусідні до неї села можна розглядати як перспективні об'єкти різних видів туризму. Цьому сприяє зручне сполучення автотранспортом та залізницею (потяг курсує зі Самбора до Нижанковичів і в зворотному напрямку та має короткотривалу зупинку в Рожевому). Хвойні та мішані ліси, живописні лісові поляни, невеликі схили, річки та гірські потічки й струмки, джерела, екологічно чиста зона – все це сприяє туристичній індустрії.

Література:

1. Кріль М. Замок Гербуртів у Добромилі / Михайло Кріль // Історичні пам'ятки Галичини. – Львів, 2003. – С.159.
2. Кріль М. Старосамбірщина. Історія і культура / Михайло Кріль. – Львів, 2008. – С.100–104.
3. Watulewicz J. Herburtonie Fulsztyńscy i kościół parafialny w Fulsztynie / Józef Watulewicz. – Przemyśl, 1904. –S.32–33.
4. Кріль М. З історії василіянського монастиря в Добромилі / Михайло Кріль // Літопис Бойківщини. – 2012. – Ч.1. – С.71–73.
5. Державний архів Львівської області, ф.1, оп.29, спр.1484, арк.3-22.
6. ЛННБ України ім. В.Стефаника, відділ рукописів, ф.141, оп.1, спр.783, арк.6.
7. Гелитович М. Церкви Старосамбірщини / Марія Гелитович. – Львів, 2010. – С.153–155.
8. ЛННБ України ім.В.Стефаника, відділ рукописів, ф.26, спр.24, арк.93.
9. Koko E. Franciszek Rawita-Gawroński (1846–1930) wobec Ukrainy i jej przeszłości / Eugeniusz Koko. – Gdańsk 2006. – S.55.
10. Шептицький А. Мої спомини про предмети музеїних збірок / Андрей Шептицький // Двадцятьп'ять-ліття Національного музею у Львові. – Львів, 1931. – С.11–12.
11. Архів М. Кріля.

Mykhailo KRIL' **TERNAVA AND ITS NEIGHBOURHOOD** **AS AN ATTRACTIVE TOURIST DESTINATION**

Perspectives of the four villages in the Staryi Sambir district, Lviv region (Ternava, Pol'ana, Rozheve and Pyatnyts'a) as attractive tourist industry are researched. Attention is paid to the natural environment of the land, it's climate, hydrography, local flora and fauna. Some historical events and cultural attractions are mentioned. Possible travel routes are designed and their content is described.

Key words: tourism, tourism industry , historical and cultural monuments, Staryi Sambir district, Ternava, Pol'ana, Pyatnyts'a, Rozheve, German colonists.

**ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ
МИСЛЕННЯ У ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦЯ ТУРИСТИЧНОЇ
ГАЛУЗІ**

Розглядається процес формування та вдосконалення психологічної культури майбутніх фахівців з урахуванням вимог туризму, вплинути на який можна лише усвідомивши його суть та основні домінанти.

Ключові слова: психологічні основи, навчання, фахівці туристичної сфери.

Сучасний туризм, як і суспільство в цілому, повинен розвиватися враховуючи концепцію сталого розвитку, що передбачає захист природного і культурного середовища, покращення якості життя місцевого населення, забезпечення туристів умовами перебування, що відповідають високим міжнародним стандартам. Це неможливо без формування психологічної культури мислення, зокрема у підготовці фахівців сфери туризму. Але, зауважимо, що культура мислення не є вродженою якістю людини, як і всякою культурою нею необхідно оволодівати.

Отже, слід зазначити, що для того, щоб визначити чи потрібно у ВНЗ вивчати туризм, треба йти від молоді, від їхніх інтересів, захоплень, схильностей. А вони у сучасних студентів дуже різні і мобільні. Інтереси студентів не залишаються сталими протягом багатьох років, вони постійно змінюються: комусь ще замало, а комусь уже досить. Межу насичення потреб у фахівцях у сфері туризму треба уміти визначати вчасно і планувати роботу адекватно рівню сьогоднішніх інтересів студентів, ледве перевершуочи їх.

Розвиток туризму, як специфічної галузі, що задовольняє потреби населення в змістовному проведенні дозвілля, відпочинку та оздоровленні, залежить від якості кадрів.

Якість послуг, що надаються в туризмі, якість турпродукту, врешті, визначаються якістю підготовки кадрів, їх здатністю не тільки вирішувати різноманітні виробничі питання, а й вмінням спілкуватися зі споживачами, якими виступають туристи. Тому кваліфікація кадрів у сфері туризму повинна визначатися за двома критеріями: професійному та особистому.

Менеджер туризму повинен відповідати вимогам не тільки професійної підготовки, але й вимогам особистого характеру. Обидва блоки вимог формуються, як і вимоги до турпродукту, на світовому або

регіональному ринку туристичних послуг і трансформуються у вимоги до національних кадрів, що забезпечують розвиток сфери туризму в країні.

Вимоги особистого характеру це:

1) риси характеру як загальні (порядність, тактовність, витримка, почуття гумору, тощо), так і професійно значущі (доброзичливість, комунікабельність, відповідальність, емоційна стабільність, культура поведінки та мовна культура);

2) зовнішність (фізична форма, міра смаку в одязі, макіяж, зачіска, тощо);

3) загальна ерудиція (знання літератури, поезії, драматургії, образотворчого мистецтва, музики, національного фольклору, історії, а також знання з поточних питань економіки, внутрішньої та зовнішньої політики).

Відповідні риси характеру формують мотивації у виборі професії. До цього питання слід ставитися дуже відповідально, саме зважаючи на значення якості кадрів у сфері туризму.

Враховуючи виняткову можливість розвитку сфери туризму у нашій державі, специфіку діяльності різних підприємств, туристичних баз та організацій, зростання потреб у кадрах різного профілю для забезпечення їх функціонування, слід виокремити психолого-педагогічний аспект туризму. Адже, теоретично-методологічні і методичні засади підготовки кадрів для цієї сфери є важливою складовою такої галузі наукового знання як теорія і методика професійної освіти. Оскільки, психологія і педагогіка – це незамінний інструмент для глибшого розуміння себе та інших, ці знання необхідні для самовдосконалення, пристосування до змін у навколишньому середовищі, а також для підвищення ефективності власної професійної діяльності, найповнішого використання особистісного потенціалу людини.

Етап професійної освіти і підготовки в основному триває (враховуючи різні категорії осіб) з 16 до 22-23 рр. К.Д.Ушинський називав цей період вирішальним, коли остаточно складається фундамент ціннісних орієнтацій, вимальовується проекція головних напрямів пошуків самореалізації на інших вікових етапах. Нормальний психо-соціальний розвиток у цьому віці, на думку представника его-психології Еріка Ерікsona (1902-1994) повинен призвести до досягнення інтегрованої ідентичності. Завдання, із яким зустрічаються молоді люди, полягає у тому, щоб зібрати в одне ціле всі знання про самих себе і інтегрувати ці численні образи себе в особисту

ідентичність, яка є усвідомленням як минулого так і майбутнього, яке логічно випливає з нього. Нездатність юнаків та дівчат досягти особистої ідентичності призводить до того, що Еріксон називав кризою ідентичності. Криза ідентичності або рольове зміщення, найчастіше характеризується нездатністю обрати кар'єру або продовжити освіту.

Аналіз різних об'єктів становлення особистості юності та ранній молодості дозволяє стверджувати, що підготовка до професійного самовизначення та сам процес оволодіння професією є важливою умовою досягнення самоідентичності. Ось чому навчально-виховний процес як у старших класах школи так і вищих закладах освіти повинен сприяти молодим людям у пошуках себе у майбутній професії. Зокрема, встановлений прямий зв'язок між ставленням до майбутньої професії та навчальною діяльністю студента.

З цього випливає, що одним з основних завдань викладачів вищих закладів освіти є формування у студентів позитивного ставлення до майбутньої професії.

Ставлення до професії – це важливий психологічний чинник оволодіння професійними знаннями, уміннями та навичками.

Формування позитивного ставлення і стійкого інтересу до професії повинно спиратися на пізнавальну активність особи як на важливий психологічний чинник. Ігнорування або недооцінка цієї вимоги знижує ефективність навчання.

Психолого-педагогічна наука досить чітко визначає умови становлення особистості професіоналом, накреслює шляхи формування професійно важливих якостей особистості. Зокрема, відомий сучасний дослідник проблем профорієнтації Е.А.Клімов вказує на п'ять професійно-цінних якостей особистості. Це:

1. Громадянські якості.
2. Ставлення до праці і професії.
3. Interеси, нахили до даної сфери діяльності.
4. Дієздатність – не лише фізична, а й розумова.
5. Спеціальні здібності, навички, знання, досвід.

Автор наголошує, що кожна професійно важлива якість, якщо вона розглядається ізольовано, не може бути єдиною підставою для вирішення питання про професійне самовизначення особистості.

Досвід показує, що студентам молодших курсів вищих закладів освіти у професійному самовизначенні значною мірою допомагають заняття з основ психології та педагогіки. У змісті цього курсу на практичних заняттях доцільно провести ряд діагностико-корекційних заходів, які дозволяють актуалізувати у студентів інтерес до майбутньої

професії та потребу у самопізнанні та самовдосконаленні. При вирішенні питання про те, якими якостями повинна володіти особа, що претендує на виконання тієї чи іншої діяльності, завжди виникає необхідність психологічного вивчення самої діяльності (Г.В.Щекин).

Розвиток професіоналізму особистості на етапі вікової зрілості (безпосередньо у процесі професійної діяльності) розглянуто на прикладі популярної сьогодні професії менеджера. В сучасних умовах менеджмент (теорія і практика організації і управління) є складним соціально-економічним явищем, яке позначається на всіх сферах життя суспільства. Популлярні шляхи активізації людського фактора у середині організації і врахування соціально-психологічних особливостей персоналу є однією з вирішальних умов підвищення ефективності діяльності будь-якої фірми.

Тому сучасний менеджер у сфері туризму повинен бути компетентним у багатьох галузях:

- розуміти сутність процесів управління; знати функціональні обов'язки і стилі роботи менеджерів;
- володіти глибокими знаннями і навичками спілкування у процесі управління;
- володіти практичними навичками ефективного управління персоналом (відбір і підготовка кадрів; лідерство, вміння нормалізувати ділові і особисті взаємини серед підлеглих);
- знати особливості взаємовідносин між фірмою та її клієнтурою;
- вміти управляти ресурсами; планувати і прогнозувати діяльність фірми;
- вміти критично оцінювати власну діяльність і вносити в неї відповідні корективи на основі самопізнання, самовдосконалення і саморозвитку особистості.

До найбільш важливих здібностей менеджерів відносяться:

- вміння реалізувати поставлені ідеї;
- вміння делегувати повноваження і відповідальність;
- здатність до організації і мотивації групової роботи, переконання, встановлення пріоритетів, аналітичного мислення;
- вміння пристосовувати засоби і методи управління до специфічних особливостей галузей, об'єктів управління та ін.

Всі перелічені вище вимоги до особистості входять у професіограму професії менеджера у сфері туризму. Їх сукупність є орієнтиром для фахівця у процесі самопізнання та самовдосконалення.

Узагальнюючи все сказане, можемо зробити висновок, що ефективність туристичної управлінської діяльності залежить від двох груп факторів, а саме: туристична галузь потребує високваліфікованих кадрів, вони повинні вміти своєчасно реагувати на кон'юнктуру ринку туристичних послуг, вміло перебудовувати діяльність із врахуванням вимог ринку. Спеціаліст туризму має бути підготовлений до активної творчої професійної та соціальної діяльності, яка б сприяла міжнародним інтеграційним процесам, професійно володіти іноземними мовами, оцінювати історичні та сучасні туристичні процеси, проблеми економіко-політичного життя України, тенденції світового туристичного ринку, мати навички організаторської і управлінської діяльності, приймати професійні рішення з урахуванням їх соціально-економічних наслідків для розвитку туристичної галузі, забезпечувати безпеку туристів. Саме тому підготовка високопрофесійних фахівців туристичної галузі є невід'ємною складовою загального освітньо-навчального процесу.

Література:

1. Даниленко Л. Інноваційний освітній менеджмент. Навчальний посібник. – К.: Головник, 2006. – 144 с.
2. Д'яченко М.І., Кандыбович Л.А. Краткий психологический словарь: Личность, образование, самообразование, профессия. – Минск: “Хэлтон”, 1998. – 399 с.
3. Федорченко В.К., Мінич І.М. Туристський словник-довідник. – К.: Дніпро, 2000.
4. Цюрупа М.В. Основи конфліктології та теорії переговорів: Навчальний посібник. – К.: Кондор, 2004. – 172 с.
5. Щокін Г.В. Практична психологія менеджменту: Як робити кар'єру. Як будувати організацію: Науково-практичний посібник. – К.: Україна, 1994. – 399 с.

Oksana CHOPIK

PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF FORMING OF CULTURE OF THOUGHT ARE IN PREPARATION OF SPECIALIST OF TOURIST INDUSTRY

The process of forming and perfection of psychological culture of future specialists taking into account the requirements of tourism is considered, to affect which it is possible to influence only realizing its essence and basic dominants.

Key words: psychological bases, teaching, specialists of tourist sphere.

Львівський інститут економіки і туризму,
к.і.н., ст.н.с., завідувач бібліотеки

**ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ
РЕСУРСИ СІЛ ГОРОДОЦЬКОГО РАЙОНУ**

Розглянуто історико-культурну спадщину сіл Городоцького району Львівської області. Зосереджено увагу на основних історико-культурних об'єктах, які мають цінність для розкриття рекреаційного потенціалу в регіоні.

Ключові слова: історико-культурні ресурси, храм, Городоцький район, історичні пам'ятки.

Села Городоцького району Львівської області на даний час ще мало дослідженні, тому вивчення їх рекреаційного потенціалу є актуальним питанням туристичної науки. За шість кілометрів на північний захід від райцентру Городок розкинулось мальовниче село Речичани. На нашу думку, назва села походить від давньоруського слова “рече” – “говорить”. Тому ймовірним видається трактування “ті, що багато говорять”.

Перша писемна згадка про село походить з 1440 року. Документи з княжих часів давно втрачені: спалені поляками або знищенні монголо-татарами. Восени 1442 р. польський король Владислав надав мешканцям Речичан, спустошених татарським нападом, право на користування королівськими лісами в Городоцькому старостві. Як зазначив Д. Зубрицький, татари чинили напади на галицькі землі (1416, 1438, 1452, 1453, 1473, 1476, 1479, 1482, 1491, 1496–1498 pp.). В 1545 р. король Зигмунд-Август підтвердив привілей Владислава [5, с. 12].

Відомо, що в 1880 р. в Речичанах було 105 будинків та 572 мешканці. З них 17 римо-католиків, 533 греко-католиків; 2 іудеї, 20 осіб належали до інших віросповідань [15, с. 140]. Римо-католицька парафія знаходилася в Родатичах, а греко-католицька – в Судово-Вишенському деканаті. В селі була церква, школа етатова, однокласна, а в Гартфельді, школа евандна. Гартфель – німецька колонія на північному заході села [18, арк. 76]. В архіві також можна ознайомитись з циркуляром від 18 вересня 1786 р., в якому окреслено кордони даної колонії, що відносилась до Яворівського повіту.

Найдавніші згадки про церкву походять з 1578 р. У 1762 р. церква отримала привілей від Матвія Шембека [12, с. 662]. Під 1713 р. згадується найдавніша сучасна церковна пам'ятка Речичан. Це дзвіниця, над дверима якої міститься вирізаний напис. “1913” і “1960”. Перша дата – це, напевно, час побудови дзвіниці, а друга – час її реставрації. На жаль церква до наших часів не збереглася. В 1878 р.

будівлю реставрували, підмурували і помалювали всередині. Стареньку дерев'яну церкву перебудували у 1900 р. В інвентарі церкви, складеному в червні 1882 р. зазначено, що вона вартувала 100 зр., а дзвіниця при ній – 42 зр. Самі дзвони вартували 100 зр. В церкві Успення Богородиці збереглися богослужебні книги: “Тріодь цвітна”, видана у Львові 1746 р., “Тріодь пісна” 1753 р., “Апостол” 1772 р.

Згідно сільських переказів, у 1888 р. сільська церква згоріла. Вже в 1890 р. архітектор Василь Нагірний виготовив проект будівництва нової церкви в Речичанах з трьома куполами. Але будівництво виявилося занадто дорогим для громади і його спростили. Перемишльський єпископ Костянтин Чехович 7 жовтня 1900 р. освятив церкву, яка складалась з одного купола. Будівництво провів зодчий Владислав Ланцуцький з Сіняви протягом чотирьох місяців. Це хрещатий в плані, одноверхий муріваний храм. Запрестольна ікона на чільному місці – “Богородиця з дитям на хмарах в оточенні ангелів” пензля маляра Стефана Томасевича (підпись “1905 р. С. И. Томасевич”) [12, с. 662].

На захід від церкви розташована дерев'яна двоярусна стоврова дзвіниця з нахиленими досередини стінами. При о. Федевичу громада придбала нові дзвони – 1930 і 1938 рр. Біля церкви також можна побачити дерев'яний хрест, який нагадує про духовну місію, яка відбулася в селі 1937 р. Зараз у храмі Успіння Пресвятої Богородиці почергово відправляють православні і греко-католики.

У 1898 р. громада встановила новий кам'яний хрест Свободи, замінивши старий дерев'яний. Це було зроблено з нагоди святкування 50-річчя правління австрійського цісаря, яке пишно пройшло в Галичині. Хрест в 50-х рр. ХХ ст. під тиском влади було перенесено на цвинтар.

Після війни в селі спорудили могилу воїків УГА, полеглих у боях польсько-української війни 1918–1919 рр. [5, с. 29].

До королівських земель Городоцького староства належало село Поріччя Грунтове. В люстрації з 1570 р. зазначено: “*В тій місцевості с люди осілі на певних частинах виділеної ріллі, кожен з них платить чиншу по гр. 13. Загородників всіх є 13...*” [13, с. 836].

Найдавніші відомості про сільську дерев'яну церкву походять з 1578 р. [12, с. 244]. Збудована вона на початку XVIII ст. У 1910 р. до неї добудували дерев'яну захристію. Під час воєнних дій Першої світової війни у 1914 р. вона згоріла. У цьому ж році на її місці спорудили тимчасову провізоричну каплицю. Спроектована Євгеном Нагірним у міжвоєнний період, церква так і не була збудована. Після війни (з 1965 до

1989 рр.) каплиця стояла зачинена. На початку 1990-х рр. мешканці села запланували спорудження мурованого храму за проектом архітекторів М. Дрималика та А. Грімнака.

Згадка про село Путятичі поміщена в 8 томі польськомовного «Словника географічного королівства польського та інших слов'янських країв», виданого у Варшаві в 1888 р. Стосовно села зазначено: «Путятичі східний городоцький повіт, 16 км на південний захід від Судового повіту в Городку, 14 км на південний схід від пошити в Судовій Вишні. Село заснуване в 1380 р. лицар Путятин, на території наданій князем Владиславом Опольським і названо Путятичі» [13, с. 319]. У виданні також згадується церква св. Дмитра. Перший храм був побудований на початку XVIII ст., другий – у 1883 р., а третій – нова церква св. Дмитра – у 1991 р. Цікавим, на нашу думку, є влаштування входу в церкву в південній стіні бабинця.

Після Другої світової війни (з 1947 р.) церква стояла зачиненою. На південь від церкви розташована дерев'яна двохярусна стовпова дзвіниця з незначно нахиленими досередини стінами. З 1989 р. знову служить греко-католицькій громаді [12, с. 654].

Нова мурована церква св. Дмитра – хрещата у плані, з прямокутними раменами і гранчастим вівтарем. Нава церкви увінчана восьмигранною шоломовою банею з світловим ліхтарем-маґівкою, які посаджені на восьмерику підбанника з вісімома світловими прорізами [10]. Бабинець, вівтар та два приділи покриті двосхилими дахами. На покритті бабинця встановлено два восьмигранні світлові ліхтарі з маґівками.

Давню історію має також село Городятирі. З 1939 р. воно називається Родатичі [17]. Історична дата утворення Родатич – 1370 рік, що вказано в двадцятитомній «Історії міст і сіл УРСР». Гордістю села є дві церкви: греко-католицька, яка розташувалась у центрі, і новозбудована православна. У церкві в світлі свічок виблискують золоті оздоби храму. Півкола арок, кола бань укривають мальовничі композиції мозаїк і фресок.

В 1880 р. в селі було 296 будинків та 1885 мешканців, серед яких: 1830 римо-католиків, 86 греко-католиків, 30 юдеїв, 6 інших визнань; 1863 поляки, 89 русини. В гміні на території двору значилося 13 будівель і 67 мешканців [14, с. 649].

Парафія греко-католицька знаходиться в городоцькому деканаті. До неї належали села Братковичі, Добряни, Ляшки, Косів, Лісовичі, Речичани, Тучапи, Вовчухи і Збадин. Села належали до добр королівських, староства городоцького, в землі львівській, а воєводстві руському.

На околиці міста Комарно росте чудовий дендропарк, а далі, у широкій

вибалці, розкинулося село Переможне. Історія його, як і багатьох населених пунктів, простяглася у сиву давнину. До 1946 року воно називалося Хлопи [7]. Наприкінці XIX ст. в Переможному було виявлено поховання, де знайдено бронзові прикраси початку II тис. до н. е.

Вперше в документах зазначений населений пункт згадується у 1549 р. [4, с. 260]. В “Історії міст і сіл України” згадується також повстання, яке вибухнуло в селі (1819 р.) проти кріпосницького гніту.

В Переможному знаходиться церква Різдва пресвятої Богородиці, яку збудувала місцева громада у 1938 р. [12, с. 237].

Цікаво, що до наших днів збереглися ерекційні документи парафії, надані їй у 1747 р. Тодішня дерев’яна тризрубна одноверха церква була збудована, за деякими даними, у 1677 р. В роботі І. Гвозда “Дерев’яна архітектура українських Карпат” (Нью-Йорк, 1978) нам вдалося виявити зображення давньої церкви Різдва пресвятої Богородиці з Переможного 1875 р.

Але, відомо, що вона згоріла при загадкових та нез’ясованих обставинах у 1923 р. У цьому ж році на її місці парафіяні збудували тимчасову невеличку дерев’яну каплицю.

У 1936–1938 рр. громада заклада нову муровану хрещату одноверху церкву з великим арковим підсінням навколо бабинця за проектом архітектора Євгена Нагірного, виконаним у 1933 р. [12, с. 237].

Польська влада довго не хотіла давати дозволу на будову церкви з певних ідеологічних та політичних міркувань. Церква діяла в період радянської влади.

Сучасна назва села Угри – введена недавно (1961 р.). До того село називалось: Угерці Незабитовські (до 1939 р.), Угерці (з 1939 до 1946 рр.), Незабитівка (з 1946 до 1961 рр.).

Кажуть, що князь Данило Галицький, одружуючи свого сина Лева із угорською принцесою, “вінував” їх полями недалеко від Львова, в число яких ввійшла і територія, де нині знаходиться село. Першими поселенцями тут були угорці [3].

Інша версія: першими поселенцями були люди з гір, тобто горці. Стосовно назви “Угерці Незабитовські”, “Незабитівка”, то вона походить від власників села (у XVII ст.) панів Незабитовських. Вперше Угерці

Рис. 1. Церква Різдва пресвятої Богородиці, с.Хлопи

згадані в писемних джерелах за 1427 рік. Тоді польський король передав село разом з Комарно, Лівчицями, Куполовичами князеві Друцькому Митку Семеновичу.

У “Словнику географічному” стосовно Угерців Незабитовських знаходимо такий запис: “Село знаходитьться 8 км на південний захід від Городка. На півночі лежить Ebena (Ебенау – німецький хутір) і Стоділки, на схід – Черляни, на північний схід – Давидовичі, на південь – Хищевичі, Гошани, на захід – Шоломиничі і Годшиця. Води спливають на схід до Верещиці. Забудова лежить в середній околиці і має 272 м. Помістя знаходитьться на південному заході, досягає 298 м. Фільварок є більший від палацу Володимира Незабитовського” [16, с. 752].

Вперше село Угри згадується в історичних документах за 1427 р. [3]. Сільська храмова споруда згадана під 1511 р. [12, с. 507]. В документах кінця XVIII ст. наводяться відомості про дерев’яну церкву, на місці якої у 1867 р. збудовано нову. Це дерев’яний тризрубний одноверхий храм, восьмерик нави якого вкритий високим наметовим верхом з маківкою. Будівля була зачинена з 1963 до 1989 рр. і використовувалася як місцевий архів. На захід від церкви розташована дерев’яна триярусна стовпова дзвіниця. У 1872 р. коштом ктитора В. Незабитовського на сільському цвинтарі спорудили літургійну каплицю [12, с. 507].

Село Побережне (Ятвяги) теж відоме з давніх часів. Перша згадка про церкву в Ятвягах походить з 1511 р. В документах кінця XVIII ст. значиться існуюча на той час дерев’яна церква, на місці якої збудовано нову, освячену у 1884 р. Сьогодні церква є в користуванні громади УГКЦ. До вівтаря з обидвох сторін прибудовані ризниці, які розривають піддашшя, яке оточує храм. Її стіни по останньому зовнішньому ремонті обили пластиком.

На початку ХХ ст. церква св. Миколи згадується в Новому Селі. Вона збудована у 1923–1924 рр. за проектом архітектора Олександра Лушпинського. Дата побудови вирізблена на камінному підмурівку при вході. Це дерев’яна тризрубна, одноверха церква, увінчана дуже високим восьмериком на четверику нави, вкритим бароковою банею. Ліхтарі з маківками на двосхилих дахах вівтаря і бабинця підкреслюють тридільність будівлі [12, с. 220]. З середини 1950-х рр. до 1989 р. вона була закрита. Спочатку слугувала складом добрив, а пізніше – сільським музеєм. Ікони іконостасу художнім стилем нагадують іконописний стиль художника Антона Манастирського [12, с. 220].

Село Мишана розташоване біля запізниці та ріки Верещиці, за 12 км від Городка. Воно складається з кількох частин: Буяні, Зруб, Заглина, Кут, Кінець. Назва Мишана виникла, очевидно, від давнього слов’янського імені,

яке в своїй основі мало корінь “mix” або “мех”.

В давніх галицьких латиномовних та польськомовних документах засвідчено побутування імен Miechio, Miechnik [6, с. 2].Хоча перші писемні згадки про Мшану відносяться до 1453 року, як зазначено у енциклопедичному виданні “Історія міст і сіл Львівської області” (1978 р.), немає сумніву, що село обжите людьми у більш давні часи. У міжвоєнний період у Мшані виявили крем'яні знаряддя, уламки ліпної кераміки, що свідчить про давнє заселення території села.

Спорадично тут працювали археологічні експедиції під керівництвом В.С. Артюха, В.М. Коноплі, І.О. Михальчишина. У вересні 1994 р. горodoцька експедиція рятівної археологічної служби (директор О.І. Івановський) та дослідники Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України провели грунтovні обстеження цих територій. Вони виявили 4 археологічні пам'ятки, що окреслюють період від найдавніших часів (стоянки епохи мезоліту) до княжої доби та пізнього Середньовіччя включно [8].

Перебування давніх людей зафіковано в урочищі Острівець. Знахідки тут виявлено на площі кількох гектарів. Розкопки дали багатий матеріал – вироби з кременю: скребки, ножі, різці, вістря та скоблі (мезолітичної доби). Це дозволяє говорити про існування великого мезолітичного поселення. За характером, знахідки вписуються у так звану культуру Кам'яниця-Баранне, що займала територію Волині, Галичини і Закарпаття. На даний час виявлено понад півсотні поселень цієї культури, існування якої датується VI–IV тис. до н.е. [2, с. 68].

Під час розкопок знайдено фрагменти керамічного посуду епохи раннього заліза, артефакти давньоруської доби. Очевидно, що село було заселене і в часи Київської Русі. На це вказує назва поля Острівець, яке згадувалось у селі в документах 1729 р. [6, с. 3].

У 1787 році в селі було 105 господарств та побутивали 62 прізвища. Біля 30 хат знаходилися невеличкі садки. Село займало 838 моргів поля, 707 моргів лук, 355 моргів пасовиськ та городів, 479 моргів лісу. Весь ліс, 171 морг поля, 104 морги лук, пасовиськ та городів належали панові Шимону Шептицькому [6, с. 4].

У селі Мшана є церква Введення у Храм Пресвятої Діви Марії, збудована 1739 р. У цій церкві парохом і деканом Городоцьким від 1897 до 1920 року був знаний у Галичині о. Лукіан Січинський (1849–1930) [9]. Походив він з відомого роду Січинських. У мшанській церкві о. Лукіан благословляв шлюби відомих військових і політичних діячів

(Євген Коновалець, Андрій Мельник, Лев Шенарович, Андрій Драгомирецький та багато інших).

В акті церковної візитації 10 лютого 1765 р. зазначено, що у Мшані налічується 86 родин парафіян. Кожен грунтovий господар мав щороку давати парохові по півмацку (чверті корця) пшениці або жита [6, с. 7]. Існуюча в селі церква Введення в Храм Пресвятої Богородиці була збудована у 1799 р. на кошти графині Анни Шептицької, яка в жовтні 1818 р. померла на 82 році життя і була похована в крипті храму. Про це зазначено у монографії Фалькевича.

На околиці села спорудили муріваний храм із трьома куполами, покритими бляхою і гонтовим дахом. Він збудований, у так званому, “йосифінському стилі”. Розписував церкву Лука Долинський, один з найвизначніших українських живописців другої половини XVIII – першої чверті XIX ст. [1, с. 118].

У 1888 р. в селі був збудований новий парафіяльний будинок (плебанія). 23 березня 1897 року парохом у Мшані був призначений о. Лук'ян Січинський, який народився у 1849 р. в Медведівці, а в 1873 р. став священиком.

Під час Першої світової і українсько-польської війни церква зазнала значних ушкоджень. Лише у 1929–1930 рр. під керівництвом пароха Лукіана Січинського вдалося здійснити ремонт, і храм набув зовнішнього вигляду, який має сьогодні. У 1922 р. в церкві вінчалися внучка пароха Ольга Федак і Євген Коновалець. А дещо пізніше, інша внучка Софія Федак одружилася з Андрієм Мельником.

Після, так званого, Львівського собору (1946 р.), церква Введення в Храм Пресвятої Богородиці на деякий час отримала статус головного храму підпільноЯ УГКЦ [11, с. 22]. Настоятелем Храму в цей час був о. Микола Хмільовський, який виконував обов’язки Глави Ката콤бної церкви. Та вже 1947 р. її закрили органи влади. Навесні 1950 р. після арешту о. Миколи Хмільовського церкву пограбували.

Купол церкви не має сигнатури, яка є у переважної більшості церков. Хори розташовані в середній частині храму, а не при вході, як це буває зазвичай.

На пам’ять про скасування панщини у травні 1848 року громада Мшани встановила кам’яний хрест при дорозі, що вела до села Суховоля.

В 1880 р. у Мшані проживало 1134 осіб, з яких 292 були римо-католиками (тобто могли бути поляками або полонізованими українцями). Околиці села мали назви: Корчмарівка, Буяна, Під Лісом, Збиська, Застави, Зруби. До панського фільварку Фридеріківка належало 427 моргів угідь та 113 моргів лісу, селянам – 1790 моргів [6, с. 7].

Після Першої світової війни в Мшані з'явилися 2 військові цвинтарі. Проте, їх знищили колгоспними тракторами відразу після закінчення Другої світової війни. Через село також прокотились трагічні події українсько-польської війни.

Восени 1930 р. польська влада проводила в Мшані “пацифікацію” місцевого населення, яке виступало проти свавілля окупантів [4, с. 260]. Тоді було арештовано близько 20 чоловік – активних членів читальні. Знищено читальню та крамницю.

У 1941 р. у селі спорудили пам’ятник жертвам сталінського терору. У 1986 р. збудували новий шкільний будинок, а в 1971 р. – нове приміщення сільради.

Таким чином, дослідження історії сіл, їх давніх храмів є цінною атракцією для розвитку рекреаційної інфраструктури будь-якої місцевості. Це цікавий матеріал, який допоможе селам Городоцького району Львівської області підсилити свою туристичну привабливість.

Література:

1. *Білецький П.О.* Українське мистецтво другої половини XVII – XVIII століття / П.О. Білецький. – К.: Мистецтво, 1981. – 188 с.
2. *Толочко П.* Давня історія України / П. Толочко. – К.: Либідь, 1994. – Т.1. – 257 с.
3. Жаровський Любомир. Угерці Незабитовські // Народна думка. – 2006. – 28 січня.
4. Історія міст і сіл УРСР. Львівська область / за ред. В. Г. Ткаченко. – К.: УРЕ, 1968. – 980 с.
5. *Лаба Василь.* Історія села Речичани до 1939 р. / Василь Лаба. – Львів, 2006. – с. 48.
6. *Лаба Василь.* Історія села Мшана до 1939 р. / Василь Лаба. – Львів, 2006. – с. 28.
7. *Лиміч П.* Переможне – село звичайне / П. Лиміч. – // Серп і молот. – 1966. – 5 листопада.
8. *Мацкевич Леонід.* Мшана майже сім тисяч років тому // Леонід Мацкевич, Василь Гуменюк // Молода Галичина. – 1994. – 10 листопада.
9. *Пилип'юк Василь.* Львівщина: фотоальбом / Василь Пилип'юк. – Львів : Світло й тінь, 1998. – 204 с.
10. *Світенко Любомир.* Путятичі: з глибини століття / Любомир Світенко // Наукова думка. – 2009. – 24 квітня.
11. *Сліпак Мар'ян.* З історії одного храму / Мар'ян Сліпак // Місіонер: український християнський часопис. – 2012. – грудень №12 (239). – С.21–23.

12. Слободян Василь. Церкви України. Пермишська єпархія : енциклопедичне видання / Василь Слободян. – Львів: Інститут українознавства імені І. Крип'якевича НАН України, 1998. – 864 с.
13. Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich / pod red. Bronisława Chlebowskiego, Władysława Walewskiego. – Warszawa: Nowy-Swiat Nr. 61, 1887. T.VIII. – 960 s.
14. Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich / pod red. Bronisława Chlebowskiego, Władysława Walewskiego. – Warszawa: Nowy-Swiat Nr. 61, 1887. T. IX. – 960 s.
15. Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich / pod red. Bronisława Chlebowskiego, Władysława Walewskiego. – Warszawa: Nowy-Swiat Nr. 61, 1887. T.X. – 960 s.
16. Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich / pod red. Bronisława Chlebowskiego, Władysława Walewskiego. – Warszawa: Nowy-Swiat Nr. 61, 1892. T.XII. – 960 s.
17. Тимець Христина. Родатичі моя любов / Христина Тимець // Народна думка. – 2009. – 7 серпня.
18. ЦДІАУ, м. Львові. – Ф.19 (Йосифіканська метрика), оп. XIII, од. 3б, №192 (1786–1788). – 153 арк.

Iryna FRANKIV

HISTORICO-CULTURAL RESOURCES OF THE VILLAGES IN HORODOTSKYY REGION

Historical heritage of villages of Horodotskogo of district of the Lviv area is considered. Attention is concentrated on basic historical objects that have a value for opening of recreational potential in a region.

Key words: tourist resources, temple, Horodotskyy district, historical sights.

*Прикарпатський національний університет імені Василя
Степаніка, кандидат історичних наук*

**ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА
КАРПАТСЬКОГО РЕГІОNU УКРАЇНИ: СУЧASНИЙ СТАН
ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ В ТУРИЗМІ**

Розглядається сучасний стан, головні проблеми збереження та перспективи використання історико-культурної спадщини Карпатського регіону України, місцевих традицій та звичаїв для розвитку туристичної галузі досліджуваного регіону.

Ключові слова: історико-культурна спадщина, Карпатський регіон України, культура, традиції, звичаї, туризм.

Історико-культурна спадщина – це сукупність створених у процесі історичного розвитку певної території пам'яток матеріальної і духовної культури, які мають суспільно-виховне значення, важливі для формування світогляду народу, становлять пізнавальний інтерес і можуть бути використані для задоволення духовних і матеріальних потреб населення.

Вони відзначаються великою різноманітністю і включають історико-архітектурні, археологічні та історичні пам'ятки, твори монументального мистецтва, етнографічні особливості території, традиційні промисли і ремесла (народні традиції, вірування, образотворче мистецтво тощо).

Історико-культурна спадщина є важливою складовою туристично-рекреаційного потенціалу. Пам'ятки історії і культури відіграють особливу роль у розвитку туристичної діяльності, є наочним свідченням таланту будь-якого народу, його багатовікової історії.

Карпатський регіон – своєрідний ареал збереження культурних та духовних цінностей, національних традицій, багатої історико-культурної спадщини. Все це сприяє створенню потужної туристичної індустрії, що буде економічно вигідною галуззю для регіону, стратегією його подальшого розвитку, піднесення добробуту населення, створення нових робочих місць, допоможе усунути бар'єри між людьми різних культур та національностей, створить “атмосферу миру” та взаєморозуміння між народами, сприятиме розвитку самосвідомості особистості, духовному зростанню шляхом засвоєння культурних цінностей. Це все створює хорошу базу для організації культурного туризму, закріпивши за Карпатами статус туристичного регіону міждержавного значення.

Питанням вивчення стану і перспектив розвитку туристично-рекреаційного та історико-культурного потенціалу Карпатського регіону України займалися Л. Бородавка [1], В. Грабовецький [2], С. Дімнич [3], С. Іванов [5], Т. Каткова [7], О. Стецюк [9, 10], М. Тиводор [11], Н. Шпіря [12]. Однак, на сьогодні відсутнє комплексне дослідження окресленої теми.

В центрі уваги даної статті – сучасний стан, головні проблеми збереження та перспективи використання історико-культурної спадщини Карпатського регіону України в туризмі.

Карпатський регіон України є одним із найпривабливіших для туристів і має всі можливості стати одним з найпопулярніших в Україні. Перспективність розвитку туристичної галузі в Українських Карпатах ґрунтується на таких основних передумовах, як:

- вигідне географічне розташування;
- велика частка відносно екологічно чистих територій;
- багата історична, архітектурна спадщина;
- самобутня культура (звичаї, традиції, обряди);
- автентичні народні промисли та ремесла;
- високий рівень духовності та культури серед населення;
- виразні регіональні риси та мовні особливості.

В Українських Карпатах зосереджена значна кількість історико-культурних пам'яток, які посідають важливе місце в розвитку культурного туризму регіону. Тут зареєстровано понад 7000 пам'яток архітектури [1, с. 8], що складають найбільшу атрактивність, як туристичні об'єкти. Місто Львів та Львівська область займає перше місце в Україні за кількістю історико-архітектурних пам'яток. Львів завжди виділявся не лише серед міст України, але й усієї Центрально-Східної Європи своєю неповторною красою, унікальними пам'ятками, мозаїкою архітектурних стилів. Даний регіон обіймає історичні терени Галичини і представлений всіма типами будівель різних історичних періодів – від княжої доби до середини ХХ ст. Івано-Франківська область також багата на історико-культурну спадщину. За кількістю пам'яток архітектури і містобудування область, одна з найменших за територією і населенням, займає друге місце в Україні. В даний час в області під охороною держави знаходяться 1360 пам'яток архітектури, в тому числі 87 пам'яток національного значення, переважна більшість яких – це пам'ятки дерев'яної і мурованої архітектури та пам'ятки житлового і громадського будівництва [6, с. 153]. Це насамперед церква Пантелеймона під Галичем (XII ст.), церква Святого Духа з мистецьким іконостасом в Рогатині (XVI ст.), Великий Манявський

Скит (XVII ст.), дерев'яні гуцульські і бойківські храми, відомі далеко за межами України.

Потрібно згадати й Чернівецьку область, як одну з небагатьох областей України, яка володіє архітектурно-містобудівною спадщиною, вельми різноманітною як в етнічному, так і в хронологічному, стилістичному відношеннях. До найцінніших належать середньовічні фортеці, муровані та дерев'яні храми унікального “хатнього” типу, окремі будівлі та їх комплекси.

В Чернівецькій області взято на державний облік 631 пам'ятку архітектури і містобудування, з яких близько 200 – загальнодержавного значення [10, с. 83].

Закарпаття також є унікальним в історичному і культурному аспекті краєм, адже на невеликому клаптику Української землі органічно переплітаються різні епохи і культури різних народів. Даний регіон багатий на археологічні, історичні, архітектурні й етнографічні пам'ятки. 553 пам'ятки історії та культури охороняються державою [12, с. 13].

Серед них особливе місце займають середньовічні замки. Фортеці краю поділяються на загальнодержавні, що мали стратегічне значення (Ужгородський, Мукачівський, Хустський замки) та сторожові (Невицький).

Більшість міських поселень Карпатського регіону України відносяться до високого та середнього рівня наявності історико-культурного потенціалу. Варто відзначити, що в групу високоатрактивних потрапили не лише середні міста (за кількістю населення) – Дрогобич, Коломия, Мукачево, а й навіть малі (Самбір, Косів, Трускавець).

Відомі туристичні центри, якими є, наприклад, Воловець, Ворохта, за пізnavальною цінністю Українських Карпат вважаються малоатрактивними. Однак, враховуючи високу привабливість і значення природних рекреаційних ресурсів ці поселення успішно використовуються для розвитку оздоровчого туризму, гірськолижного спорту та відпочинку. Звичайно, що поєднання високої пізnavальної цінності історико-культурної спадщини з унікальними природними ресурсами створює сприятливі умови для розвитку всіх видів туризму.

Важливе місце в історико-культурній спадщині посідають народні промисли і ремесла, зумовлені не тільки побутовими потребами, але й природженим мистецьким хистом жителів Карпат. Це, насамперед, писанкарство, гончарство, ткацтво, килимарство, ліжникарство, різьба по дереву, художня обробка шкіри та металу. У руках народних

умільців побутові речі нерідко перетворювалися на високохудожні твори, зразки народного ужиткового мистецтва. До того ж дух творчості передавав майстра в іншу систему мислення і світосприйняття, допомагав формувати нові життєві орієнтації [8, с. 216]. Це допомагало зберігати чистоту звичаїв та обрядів, багату міфологію, самобутність народного мистецтва й традиційної побутової культури українців Карпат.

Тут зберігся унікальний для Європи осередок високогірного молочного вівчарства та пов'язаних з ним промислів. Гірські пасовища, що називають полонини, вже в VI–IX ст. використовувалися населенням для випасу худоби.

Місцеві жителі особливо цінували овець, оскільки від них вони отримували все необхідне: молоко, сир, бринзу (специфічний молочний продукт), вовну та ін. Відгінна форма випасу худоби, при якій худобу виганяли на віддалені пасовища, де вона утримувалася до осені, набула завершеного вигляду у гірському скотарстві Карпат, особливо Гуцульщини. З ним пов'язане існування специфічного полонинського господарства, що характеризувалося й, почасти, зберегло і досі багато архаїчних рис.

Багаті Українські Карпати й на проведення різних фестивалів, які відіграють важливу роль у розвитку культурного туризму. Найстаріший “Гуцульський фестиваль” щороку відбувається в різних областях Українських Карпат, але неодмінно на території проживання етнічних гуцулів.

Добре знаними є фестиваль “Гуцульські фестони”, що проходить у м. Вижниця Чернівецької області, Міжнародний багатожанровий фестиваль-конкурс “Танці з Карпатами” у м. Львові, Міжнародний фестиваль “Славське рок”, що проходить у с. Славське Львівської області під девізом “Я люблю Карпати!”. Метою даних заходів є популяризація національної культури, активний відпочинок серед молоді та привернення їхньої уваги до проблем екології Карпатського регіону.

В Українських Карпатах існують сприятливі умови для розвитку туристичної індустрії, проте, цей потенціал не використовується туристами в достатній мірі, так як матеріально-технічна база туристично-рекреаційних об'єктів не відповідає сучасним вимогам і потребує значних капіталовкладень для переоснащення та модернізації. Існує ряд і інших проблем, які вагомо перешкоджають туристичному використанню історико-культурної спадщини Карпатського регіону України, зокрема: недосконалість нормативно-правової бази, низький

рівень рекламно-інформаційного забезпечення, низький рівень розвитку транспортної інфраструктури та поганий стан збереженості багатьох об'єктів історико-культурної спадщини. Тільки раціональне вирішення цих нагальних проблем дасть змогу широко застосувати наявні пам'ятки в туристичну галузь.

Вивчення історико-культурної спадщини Українських Карпат дозволяє встановити основні напрями раціоналізації їх використання:

- проведення заходів по збереженню, охороні та відновленню пам'яток культурної, архітектурної та природної спадщини, реставрації історичних місць;

- збереження традицій через проведення мистецьких вечорів, різного роду фестивалів, що відображають самобутню культуру місцевого населення;

- включення традиційних промислів у систему атрактивних об'єктів рекреації регіону;

- розробка та реалізація державних програм з розвитку культурного туризму досліджуваного регіону;

- створення високого рівня реклами та просування Карпатського регіону України як культурного центру.

Література:

1. Бородавка Л. Українські Карпати. Подорож // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2006. – № 13. – С.8–10.
2. Грабовецький В. Народні музеї Львівщини / В. Грабовецький. – Львів, 2001. – 232 с.
3. Дімнич С. Закарпатські села запрошуєть на відпочинок / С. Дімнич // Туристично-інформаційний довідник. – Ужгород, 2005. – С.35–41.
4. Зеленчук І. Вплив гірських умов Українських Карпат на формування традиційно- побутової культури гуцулів / І. Зеленчук // Гори і люди (у контексті сталого розвитку): матеріали Міжнар. конф. (м. Рахів, 14–18 жовтня 2002 р.). – Рахів, 2002. – С.68–71.
5. Іванов С.В. Проблеми створення й організації роботи органів охорони культурної спадщини на регіональному рівні / С.В. Іванов // Міжнародний досвід охорони культурної спадщини та пам'яtkоохоронне законодавство України : матеріали Міжнар. конф. (м. Київ, 18–19 квітня 2002 р.). – К. : Стилос, 2002. – С.72–76.
6. Іванов О. Замки і палаці Західної України: історія, культура, туризм (Історико-архітектурні пам'ятки замкового мистецтва) / О. Іванов. – К.: Наш світ, 2004. – 245 с.

7. Каткова Т.Г. Діяльність ЮНЕСКО у сфері збереження культурної спадщини: правові аспекти / Т.Г. Каткова. – Харків : Титул, 2007. – 180 с.
8. Падовська О.М. Традиційний промисел Карпат в контексті формування рекреаційного комплексу / О.М. Падовська // Інформатизація рекреаційної та туристичної діяльності в Україні: перспективи культурного та економічного розвитку. – Трускавець, 2000. – С.215–217.
9. Стецюк О. Історичний огляд туристичних об'єктів у Львівській області / О. Стецюк // Молодіжні ініціативи в історичній науці: Матеріали наук.-практ. конф. – Львів, 2000. – С.15–18.
10. Стецюк О. Розвиток мережі музейних закладів у системі туристичної інфраструктури Карпатського регіону / О. Стецюк // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. – Серія : Географія. – Тернопіль, 2006. – № 1. – С.81–86.
11. Тиводор М. Етнографія Закарпаття : історико-етнографічний нарис / М. Тиводор. – Ужгород: Гражда. – 2011. – 416 с.
12. Шпіря Н. Закарпаття – маленька Швейцарія / Н. Шпіря // Краснавство. Географія. Туризм. – 2011. – № 32. – С.12–15.

Nadia KINDRACHYK

**HISTORICAL AND CULTURAL HERITAGE
OF CARPATHIAN REGION OF UKRAINE:
CURRENT SITUATION AND PROSPECTS FOR USE IN
TOURISM**

In this article the author examines the current state, the main problems of preserving, historical and cultural heritage of Carpathian region of Ukraine, local traditions and customs for development of the tourism industry in the region under study.

Key words: historical and cultural heritage, Carpathian region of Ukraine, culture, traditions, customs, tourism.

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПОДІЄВОГО ТУРИЗМУ

Висвітлюються основні види подієвого туризму, розглядається його важливість для мінімізації проблеми сезонності та обґрунтовується необхідність тісної співпраці між фахівцями з менеджменту туризму й подієвого (евент) менеджменту з метою активізації просування на туристичному ринку певної дестинації.

Ключові слова: види подієвого туризму, туристична дестинація, сезонність.

Вступ і постановка проблеми. Інтенсивний розвиток туризму обумовив необхідність диверсифікації та спеціалізації його видів. Одним із них, який останнім часом активно розвивається та перетворився на блок видів туризму є подієвий туризм. Метою подієвого туризму є відвідання різноманітних знакових подій, а також спостереження за природними явищами, що привертають увагу своєю унікальністю, неповторністю. Серед них численними є культурні, спортивні, етнографічні, фольклорні, виставкові заходи.

Аналіз публікацій і попередніх досліджень. Аналіз літературних джерел свідчить, що проблемі розвитку подієвого туризму присвячені нечисленні роботи сучасних російських та українських дослідників, серед яких: О. Алексєєва [1], А. Бабкін [2], М. Кляп [4], Ю. Бульба, І. Смаль [3] та багато інших, які подієвий туризм розглядають з точки зору сутності явища та його понятійного апарату. Автори праць з даної тематики, зазвичай, подають декілька її класифікацій, а також описують найвідоміші світові фестивалі, карнавали та інші атракції. За кордоном проводяться грунтовніші дослідження подієвого туризму, а тому її публікації є інформативнішими. Деякі з них висвітлюють суто теоретичні аспекти галузі, в інших же поєднуються як теоретичні, так і практичні напрацювання. Серед авторів таких робіт слід назвати Д. Гетза, Р. Джаніскі, М. Боліна та ін.

Постановка завдання. Одним з основних завдань є розширення уявлень про блок видів подієвого туризму України, визнення його сутності, організаційні особливості та перспективи у туристичних дестинаціях, які відчувають сезонність потоку туристів. Подієвий туризм може стати синхронізатором числа відвідувачів у низький сезон та міжсезоння.

Виклад основного матеріалу. Під подієвим туризмом розуміють туристичну діяльність, пов’язану із відвіданням різноманітних значних соціальних і суспільних подій, місцями, де спостерігаються природні

явища, що виділяються своєю унікальністю, неповторністю і тому привертають увагу великої кількості як внутрішніх, так і іноземних відвідувачів. Необхідно зазначити, що на туристичному ринку тури, які поєднують традиційний відпочинок та участь у видовищних заходах, набувають все більшої популярності. Тому тури блоку подієвого туризму користуються все більшою популярністю. До переваг подієвого туризму відноситься: можливість обміну знаннями, досвідом та пізнання нового у різних галузях; висока мотивація для туристів із достатньо високим рівнем доходів.

В основу класифікації подієвого туризму (рис. 1) покладені наступні ознаки: цільова аудиторія, концепція події, організація події.

Перша ознака фокусується на диференціації цільової аудиторії. Як правило, розрізняють корпоративні, суспільні події, в залежності від того, на кого зорієнтовані заходи, що проводяться. Існує також змішаний тип подій – виставки, ярмарки, у яких беруть участь різні категорії відвідувачів.

Іншою ознакою, що покладена в основу класифікації, є тематика події або мета поїздки. Тут розрізняють ділові події з орієнтацією на бізнес або події, пов’язані з відпочинком та рекреацією. У цій категорії також існує змішаний тип – це події, що поєднують відпочинок, розваги та інформаційний компонент.

Третя ознака – загальна концепція події. Подібні заходи, пов’язані з якимось брендом або

Рис. 1. Класифікація видів подієвого туризму

важливою подією. Також існують і змішані концепції, що включають і бренд і подію. Подібна тримірна модель поряд із класифікацією подій відображають і основні складові подієвого туризму: тут ми маємо мету поїздки, контингент, сутність подій.

Подія виступає важливим фактором мотивації у туризмі та впливає на розвиток та маркетингові плани більшості туристичних програм. Особливо велике значення подій мають на конкурентоспроможність

туристичної дестинації. Подієвий туризм сприяє залученню туристів (особливо у низький сезон), збільшенню туристичної місткості дестинації, розвитку інфраструктури туризму, формуванню сприятливого іміджу дестинації та вносить вклад у розвиток території як сприятливого місця для проживання, роботи та інвестування. Привабливість подій полягає в тому, що вони можуть повторюватися в певному місці та в певний час. Кожна подія створюється із певною метою, що колись було сферою індивідуальною або суспільною ініціативою, стало галуззю професіоналів та підприємців. Це обумовлено тим, що події дуже важливі, тому що вони виконують велику кількість стратегічних цілей.

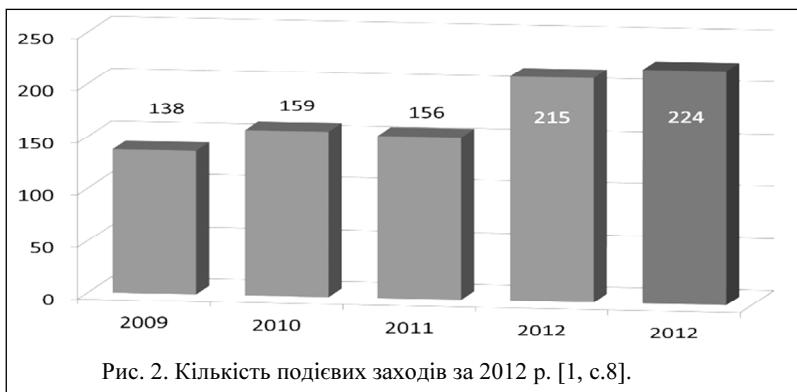
Організацією безпосередньо подій займаються евент-менеджери. туризму. Подієвий менеджмент це прикладна галузь вивчення та простір професійної практики, присвяченої плануванню, проведенню та управлінню спеціальними заходами, такими як фестивалі, різноманітні свята, розваги, політичні та державні події, спортивні та події, пов’язані з мистецтвом, заходи, які відносяться до бізнесу та корпоративних справ (зустрічі, виставки), заходи, які відносяться до приватних (весілля, вечірки, родинні заходи).

Деякі дослідники зазначають, що до заходів подієвого туризму відносяться лише ті, що приносять певний прибуток дестинації. Проте, на жаль, подієвий туризм в Україні не є бюджетоутворюочим ні для одного із регіонів країни. Разом із тим, подієві заходи, особливо міжнародні та загальноукраїнські, здатні привертати великі цільові аудиторії та сформувати додатковий туристичний потік.

Подієвий туризм впливає на розширення меж сезонності. Якщо ефективно управляти датами подібних заходів, можливо впливати на збільшення завантаження туристами конкретного регіону (дестинації) у конкретний період часу (у міжсезоння). Наприклад, у вересні 2013 р. у поселенні Коктебель спостерігалось нетрадиційне для Криму погіршення погодних умов. Проте, це не скоротило туристичний потік до цього поселення, у порівнянні з іншими містами Криму, завдяки яскравим подіям: Live in Blue Bay, My ФУТ in Koktebel, Koktebel Jazz Festival. Кількість відпочиваючих туристів не поступалось липню-серпнню. Також Крим є відомим національними фестивалями, у межах яких відбуваються свята мистецтв народів, які населяють півострів, майстер-класи по народних промислах або кулінарній майстерності, експозиції та презентації. У 2013 році з 100 фестивалів близько 30-ти проведено в оксамитовий сезон. Це сприяло збільшенню турпотоку та завантаженню готелів у період вересень-жовтень. Аналізуючи

особливості та можливості туристичної дестинації, можливо не лише перерозподілити заходи у міжсезоння, але і ініціювати нові подієві заходи, що враховують інтереси різних цільових аудиторій. Це ефективний інструмент управління туристичним потоком, тому стратегія подальшого розвитку сфери туризму в АР Крим на її сучасному етапі потребує осмисленого підходу до дат проведення фестивалів та інших подієвих заходів.

Необхідно зазначити, що кількість подієвих заходів, що проводилися лише на території АР Крим упродовж зазначеного періоду постійно зростає. Зокрема, якщо у 2009 р. було проведено 138 заходів, то у 2012 р. їх число зросло на 38% (224) (рис. 2).

Також необхідно зазначити, що як свідчить аналіз даних наведених на рис. 3, з 224 заходів, які відбулися у 2012 р. – 76% (171) припали

саме на період міжсезоння. Тому серед основних завдань туристичних органів Криму є просування на міжнародний ринок брендових подій, серед них: фестиваль молодіжної рок-музики “Республіка “Z” (“Казантіп”, с. Поповка); фестиваль історичного фехтування “Генуезький шолом” (Судак); фестиваль античного мистецтва “Боспорські агонии” (Керч), міжнародний фестиваль повітроплавання “Повітряне братство”, фестиваль “Джаз-Коктебель” (Коктебель) та ін.

Висновки. Необхідно зазначити, що подієвий туризм є перспективним видом з великим ресурсним потенціалом. Подієвий туризм є високорентабельним, цей сегмент туризму дозволяє нівелювати сезонність. Він сприяє зростанню бізнесу, розвитку ділових відносин, які встановлені внаслідок ділових зустрічей. Проте, на державному рівні залишається все ще недостатньою підтримка цього виду туризму, не розроблені маркетингові заходи з метою просування подієвого туризму на міжнародний ринок. Подієвий туризм і подієвий менеджмент тісно пов’язані між собою. Поєднання подієвого менеджменту та менеджменту туризму відбувається при організації масових спеціальних заходів. Цільовою аудиторією подієвого туризму є забезпеченні туристи із доходами вище середнього. Цей сегмент ринку обумовлює високі вимоги до місця розташування готелю; наявності ресторанів та якісного харчування; архітектури готелю; інтер’єру номерів та кольорової гами; кількості та якості обслуговуючого персоналу; наявності магазинів; наявності додаткових послуг.

До умов успішного розвитку дестинації відноситься:

- організація дестинації відповідає принципам подієвого туризму;
- розроблені відповідні стратегії та політика;
- заходи враховані у відповідних програмах;
- визначено провідне агентство для розробки подієвого туризму;
- робота може здійснюватися існуючою організацією управління дестинаціями;
- у багатьох дестинаціях існують створені з цією метою спортивні комісії, агентства і корпорації із розвитку подієвого туризму.

Подієвий туризм включає заходи спортивні, культурні, бізнесові, у тому випадку, якщо мета поїздки пов’язана із конкретною подією або заходами. Розробкою, плануванням та проведенням подій займається подієвий менеджмент. Вивченням потреб туристів, розвитком туристичної дестинації займається менеджмент туризму. Завдяки об’єднанню зусиль фахівців цих напрямів активізується просування

туристичної дестинації на національному та світовому туристичному ринку .

Література:

1. Алексеева О.В. Событийный туризм и ивент-менеджмент // Российское предпринимательство. – 2011. – № 6. – Вып. 2 (186). – С.167–172. – <http://www.creativeconomy.ru/articles/12978/>
2. Бабкин А.В. Специальные виды туризма: учебное пособие / А.В. Бабкин. – Ростов на Дону: Феникс, 2008. – 252 с.
3. Бульба Ю.М., Смаль І.В. Особливості розвитку подієвого туризму України / Ю.М. Бульба, І.В. Смаль // Туризм і гостинність в Україні: стан, проблеми, тенденції, перспективи розвитку. Матеріали І Міжнародної науково-практичної конференції. – Черкаси, 2012. – С.23–27.
4. Кляп М.П. Сучасні різновиди туризму. Навчальний посібник / Ф.Ф. Шандор, М.П. Кляп. – К.: Знання, 2010. – 334 с.
5. Крымская стратегия. Рекреация. Статистический бюллетень Министерства курортов и туризма АРК, 2013. – 32 с.

Oksana FASTOVETS
CURRENT
TRENDS OF EVENT TOURISM DEVELOPMENT

The article represents the main types of event tourism and the contribution of this tourism to the minimization of seasonality. The necessity of the close cooperation between tourism management specialists and event management is substantiated to activate the promotion of a particular destination in the market.

Key words: types of event tourism, tourist destination, seasonality.

**ІСТОРИЧНЕ МИНУЛЕ СЕЛА ТУЛИГОЛОВЕ
ГОРОДОЦЬКОГО РАЙОНУ ЯК ВАГОМІЙ ЧИННИК
ФОРМУВАННЯ ТУРИСТИЧНОГО ІМІДЖУ КРАЮ**

Досліджено історію та пам'ятки села Тулиголове Городоцького району Львівської області, акцентовано увагу на його туристичній привабливості.

Ключові слова: церква, костел, неorenесанс, туризм.

Чимало сіл і містечок Городоччини мають добре вивчену давню історію, цікаві та рідкісні пам'ятки культури, науково обґрунтовану інформацію про ресурси, яку можна використати в процесі розробки туристичних маршрутів. Одним із таких сіл Городоччини є Тулиголове, що розташоване в мальовничій місцині приблизно за 5 км від села Комарно.

За стародавньою легендою, мешканці села Кудринці (біля Кам'янця-Подільського), рятуючись від нападу татар, подалися шукати безпечного притулку подалі від рідного дому і “притулили голови” серед густих лісів Городоцького краю [8].

Історичною датою утворення села є 1524 рік [1, с. 245]. Видання “Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich” за 1884 р. подає такі дані про Тулиголове: “Село Рудецького повіту, лежить 14 км на південний схід від Рудок, 5 км на південний захід від Комарна, на південь лежить Сусолів і Малла, на захід – Голодівка, Конюшки Королівські, Конюшки Тулиголовські, на північ – Хлоти, на схід – Березець і Нове Село. Через село тече потік Лукач, притока Верещиці. В королівській власності було 316 моргів орних земель, 74 морги лук і городів, 229 моргів пасовиськ. Власність громади становить: 1270 моргів орної землі, 164 морги лук і городів, 152 морги пасовиськ” [4, с. 614–615].

Відомо, що 1880 р. в селі було 334 будинки, в гміні мешкала 1831 особа, на панському дворі знаходилося 7 будинків та 87 мешканців. В селі проживало 1800 римо-католиків, 94 греко-католики, 22 євреї, 2 людей інших вірувань, 1907 поляків (мазурів), 1 русин і 7 німців. Римо-католицька парафія містилася в Тулиголовому, а деканат – у Дрогобичі [4, с. 615].

Невідомо з якого часу, але приблизно до середини XVIII ст., Тулиголове належало родинам Фредрів і Гумецьких, а наприкінці століття – Оссолінським.

Парафію в Тулиголовому було засновано 1599 р. за Станіслава Коритка. Вже 1600 р. (1605) в селі збудовали муріваний костел св. Дороти, який зберігся до наших днів і є пам'яткою архітектури національного значення (рис.1).

Рис. 1. Охоронний знак на костелі св. Дороти

Проте первісний вигляд споруди змінився у процесі подальших перебудов. Відомо, що першу перебудову здійснили 1794 р. Опис та інвентар храму за 1794 р. свідчить, що “*костиль був вчасно відремонтований*”. У 1794–1824 рр., коли правив ксьондз Себастьян Прилицький, “*костел покращав, над хорами внеслися дзвони*” [7].

В середині XIX ст. у костелі спалахнула пожежа, яка “*тільки головний вівтар осмолила*” [8]. Згодом його було відремонтовано і наново освячено 1858 р. Костел перекрили, а навколо ішню територію обгородили. У 20-х роках дещо оновили та розширили добудовою

минулого століття святиню західної частини нави і притвору (рис.2).

Костел св. Дороти складається з подовженої прямокутної нави, хору з гранованою апсидою, двох симетрично розташованих каплиць, що надають плану релігійної споруди хрестової форми і плавно згладжує невелике приміщення, що примикає до північної стіни хору.

Двосхилу покрівлю вінчає невелика, завершена шпилем, сигнатурка. Стіни хору і старої частини нефи посилені контрфорсами. Неф і хор перекриті циліндричними склепіннями, бічні каплиці – хрестовими склепіннями [7].

Відомий львівський майстер Ян Слівінський виготовив для костелу трохдільний десятиголосний орган у стилі неорококо. В період з 1930

Рис. 2. Храм Покрови Пресвятої Богородиці (кол. – св. Дороти), с. Тулиголове

до 1936 рр. орган перебудували майстри львівської фірми Рудольфа Хаасе. На пульти збереглась етикетка “Rudolf Haase, Lwow”. У наш час орган у робочому стані, але без сучасної повітряної машини (повітря потрібно нагнітати ногами). Майже усі труби вціліли, лише на проспекті одна зламана. Орган має 10 registrів: 8 в мануалі та 2 в педалі. Однак, для повноцінного виконання творів інструменту потрібний ремонт.

Весною 1946 р. частину поляків виселили з села, а на їхнє місце прибули українці з Закерзоння, які переобладнали покинutий костел св. Дороти на церкву Покрови Пресвятої Богородиці. Ця пам'ятка архітектури національного значення внесена до реєстру під номером 422/0 [5, с. 238].

Цікавою історико-культурною спорудою в Тулиголовому є палац Балів. Відомо, що на початку XIX ст. з Угорщини до села прибула родина Балів (гербу Годзяв), викупивши маєток у Оссолінських. Останні власники села Станіслав Баль і його дружина Марія з Бруницьких у 1898–1899 рр. вирішили збудувати новий великий палац. Архітектурний проект виконав Владислав Галицький (1, с. 24), скульптурне оздоблення – Петро Гарасимович (будівництво також приписують австрійським геніям Фельнеру і Гельмеру). Палац збудовано в неоренесансному стилі (рис. 3).

Будівля палацу двоповерхова, кути схожі на вежі замку.

В зовнішньому і внутрішньому оздобленні панської споруди знаходяться барельєфи, цікаві геральдичні знаки: усміхнене сонечко, схоже на герб Кам'янця (рис. 4), величні лілії тощо.

Всередині палацу Балів збереглися дерев'яні автентичні сходи, герб, прикрашена ліпниною стеля. Колись тут була паркетна підлога, в кімнатах містилися різномальорові печі. Було два каміни, оздоблені кахлями.

Колись в палаці зберігалося чимало унікальних майстерських робіт, зокрема, одного з відомих польських художників того часу Яцека Мальчевського. Проте всі меблі та інші цінні речі з інтер'єрів палацу

Рис. 3 Палац угорських магнатів Балів

було знищено та втрачено під час Першої світової війни. Старожили села пам'ятають останніх власників палацу. Станіслав Баль помер 8 березня 1947 р., а його дружина Марія Бруніцька – 3 січня 1955 р. Останні роки життя вони провели далеко від родинного маєтку. Станіслава Мазій в описі села згадує: “Тут були костел, гміна, пошта, школа, сільськогосподарська спілка, молочарня, світлиця, а збоку стояв двір “Пана господаря” (*Pana Dziedzica*)”. Мешканка села Станіслава Ільків, що жила в дерев’яному будинку на півдорозі до палацу Бала, твердила, що “пан мав прекрасний палац, а стайні – як покої. Тримав в них розкішних коней” [8].

Зараз в палаці міститься тубдиспансер, будівля руйнується, потребує ремонту.

Рис. 5. Родова усипальниця родини Балів

фронтоном і гербовим картушем. В інтер’єрі збереглися кам’яні епітафії семи членів роду. У наш час каплиця зруйнована і недоглянута (рис. 5).

1912 року з метою поширення освіти і національної свідомості українське населення Тулиголового заснувало товариство “Просвіта”. Про його діяльність відомо мало. Засновниками були мешканці села Теодор Шмігель, Василь Демчина, Теодор Гаврило, Антін Шмігель,

Рис. 4. Геральдичні знаки на фронтоні

У західній частині села, на сільському кладовищі розташована каплиця-усипальниця, збудована, очевидно, на початку ХХ ст.

Це типова класицистична будівля, прямокутна в плані, з трьохбічною замкненою вівтарною частиною.

На фасаді поміщено двоколонний портик з трикутним

Степан Степанік, Максим Пастернак, Михайло Чапран, Ілько Солтис, Розалія Шмігель та Катерина Шмігель. В зв'язку з Першою світовою війною товариство призупинило свою діяльність.

26 серпня 1921 р. громада села звернулися до високого намісництва товариства “Просвіта” у Львові з проханням про відновлення сільської хати-читальні. Лист підписали о. Іван Заяць (парох), Михайло Чапран, Тимко Богач, Стефан Дмитришин, Федъ Чапран, Іван Мамець, Іван Бечанський, Іван Клак, Гринь Романів, Михаїл Стеца.

Місцевий парох Іван Заяць написав до канцелярії товариства “Просвіта”: “*Передаю подане і підписане Статуту на основане читальні 3 зол.*” До читальні зголосилося 17 членів, переважно хлопців. Членський внесок становив 50 грошей (відомо, що 4 особи невчасно заплатили внесок через брак коштів). Сходились у читальню після роботи в будні і в свята, але найбільше в неділю, коли читали книжки. Однак книжок бракувало [6]. 1925 року було обрано керівний склад читальні “Просвіти”: голова – Шмігель Євстахій, заст. голови – Романів Гринько, писар – Степаняк Василь, скарбник – Чаткан Стефан, бібліотекар – Чаткан Іван, господар – Гринчишин Гринько, член виділу – Богач Юрко, перший заступник – Степа Михаїл, другий заступник – Карпа Гринько, третій заступник – Солтис Микола.

Проте багато мешканців села до читальні зголосувалося не дуже активно. Про це свідчить факт, що лише 1 дитину з села вислали на навчання до гімназії, 4 – до кравецької ремісничої школи, 2 – вчитися на столярів, 1 – на слюсаря.

1932 року бібліотека “Просвіти” вже працювала активніше: в середу і суботу від 18.00 до 21.00. Читальня мала 2 часописи: “Наш прapor” і “Неділя”. Найбільше людей цікавили книжки: “Історія України” та твори Івана Франка. До гімназії вже було вислано 4 дитини, до ремісничої школи: 4 – на слюсаря, 1 – на бляхаря, 1 – на золотника (ювеліра) [6].

11 червня 1933 р. відбулося святкове засідання виділу читальні “Просвіта” в домі п. Івана Мартина, приурочене посвяченню дому читальні. Засідання відкрив голова Володимир Гацкий. Він подякував пароху села та Івану Мартинові за те, що дарував за мінімальну квоту 30 зол. площеу 84 м² під будівництво дому читальні. Чоловічий хор із Судової Вишні відспівав на честь жертводавця многоліття. О 10 годині ранку о. Іван Заяць відправив службу Божу, по завершенні якої виголосив патріотичну промову о. Євген Мудрицький з Судової Вишні. Після служби відбувся процесійний похід з церкви до місця будови дому, в якому взяло участь близько 500 осіб. На площі священики

відправили молебень, а потім відбулося освячення дому. Парох Іван Заяць захотив громадян до культурно-освітньої праці на народній ниві. Шкільний хор з Судової Вишні заспівав пісню “Помагай нам, Боже”, а завершилося свято виконанням Гімну.

Згодом, 5 вересня 1933 р., товариство “Просвіта” повторно оголосило подяку Івану Мартинові за те, що він відступив читальні за мінімальну оплату площу під будову. В ній було сказано: “*Vаш патріотизм та розуміння просвітянської ідеї дали читальні змогу створити матеріальну основу освітньої праці, побудувати бастіон національної думки і національного духа, звідки йтимуть на село і околицю промінь освіти, знання і культури*” [6].

В архівах зберігся лист від головного відділу “Просвіти” до пароха села Тулиголове, в якому, зокрема, сказано: “...Перед “Просвітою” стоять великі завдання. До давних прибувають щораз нові, викликані новими обставинами й пекучими потребами народу... Організація освітньо-виховної праці, а перш за все боротьба з неписьменністю аж до її повної ліквідації – отсє три програмні завдання, які мусимо переводити планово, послідовно й успішно таки зараз, не гаючи ні одного дня. Процент неписьменних несе небезпеку завалення усього нашого національного дорібку, несе загрозу смерти нації...”[6].

Напевно, питання просвітньої роботи набувало великої важливості, бо лист підписали верховний голова д-р Іван Брик, заступники Василь Мудрий та Карло Коберський, секретар Михайло Таранько.

1934 року в читальні вже налічувалося 55 книжок (за рік було куплено книжок на 4 зл. 20 гр.). Протягом року 49 осіб позичили книжки (40 чоловіків і 9 жінок). Найпопулярнішими книжками були історичні твори А. Чайковського. Читальня “Просвіти” мала побажання знизити членський внесок до 2 злотих, бо станом на 19.04.1938 р. дім ще не був добудований і товариство не мало зайвих коштів. Очевидно, що село не було заможним, про що повідомлялося до Львова. Однак, тяга до освіти ставала з року в рік все більшою. Голова товариства, зокрема, жалівся, що вони не отримують журнал “Жите і знання”, який любили читати селяни.

Село Тулиголове дало Україні багато талановитих людей, зокрема, тут народився відомий художник-аквареліст, представник реалізму і пейзажного імпресіонізму Юліан Фалат (1853–1929). Син місцевого органіста зумів у 1864–1869 рр. здобути освіту в Перемишльській гімназії, потім вступив до Krakівської школи витончених мистецтв (1870–1871). У 1872 р. Юліан Фалат повернувся в Україну, тимчасово працював художником на археологічних розкопках, помічником

архітектора в Одесі. У 1878–1880 рр. художник удосконалював майстерність живопису в Мюнхенській академії у А. Штраубера і Раабе.

В 1881–1886 рр. він мешкав у Варшаві, здійснив низку поїздок в Італію, Іспанію, на Близький Схід.

1886 року Юліана Фалата призначили придворним художником імператора Вільгельма II, а в 1893 р. він став членом Берлінської академії мистецтв, директором Школи образотворчих мистецтв у Krakovі, яка у 1900 р. стала академією.

Юліан Фалат був одним із засновників 1897 р. товариства польських художників “Мистецтво”. Став широко відомим своїми акварельними роботами (жанрові сцени, полювання, зимові пейзажі, ландшафтні види, історична архітектура та ін.). Найвідоміші картини: “Переправа Наполеона через Березину”, “Посипання попелом”, “Повернення з ведмедем”, “Хлопчик з персиками”, “Старий, що молиться” [10]. Шкода, що в селі не увічнена пам’ять про цього відомого художника.

У Тулиголовому також народився Зенон Пеленський (1902–1979) – член УВО, член-засновник ОУН, в'язень польських тюрем, діяч УНДО, член-засновник УГВР.

У роки Другої світової війни в селі відбувалися національно-визвольні бої. 1945 року 19 вояків УПА поклали своє життя у боротьбі з більшовиками. Із розповіді очевидця, 84-річної Павліни Огоновської: *“То все діялось біля обійстя, яке мої батьки вибрали собі, переселившись із Польщі в 1945 р. Українських хлопців було десь близько двадцяти, а москалів більше. Було видно, що сили нерівні, але наші вояки не здавались. Гриміли постріли, лилася кров, а ми з батьком і сусідами лежали недалеко у снігу. Боялися... Потім всі повстанці самі пострілялися в криївці. Рантом пролунав вибух і загорілася стодола... Пізніше окупанти забрали тих, застрелених. А хлотця, який боровся до останнього, ми з батьком знайшли в потелищі, без голови, все тіло було знівечене. Так по частинах його зібрали, викопали могилу в саду і поховали вночі, аби хтось не вгледів. Потім хотіли перенести на цвинтар, але то був час, коли страх снував між людьми. Батько не наважився. Але те місце завжди пам’ятали”.*

Відомо, що серед тих, хто того кривавого зимового дня поклав своє життя на вівтар самостійності Батьківщини, було 18 хлопців і 1 дівчина. Вони були родом з різних місць, багато походило з Конюшок (село Самбірського р-ну), де 1991 року споруджено символічний курган борцям за визволення України. Там поховали тлінні останки 18 українських партизанів. Через рік у братській могилі в Конюшках, після

розкопок у присадибі Павліни Огоновської в Тулиголовому, упокоївся останній із упівського гурту – Іван (Славко) Пакуш, родом із села Ставчани Пустомитівського району. Перепоховання відбулося 18–19 липня 1992 р. Місце, де 46 років покоївся прах героя, було позначено невеличкою огорожею з квітами. Імена геройів: Богдан Коваль, Осип Проць, Олекса Пелех, Степан Беньо, Володимир Ільків, Кирило Пелех, Іван Лучицький, Василь Моспан, Кирило Палюх, Софія Овчар, Андрій Когут, Іван Пакуш.

18 листопада 2012 р. біля садиби Огоновських у с. Тулиголове постав пам'ятний знак на честь 19 вояків УПА. Освятили постамент о. Олег Крук, о. Богдан Кравець, о. Іван Кузьмич, о. Роман Шах [9].

У довоєнні часи в Тулиголовому налічувалося 3500 мешканців: поляки, українці, євреї. Сьогодні тут мешкає зaledве 600 осіб. Хоча в селі є сільська рада, дороги тут перебувають у занедбаному стані, транспортні послуги надаються неналежним чином.

Актуальним питанням сьогодення є створення на базі зібраних відомостей умов для розвитку туристичної привабливості села. Зважаючи на те, що зараз маленькі містечка та села все більше приваблюють туристів своєю незвіданістю, доцільно створити туристичний маршрут “Львів – Великий Любінь – Бенькова Вишня – Переможне – Тулиголове – Оброшино – Львів”. Зокрема, у Великому Любені можна оглянути палац Бруницького, неоготичний костел Матері Божої Ченстохівської, дерев'яну церкву св. Миколая (1854). У Вишні (колишня Бенькова Вишня) вартує уваги туристів та мандрівників палац Фредрів (родинне гніздо Олександра Фредра). У Комарному обов'язково треба відвідати унікальну пам'ятку – пишно декорований скульптурами і ліпниною костел Різдва Пресвятої Діви Марії (1658). У Переможному зберігся чудовий конструктивістський костел, у Тулиголовому – палац Балів та колишній костел св. Дороти (1600). В Оброшино не можна оминути резиденцію Львівських архієпископів.

Звичайно, організація туризму має низку перепон, які пов'язані зі станом пам'яток культури, а також застарілою дорожньо-транспортною інфраструктурою. Однак, тільки таким чином можна долучитися до формування туристичного іміджу нашого краю.

Література:

1. Бірюльов Ю.О. Галицький Владислав // Енциклопедія сучасної України. – К: Національна академія наук України, Наукове товариство імені Шевченка, 2006. – Т.5.
2. Горак Р. Долі. Про історію і сучасність Городоцького р-ну // Народна думка. – 2001. 21 лютого; 7 березня; 28 березня; 4 квітня, 11 квітня, 25 квітня, 9 травня.
3. Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. Львівська область/ АН УРСР. Ін-т історії; Голов. редкол.: П. Т. Тронько (голова) та ін. – К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1968. – 980 с.
4. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. /pod red. Bronisława Chlebowskiego, Władysława Walewskiego. – Warszawa: Nowy-Swiat Nr. 61, 1892. T.XII. – 960 s.
5. Слободян В. Церкви України. Перемиська епархія / В. Слободян. – Львів, 1998. – 863с.
6. ІДІАУ, м. Львів. – Ф.348 (Товариство “Просвіта”, м. Львів, 1868–1939), оп. 1, спр. 5645 (Звіти, протоколи та листування про діяльність читальні в с. Тулиголове), ч. 3702/1912.
7. Андрій Бондаренко. Тулиголове. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://ukrainaincognita.com/palatsy-ta-sadyby/tulygolove>
8. Ірина Пустиннікова. Тулиголове: спокій галицької провінції. Електронний ресурс. Режим доступу: http://www.aptekagal.com.ua/show_article.php?year=2007&month=21&num=11
9. Галина Чорняк. В Тулиголовах встановлено пам'ятний знак на честь воїнів УПА. Газета “Народна думка”, 23 листопада 2012 р. с. 1, 9.
10. Jerzy Malinowski: Julian Fałat. Warszawa: Krajowa Agencja Wydawnicza, 1987. – 178 s.

Galyna KOZAK

HISTORICAL HERITAGE OF THE VILLAGE OF TULYHOLOVE IN HORODOK DISTRICT AS AN IMPORTANT FACTOR IN CREATION OF TOURIST IMAGE OF THE REGION.

The article explores historical and cultural heritage of the village of Tulyholove in Gorodok district, Lviv region. Attention is focused on the tourist attraction of the region.

Key words: church, neo-renaissance, tourism.

ОБОРОННО-САКРАЛЬНА АРХІТЕКТУРА ОПІЛЛЯ

XII – XVII СТ. (НА ПРИКЛАДІ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛ.)

Розглядається оборонно-сакральна архітектура Опілля; розкривається його історико-культурний потенціал; аналізується сучасний стан збереженості оборонно-сакральних пам'яток та перспективи щодо використання для потреб туристичної та екскурсійної діяльності на території Івано-Франківської області.

Ключові слова: оборонно-сакральна архітектура, пам'ятки архітектури, історико-культурна спадщина.

Постановка проблеми. На сьогодні значне місце у розвитку туризму посідає культурно-пізнавальний туризм. Вагоме місце в історико-культурній спадщині Опілля належить сакральним пам'яткам. Вони мають багатовікову історію і тісно пов'язані з історичним минулим краю.

Часті напади ворогів починаючи від татаро-монгольської навали до татарських набігів змушувало наших предків будувати оборонні укріплення у вигляді замків, фортець, а також оборонних монастирів, церков та високих веж-дзвіниць при дерев'яних церквах.

Нині оборонно-сакральних споруд на території Опілля в межах Івано-Франківської області збереглося досить мало, але її ті, збережені, мають велику історичну та мистецьку цінність і зацікавлюють багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідників.

Дослідженням сакральної архітектури, в тому числі оборонної, в останні роки присвячені роботи Я. Тараса, М. Рутинського, В. Вечерського О. Мацюка та ін. Проте, на сьогодні немає комплексної праці про оборонно-сакральну архітектуру Опілля, її збереженість та використання у туристичній та екскурсійній діяльності.

Мета статті – проаналізувати оборонно-сакральну архітектуру Опілля та її використання для потреб туризму.

Результати дослідження. Оборонні сакральні споруди на території Опілля виникли вже у XII–XIII ст. Будівництво таких споруд було спричинено історичними обставинами, коли відбувалися часті напади на територію краю.

Здебільшого оборонні споруди були дерев'яними. Разом з тим у згадуваний період починають з'являтися муровані споруди.

Найдавніші оборонно-сакральні пам'ятки Опілля збережені на території Давнього Галича.

Неперевершеною і найхарактернішою пам'яткою архітектури княжого Галича кінця XII ст., що збереглася до наших днів, є храм Св. Пантелеймона. Він знаходиться за три кілометри від сучасного міста, на Виноградній горі Залуквянської височини в с. Шевченкове, неподалік впадіння Лімниці у Дністер [2, с. 22].

Український мистецтвознавець Йосип Пеленський у монографії “Галич в історії середньовічного мистецтва”, що вийшла польською мовою в Кракові 1914 р. та не втратила своєї наукової актуальності і досі, спробував продатувати будівництво храму близько 1200 р.

Обстежуючи церкву (1909), Й. Пеленський знайшов на її фасадах численні написи XIII–XVII століть. Один із найцікавіших, що стосується XIII ст., вказує на час побудови пам'ятки. Цей напис міститься на південному фасаді церкви, біля третього пілястра на висоті 1,5 метра від землі. Текст напису складається з 8 рядків, видряпаних на кам'яному блоку гострим предметом, в якому, зокрема, міститься інформація, що фундатором храму був галицько-волинський володар Роман Мстиславович, який на честь свого діда, київського князя Ізяслава, християнське ім'я якого Пантелеймон, збудував цю церкву [2, с. 22; 4, с. 276].

Сьогодні хронологічні межі спорудження церкви “старішають”. Дослідниця Т. Рождественська віднайшла на її стінах напис, який вона продатувала 1194 р. [4, с. 276].

За поданим описом Й. Пеленського, церква Пантелеймона – невеликих розмірів. У плані це візантійський квадрат зі стороною 17,5 м. Споруда має три напівкруглі аспиди від сходу, з яких середня видовжує будову на 3,5 м. Розміри всієї церкви становлять 17,5×21 м. Посередині храму розставлено майже у квадрат ($6,10 \times 5,60$ м) чотири стовпи-філяри з чотирма пілястрами. Вони розділяють інтер'єр храму на три нефи, висота яких неоднакова [12, с. 75].

Храм Пантелеймона входив до крайньої порубіжної лінії унікальної оборонної системи стародавнього Галича, яка складалась, за свідченням польського історика XV ст. Яна Другоша, з невеликих фортець.

Північно-західний мис Залуківської височини, з якого на десятки кілометрів у далечіні відкривається панорама Галицького Подністров'я, був бездоганно захищений артеріями Дністра і Лімниці. Більше того, на узвишші Виноградної гори військові майстри побудували земляну фортецю п'ятираменної форми, укріплена дерев'яними спорудами. Твердиня-замок з храмом могла довго і надійно оборонятись, маючи природне джерело-криницю. Наприкінці

XVI ст. обсяг фортечних валів було значно зменшено, а в західній частині нової твердині було побудовано кам'яну браму-дзвіницю [4, с. 278].

Разом з монастирським приміщенням храм був обведений високим земляним валом, що мав форму заокругленого п'ятикутника, частина якого збереглася донині. Дослідники припускають, що ця своєрідна фортеця мала стратегічне значення. Вона, можливо, охороняла дерев'яний міст через Дністер до Галича.

Храм Св. Пантелеймона – це монументальна хрестоподібна споруда зі зразками вищуканої білокам'яної різьби і численними рисунками та графіті та стінах, яка є свідком славних і трагічних сторінок історії нашого краю [2, с. 24–25].

Комплекс собору 1200 р. належить до найдавнішого романо-візантійського стилю. Сама церква була побудована невідомим талановитим архітектором у вигляді квадрата з чотирма колонами. Цікавим явищем в архітектурі цієї святині є те, що властиві риси візантійського стилю знайшли тут гармонійні сполучення із провідними рисами романського стилю, що у XII ст. був поширений в Західній Європі. Вони спостерігаються у вигляді головного та бічного порталів, а потім у трьох аспидах, обставлених тонкими колонами із гарно різьбленими капітелями. Особливо гарно різьблені голови (капітелі) колон, що мають вигляд квіток або кошиків із гірляндами квітів.

Церква святого Пантелеймона залишилася одинокою пам'яткою кам'яної архітектури княжих часів і являє собою надзвичайно гарний та цікавий зразок архітектури XII ст.[6, с. 53].

На відзнаку 1100-річчя заснування Галича тут проведено значні ремонтно-реставраційні роботи, які завершилися в 1998 р. під керівництвом відомого львівського архітектора і реставратора І. Могитича.

Крім оборонних монастирів на території Прикарпаття будувалися оборонні церкви. На думку Я. Тараса, оборонна церква (оборонна вежа чи дзвіниця) – споруда, яка поєднує в собі культове і оборонне призначення. Тип храму з вежею над бабинцем виник, як оборонний, вже у XII – XIII ст. за часів жорстоких і безперервних воєн. Він був зумовлений історичними обставинами (нападами на села, грабуванням людей і церков) та необхідністю “інкастеляції” церкви в “тривожних часах”. Цей чинник мав вирішальне значення у впровадженні в життя вежевого (баштового) типу та високих веж – дзвіниць при дерев'яних церквах [11, с. 262–263].

У середньовічному укріпленаому Рогатині містилися замок, ратуша, 5 церков та два костели з монастирями. Деякі з цих древніх будівель дійшли до наших днів.

З північно-західного боку площі (нині Ринкової), в минулому торгового центру міста, знаходиться пам'ятник архітектури XIV століття – церква Різдва Богородиці. Ця сповнена монументальної величі споруда належить до типу традиційних тринефних храмів. Проте, як у зовнішньому, так і внутрішньому вигляді церкви проступають риси середньовічної готичної архітектури [1, с. 54].

Вважається, що храм заснований у XII – XIII ст. Основний етап будівництва припадає на кінець XIV ст., а ренесансова перебудова здійснена у XVI – XVII ст. [3, с. 140].

Про давнє спорудження церкви свідчить система мурування в нижній широкій частині з тесаних каменів-блоків ззовні та забудована дрібним коленим камінням, скріпленим розчином всередині. Згідно з даними досліджень архітектора Івана Могитича, така побудова характерна для галицького будівництва княжого періоду і практично не зустрічається в часи після Батисевого погрому. Отже, на думку вченого, нижня частина церкви мусила постати до 1241 р. [10, с. 133].

Церква Різдва Богородиці мурівана, тридільна, тринефна, двобанна, з чотирма опорними стовпами та готичними склепіннями. Стіни укріплені контрфорсами. На рівні склепін'їх з'єднують арки, які нагадують закомори у давньоруських храмах. Фасади декоровані глибокими нішами, в яких розміщені стрільчасті вікна, а також маленькими нішами з живописом ХХ ст. на другому ярусі. Дверні отвори першого ярусу декоровані прямокутними і барочними сандриками з різьбленим. Південний портал має барочне ліплення над дверима.

Церква Різдва Богородиці обнесена мурами. Стіни складені з різномірного каменю – вапняку, на вапняному розчині. У деяких місцях стін залишилися сліди контрфорсів.

У південній стіні збереглася маленька брама з мініатюрною вежею, яка являє собою в плані квадрат. Вона перекрита дерев'яною банею з гонтовим покриттям. Південно-західний ріг вежі укріплено контрфорсом. Ароочний вхід додатково декоровано порталом із різьбленого каменю – вапняку і трикутним фронтом на кронштейнах. Над аркою є напис, який свідчить, що брама споруджена (можливо, поновлена) в 1729 р.

На східній стіні мурів, біля воріт праворуч, викарбовано напис, який погано зберігся і майже не читається. Мури і вежа

потиньковані і побілені. Пам'ятка являє собою унікальний зразок оборонних мурів XIII –XIV ст. Це майже єдиний приклад такого характеру споруд на Прикарпатті, яка добре збереглася дотепер [7, с. 152].

Кам'яне будівництво в стародавньому Рогатині носило в основному оборонний характер. Навіть сакральні споруди використовувались як укріплення. Це видно на прикладі пам'ятника архітектури – костелу св. Миколая, що знаходиться на східному боці площі Ринок. Над центральним фасадом піднімається масивна чотирикутна висока вежа. Вона використовувалась не лише як дзвіниця, а й спостережливий пункт міської фортеці. Під час облоги з вузьких бійниць башти вели вогонь захисники міста. Цей пам'ятник датується 1666 р. Проте масивні мури, конструктивні прийоми і архітектонічні форми говорять про більш раннє походження цієї споруди [1, с. 54].

Мурівана тринавова шестистовпна споруда, орієнтована по осі схід–захід, з вужчим гранчастим видовженим вівтарем. На чільному західному фасаді здіймається вежа-дзвіниця. З півдня і півночі до нав прибудовані наближені до квадрату каплиці – північна – Матері Божої і південна – Святої Анни. Вівтар і нава вкриті високими стрімкими бляшаними дахами. Силует костелу визначений високим шатром вежі-дзвіниці та примхливим рисунком західного та східного фронтонів, що поєднали риси маньєризму і бароко.

Восьмибічна сигнатурука на східному фронтоні завершена простим латинським хрестом. Бічні фасади прорізано високими гостролукими вікнами. Стіни вівтаря укріплені контрфорсами. На вежі-дзвіниці, окрім гостролуків вікон, збереглися грузлі отвори-бійниці. Вікна каплиць та головного західного фасаду з півциркульним завершенням, на головному фасаді у пишному орнаментованому обрамуванні.

У північній стіні північної каплиці зберігся замурований готичний гостролуковий портал. В інтер'єрі три основні нави та вівтар, перекриті готичними нервюрними цегляними склепіннями. В південній каплиці – хрестове склепіння, а в північній – циліндричне з розпалубками. Нервюри склепінь підtrzymуються білокам'яними підп'ятниками та циліндричними кам'яними колонами. Хори зі зруйнованими органами розташовані при західній стіні нави [9, с. 96].

Неподалік від центру Рогатина збереглася одна з найдавніших дерев'яних церков України – церква Святого Духа. Цей тридільний храм з пірамідальною банею, схожою на оборонну вежу, споруджено в 1596 р. Стіни і склепіння пам'ятки зведені з масивних дубових брусів, а

висота від підлоги до верхньої точки будівлі сягає 22 м. За унікальним іконостасом міститься невеликий вівтар з муріваним престолом. У західній частині і впритул до храму збудовано каркасну триярусну дзвіницю [7, с. 153].

Оборонний характер має також Михайлівська церква XIV ст. у с. Чесники Рогатинського р-ну. У ній поєднано муровані стіни з дерев'яним гонтовим перекриттям. Надзвичайно товсті стіни підперті контрфорсами, надаючи церкві вигляд неприступної фортеці [5, с. 27]. Храм розміщений у північній частині села на невисокому пагорбі. Навколо церкви в давнину був невеликий цвинтар, про що свідчать кам'яні хрести XVII – XVIII ст. Точна дата будівництва церкви невідома; в окремих працях вона датується XIV ст. Об'ємно просторова структура і ряд конструктивних особливостей та оборонний характер архітектури храму дають підстави датувати його приблизно XV – початком XVI ст.

Незважаючи на невеликі розміри, церква в с. Чесники відзначається монументальністю архітектурних форм, що досягається простотою об'ємів, гармонійністю пропорцій, скромним декором [8, с. 126].

Отже, збережена оборонно-сакральна архітектура Опілля повинна активно використовуватись для потреб суспільства і приносити значні доходи за рахунок розвитку туризму та екскурсійної діяльності. Подальше дослідження пам'яток оборонно-сакральної архітектури Опілля послужить зростанню інтересу українського населення до свого краю, його історії, звичаїв та традицій.

Література:

1. Баран В.Л. Історії промовисті сторінки : Путівник / В.Л. Баран, О.П. Шеремет. – Ужгород: Карпати, 1971. – 119 с.
2. Дідух В. Пантелеймонівський храм – перлина білокам'яного зодчества / В. Дідух // Памятки України: історія та культура. – 2013. – №6. – С.22–29.
3. Історія української архітектури / Ю.С. Асеєв, В.В. Вечерський, О.М. Годованюк та ін. / За ред. В.І. Тимофієнка. – К., 2003. – 472 с.
4. Коваль І. Стародавній Галич: цивілізація відома і таємнича / І. Коваль, М. Косило, І. Миронюк. – Івано-Франківськ: І. Я. Третяк, 2010. – 462 с.
5. Кузенко П.Я. Сакральна архітектура України. Навчально-методичний посібник / П.Я. Кузенко / За заг. ред. проф. В.А. Качкана – Івано-Франківськ, 2008. – 88 с.

6. Максим'юк М. Мури нал Дністром / М. Максим'юк // Історія в школі України. – 2000. – № 2. – С. 53–55.
7. Маланюк Т.З. Архітектурні культові святині Прикарпаття – важливі об'єкти екскурсійно-туристичних маршрутів / Т.З. Маланюк // Туристично-краєзнавчі дослідження: Зб. наук.статей. – Вип. 7. – К., 2007. – 302 с.
8. Пам'ятники архітектури і містобудування України: Довідник Державного реєстру національного культурного надбання / Авт. кол. А.П. Мардера, В.В. Вечерський . – К.: Техніка, 2000. – 664 с.: іл.
9. Скробач Б. Велика історія Рогатина 1184–2007 рр.: монографія / Б. Скробач. – Рогатин, 2009. – 271 с.
10. Слободян В. Храми Рогатинщини / В. Слободян. – Л. : Логос, 2004. – 252 с.
11. Тарас Я. Українська сакральна дерев'яна архітектура: Ілюстрований словник-довідник / Я.Тарас. – Львів: ІН НАНУ, 2006. – 584 с.
12. Фіголь М. Мистецтво стародавнього Галича / М. Фіголь. – К. : Мистецтво, 1997. – 224 с.

Taras MALANIUK

DEFENSIVE AND SACRAL ARCHITECTURE OF OPILLYA IN THE 12TH–17TH CENTURIES (FOR EKZAMPEL IVANO- FRANKIVSK REGION)

The article considers the defensive and sacral architecture of Opillya, reveals its historical and cultural potential, analyses the current state of sacral monuments and perspectives of their use for tourism and excursion activities in Ivano-Frankivsk region.

Key words: defensive and sacral architecture, architectural monuments, historical and cultural heritage.

*Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова,
кафедра культурології ІФОН, канд. філософ. наук, доцент*

ЗНАЧЕННЯ ЕСТЕТИЧНОГО ФАКТОРУ

У ТУРИСТИЧНО-ЕКСКУРСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Проаналізовано значення естетичного фактору в процесі здійснення туристично-експкурсійної діяльності через прикладення структурної схеми естетичної перцепції до живої практики туристичного бізнесу. Виділено почергові фази естетичної перцепції, а саме: попередньої насолоди (передчуття), перцептивна (визначення, розрізнення), інтеракції (налаштування зв'язків, взаємодії), первинної насолоди (споглядання), оцінювання (рефлексія, ідентифікація, безпосередньо оцінка), вторинної насолоди (післясмак). Дляожної із фаз запропоновано конкретні методи та механізми моделювання емоцій і вражень клієнта.

Ключові слова: естетичний фактор, туристично-експкурсійна діяльність, естетична перцепція, фази естетичної перцепції, моделювання емоцій і вражень.

Туризм належить до сфери послуг, виробництво яких повністю або частково співпадає із моментом їх споживання. Відтак, ефект туристичного сервісу оцінюється споживачами в умовах певного емоційно-духовного стану, що залежить від великої групи факторів. Фактично, якість тур продукту, агент, який співпрацює із туроператором, оцінює через конкретні кількісні показники: кількість скарг та подяк від споживачів продукту, потік туристів, кількість повторних чи рекомендованих замовлень тощо.

Натомість єдиний результат, яким після споживання турпродукту володіє сам турист – це певна сукупність вражень, зібрана через так звані “сліди пам’яті”: фотографічні знімки, аматорські відео, власні спогади, сувенірну продукцію, листівки, туристичні проспекти, нові знання чи знайомства.

Специфіка туристичної сфери, на відміну від інших послуг (наприклад, перукарських, де залишається результат послуги – зачіска, чи медичних – факт оздоровлення чи покращення фізичного чи психічного стану тощо), перебуває у значно більшій залежності від суб’єктивних факторів сприйняття, до яких належать: звички, поняття про комфорт, естетичний смак (який обумовлюється також культурно-національним та соціально-демографічним факторами), фізіологічні особливості організму подорожуючого (не дарма багато уваги приділяється саме забезпеченням “базових потреб”), а навіть самопочуття чи настрій туриста на момент споживання послуги. Зрозуміла річ, що за таких обставин момент оцінки якості турпродукту набуває все більш

умовно-суб'єктивного характеру та звертає увагу на виняткову вагу “випадкового” у фінальній оцінці споживача.

Усвідомлюючи цю особливість, працівникам туристичної сфери доводиться мати справу із певним моделюванням вражень, адже саме вони являються кінцевим продуктом, із яким доводиться мати справу маркетологу та туристичному менеджеру.

Аналіз основних досліджень. Феномен туризму має потужний естетичний базис, оскільки пов'язаний насамперед із переміщенням у просторі, освоєнням нового простору, а також із фактором “особливого часу”. Туристична пізнавальна активність власне “здієснює художньо-практичну (наприклад, участь у фестивалях, карнавалах, обрядах), *рецептально-естетичну* (сприйняття природних ландшафтів, міських ансамблів, туристичних цікавинок, творів мистецтва), духовно-культурну (вироблення особистого смаку та ідеалів, переваг, суджень та оцінок), *теоретичну* (вирпрацювання естетичних поглядів) види діяльності” [9].

Попри те, що питання якості у туризмі передовсім регулюються комплексом міждержавних стандартів у галузі туризму [2; 3; 4] та розробляється значною кількістю дослідників (серед найбільш застосовуваних в Україні досліджень назначимо напрацювання піонера галузі П. Калити, В. Абрамової, В. Бабаріцької, М. Поколодної та ін.), власне естетичний аспект відходить на другий, а то й третій план. Так, питання естетичного сприйняття в туризмі цілеспрямовано піднімають М. Скрипник [8], С. Горський [1], М. Стріха [5], М. Лукашевич [1]. Однак, вкрай рідко піднімаються питання конкретних естетичних механізмів, із якими має справу працівник туристичного сектору.

Враховуючи реалії туристичного бізнесу, лише великі туристичні компанії мають у своєму штаті відділ маркетингу чи окрему особу маркетолога, та й навіть більшість із них схильні залучати для конкретних досліджень ринку працівників зі сторони.

Натомість, над укладенням турпродукту працює саме менеджер конкретного туристичного напрямку, який сполучає у собі економічні, логістичні, маркетологічні та рекламні функції супроводу продукту. Відтак, саме менеджер туризму потребує простих та чітких рецептур роботи із своїм клієнтом, розпочинаючи від етапу створення маршруту чи екскурсійної програми, через відділи продажу і до моменту конкретного надання послуги гідом, екскурсоводом, водіями, працівниками готельного чи ресторанного сервісу. Натомість, попри таку нагальну практичну потребу, на відміну від питань, наприклад, естетичного сприйняття мистецтва, які розробляються і знаходять своє прикладне застосування у роботі галерей, театрів, музеїв та інших

інфраструктурних об'єктів сучасного арт-ринку, у практиці та теорії туризму склалася несприятлива ситуація, коли її функціонери у кращому випадку отримують знання, просіяні через “подвійний фільтр” маркетингової практики та реклами (в гіршому і більш поширеному – інтуїтивно виводять їх із життєвої практики, не завжди швидко і не однаково вдало). Частково ця проблема компенсується набутками нововинкою та активно розбудованої соціології туризму. Наприклад, як показує туристична практика та підтверджують соціологічні спостереження проф. Жака Горовіца (Міжнародний інститут менеджменту, Швейцарія), чотири із ста клієнтів, які висловили своє незадоволення обслуговуванням, можуть забрати з собою втрічі більше потенційних клієнтів, ніж ті, кому обслуговування сподобалося, привести. Однак нам йдеється про сполучення даних конкретних спостережень та розробку на їхньому ґрунті конкретних алгоритмів дієвих превентивних заходів роботи із потенційно незадоволеними клієнтами або ж нівелляції їх негативного впливу. Відтак, **метою** представленого дослідження є адаптація попередньо напрацьованих теоретичних концептів естетичної перцепції¹ до реальної роботи туристичного менеджера.

Естетична перцепція в туристичній практиці. Враховуючи те, що туристичний побут, в тому числі в силу все потужнішої тенденції візуальної фіксації, має виразну склонність до естетизації, особливу роль тут відіграє момент саме “особливого часу”. Адже більшість постійних споживачів туристичного продукту ставлять значно вищі вимоги до побуту подорожі, аніж до свого звичного повсякдення (навіть у випадку, коли це пов'язано із певними незручностями переміщень). Усі об'єкти туристичної інфраструктури підпорядковані цьому принципу естетизації, хоч з плином часу він і зазнає певних трансформацій, як і залежно від спеціалізації. Так, туристична інфраструктура курортного туризму ще початкових етапів формування туристичної сфери у XVIII ст. неминуче пов'язана із “сповільненням часу”, що виражається у архітектурних рішеннях курортних променадів і колонад, кількості і способі розміщення місць відпочинку (лавочок, альтанок і т.д.), супутнього сервісу (фотосалонів, бібліотек, місць громадського харчування на зразок

¹ Див. докладніше: Муха Ольга. Проблема естетичної перцепції у динаміці розвитку феноменологічної естетики // Науковий вісник Східноєвро-пейського національного університету імені Лесі Українки. – № 11 (260), 2013. Серія «Філософські науки». – С. 163–170; Муха О.Я. Багатошаровість контексту естетичного об'єкта у естетичній теорії. – Філософія та політологія в контексті сучасної культури. – Випуск 6(4). – Дніпропетровськ, 2013. – С. 12–16.

ресторанів і кафе, центрів розваг) тощо. Натомість, екскурсійний туризм вимагатиме інфраструктури, необхідної для “швидкого часу” подорожі: універсальних торгових точок з широким асортиментом товарів, міськ громадського харчування формату “бістро” (швидко, дешево, візуалізовано, що уможливлює уникнення ефекту мовного бар’єру). Обидва ж представлених формати активізують соціокультурні контакти, а отже – ставлять додаткові вимоги до зовнішнього вигляду (в кожному випадку буде своя планка доречності), естетики побуту й комунікацій, загострених перебуванням в середовищі, відмінному від звичного (іншомовному, інокультурному і т.д.).

Для певного упорядкування, запропонуємо тут авторську структурну схему естетичної перцепції із певними вказівками, як саме слід застосовувати цей теоретичний концепт працівнику туристичної сфери: менеджеру, гіду, екскурсоводу. Звісно, у кожному із випадків будуть виникати свої нішеві значення, які повинні оформлюватися у методичні рекомендації та інструкції, організовані згідно логіки роботи туристичного працівника. Тут ми приведемо лише певні орієнтаційні вектори, які окреслять спосіб використання напрацювань естетичної теорії для підвищення якості споживання туристично-експкурсійного продукту у вигляді рекомендацій щодо кожної із фаз естетичної перцепції (сприйняття) (див. Табл. 1).

Таблиця 1.

Фази естетичної перцепції у здійсненні туристично-експкурсійної діяльності

Фази	Під-фази	Зміст	Значення для туристичної практики
Попере-ред-ньої насос-лоди	Перед-чуття	Попереднє перевживання інтеракції та первинної насос-лоди подорожжю та експкурсійною програмою	Активізація чуттєво-естетичного потенціалу експурсії чи подорожі, підготовка відповідних знань, рекламних і ознайомчих матеріалів, створення відповідного наст-рою для подальших перцептивних фаз. Тут менеджер максимально повинен працювати над підготовкою ознайомчих чи рекламних каталогів (вміло дозуючи необхідну інформацію на користь т. зв. “м’яких”, а не твердих фактів), рекламних роликів, рекламних програм турів, списків необхідних для подорожі речей тощо. Важливо, щоб цей період очікування був достатнім для формування стійких очікувань на основі отриманих знань (модельовуваних менеджером), однак не надто тривалим, аби уникнути попереднього “перегорання”, а також ідеалізації подорожі. На цьому етапі турменеджеру слід правильно витримувати паузи, аби уникнути ефекту нав’язування, але водночас не втрачати

			зв'язку із своїм клієнтом, вміло тримати інтерес та перемикати увагу на окрім аспекти турпродукту (поселення і готелі, харчування і локальні кулінарні традиції, специфіка сервісу тощо).
Перцептивна	Визначення	Вихідна фаза сенсорного процесу; інтенція до туристичного об'єкта	<p>Формування перцептивного образу інтенції через визначення специфічного естетичного смислу. Важливий для урахування момент – це апеляція до попереднього досвіду. Чи в укладенні маршруту екскурсії, чи траск-торії екскурсійної подорожі, менеджеру слід враховувати, що враження повинні рухатися “по нарос-таочій”, що на практиці означає, що більш яскрава Венеція у туристичних програмах завжди буде розміщена після не стриманої колористично та архітектонічно Флоренції, або що клієнтові, який вагається поміж вибором туру, слід порекомендувати спершу подорож до Угорщини, а згодом Чехії, а не в зворотному порядку.</p>
	Розрізнення	Виділення обрисів об'єкта в потоці інтенцій у відповідності з специфікою матеріалу сприйняття	<p>У самому процесі сприйняття гідов-екурсоводу необхідно задавати туристові основні обриси розріз-нення і означення основних об'єктів, загальну концепцію сприйняття (частково цю функцію виконують вдалі назви туристичних чи екскурсійних продуктів: оглядова екскурсія “Золотоверхий Київ” без прямого вказування на релігійний контекст передбачає знайомство передовсім із сакральною архітектурою.</p>
Інтеракції	Налаштування зв'язків	Налагодження естетичної комунікації, що має діалектичний і перцептивно-креативний потоковий, синтетичний характер.	<p>Утворення багатосторонньої естетичної комунікації, до якої залучені не лише суб'єкт і об'єкт, але й іх медіатор (гід чи екскурсовод), а також поле протягнення їх взаємодії і наступна інтеракція. Саме на гіда чи екскурсовода покладено функцію забезпечення вдалої інтеракції через наступні прийоми:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) управління порядком та тривалістю приділення уваги (напр., не більше 10–15 основних об'єктів у оглядовій екскурсії); 2) вміла організація синтезії сприйняття (наприклад, оповідь про життєву історію Моцарта оптимально супроводжувати музичним супроводом, демонстрацією фотографій чи відео (якщо екскурсія відбувається в транспорті із залученням відповідної техніки), можливості присісти чи сфотографуватися за музичним інструментом); 3) максимальне використання елементу інтерактивності у екскурсійному процесі, зокрема музеях, на виробничих екскурсіях і т.д.; 4) забезпечення часу і можливості для фотопауз;
	Взаємодії	Інтеракція передбачає обумовлену формуєю туристичного об'єкта фізичну взаємодію реалізовану через певне почуття чи групу почуттів (слух, зір, нюх, дотик, смак).	
Первинн-	Т. зв. “вчу-	Мас ігровий сугестивний	Глибоке переживання естетичної насолоди від проті-кання комунікації (безпосереднє чуттєве задоволення та його духовна складова), яке полягає

ної насо- лоди	вання або спог- ляда- ння”	характер, оскільки виво- дитет сприйма- ючого об’єкта за межі пов- сякденного, вивільнюючи уяву і задаючи власні закони існування естетично- туристичної реальності.	у якісно насичених переживаннях. Слід враховувати кілька моментів: 1) переживання наслоди вимагає певного часу – тобто, вмілого оперування мистецтвом пауз, а також є доволі енергозатратним процесом, що передбачає неодмінну втому туристів чи екскурсантів, прямо пропорційну до інтенсивності отриманих вражень. Таким чином, після особливо інтенсивних і емоційно насичених програм слід обов’язково планувати достатню кількість вільного часу чи рекомпенсуючих, більш пасивних заходів (відвідання купальень, рекреаційних комплексів); 2) попри високу оцінку категорій “трагічного”, “жахливого” та особливо “катарсису” в естетичній теорії і мистецькій практиці, атрактивній потужності, слід пам’ятати, що туризм працює передовсім на “мажорних тонах” і треба дуже обережно звертатися до драматичних чи навіть больових переживань, характерних для більшості катарсистичних станів, вміло їх дозувати та перемикати.
Оці- нівова- ння	Реф- лексія	Рефлексії над пережи- ваннями	Судження про кількіні та якісні показники свого естетичного переживання (інтенсивність, глибину, якісні характеристики). До цих рефлексій у позитивному ключі повинен підштовхувати екскурсовод чи гід, задаючи певні критерії оцінювання, порівняння, напрямок роздумів.
	Іден- тифі- кація	Ототожнення сприйнятого об’єкта/ів з образами із пам’яті	Представлення перцептивному образу ідентичності через співвідношення з існуючими в попередньому досвіді перцептами. У туристично-експурсійній практиці велике значення має аналогія, особливо образна. Так, зовсім різна семантика повідомлень про те, що “розміри сцени Варшавського оперного театру станов-лять 1150 м ² », що не викликає жодного образу у туристів, не дотичний до сфери будівництва та “розміри сцени Варшавського оперного театру дозволяють вмістити на ній Міланський театр Ла Скала цілковито”. Особливо вагомим буде такого роду порівняння в туристичній програмі, яка охоплює як Варшаву, так і Мілан.
	Без- посе- редня оцін- ка	Співвідношен- ня туристич- ного об’єкту із уявленнями про його досконалість	Судження про ступінь наближеності туристичного об’єкта до його естетичної потенції (досконалості). В цьому аспекті важливо витримувати паузу в очікуванні і залишати безпосередню оцінку ексклюзивною, виходячи із принципу унікальності культур. Кожну із туристично-експурсійних програм слід оцінювати відокремлено як самоцінну, а не у порівнянні з іншими: тобто, слід говорити про переваги та недоліки конкретних програм, але неприпустимо рангувати їх за атрактивністю чи іншими критеріями, включаючи вартість, щодо якої

			основний показник – відповідність змісту і обсягу наданих послуг.
Вто- рин- ної насоло- ди	Після- смак	Рефлексії над фазою оцінювання	Відчуття естетичної компенсації, викликане контактом із певною цінністю. Саме тут остаточно формуються враження, побудовані на згадуваних нами вище “слідах пам’яті”: фотографіях, відео, сувенірах, інформаційному матеріалі. Саме з цією фазою менеджер туризму повинен працювати дуже інтенсивно, пропонуючи своїм клієнтам різні пам’ятки, які виконуватимуть функцію “продовження вражень”. До цієї категорії супровідних послуг можуть належати, наприклад, пам’ятні групові фотографії (в т.ч. коштом фірми), CD та DVD-диски, тематично пов’язані із місцем подорожі, різні функціональні сувеніри із логотипом фірми (від ручок до надувних подушок для подорожніх), міні-каталоги із майбутніми пропозиціями тощо. Оптимальною стратегією буде алгоритм плавного переходу від “післясмаку” до “передчуття”, очікування наступного турпродукту (туру, екскурсії, супровідної послуги), що забезпечується підтримкою особистого контакту менеджера з клієнтом у вигляді як підтримки рекламиного інформування, так і перманентних особистих знаків уваги (привітання із свята, індивідуальних пропозицій тощо).

Висновок. Аналіз та експлікація теоретичного концепту у прикладні руслі туристичного менеджменту, свідчать, що емоції в туризмі відіграють ключову роль. Одним із аспектів роботи туристичного менеджера повинно бути цілеспрямоване управління враженнями та їх моделювання. Для успішності виконання цієї задачі слід глибоко розуміти структуру естетичних переживань туриста, що ми здійснили через прикладення структурної схеми естетичної перцепції до конкретної практики туристичного менеджера чи гіда-експурсовода. Кожна із виділених фаз: попередньої насолоди (передчуття), перцептивна (визначення, розрізнення), інтеракції (налаштування зв’язків, взаємодії), первинної насолоди (споглядання), оцінювання (рефлексія, ідентифікація, безпосередньо оцінка), вторинної насолоди (післясмак) передбачає конкретний емоційно-духовний зміст, який працівник сфери послуг спроможний моделювати відповідно до цілей власної діяльності за допомогою простих доступних механізмів: влучних назв та порівнянь, підготовки цільових рекламних та інфопакетів, продуманого розрахунку часу та роботи із мистецтвом пауз, забезпечення ефективних “слідів пам’яті” та залучення супутніх пам’ятних послуг, які продовжуватимуть фазу вторинної насолоди через спогади, демонстрацію фото та відеоматеріалів, сувенірної продукції тощо. Сутність урахування естетичного

фактору в туристично-експкурсійній діяльності полягає у правильному використанні ефекту “особливого часу”, у докладно розрахованій спосіб присвяченого опануванню нового простору та себе в ньому.

Література:

1. Горський С.В. Соціологія туризму // Соціологія: навчальний посібник. – К., 2003. – 247 с.
2. ГОСТ 28681.1-95. – “Туристско-экскурсионное обслуживание”.
3. ГОСТ 28681.2-95. – “Туристские услуги” (общие требования)
4. ДСТУ ISO 9004-2-96 – “Управління якістю та елементи системи якості”. (Частина 2. Настанови щодо послуг).
5. Лукашевич М. Соціологія туризму: проблеми становлення та інституалізації [Текст] / М. Лукашевич // Віче: Теоретичний і громадсько-політичний журнал. – 2008. – № 17. – С. 25–7.
6. Стріха М. Туризм // Нариси української популярної культури. – К., 1998. – С. 687-688.
7. Туризм і місто: аналіз проблем, тенденцій та моделювання розвитку: монографія/ за заг. ред. І.М. Писаревського; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. – Харків : ХНАМГ, 2012. – 209 с.
8. Федорченко В.К., Фоменко Н.А., Скрипник М.І., Цехмістрова Г.С. Педагогіка туризму / Федорченко В.К., Фоменко Н.А., Скрипник М.І., Цехмістрова Г.С. – К., 2004. – 296 с.
9. Яковук Т.И. Туризм как форма эстетического освоения мира. // [Электронный документ]. Режим доступа: <http://pws-conf.ru/nauchnaya/brest-2007/363-metodologicheskie-problemy-formirovaniya-esteticheskogo-soznaniya> /8069-turizm-kak-forma-esteticheskogo-osvoeniya-mira.html

Olha MUKHA

**VALUE OF AESTHETIC FACTORS
IN TOURIST-EXCURSION BUSINESS**

Analyzed the importance of aesthetic factors in the process of tourist and excursion activities through the application of the block diagram of aesthetic perception to the live tourist business practice. Highlight alternate phases of aesthetic perception, namely the previous pleasure (premonition), perceptual (definition, resolution), interaction (setting relationships, interaction), primary pleasure (“contemplation”), evaluation (reflection, identification, evaluation directly), secondary pleasure (“aftertaste”). For each phase proposed some specific methods of modeling and mechanisms of clients' emotions.

Key words: aesthetic factor, tourist activities, aesthetic perception, aesthetic perception phases, the simulation of emotions and experiences.

**МОНАСТИРСЬКИЙ КОМПЛЕКС ДРОГОБИЦЬКОГО
ВАСИЛІАНСЬКОГО МОНАСТИРЯ СВЯТИХ ВЕРХОВНИХ
АПОСТОЛІВ ПЕТРА І ПАВЛА (1775–1825 рр.)**

Розглянуто не існуючий дерев'яний монастирський комплекс, який складався із сакральних (храм, дзвіниця), житлових (келії), освітніх (гімназія, початкова школа) та господарських приміщень.

Ключові слова: монастирський комплекс, храм, келія, інвентарний опис, отці-vasiliani.

Постановка проблеми. Сьогодні в м. Дрогобичі відновив свою діяльність василіанський монастир при храмі святих верховних апостолів Петра і Павла. Ця сакральна пам'ятка архітектури місцевого значення в наш час належно реконструйована та оздоблена, оскільки є одним із осередків місцевого паломництва. Адже з монастирем пов'язана душпастирська та місійна праця дрогобицьких блаженних преподобномучеників Віталія Байрака, Северіяна Бараника, Йоакима Сеньківського. Виходячи із тих фактів, вважаємо за потрібне зупинитися на докладнішому вивченні цієї пам'ятки, яка повинна стати не тільки пам'яткою архітектури, але й пам'яткою культури та історії. Монастир може стати цікавим об'єктом релігійного туризму.

Аналіз дослідження. Історія монастиря до сьогодні залишається мало знатною і практично не дослідженою. В різний час місцеві краєзнавці у своїх нарисах з історії краю фрагментарно та поверхово зверталися до окремих аспектів функціонування обителі (M. Msciwujewski, Z. Kultys) [13;14]. Більш докладніше, із опорою на архівний матеріал, деякі аспекти про діяльність монастиря представлені у наукових працях з історії василіанських монастирів (W. Chotkowski, M. Pidhypeczak-Majerowicz, M. Ваврик) [10; 11; 15; 1].

Вивчення архітектури монастирського комплексу розглядається у вузькоспеціалізованих дослідженнях (Л. Чень) [9].

Однак, науковці звертають основну увагу на обстеження сучасних монастирських споруд, упускаючи із об'єкту дослідження не збережені до нашого часу будівлі. За умов відсутності спеціального дослідження в історіографії досліджуваної проблеми виникає нагальна потреба проведення наукових студій.

Огляд джерел. До нашого часу збереглася документація монастирських канцелярій (інвентарні описи, привілеї, постанови провінційних та генеральних капітул), а також австрійських урядових

установ (цісарські патенти, судові акти, угоди, контракти купівлі-продажу), які дозволяють реконструювати монастирський комплекс.

Метою дослідження є реконструкція давньої забудови дерев'яного монастирського комплексу, який не зберігся до нашого часу, однак, знайшов відображення в інвентарних описах. Це дозволить сформувати уявлення у туристів про типовий василіанський монастир нового часу і співставити ці уявлення із новітніми реаліями діючої чернечої обителі.

Виклад основного матеріалу. Дозвіл австрійської влади на будівництво нового василіанського монастиря у м. Дрогобичі отримано 31 грудня 1774 р., який був оформленний декретом Марії Терези. Ігуменом майбутнього монастиря в Дрогобичі призначено о. Гліцерія Дубицького, який в той час був замойським місіонером і на новопризначений посаді керував протягом 30 років. За короткий час (1775–1777) було побудовано дерев'яний монастир і церкву св. апостолів Петра і Павла (сучасна вулиця Стрийська) на полі, купленому у Василя Ортинського [14, s. 16].

Невзажаючи на те, що до монастиря відійшли всі землеволодіння трьох ліквідованих чернечих осідків (Лішня, Летня, Дережичі), було придбано нові ґрунти в межах міста Дрогобича, оскільки поле В. Ортинського виявилося замалим для монастиря, крім того, в його володіння врізався клином ґрунт Станіслава Стефіковича. Тому о. Г. Дубицький вдався із проханням до генеральної адміністрації державних володінь про дозвіл на купівлю землі. До цього прохання приєдналися як голова ради міста Дрогобича, так і війт із районами, які засвідчили, що не мають жодних заперечень. Губернатор доручив справу старості в місті Самборі. 16 квітня 1779 р. староста Юзеф Піхлер вислав своє рішення до губернатора. З липня 1779 р. видано у Відні цісарський дозвіл на купівлю ґрунту.

Кількамісячна бюрократична тяганина у справі закупівлі невеличкого ґрунту в три сажні свідчить про “дбайливу” фіскальну “опіку”, якою уряд охопив маєтки монастирів вже за панування Марії Терези [11, s. 24].

Згодом було закуплено за 400 злотих чверть сусіднього поля від Григорія Трускавецького та приєднано до вже набутої власності монастиря [14, s. 16]. І вже на 1803 р. монастир св. апостолів Петра і Павла мав власне землеволодіння в межах міста – 95 моргів 1008 сажнів, у котре входило: 1. Поле Ортинських (32 морги 865 сажнів); 2. Поле (9 моргів 1412 сажнів); 3. Город (2 морги 595 сажнів); 4. Три луги (690 сажнів). Всього: 45 моргів 362 сажні.

Інвентарні описи початку XIX ст. дозволяють реконструювати

структурою монастиря св. апостолів Петра і Павла. На 1803 р. до його складу входили:

1. Церква із бабинцем під титулом св. апостолів Петра і Павла. Побудована із дерева на мурованім фундаменті. Віддалена від громадської дороги на 31 крок. До цієї церкви із сходу прибудовано дерев'яне захристя, довжиною 14 ліктів та шириною 8 ліктів. Склад розташований в льоху (підвал церкви). По обидва боки церкви знаходилися різні дерев'яні прибудови. До церкви прилучено бібліотеку та скарбницю, які побудовані із дерева. Всі будинки покрито гонтом та оцінені в 750 фл.

2. При дозорі, попереду церкви, стояли 4 муровані колони із воротами та мурованою покрівлею. Територія оточено парканом. Всі будинки оцінені у 100 фл.

3. Дерев'яний монастир розташовано на дубових підвалах. Покритий гонтом. Із сходу сполучений з церквою. Містив в собі 14 келій. Потребував коштів на ремонт. Оцінено у 600 фл.

4. Зі сходу по лівій стороні, розташовано будинок із коридором та 4 кімнатами. Покрито гонтом. Тягнувся однією лінією і завершувався школою. Оцінено в 250 фл.

5. З боку воріт (огорожі) до монастиря прилягала стайня для коней та возів. Побудована із дерева та покрита гонтом. Оцінена в 30 фл.

6. Дерев'яна пекарня із передньою залою, пічкою та коморою. Покрита гонтом. Оцінена в 25 фл.

7. Броварня (пивоварня) разом із шпихліром, яка складалася із двох кімнат. Побудована із дерева та покрита гонтом. Оцінена в 50 фл.

8. Господарські будівлі: дві дерев'яні стодоли, які покриті соломою і оцінені в 50 фл. Господарський двір простягався за дорогою, де знаходився дерев'яний будинок з 4 кімнатами (комора, стайня для коней і корму, возів, шпихлір, кухня) та льох у підвалі. Все покрито гонтом і оцінено у 560 фл.

Загалом нерухомість монастиря була оцінена у 2419 фл. [6, арк. 24].

За відсутності іконографії первісного монастиря важко судити про його архітектурно-просторову структуру, але з упевненістю можна сказати, що це був шедевр дерев'яного сакрального мистецтва [9, с. 215].

Через погане становище своїх будівель василіан у 1812 р. просили магістрат подарувати їм покармелітський монастир. Гміна Дрогобича придбала покармелітські монастирські будинки, але магістрат заявив, що дешево перепродаст їх василіанам. Проте, поставив перед ними наступні умови: 1). Розмістити в покармелітському монастирі

нормальну тривіальну школу; 2). Відновити попередній стан будинку покармелітського монастиря; 3). Перебудувати кімнати під навчальні класи. При виникненні додаткових витрат місто обіцяло надати відшкодування; 4). Надати землі поблизу монастиря для побудови нового шкільного приміщення у випадку, коли дрогобицьке духовне управління прийме відповідне рішення; 5). Нормальна школа має беніфіцію: магістрат фондує дрова на опалення, для купівлі лавок, чорнила, дощечок для писання, губок тощо; 6). Василіані зобов'язані залучати до школи дітей; 7). Збереження за василіанами церкви св. Трійці із дозволом її перебудови; 8). Впорядкування прийому і обліку громадських жертвоприношень та дарувань. За ці справи мали відповідати обрані світські провізори, а не отці василіані [12, с. 306].

Станом на 13 травня 1813 р. будинок головної міської школи перебував в занепаді. Тому вже у 1810 р. дрогобицька гміна мала будувати школу, на що передбачала витратити 24224 фл. Василіані погодилися на умови, висловлені магістратом та зобов'язалися продати свою дерев'яну церкву із монастирем, а за одержані кошти відремонтувати покармелітський монастир. Але на перешкоді став військовий виховний заклад, який був розташований в монастирі. Губернатор звернувся до генеральної команди із проханням знайти собі інший будинок для навчання, але команда із цим не поспішала. Надвірна канцелярія затвердила договір, узгоджений із містом, і доручила швидше його виконання (26 березня 1816 р.). Проте, самбірське старство перешкоджало справі. З огляду на згадані обставини, магістрат частину покармелітського монастиря віддав в оренду війську і розмістив там міську касу і гауптвахту поліції [11, с. 64]. З писемних джерел відомо, що 21, 31 січня та 9 лютого 1825 р. сталися три пожежі на території монастиря. Згідно із свідченням ігумена о. Йосафата Качановського, винуватцями цих несподіваних пожеж був міщанин Василь Баранович та службовець монастиря Ілько Лісовець. Згідно із визнанням самих винуватців, метою їхніх дій було бажання пограбувати скарбницю монастиря та багаті прилеглі до нього міські будинки. Пожежа охопила не тільки територію монастиря, а все Лішнянське і Задвірне перемістя та поширилася до Вйтівської Гори [3, арк. 26]. Тому василіані перейшли до покармелітського приміщення разом із головною школою. Зубожілі василіані не тільки нічого не заплатили місту, але й вимагали, щоб магістрат дав кошти на ремонт монастирських будинків. Все це мало коштувати 3555 фл. Василіані погоджувалися навіть на меншу суму у 2300 фл.

Губернатор наказав вивчити рахунки міста і виявилося, що

магістрат мав (від VI.1819 до 1825 р.) за оренду монастирських будинків 2578 фл. 17 кр. прибутку, який наказано виплатити василіанам. Надвірна канцелярія затвердила це розпорядження, але губернатор отримав догану, за дозвіл самбірському старості так довго занедбувати справу [11, с. 63–65].

Також василіани змушені були у судовому порядку відстоювати свої права, які вони успадкували від трьох ліквідованих монастирів, що стали їх фільварками. Так, дрогобицькі василіани користувалися правом (привілесм) вільної вирубки дерев у давніх королівських, а тепер камеральних (державних) лісах до 1841 р. Це розходилося із патентом Марії Терези від 20.01.1773 р., який ліквідовував усі права вільної вирубки в державних лісах, пояснюючи це тим, що монастири отримали цей привілей як надання милостині. Запроваджувалася постанова, що замість Меденицького лісу дозволено василіанам вирубку в дрогобицьких державних лісах щорічно по 50 сажнів, і то по 25 твердого і 25 м'якого дерева. Василіани зобов'язані були оплачувати вартість цього дерева. Проте у 1841 р. губернатор наказав викреслити із монастирського інвентаря це право, а записати його на користь парафії в Дрогобичі. Губернатор виходив із того переконання, що монастир володітиме цим правом, поки в його розпорядженні перебуватиме керівництво дрогобицькими парафіями. Всупереч цьому, монастир подав апеляцію, але губернатор звернувся до Відня із проханням про відхилення апеляції. Надвірна скарбова прокуратура визнала апеляцію безпідставною, а ще більше – вписання даного права для місцевої парафії. Надвірна бухгалтерія погодилася на такий висновок, але вимагала, щоб губернатор з'ясував, яке право має дрогобицька парафія до вільного вирубу дерева у державних лісах. Такий же декрет видала надвірна канцелярія до Львівського губернаторства (1847 р.). Тим часом, справа набула цілком іншого напрямку. Василіани стали на захист своїх прав і вдало виграли судові процеси у двох інстанціях. Вони документально довели свої права вільного вирубу у державних лісах із тією тільки різницею, що від 1831 р. дозволено їм вільний вируб в дрогобицьких лісах, замість меденицьких. Тому Галицьке губернаторство отримало декрет Міністерства внутрішніх справ (1848 р.), який дозволяв залишити в інвентарі монастиря позицію, яка описувала право вільного вирубу у державних лісах [11, с. 66].

Проте вже у 1905 р. права монастиря зазнали певних змін: 1) обов'язок утримувати чотирикласну школу у своєму монастирі; 2) навчати науки релігії в школі на Лішнянському та Задвірному передмістях; 3) право не сплачувати акцизи за варіння пива, вина та

інших напоїв [7, с. 1].

Також у 1804 р. держава відібрала у монастиря значну частину посілостей у його фільварках та право варіння солі, надане ще Яном Собеським для Лішнянського монастиря, а за це призначила йому річну ренту у 200 злотих ринських [1, с. 149].

Таким чином, австрійський уряд, переслідуючи власні економічні інтереси, вдавався до численних обмежень або ліквідацій давніх і законних прав монастирів, які створювали певну матеріальну базу для їх функціонування.

На основі вивчених архівних матеріалів удалось виділити такі основні господарські галузі монастиря:

1. Землеробство. Вирощували жито, пшеницю, біб та городину [8, арк. 14]. Зібраний урожай зберігали в коморах, шпихлірах [6, арк. 61].

2. Тваринництво: а) утримування десяти коней для обробітки землі та інших сільськогосподарських потреб [8, арк. 8]; б) розведення великої рогатої худоби (бугаїв, бичків, корів, телят), для якої побудовано стайні [6, арк. 4]; в) розведення свиней (кнурі, льохи, веприки) [7, арк. 20]; г) птахівництво (індикі, гуси, качки, кури) [8, арк. 7].

3. Варіння пива в броварні, яка збудована із старого дерева та покрита гонтом. Складалася із двох кімнат і шпихліра [6, арк. 4]. У ній знаходилися: котли для варіння горілки, пивний і медовий котел, бочки, великі цебри, ручна коновка, маленька бочка та інші дрібні речі, необхідні під час пивоваріння. Оцінена в 50 фл. [3, с. 29].

4. Випічка хліба проводилася в дерев'яній пекарні, покритій гонтом. Вона містила в собі просту пічку та комору. Оцінена в 25 фл. [6, арк. 61].

Отже, монастир проводив різноманітну господарську діяльність не стільки для отримання додаткового прибутку, а для свого існування.

Новозакладений монастир в Дрогобичі був убогим, як і інші василіанські монастирі Галичини. Аргументуємо думку конкретними цифрами: в 1789 р. монастир мав 807 фл. 43 кр. і з цього річного доходу мали жити 25 осіб. Цілий його маєток оцінювався в 18945 фл. 2 кр. [10, с. 354].

Проте, із часом річний дохід зростає і вже на 1795 р. становить 1088 фл. 424 кр. [5, арк. 1], а в 1800 р. на 12 монахів припадало 1051 фл. Очевидно, що прибутки були замалими, але перемишльські владики обстоювали думку про збереження монастиря в Дрогобичі, пояснюючи це тим, що в гірських округах монастирі потрібніші, ніж на рівнинах [11, с. 57]. За ступенем доходу дрогобицький монастир на 1804 р.

(12250 фл. 37 кр.) наближувався до монастирів в Бучачі та Жовкві, проте, відставав від Лаврова, Добромиля, Крехова, але переважав Гошів і Білину [3, арк. 29].

Василіанський монастир св. апостолів Петра і Павла провадив освітню діяльність. У 1775 р. при ньому було відкрито гімназію та початкову школу. Міщани підтримували гімназію коштами, маочи прибутки від варіння солі та прагнучи стати меценатами науки [13, s. 5]. Система навчання василіан була подібною до езуїтської. Використовувались, зокрема, методи, які набули поширення в тогочасних освітніх установах, коли все заучувалось напам'ять. Подібною була і система виховання, яка практикувала загально поширені засоби: гостре покарання різкою або канчуком. Можна навести ряд фактів, які свідчать про те, що насправді дрогобицька василіанська гімназія відзначалася високим рівнем навчання. У 1780 р. Тороканська генеральна Капітула надала її вчителям найвищу похвалу, а отцеві настоятилеві – титул ректора. Згодом в 1783 р. ученъ 6-го року навчання (філософ) М. Чайковський виголосив промову на захист еретичної науки коперниківської системи, яка переслідувалася католицькою церквою [14, s. 17]. При школі було створено бібліотеку, яка згоріла 1825 р. Короткі відомості про неї подають інвентарні описи (1803 р.). Її приміщення було прибудовано до церкви св. апостолів Петра і Павла [6, арк. 4]. Вдалося з'ясувати, що в ній зберігалися такі книги: 1. Приписи для вчителів народних шкіл [15, s. 235]; 2. Біблій; 3. Польська моральна теологія; 4. Зібрания правил Св. Василія Великого (руською та польською мовами); 5. Руське евангеліє (взяте із церкви для читання); 6. Недільні науки (руською мовою); 7. Гіфтингський “Пасторальна теологія”; 8. Громадський церковний закон; 9. Історія церкви (невстановлена особа). Бібліотека не мала укладеного повного реєстру книг, а тому передбачалося провести її обширну інвентаризацію [8, арк. 13].

У 1784 р. Йосиф II здійснив реформу освіти, вдавшись до скорочення гімназій у Галичині. Було закрито, зокрема, одну із них в місті Дрогобичі. Дворазове прохання перемишльського владики Максиміліана Рила та гміни Дрогобича не змогли скасувати прийняті рішення [11, s. 63]. Проте, 30 січня 1784 р. в монастирях міст Дрогобича, Бучача та с. Лаврова проголошувалося утворення Головних народних шкіл на основі ліквідованих василіанських освітніх установ [4, арк. 1]. В цій школі виклад духовних дисциплін провадився латинською мовою. Утримування школи покладалося на місто, а навчання провадили василіані [11, s. 63]. Згодом василіані перейшли

на німецьку мову викладання. Цікаво, що василіанське шкільництво австрійських часів мало тільки дві громадські школи: в Бучачі та Дрогобичі [15, с. 46].

В 1822 р. на провінційній капітулі ордену отців василіан у Львові постало питання про заснування при кожному монастирі школи з руською мовою навчання. Такі освітні заклади вже перед 1822 р. існували при деяких монастирях: в Дрогобичі, Бучачі й Лаврові, які широко славилися науковою на Галицькій Русі, де освіту здобули ряд провідних вчених. Тобто, крім Головної окружної школи, дрогобицькі василіани утримували в підпільних умовах свою “руську школку” (до 1830 р.) [1, с. 149].

Таким чином, василіанське шкільництво було нерозривно пов’язане із різними типами культур: західною – польською, німецькою та східною – давньоруською. Вони зуміли взяти участь в процесі взаємодії зазначених культурних спільнот [15, с. 55].

Наступний етап в історії дрогобицького василіанського монастиря визначається початком XIX ст. Впродовж 1828–1835 рр. на місці згорілого первісного дерев’яного монастиря і церкви василіанами споруджується новий мурований монастирський комплекс, який складався з церкви із симетрично прибудованими спорудами школи, келій, трапезної, кухні та інших допоміжних приміщень. Монастир мав лани, які згодом були продані. Новий монастирський комплекс був зведений у формі трапеції, споруджений на підвищенні терасі за блокованою лінійною розпланувальною схемою. Головною просторовою домінантною монастиря служив храм Петра і Павла, розміщений в центрі монастирських споруд. Церква із симетрично прибудованими спорудами просторово розділяла територію на монастирську і господарську [9, с. 216–217].

Висновки. Отже, монастир св. апостолів Петра і Павла складався із традиційного комплексу будівель, які були типовими для монастирів нашого краю (XVIII – початку XIX ст.): приміщення культового, житлового, освітнього та господарського призначень.

Література:

1. Ваврик М. (ЧСВВ). По василіанських монастирях. – Торонто, 1958.– 280 с.
2. Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника. Відділ рукописів (далі ЛННБ ВР). – Ф.Чоловський. II. – Спр.672. – Арк.10–12.
3. ЛННБ ВР. – Ф.Чоловський.ІІІ. – Спр.628. – Арк.26–37.

4. ЛННБ ВР. – Ф.3 (МВ). – Оп.660. – Спр.2. – Арк.1.
5. ЛННБ ВР. – Ф.3 (МВ). – Оп.1256. – Спр.4. – Арк.1.
6. Центральний державний історичний архів України у м. Львові (далі ЦДІАЛ). – Ф.159. – Оп.9. – Спр.3595. – Арк.4, 61–62.
7. ЦДІАЛ. – Ф.684. – Оп.1. – Спр.1466. – Арк.1, 8.
8. ЦДІАЛ. – Ф.684. – Оп.1. – Спр.1470. – Арк.7, 13, 14, 20.
9. Чень Л. Формування архітектурно-просторової структури комплексу василіанського монастиря Петра і Павла в Дрогобичі // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Вип.XI–XII. – Дрогобич, 2008. – С.214–220.
10. Chotkowski W. Historya polityczna kościoła w Galicyi. – T.2. – Kraków, 1909. – 430 s.
11. Chotkowski W. Redukcje monasterów Bazyliańskich w Galicji. – Kraków, 1922. – 180 s.
12. Gątkiewicz F. Z Archiwum miasta Drohobycza. – Drohobycz, 1903. – 390 s.
13. Kultys Z. Historya gimnazyum Drohobyckiego. – Drohobycz, 1908. – 200 s.
14. Mściwujewski M. Królewskie wolne miasto Drogobycz. – Lwów, Drogobycz, 1929. – 35 s.
15. Pidłypczak-Majerowicz M. Bazylianie w Koronie i na Litwie. Szkoly i książki w działalności zakonu. – Wrocław, 1986. – 273 s.

Yurij STETSYK

**MONASTERIAL COMPLEX OF DROHOBYCH BASILIAN
MONASTERY OF SAINT SUPREME APOSTLES OF PETER AND
PAUL (1775 – 1825)**

A not existent wooden monasterial complex that consisted of sacral (temple, bell tower), housing (monastic cells), educational (gymnasium, initial school) and economic apartments is considered.

Key words: monasterial complex, temple, monastic cell, inventory description, basilian-fathers.

ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНІ РЕСУРСИ МИКОЛАЇВСЬКОГО РАЙОНУ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

В сучасних умовах розвитку туризму необхідним є глибоке вивчення ресурсного потенціалу маловідомих районів, для їх популяризації і створення нових туристичних продуктів. В статті проаналізовано історико-культурні ресурси Миколаївського району Львівської області, які можуть суттєво поповнити туристичну базу даного регіону.

Ключові слова: туризм, історичні ресурси, село, Львівська область.

Миколаївський район розташований у центральній частині Львівської області, північна частина лежить в межах Опілля (підвищена горбиста та хвиляста лісова рівнина), південна – у межах Передкарпаття (підвищена плоска, полого-хвиляста рівнина) [5, с. 353]. Територією протікає ріка Дністер, вздовж якої є багато ставків, не бракує тут пам'яток, цікавих місць, мінеральних джерел. Район утворений в грудні 1939 року [7, с. 450].

Цікавим джерелом для вивчення краю є археологічні пам'ятки, які свідчать про те, що більшість сіл Миколаївського району було засновано ще в далекі часи кам'яного віку. У V тис. до н.е. група землеробських общин переселилась із середньодунайської рівнини на північ від Карпат на територію теперішніх Польщі і Німеччини, а в східному напрямі – на територію України, на землі Північного Прикарпаття і Західної Волині [22, с. 19]. В епоху міді-бронзи на південних передгір'ях Східних Карпат виник один з металургійних осередків. На широких просторах Прикарпаття і Волині в кінці III – першій половині II тис. до н.е. поширились племена культури шнурової кераміки. Їх пам'ятки виявлені у верхів'ях Дністра. Серед них поселення та кургани могильники. Кургани некрополі розкинулися на крайньому заході Подільської височини у межах Стільсько-Бібрського горбогір'я між Львовом і Роздолом.

Перші згадки про розкопки стародавніх могил належать до 30-х рр. ХХ ст. В Миколаївському районі у 80-х рр. ХХ ст. знайшли примітивні знаряддя з кременю, якими користувалися в добу так званого пізнього палеоліту (40–12 тис. р. тому) [22, с. 17].

Найбільше стародавніх насипів зафіксовано на території між Раковцем і Роздолом (понад 300 курганів). В Красові досліджені поховання епохи шнурової кераміки [8, с. 4]. У 1935–1936 рр. Т. Сулімірський розкопав три кургани біля с. Поляна та шість –

поблизу с. Красів. Два кургани у східній частині могильника дослідник відніс до культури шнурової кераміки, решту пов'язав з комарівською культурою бронзової доби [21, с. 10]. Біля Красова археологи розкопали курган, який походить з кінця III – початку II тис. до н.е. У ньому знайдено поховання, кам'яну сокиру та кулясті керамічні глечики [7, с. 471]. Серед речей виявлених біля с. Поляна були крем'яні знаряддя, уламок зернотерки та кам'яна сокирка. Поодинокі крем'яні та кам'яні сокири, тесла, уламки посудин, що можуть сигналізувати про поруйновані могили, виявлені за 3 км на захід від села Бродки та за 1,5 км на північний схід від с. Крупське в ур. Середній горб [21, с. 12].

При обстеженні території Крупського виявлено сліди стоянки давніх людей з епохи мезоліту, сліди поселення з часу енеоліту, а також перших століть нашої ери та давньоруського періоду [9, с. 10]. Львівський археолог Л. Мацкевич зазначив, що в печері Прийма біля Миколаєва люди проживали ще 45 тис. років тому.

В одному з курганів біля Пісочного знайдено кам'яну сокиру і кам'яну скребачку, що відноситься до, так званої, епохи неоліту [7, с. 472]. В околицях с. Ілів відкрито скupчення прадавніх могил, яке налічує 7 груп, що охоплюють 74 кургани [21, с. 17]. Від с. Бродки до верхів'їв р. Колодниці та околиць сіл Поляна і Стільсько виявлено 24 кургани [21, с. 10].

На території села Більче знайдено археологічні пам'ятки культури лійчастого посуду доби енеоліту (IV–III тис. до н.е.) [9, с. 4]. Укріплене поселення XII – XIII ст. є в ур. “Запуст”. Тут працювали експедиції В. Ауліха (1965), В. Коноплі (1978–1982) та Р. Багрія (1983). В. Оприск на території с. Гонятичі відкрив два поселення княжої доби [1, с. 22].

При обстеженні території села Веринь археологи виявили дві пам'ятки епохи енеоліту (ур. Підліпки-Лани та Гора), одну – мезоліту, селище комарівської культури та шнурової кераміки (VI – IV тис. до н. е.). В ур. Дуборіж на південний схід від села знайдено поселення раннього залізного віку (I тис. до н. е.) [10, с. 8].

На території с. Держів знайдено скарб бронзових речей – серп, прикраси кінської зброй (XIII – XI ст. до н. е.).

В околиці Тростянця є пам'ятки культури лійчастого посуду (II тис. до н. е.), є поселення ранньозалізного віку (VII–VI ст. до н. е.), а потім черняхівської та ранньослов'янської епохи [16, с. 73].

На Миколаївщині відкрито язичницькі святилища. Села Стільсько, Ілів, Дуброва, Воля Мала, Воля Велика та Тростянець розташовані на південних схилах Розточчя або Волино-Подільської височини. На південь від неї лежить долина Дністра. Місцевість Стільська була

заселена з давніх часів. Крім курганних могильників епохи бронзи, археологи знайшли тут римські монети, які свідчать про те, що місцеві жителі мали економічні зв'язки з Римом. Цілком можливо, що поселення виникло тут ще на початку нашої ери і його творцями могли бути племена даків, які прибули в Галичину з території теперішньої Румунії.

У 1980–90-х роках біля Стільська велися розкопки під керівництвом О. Корчинського. Дослідник стверджує, що на горі, яка здіймається з північно-східної сторони теперішнього села, у X–XI ст. існувало потужне давньоруське місто.

У мальовничій долині, по обидва береги річки Колодниці, серед невисоких, але стрімких пагорбів, розкинулось с. Дуброва. У південно-східній околиці села виявлені рештки культових центрів, що належали слов'янам-язичникам ще у VIII–X ст. Колись тут була столиця Великої (Білої) Хорватії. В околицях Стільська існували численні поселення, некрополі та святилища. Залишком одного з них є три печери у лісі (поблизу Ілова). У Дуброві виявлено один з давніх релігійних комплексів, який розташований на великій території і налічує 7 храмів. Найбільша печера сягає глибини 39 м, а всі порожнини з'єднані між собою проходами. Візиткою села є камінь Дірявець, що гордо виступає зі скелі. Комплекс в урочищі “Діравець” є, ймовірно, рештками язичницького святилища П'ятниці давніх слов'ян-хорватів. Після прийняття християнства тут оселилися монахи-скитники. Велика кількість келій монахів-скитників, виявлена навколо населених пунктів Дуброва, Прийма, Ілів, Велика Воля, Тростянець та м. Миколаїв. Печери тягнуться від Дірявця у напрямку Роздолу [17].

Село Ілів розташоване в пагорбистій місцевості і з усіх боків оточене лісами. Воно простягнулося у вузькій долині, вздовж річки Іловець. Назва села, вірогідно, походить від ялинових лісів, які росли тут у давнину (у Карпатах здавна ялину називали “іла”). В Ілові на Токаревій горі колись існувало городище. Там є сліди двох концентричних оборонних валів та ровів. На гірському схилі розташовані три невеликі печери.

На території с. Рудники виявлено ознаки поселень, яким 6 тис. років. Назва села Рудники походить від того, що тут знайдено запаси болотної руди, із якої виробляли залізо. В 1989 р. археолог В. Цигилик у східній частині рибних ставів виявив домниці, тобто печі, в яких варили залізо. Вони відносяться до IX–XII ст. Крім залізоробних майстерень тут знайдено велику кількість гончарних виробів. Керамічний матеріал, представлений уламками горщиків з глини із

домішками піску, але добре випаленими. Все це було зроблено в часи Київської Русі. Цей великий залізоробний центр, що займав площею 110 м², поставав сиродутне залізо із болотної руди у столичне місто Стільсько. Після занепаду виробництва у Рудниках потужний центр виник неподалік від Демні і функціонував майже до середини XIX ст.

Під назвою Рудники село вперше згадується у документах 1435 р. Проте, після захоплення Галичини панською Польщею, Миколаївщина перейшла до королівських володінь і тому тут проводились періодичні люстрації маєтків, завдяки яким ми маємо відомості про життя населення у XVI – XVII ст.

Християнські храми доповнюють ресурси Миколаївського р-ну, підкреслюють привабливість території для розвитку туризму. Цікавим в цьому плані є м. Миколаїв. У писемних джерелах він вперше згадується в 1570 р. в королівському привілії, яким було дозволено польському шляхтичу Миколі Тарлові з Щекарович, сандомирському хорунжому і державцеві королівського с. Дроговиж, заснувати на землях, що належали до цього села, містечко Миколаїв [7, с. 440]. Місто отримало магдебурзьке право. За даними люстрації, 1578 р. тут було 37 дворів [7, с. 440]. Населення займалося ремеслом, торгівлею і сільським господарством.

Після нападу татар у 1620 р. місто було повністю зруйноване. Тому для оборони від ворожих нападів насипали вали, в яких влаштували дві брами, що контролювали в'їзд до міста. В 1661–1662 рр. в Миколаєві функціонував замок. Проте в “Люстрації” 1765 р. зазначено, що від нього залишилися руїни [23, с. 107].

З давніх-давен у місті існувала церква. У 1848 р. на місці дерев'яної церкви, збудованої близько 1570 р., постала споруда св. Миколая архієпископа Міррлікійського [18, с. 275]. В храмі знаходитьться іконостас роботи майстра церковного живопису Т. Копистинського та фресковий розпис відомого майстра монументального живопису в Галичині др. пол. XIX ст. – Корнила Устияновича. Збереглися ікони з попередніх церков св. Юрія Мученика та Преображення Господнього XVII–XVIII ст., багата церковна бібліотека із стародруків XVII–XVIII ст. [18, с. 276].

Ще одною пам'яткою міста є церква св. Михаїла Архангела. Біля церкви є кам'яний хрест (1852) роботи майстрів дем'янської школи. У 1607–1636 рр. в місті збудували костел св. Миколая, реставрований на початку XIX ст. Його фрескові розписи та бібліотека були знищені в середині 50-х рр. ХХ ст.

Цікавими історико-культурними ресурсами представлена село Берездівці. Воно розташоване за 21,5 км від районного центру і за 2 км на північ від Дністра. Його перша згадка відноситься до 1410 р., коли Бенедикт Жабокрицький заснував костел [26, с. 623]. Поселення належало до королівських володінь, а 1463 р. було продане за королівські борги магнатам Ходорівським. У XVI – на поч. XX ст. Берездівці мали статус містечка. 1502 р. король надав містечку право влаштовувати 2 ярмарки в рік – 25 червня та 25 листопада [12, с. 16]. З реєстру подимного (1650) відомо, що в селі була церква, а її парох платив 2 зол. подимного [12, с. 18]. В акті перевірки парафії (1733) зазначено, що в селі була дерев'яна церква Різдва Христового, а в церкві, крім головного вівтаря Страждаючої Богородиці, є ще 5 бічних вівтарів: Непорочного зачаття Богородиці, ап. Петра і Павла, Різдва Христового, св. Онуфрія, Покрови Богородиці [12, с. 19].

Архітектурною окрасою, окрім церкви Різдва Христового (1906), є унікальна пам'ятка (національного значення із реєстраційним номером 1370/1) авторства Бернарда Меретина – Костел Воздвиження Чесного Хреста із копією чудодійної Ікони Господа Ісуса Берездівецького [18, с. 278]. Костел і дзвіниця збудовані 1771 р. у стилі пізнього бароко, реставровані у 1997–2001 рр. – єдина пам'ятка від колишнього міста.

В середньовічних джерелах (XV–XVI ст.) с. Велика Горожанка значиться як Рожана або Горожана. Під назвою Рожана воно вперше згадується за 1433 рік. В 1448 р. король Казимир IV надав селу Великій Горожанці магдебурзьке право [7, с. 453].

У XV–XVII ст. Горожанка Велика входила до королівського маєтку, до якого належали також Горожанка Мала і Ричагів. У 1515 р. в селі вже існувала церква. 1720 р. у Горожанці відремонтували та оновили храм Введення Пресвятої Богородиці (1798). Згодом звели новий храм, який став шедевром дерев'яної сакральної архітектури та монументального живопису [24, с. 167]. Ймовірно, що під час відновлення (1862) з заходу до бабинця добудували ще один зруб, завершений розташованими поряд двома восьмериками, накритими шоломовими банями. В церкві зберігся іконостас XVIII ст.

Поруч з церквою розташована триярусна дзвіниця (нижній ярус зрубний, верхні – стовпові), вкрита наметом, під яким – відкрита аркада з підсябиттям. До вівтаря з південної сторони прибудована ризниця, накрита стрімким трисхилим дахом.

9 січня 1945 р. в селі відбувся великий бій між озброєними підрозділами УПА та червоноармійцями. На пам'ять про цю подію встановлено хрест [2, с. 66].

На правому березі р. Щирки, 4 км на захід від Миколаєва знаходиться с. Вербіж, яке засноване у 1403 р. 7 листопада 1407 р. король Владислав II Ягайло надав своєму слузі Івану Волошинові та його нащадкам корчму Верб'яж на р. Щирці в Щирецькій Волі. Село виникло відносно недавно, бо його поселенці не платили податків і не давали данини [11, с. 8]. 14 березня 1423 р. зазначений король підписав грамоту про переведення Вербіжа на німецьке право, а 14 липня 1433 р. подарував його католицькій капітулі [11, с. 10].

У 1848 р. австрійський уряд ліквідував панщину в Галичині і громада на пам'ять про це встановила масивний кам'яний хрест висотою до 2,5 м, який стоїть на роздоріжжі, при в'їзді в село, з сторони Миколаєва.

Відомо, що церква у Вербіжі була збудована 1577 р. і татари спалили її (1648). З візитації церкви 1739 р. дізнаємося, що церква була дерев'яною під гонтовим покриттям [6, с. 86]. Мала три куполи, з яких середній був набагатовищий, підлога в церкві була викладена камінням. Вівтар та іконостас були різьбярської роботи, позолочені і гарно виглядали [25, с. 222–223]. Дзвіниця мала три дзвони різної величини та була влаштована над бабинцем. У 1755 р. церква Івана Богослова отримала ерекцію на 51 морг землі від Францішка Венявського, декана львівської римо-католицької митрополії [11, с. 29].

В Першу світову війну церква зазнала значних пошкоджень. Будівництво нової церкви у Вербіжі громада розпочала згідно проекту архітектора Якова Рудницького. З 1914 по 1918 рр. було завершено нульовий цикл будівельних робіт – влаштування стрічкових фундаментів. Продовження будівництва розпочалося в 1922 р. і освячено храм у 1928 р.

На лівому березі Дністра розкинулося с. Веринь. За сільськими переказами його назва утворена від того, що під час нападу татар люди втікали з села і ховалися в лісах, печерах, а коли татари пішли геть, то люди вернулися на свої попелища.

В люстрації 1469 р. зазначено, що Веринь разом з іншими селами Дроговизького ключа було віддане королем в користування Миколі Тарлові за борг 1200 гривень.

Згадка про церкву у Верині є в податковому реєстрі 1601 р. [10, с. 29]. В краєзнавчому журналі “Наша Батьківщина” (1938) написано, що у Верині стоїть старовинна церква з 1620 р., а біля неї росте тисячолітній дуб. 18 березня 1907 р. відбулось засідання церковного комітету, на якому було вирішено розпочати будівництво кам'яної церкви, яке закінчили у 1929 р.

З нагоди скасування панщини 1848 р., веринська громада встановила масивний хрест, біля 3 м висоти, який зробили майстри з Демні.

В мальовничій долині за 8 км від районного центру, через яку протікає р. Щирок розташоване с. Гонятичі. Перша писемна згадка про нього відноситься до 1453 р., коли вирішувалась суперечка між власниками с. Вербіж та орендаторами королівського села Гонятичі про володіння певними ділянками землі [16].

Село має давню історію. Сама назва сягає давньоруського періоду і, ймовірно, походить від імені патрона-засновника Гоняти. Грамота від 3 грудня 1537 р., видана в Krakovі королем Сигізмундом I, село Гонятичі передавала Львівській римо-католицькій капітулі [1, с. 32]. З тих часів села Гонятичі, Вербіж, Кагуй, Черкаси стали власністю римо-католицької капітули аж до 1939 р.

Внаслідок визвольної війни українського народу в 1648–1649 рр. знищено село, спалено церкву, людей забрано в неволю. Церкву було відновлено коштом панського двору лише 1716 р. [1, с. 45]. З протоколу візитації відомо, що церква була мала, дерев'яна під титулом св. Пантелеймона. Царські ворота, апостоли мальовані на полотні, вівтар, престол, посвячений 1723 р. архієпископом Атанасієм Шептицьким.

У церковному інвентарі від 1810 р. згадується, що в Гонятичах збудували церкву з дубового дерева, довжиною на 6, а ширину на 2,5 сажені, крита була гонтом, мала 3 вікна, одне з них у вівтарі з металевими гратами. У вівтарі знаходилася ікона Матері Божої, намальована на дереві, а в бічному вівтарі намальовані на дереві образи св. Василя, Григорія, Івана Богослова [1, с. 128]. Іконостас складався з намісної ікони Богоматері, Ісуса Христа, св. Миколи, св. Пантелеймона, образів 12 апостолів, 4 пророків, та образів на тему життя Ісуса Христа, тобто такий, яким ми бачимо його сьогодні. За роки більшовицького панування церква була закрита до 1989 р. В цьому ж році коло церкви Степан Паук встановив пам'ятник борцям за незалежність України.

В селі є пам'ятник на честь св. Іvana Непомуки, покровителя і захисника від наклепів, наговорів і небезпек повені, які були частими в давні часи. Це барокова пам'ятка др. пол. XVIII ст., добре збережена і може вважатися візитною карткою Гонятич.

Над вигином р. Зубри за кілька кілометрів на північ від Миколаєва на висотах 270–275 м над рівнем моря розташувалося с. Демня. Вперше воно згадане під 1453 р. Проте, село виникло ще у часи Давньоруської держави і свою назву отримало від того, що постійно було задимлене в

результаті перебування тут залізодобувного виробництва [15, с. 4]. Не виключено, що і назва села утворилася від слова “домниця”, тобто піч для виплавки заліза з болотяної руди.

Назва церковної сіножаті “Під Острівцем”, зазначена у документі 1739 р. свідчить, що було укріплення з часів Київської Русі, а село належало до князівських маєтків та після захоплення Галичини Польщею перейшло до королівських володінь. З податкового реєстру 1609 р. видно, що в селі був млин, став, сільська рудня, яка приводилася в рух водою [11, с. 4]. Рудня працювала ще у XIX ст., а вироби з місцевого каменю-піщаниця забезпечували потреби Львова та великої околиці. З давніх-давен до сьогодні обробка каменю, з якого спочатку виготовляли ливарницькі форми, була також основним заняттям населення.

На пам'ять про ліквідацію панщини в Галичині, майже в кожному селі було поставлено кам'яний хрест. У Демні з нагоди 60-річчя скасування панщини громада збудувала гарну кам'яну арку, водночас, подібна арка була збудована на честь 60-річчя панування австрійського цісаря Франца-Йосифа. Її будували майстри М. Верещицький, М. Петріца, Л. Лавренців, Г. Янів, П. Зубрівський [15, с. 31]. При в'їзді в село встановлено старовинний хрест. Одні дослідники датують його 1688 р., а інші – 1786 р.

У селі є церква св. Миколая (1878), муріваний костел Матері Божої Ченстоховської (1912–1914) з блоків пісковику, орієнтований вітarem на північ, розташований у центрі села. В часи радянської влади в ньому влаштували склад, потім спортзал школи, яка стоїть біля святині.

Село Кагуїв засноване Владиславом Варненчиком. За архівними документами в 1444 р. його віддано в заставу Федъкові Яремі з Молдови, як винагороду за участь у воєнних діях [19].

Сільська дерев'яна церква св. Параскеви з нетиповим розташуванням вхідних дверей (у південній стіні бабинця, що характерно для буковинських та давніх галицьких храмів), походить із 1464 р. У 1718 р. церква отримала привілей від воєводи інфлянтського і власника села Петра Єжи Пребендовського [20]. За час існування храм Параскеви неодноразово реставрували й перебудовували [25]. Як свідчить напис над дверима церкви, у 1942 р. на вершечку храму перебудовано ліхтар – на вужчий і нижчий. А з 1962 до 1989 рр. церква була закрита. В цьому ж році місцевий художник Роман Опрыск реставрував ікони, іконостас, про що свідчить встановлений поруч дерев'яний хрест, який приурочено тисячоліттю Різдва Христового. Відкрито дерев'яну дзвіницю без зміни старовинної архітектури.

Варто згадати також с. Пісочне Згідно переказів назва його походить від слова “пісок”, який тут знаходиться на глибині 60-80 см. Вперше село згадується в 1643 р. Дерев’яна церква Успення Пр. Богородиці (1895) стоїть в центрі села, поблизу дороги [16]. Збереглася дзвінниця Успенської церкви XVIII ст. У церкві знаходиться багато майстерно виконаних розписів, різьблених творів, ікон, образів, старовинних церковних книг. Художні твори, які зараз знаходяться у церкві, малював вояк сільського стрілецького коша [16]. Збудована в стилі українського необароко. Її було споруджено як унійну. На сьогоднішній час церква дещо змінила свій автентичний вигляд з огляду на те, що її облицювали штучним покриттям.

З XVIII ст. відоме с. Раделичі. В селі є церква Чесного Хреста (1923), у якій є розписи майстра Петра Холодного – маляр-імпресіоніст з нахилом до ліризму і неовізантіст, живописець, художник-монументаліст, графік, проектант ужиткового мистецтва, педагог, за фахом фізик-хімік.

Перші письмові згадки про Розвадів, що дійшли до нас, відносяться до 1467 р. [13, с. 8]. Довгий час воно належало родині магнатів Тарлів – засновників Миколаєва. Для захисту шляхти від татарських нападів навесні 1620 р. польський гетьман Станіслав Жолкевський за дорученням короля почав споруджувати в селі на березі Дністра укріплення. Пізніше в укріпленні, яке називалося Табір, було збудовано салітарню для виробництва пороху та порохову вежу для його зберігання, будинки для офіцерів-шляхтичів [23, с. 109]. Стіни табору були укріплені гарматами, а всередині знаходилися склади продуктів й зберігались найбільш цінні поміщицькі речі. 1749 р. в Розвадові засновано невеличкий монастир ордену капуцинів, у якому проживало кілька чоловік [13, с. 14]. Цікавою пам’яткою є церква Воскресіння Христового (1861). На видному місці там зберігається ікона Страждання, яка декілька років тому відновилася. Неподалік від автотраси “Київ-Чоп” у садибі Романа Гасина 12.07.1997 р. посвячена каплиця [16, с. 97].

Ще одна каплиця є неподалік від залізничної станції. Вона споруджена на знак вдячності Господу Богу за одужання від холери. Привертають увагу: пам’ятник борцям за волю України – скульптор В. Скаакун (1994); пам’ятник загиблим у 1941–1945 рр. – скульптор С. Дзиндра, арх. А. Попов (1977); пам’ятник Б. Хмельницькому [16, с. 98].

Розділ, вперше згаданий під 1569 р., коли Микола Чарторийський отримав привілей на право заснування поселення [14, с. 3]. В цей час з

Перемищля до Галича через Комарно, Велику Горожанку на Дороговиж і Верин проходив важливий шлях. Саме на місці, де було засновано Розділ, він перетинав Дністер.

За народними переказами в Кукурові є підземні печери, що тягнуться аж до сусіднього Миколаєва (н/д - 10 км). Там ховалися люди під час татарських набігів [27, с. 5].

У 1704 р. магнати Жешувські в Роздолі почали зводити кам'яний палац. Згодом Карл Антон Лянцкоронський добудовував і розширював його впродовж майже 30 років. Він потопав у зелені чудового парку, де росли рідкісні породи дерев [14, с. 9]. У 1904 р. французький архітектор Шарль Баужует об'єднав добудови Захаревича із старим корпусом. Замкова картинна галерея була заповнена величезними парадними портретами представників родини. Серед них виділялися картини Переяславського старости Івана Жешувського, брацлавського каштеляна Валеріана Жешувського, ольховецького старости Вінцентія Жешувського, виконані у XVII ст. У 1777 р. в числі роздільських ремісників зафіксовані два мальри – Якуб Адамовський та Микола Урбанович, можливо, одному з них належать два справжніх шедеври XVII ст.: “Портрет Сойки – діда шпитального” та “Портрет старого з палицею”, збережені у Львівській картинній галереї.

У 1827 р. у місті була одна мурвана і дві дерев'яні синагоги, але у 1850 р. – залишилося тільки дві синагоги. До сер. XIX ст. місто значилося “крайнім” портом на Дністрі. В місті були: палац графів Ржевуських-Лянцкоронських з парком 1704 р.; пивоварня 1892 р.; костиль кармелітів 1695 р.; церква Успіння Преподобної Діви Богородиці 1896 р [27, с. 2].

Одну з синагог у XIX ст. перебудували і передали в оренду приватним власникам. На території колишнього монастиря кармелітів XVIII ст., заснованого в 1647 р. графом С. Ржевуським, знаходиться дитячий будинок. Є пам'ятник загиблим в 1944 р., споруджений 1959 р.

До 1954 р. Розділ був містом, що славилося обробкою червоного вапняку, виробництвом лляного і конопляного полотна, пива, кінним заводом.

Містечко Устя відоме з 1403 р. як власність жидачівського князя Свидригайла Ольгердовича, котру йому надав король Владислав Ягайло. Довший час воно було портом на Дністрі. До середини XIX ст. тут будували річкові судна, переважно дубаси, вантажопідйомністю до 40 тонн вантажу [3, с. 126].

З середини XIX ст. Устя стало звичайним землеробським селом. Дерев'яні річкові кораблі відійшли у минуле, а з ними закінчилося

економічне піднесення Роздолу, Жидачева та Журавна, яке відбувалося у середині XIX ст. Будівництво колій та твердих доріг стало актуальним завданням, а вирубка лісів та інтенсифікація господарської діяльності привели до обміління рік.

В Усті споруджено пам'ятник Т. Шевченку (1989), церкву св. Великомученика Микити. В селі є пам'ятний хрест 1848 р. на честь скасування кріпацтва, братська могила стрільцям УПА, скульптора Івана Самотоса.

Черниця також стародавнє село. Із топоніміки його назви можна твердити, що колись тут був монастир. Вперше воно згадується у документі 1478 р. Історія села від XVII ст. нерозривно пов'язана із історією місцевої дерев'яної церкви св. Козьми і Дем'яна [16, с. 96]. В 1911 р. жителі села хотіли її розібрати, але проти цього виступив австрійський уряд, який вказав, що церква має архітектурну цінність.

В 1920 р. одним із власників села був польський магнат Подлевський, який розбудував двір, що пізніше став основою для сільськогосподарської школи. Колись при дворі був замок з оборонною вежею та валами, ще й досі верхня частина села має назви “На завалі” та “Башта” [4]. Після смерті Подлевського маєток купив інженер Вітольд Стефанус. Він надав для будівництва нової церкви ґрунт. У 1930 р. польський уряд відкупив у В. Стефануса двір у Черниці з будинками, парком та полем (майже 170 га) та заснував там “Рільничу” школу, статус якої прирівнювали до вищого навчального закладу [16, с. 96]. Школа була призначена виключно для українців, чого добилися посли у польському сеймі. Зараз частково зберігся парк, руїни будівель школи, розвалини костелу та дерев'яна церква Козьми і Дем'яна.

Це лише незначна кількість історико-культурних пам'яток, які розкривають нам духовну спадщину Миколаївського району Львівської області. На їх основі можна створити туристичні маршрути: “Найдавніші церкви та іконографічні розписи”, “Слідами давніх археологічних пам'яток”, “Язичницькі поховання та храми” тощо.

Література:

1. *Вавричишин Марія*. Гонятичі / Марія Вавричишин. – Львів : Сполом, 2012. – С.32.
2. *Войтович Л.* Від редактора: горять вогні / Леонтій Войтович // Миколаївщина: збірник наукових статей. Т.2. – Львів: Інститут україноз-навства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2002. – С.15.

3. *Войтович Леонтій*. Устя, Устечко / Леонтій Войтович // Миколаївщина: збірник наукових статей. Т.3. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2002. – С.126.
4. *Войтович Л.* Черниці 520 років / Л. Войтович // Громада. – 1998. – 20 листопада.
5. Географічна енциклопедія України: в 3 т. / за ред. О. Маринича. – К. : УРЕ, 1990. – Т.2: З-О. – 480 с.
6. *Драган Михайло*. Українські деревляні церкви. Генеза і розвій форм / Михайло Драган. – Ч. 1. – Львів, 1937. – 159 с.
7. Історія міст і сіл Української РСР. Львівська область / гол. ред І. Крип'якевич. – К. : Гол. Ред. УРЕ АН УРСР, 1968. – С. 450–460.
8. *Лаба В.* Історія села Бродки від найдавніших часів до 1939 р. / В. Лаба. – Львів, 2008. – 28 с.
9. Лаба Василь. Історія села Крупсько від найдавніших часів до 1939 року / В. Лаба. – Львів, 2008. – 72 с.
10. Лаба Василь. Історія села Веринь від найдавніших часів до 1939 року / В. Лаба. – Львів, 2010. – 68 с.
11. Лаба Василь. Історія села Вербіж від найдавніших часів до 1939 року / В. Лаба. – Львів, 2010. – 68 с.
12. Лаба Василь. Історія села Берездівці від найдавніших часів до 1939 року / В. Лаба. – Львів. – 1997.
13. Лаба Василь. Історія села Розвадів від найдавніших часів до 1939 року / В. Лаба. – Львів, 1998. – 34 с.
14. Лаба Василь. Історія міста Розділ від найдавніших часів до 1939 року / В. Лаба. – Львів, 1998. – 32 с.
15. Лаба Василь. Історія села Демня від найдавніших часів до 1939 року / В. Лаба. – Львів, 2007. – 120 с.
16. Івашків Я. Миколаївське Придністров'я / Я. Івашків. – Львів : Основи, 1993. – 163 с.
17. Микитин Анна. Дуброва / Анна Микитин // Громада. – 2005. – 25 жовтня.
18. Маційовський Іван. Церкви Миколаївщини / Іван Маційовський // Миколаївщина: збірник наукових статей. Т.3. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2002. – С.126.
19. Микитин Анна. Кагуй / Анна Микитин, Марія Скочеляс // Громада. – 4 жовтня.
20. Микитин Анна. Село без школи: про село Кагуй / Анна Микитин, М. Скочеляс // Громада. – 2005. – 4 жовтня.

21. Павлів Дмитро. Стародавні кургани між Львовом і Роздолом / Дмитро Павлів, Володимир Петегирич // Миколаївщина: збірник наукових статей. – Львів, 2006. – С. 7–30.
22. Пелєщишин М.А. Нариси з історії та археології. Стародавня Яворівщина / М.А. Пелєщишин. – Львів: Світ, 1996. – 118 с.
23. Пшик Володимир. Укріплені міста, замки, оборонні двори та інкастельовані сакральні споруди Львівщини XIII–XVIII ст. – Львів, 2008. – 240 с.
24. Паучок В. Велика Горожанка (рукопис).
25. Слободян Василь. Церкви України. Пермишська єпархія: енциклопедичне видання / Василь Слободян. – Львів: Інститут українознавства імені І. Крип'якевича НАН України, 1998. – 864 с.
26. Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich / pod red. Bronisława Chlebowskiego, Władysława Walewskiego. – Warszawa: Nowy-Swiat Nr. 61, 1887. – T.1. – 960 s.
26. Центральний державний історичний архів України у Львові. – Ф. 309 (НТШ), оп.1, од.зб.1504 (Записки Кревецького Івана по історії м. Роздол Жидачівського повіту. Рукопис). – 18 арк.

Iryna FRANKIV

**TOURIST-RECREATIONAL RESOURCES OF THE MYKOLAIV
DISTRICT OF THE LVIV AREA**

In the modern terms of development of tourism a necessity is a deep study of resource potential of not popular districts, for their popularization and creation of new tourist products. The historical resources of the Mykolaiv district of the Lviv area, that can substantially fill up the tourist base of this region are analysed in the article.

Key words: tourism, historical resources, village, Lviv area.

УДК [910.1+930.2+338.48](477.86)

Володимир КЛАПЧУК

*Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника, д.і.н, професор*

Михайло КЛАПЧУК

Львівський інститут економіки і туризму, к.г.н

Оксана КЛАПЧУК

Львівський інститут економіки і туризму, к.г.н

МЕТОДИКА ОЦІНКИ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНИХ

РЕСУРСІВ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Вперше здійснено розробку методики комплексної оцінки рекреаційних ресурсів адміністративних районів на прикладі Івано-Франківської області для стратегічних потреб розвитку туристично-рекреаційної діяльності. Обґрунтовано здійснення оцінки ресурсів за трьома групами (природні, історико-культурні (культурно-історичні), соціально-економічні (інфраструктурні)), що включають 39 різноманітних показників. На їх базі здійснюється кластерний аналіз, типізація районів, складаються різноманітні тематичні картосхеми і діаграми.

Ключові слова: оцінка, туристично-рекреаційні ресурси, кластерний аналіз, рельєф, ландшафт, рослинне різноманіття, кліматичні і гідрологічні показники, пам'ятки містобудування і архітектури, сакральні споруди, меморіальні місця, соціально-економічні ресурси.

Постановка проблеми. У суспільній географії використовується багато різноманітних методів, підходів і прийомів, які тісно між собою пов'язані логічно, структурно чи у процесі дослідження. Метод наукового дослідження – це система розумових і (або) практичних операцій (процедур), які націлені на розв'язання певних пізнавальних завдань з урахуванням певної пізнавальної мети. Дослідження базується на комплексі принципів. Основними принципами у суспільно-географічному дослідженні загалом та вивчені туристично-рекреаційних ресурсів, зокрема, є принцип об'єктивності, врахування неперервних змін у розвитку досліджуваних явищ, єдності історичного та логічного співвідношення досягнутого рівня з моделлю, системного підходу та ін. За допомогою численних принципів та методів і було досліджено туристично-рекреаційні ресурси Івано-Франківської області на базі виробленої нами методики.

Аналіз публікацій і досліджень. окремі аспекти туристично-рекреаційних ресурсів для потреб їх оцінки розглядалися небагатьма українськими географами [1–3; 7; 9; 10]. Базову методику оцінки ресурсів, що найбільше підходить за своїми параметрами до наших досліджень (яка, проте, відзначалася незначною кількістю показників)? було здійснено авторським колективом під керівництвом проф.

В. Кравціва [3]. Інші методики [4–6; 8] лише окремими аспектами торкалися власне оцінки туристично-рекреаційних ресурсів. Таким чином, розроблена нами детальна схема комплексної оцінки таких ресурсів для конкретно взятих адміністративних районів зазначеної області може претендувати на наукову новизну і бути застосованою з окремими змінами та доповненнями для інших адміністративно-територіальних одиниць України.

Метою дослідження є розробка методики комплексної оцінки туристично-рекреаційних ресурсів, яка є актуальною для стратегічних потреб розвитку туристично-рекреаційної діяльності окремих адміністративних утворень України і становить наукову новизну дослідження.

Виклад основного матеріалу. Дослідження здійснювалося у три етапи: збір опублікованих і неопублікованих джерел про туристично-рекреаційні ресурси; визначення критеріїв і оцінка туристично-рекреаційних ресурсів; здійснення туристично-рекреаційної ресурсної типізації, розробка пропозицій щодо оптимізації мережі туристичних маршрутів.

На першому етапі дослідження було зібрано інформацію про природні, культурно-історичні та соціально-економічні (інфраструктурні) туристично-рекреаційні ресурси області, для реалізації чого застосовано літературний метод, статистичний і візуальний, а також польові дослідження. Літературний метод полягав у якнайповнішому вивчені літературних джерел; він допоміг набути первинні знання про район та історію дослідження. Було опрацьовано й законодавчу базу з питань туристичної діяльності в Україні. У суспільній географії традиційний загальнонауковий метод спостереження конкретизується як польовий. Метод польових досліджень використовується для безпосереднього вивчення об'єкта в натурі шляхом спостереження за ним, інструментальним вимірюванням параметрів, дослідження функціонування, структури чи розвитку. Статистичний метод полягав у доборі й обробці кількісних показників туристично-рекреаційних ресурсів. За допомогою статистичного методу було одержано кількісні показники культурно-історичних і соціально-економічних (інфраструктурних) туристично-рекреаційних ресурсів, охарактеризовано їх; ці дані слугували й основою для бальної оцінки. Візуальний метод включав безпосередні спостереження туристично-рекреаційних об'єктів. Адже для оцінки всіх видів туристично-рекреаційних ресурсів необхідно було якісно оцінити загальний стан пам'яток, зовнішній

вигляд, пристосованість для туристичних потреб, зручність транспортного сполучення та ін.

Під час другого етапу, на базі зібраних матеріалів, здійснено бальну оцінку 39 показників туристично-рекреаційних ресурсів, основу якої становили нечисленні методики українських вчених, насамперед, типової методики за редакції В. Кравціва та ін. [3]. Наголошуємо, що це була базова методика для дослідження. Спочатку було вирахувано коефіцієнт пізновальної цінності кожного показника ресурсів усіх районів області, а далі – сумарні коефіцієнти всього комплексу туристично-рекреаційних ресурсів Івано-Франківської області. Для здійснення обрахунків використано сучасний загальнонауковий метод формалізації (знакової формалізації), що базується на вивчені об'єктів шляхом відображення їх змісту, структури, форми чи функціонування у знаковому вигляді, за допомогою знакових систем. Бальна система оцінок на практиці застосовується доволі часто. Особливо у тих випадках, коли будь-яке явище не піддається точному вимірю, але є потреба хоча б у приблизній його оцінці, а також тоді, коли немає потреби в точному вимірю явища. Суть бального підходу оцінки туристично-рекреаційних ресурсів полягає в тому, що оціночні шкали побудовані на подальшій структуризації видових компонентів у відповідності з туристично-рекреаційною важливістю явищ, що їх характеризують, і часу, необхідного для огляду таких об'єктів.

Туристично-рекреаційні ресурси області (природні, культурно-історичні, соціально-економічні) оцінювалися за 39 показниками методом визначення критеріїв у межах 5 груп, тобто від 1 до 5 балів (табл. 1.).

Туристично-рекреаційні ресурси	Бали, які присвоєно				
	1	2	3	4	5
ПРИРОДНІ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНІ РЕСУРСИ					
<i>Ландшафтно-рекреаційні ресурси</i>					
1. Строкатисть ландшафтів					
Якщо адміністративний район лежить у межах 1–2 типів ландшафтів	+				
3–4 типи ландшафтів		+			
5–6 типи ландшафтів			+		
7–9 типів ландшафтів				+	
10 і більше типів ландшафтів					+
2. Строкатисть рельєфу					
Якщо адміністративний район розташований в межах одного геоморфологічного району чи типу рельєфу	+				
В межах двох геоморфологічних районів чи типів рельєфу		+			
В межах трьох геоморфологічних районів чи типів рельєфу			+		
В межах чотирьох геоморфологічних районів чи типів рельєфу				+	
В межах п'яти і більше геоморфологічних районів чи типів рельєфу					+
3. Рослинне різноманіття					
Якщо на території району виділяється один тип лісів і угідь	+				
2–3 типи лісів і угідь		+			
4–5 типи лісів і угідь			+		
6 типів лісів і угідь				+	

7 і більше типів лісів і угідь					+
4. Лісистість					
Якщо лісистість адміністративного району становить до 10 %					
11–20 %			+		
21–30 %				+	
31–50 %					+
Більше 50 %					+
5. Ріки (загальна кількість)					
Якщо в межах району до 250 шт. рік			+		
251–500 шт. рік				+	
501–750 шт. рік					+
751–1000 шт. рік					+
Більше 1000 шт. рік					+
6. Щільність рік					
Щільність рік до 0,25 км/км ²			+		
0,26–0,50 км/км ²				+	
0,51–0,75 км/км ²					+
0,76–1,00 км/км ²					+
більше 1,01 км/км ²					+
7. Водозабезпеченість поверхневими водами					
Якщо показник кількості води місцевого підземного стоку, який припадає на одну людину в середній за водністю рік до 1 тис. м ³			+		
1,1–2 тис. м ³				+	
2,1–3 тис. м ³					+
3,1–5 тис. м ³					+
Понад 5 тис. м ³					+
8. Водозабезпеченість підземними водами					
Якщо показник кількості води місцевого підземного стоку, який припадає на одну людину в середній за водністю рік до 0,1 тис. м ³			+		
0,11–0,2 тис. м ³				+	
0,21–0,3 тис. м ³					+
0,31–0,5 тис. м ³					+
Понад 0,5 тис. м ³					+
9. Площа водного дзеркала природних водойм					
Якщо площа водного дзеркала у районі становить до 10 га.			+		
11–50 га				+	
51–100 га					+
101–250 га					+
Більше 250 га					+
10. Кількість штучних водойм (ставків)					
Якщо кількість ставків у районі становить до 10 шт.			+		
11–50 шт.				+	
51–100 шт.					+
101–250 шт.					+
Більше 250 шт.					+
11. Площа водного дзеркала штучних водойм (ставків)					
Якщо площа водного дзеркала у районі становить до 50 га.					
51–100 га					
101–250 га					
251–500 га					
Більше 500 га					
12. Оптимальні для рекреації позитивні температури					
Якщо на території адміністративного району середня кількість днів із температурою +15 °C становить менше 80 днів			+		
81–90 днів				+	
91–100 днів					+
101–110 днів					+
Більше 110 днів					+
13. Холодний (морозний) період					
Якщо на території адміністративного району середня кількість днів із температурою менше 0 °C становить менше 80 днів			+		
81–90 днів				+	
91–100 днів					+
101–110 днів					+
Більше 110 днів					+

14. Пливіальний режим				
Якщо на території району показник кількості опадів більше 1000 мм	+			
801–1000 мм		+		
701–800 мм			+	
600–700 мм				+
Менше 600 мм				+
15. Пливіальний режим у холодну пору року				
Якщо на території району показник кількості опадів менше 150 мм	+			
151–200 мм		+		
201–250 мм			+	
251–300 мм				+
Більше 300 мм				+
16. Сніговий покрив				
Якщо висота снігового покриву на території району до 10 см	+			
11–20 см		+		
21–30 см			+	
31–40 см				+
Більше 40 см				+
17. Бальнеологічні ресурси				
Родовище мінеральних вод або лікувальних грязей, або озокериту				+
Родовище мінеральних вод та лікувальних грязей (озокериту)				+
Комплекс бальнеологічних ресурсів (мінеральні води, лікувальні грязі та родовища озокериту)				+
Природно-заповідний фонд				
18. Об'єкти ПЗФ				
Природні заповідники, заповідні урочища	+			
Заказники, пам'ятки природи		+		
Регіональні ландшафтні парки			+	
Зоологічні парки, ботанічні сади, парки пам'ятки садово-паркового мистецтва (ППСТМ)				+
Національні природні парки				+
19. Заповідність території				
Якщо заповідність території менше 1 %	+			
1–5 %		+		
6–10 %			+	
11–15 %				+
Більше 15 %				+
КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНІ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНІ РЕСУРСИ				
20. Археологічні об'єкти				
Стоянки і поселення				+
Кургани				+
Городища				+
Пам'ятки архітектури та містобудування				
21. Сакральні комплекси				
Фрагменти культових споруд	+			
Окремі культові споруди		+		
Комплекси культових різномистильових споруд			+	
Комплекс стилювих споруд				+
Монастирські комплекси				+
22. Пам'ятки оборонного будівництва				
Частково збережені елементи оборонних споруд	+			
Середньої збереженності елементи оборонних будівель або окремих архітектурних комплексів		+		
Повністю збережені елементи, або окремі комплекси пам'яток оборонного будівництва			+	
Реставровані пам'ятки оборонного будівництва без музейної експозиції				+
Добре збережені і оновлені пам'ятки оборонного будівництва з музейною експозицією				+
23. Громадські споруди				
Частково збережені громадські споруди	+			
Середньої збереженності громадські споруди		+		
Добре збережені громадські споруди			+	
Повністю збережені громадські споруди				+
Реставровані пам'ятки громадських споруд				+
24. Житлові будівлі				

Частково збережені житлові будівлі	+			
Житлові будівлі середньої збереженності		+		
Житлові будівлі добре збережені			+	
Житлові будівлі повністю збережені, або реставровані			+	
Окремі вулиці, або групи житлових будівель				+
25. Палацово-паркові ансамблі				
Окремі залишки палацово-паркових ансамблів	+			
Окремі фрагменти палацових ансамблів		+		
Впорядковані фрагменти палацово-паркових ансамблів			+	
Добре збережені палацові ансамблі				+
Добре збережені і впорядковані палацово-паркові ансамблі				+
Пам'ятки історії та культури				
26. Музей та музейні експозиції				
Персональні музейні експозиції			+	
Відомчі музеї пам'яток матеріальної культури				+
Етнографічні музеї та музеї народної архітектури і побуту				+
27. Меморіальні пам'ятки, пов'язані з історичними подіями, національно-визвольними змаганнями, війнами, бойовими та культурними традиціями				
Пам'ятні місця, пов'язані з історичними подіями, національно-визвольними змаганнями, бойовими традиціями, що підтверджуються історичними джерелами	+			
Окремі пам'ятки, меморіальні дошки, пам'ятні знаки простих форм		+		
Окремі пам'ятки, меморіальні дошки, що мають високу мистецьку цінність			+	
Групи пам'яток, меморіальні парки, споруди, дошки, пам'ятні знаки простих форм				+
Група пам'яток, меморіальні музеї, парки, споруди та пам'ятні знаки, що мають високу мистецьку цінність				+
28. Пам'ятні місця, пов'язані з учасниками історичних подій національно-визвольних змагань, війн, діячами історії та культури				
Пам'ятні місця, пов'язані з учасниками історичних подій національно-визвольних змагань, війн, діячами історії та культури, що підтверджуються історичними джерелами	+			
Окремі пам'ятники учасникам історичних подій, національно-визвольних змагань, війн, діячам історії та культури спрощені (з обмеженою інформацією)		+		
Окремі пам'ятники учасникам історичних подій, національно-визвольних змагань, війн, діячам історії та культури, що мають високу мистецьку цінність			+	
Групи пам'ятників учасникам історичних подій, національно-визвольних змагань, війн, діячам історії та культури простих форм (з обмеженою інформацією)				+
Групи пам'ятників учасникам історичних подій, національно-визвольних змагань, війн, діячам історії та культури, що мають високу мистецьку цінність				+
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ТУРСТІЧНО-РЕКРЕАЦІЙНІ РЕСУРСИ				
Готелі та інші заклади для тимчасового проживання				
29. І отелі та інші заклади для тимчасового проживання				
Якщо на території району розташовано до 40 таких об'єктів			+	
40–80 шт.				+
Більше 80 шт.				+
30. Одноразова місткість готелів та інших закладів для тимчасового проживання				
Якщо місткість готелів та інших закладів для тимчасового проживання на території району до 100 місць	+			
100–200 місць		+		
201–300 місць			+	
301–400 місць				+
Більше 400 місць				+
Санаторно-курортні заклади				
31. Санаторно-курортні заклади				
Якщо кількість санаторно-курортних закладів на території району до 10 шт.	+			
11–15 шт.		+		
16–20 шт.			+	
21–40 шт.				+
Більше 40 шт.				+
32. Одноразова місткість санаторно-курортних закладів				
Якщо місткість санаторно-курортних закладів на території району до 300 місць	+			
300–600 місць		+		
601–900 місць			+	
901–1200 місць				+
Більше 1200 місць				+
33. Об'єкти ресторанного господарства				
Якщо кількість об'єктів ресторанного господарства на території району до 25 шт.	+			

26–50 шт.	+		
51–100 шт.		+	
101–200 шт.			+
Більше 200 шт.			+
Транспортна інфраструктура			
34. Щільність автомобільних доріг			
Якщо щільність автомобільних доріг на території району менше 0,20 км/км ²	+		
0,21–0,40 км/км ²		+	
0,41–0,60 км/км ²			+
0,61–0,80 км/км ²			+
0,81–1,00 км/км ²			+
35. Автостанції			
1 шт.	+		
2 шт.		+	
3 шт.			+
4 шт.			+
5 і більше шт.			+
36. Автозаправні станції			
Якщо кількість автозаправних станцій на території району 1–2 шт.	+		
3–5 шт.		+	
6–10 шт.			+
11–20 шт.			+
Більше 20 шт.			+
37. Станції технічного обслуговування автомобілів			
Якщо кількість СТО на території району 1–2 шт.	+		
3–5 шт.		+	
6–10 шт.			+
11–20 шт.			+
Більше 20 шт.			+
38. Щільність залізниць			
Якщо щільність автомобільних доріг на території району менше 0,01 км/км ²	+		
0,011–0,03 км/км ²		+	
0,031–0,05 км/км ²			+
0,051–0,07 км/км ²			+
Понад 0,071 км/км ²			+
39. Залізничні станції			
Якщо кількість залізничних станцій на території району становить 1–2 станцій	+		
3–4 станцій		+	
5–6 станцій			+
Більше 6 станцій			+
Якщо на території району розташований залізничний вузол або залізничний вузол зі станціями			+

Використавши формулу підрахунку коефіцієнта пізнавальної цінності (K_p) [3], що дорівнює відношенню суми отриманих балів оцінки району до максимально можливої кількості балів у цьому районі, отримано коефіцієнти пізнавальної цінності кожного адміністративного району Івано-Франківської області:

$$K_p = \frac{\sum A}{\sum A_{\max}};$$

де: $\sum A$ – сума балів пізнавальної цінності території;

$\sum A_{\max}$ – максимально можлива сума балів за шкалою бальної системи оцінок.

Для здійснення ранжування рівнів пізнавальної цінності кожного адміністративного району (виходячи із значення K_p) використано

наступну шкалу [3]: 0,86 – 1,00 – унікальні; 0,65 – 0,85 – високоатрактивні; 0,45 – 0,64 – середньоатрактивні; 0,25 – 0,44 – малоатрактивні; менше 0,25 – неатрактивні. За цією схемою оцінено всі види туристично-рекреаційних ресурсів районів області.

У групі природних туристично-рекреаційних ресурсів нами обрано такі репрезентативні показники: 1. Строкатість ландшафтів; 2. Строкатість рельєфу; 3. Рослинне різноманіття; 4. Лісистість; 5. Ріки (загальна к-сть); 6. Щільність рік; 7. Водозабезпеченість поверхневими водами; 8. Водозабезпеченість підземними водами; 9. Площа водного дзеркала природних водойм; 10. Кількість штучних водойм (ставків); 11. Площа водного дзеркала штучних водойм (ставків); 12. Оптимальні для рекреації позитивні температури; 13. Холодний (морозний) період; 14. Плювіальний режим; 15. Плювіальний режим у холодну пору року; 16. Сніговий покрив; 17. Бальнеологічні ресурси; 18. Об'єкти природно-заповідного фонду України в межах районів області; 19. Заповідність території.

На наступному етапі дослідження здійснено оцінку природних туристично-рекреаційних ресурсів на території районів Івано-Франківської обл. Спочатку знайдено суму коефіцієнтів пізнавальної цінності за кожним природним туристично-рекреаційним ресурсом для кожного адміністративного району, а потім середнє значення.

У групі культурно-історичних туристично-рекреаційних ресурсів важливими об'єктами огляду на туристичних екскурсіях є пам'ятки історії. Вони вважаються цінним джерелом інформації для туристів та краєзнавців. В таких умовах дуже важливо як найповніше визначити рівень привабливості усіх компонентів. Оцінка археологічних об'єктів, як залишків матеріальної культури, життя та діяльності людей у вигляді окремих старовинних предметів або комплексів, що відкриті завдяки археологічним розкопкам, зводиться до визначення рівня їх привабливості, пізнавальної цінності. Так, стоянка для пересічного туриста виглядатиме як неукріплене давнє поселення з малопотужним культурним шаром, позбавлене довготривалих споруд. Тоді, як городища вважаються поселеннями, що укріплені одним або кількома земляними, деревно-земляними, глинобитними, кам'яними або цегляними валами та зовнішніми ровами, де для його пізнання значно більше необхідно витратити часу.

Важливою складовою культурно-історичних туристично-рекреаційних ресурсів вважаються архітектурні пам'ятки, які за своїм типологічним різноманіттям якісно відрізняються від інших блоків і становлять вагому частку у багатій культурній спадщині. Всі види

пам'яток архітектури та містобудування були оцінені на основі даних Постанови Кабінету Міністрів України “Про затвердження Положення про Державний реєстр національного культурного надбання” та довідника-каталога “Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР”. Важливе місце тут займають сакральні споруди (насамперед, церкви і костели). Важливим показником цінностей виступає не стільки вік пам'яток архітектури, як стильові ознаки, за якими криється вік споруди, навіть мистецька цінність об'єкту.

Серед архітектурних об'єктів також визначними є пам'ятки оборонного будівництва, особливо ті, що добре збереглися, зокрема, замки та фортеці. В полі зору туристичного сприймання можуть бути частково збережені елементи оборонних укріплень, які мають дуже широке поширення і вимагають спеціального дослідження. Виходячи з цього, у нашій шкалі оцінок взято до уваги такий важливий показник цінності як стан фізичного збереження пам'яток оборонного будівництва. Також було оцінено пам'ятки оборонного будівництва (земляні, або муровані укріплення, замки із бастіонними укріпленнями, найновіші фортифікаційні споруди XIX–XX ст.) на території адміністративних районів області.

До пам'яток містобудування та архітектури також відносяться пам'ятки народної архітектури, до яких відносять житловогосподарські будівлі, які часто використовуються у туристичній справі. Своєю оригінальністю, вишуканістю форм та надзвичайною привабливістю вони урізноманітнюють архітектурний ландшафт довкілля. Традиційно народне будівництво дійшло до нас у численних пам'ятках дерев'яної архітектури, що переважно локалізуються у сільській місцевості. Громадські споруди, переважно житлові, можуть мати практичне застосування і до сьогодні. У більшості випадків вони вважаються досить привабливими об'єктами туристичного огляду.

Палацово-паркові ансамблі мають досить широку мережу старовинних палаців, парків і виділяються не лише культурно-історичною значимістю; чимало з них безпосередньо використовуються з рекреаційною метою. Із втратою оборонного значення замків різко розширяється географія палацового будівництва. Вони забудовуються за межами міст-фортець, досить повсюдно і дуже часто у сільській місцевості. При оцінці палацово-паркових ансамблів за основу при визначенні величини балу береться рівень їх збереження та стан впорядкованості.

У групі пам'яток історії та культури, пам'ятки матеріальної культури, які найкраще представлені у етнографічних експозиціях

музеїв, відображають матеріальний процес у цілісній системі народно-традиційної культури – будь-яка речова пам'ятка є органічною єдністю матеріального і духовного. Для оцінки, музеї та музейні експозиції було поділено на три підгрупи.

Пам'ятки, пов'язані з історичними подіями, національно-визвольними змаганнями, війнами, бойовими та культурними традиціями, включають багато культурно-історичних об'єктів, які спровокають враження на глядачів завдяки художньо-естетичним якостям, або оригінальноті зовнішніх форм. Оцінка здійснювалась і для цього виду ресурсів. Їх на основі матеріалів довідника “Памятники істории и культуры Украинской ССР” було поділено на п'ять підгруп.

Не менш важливими є й пам'ятні місця, пов'язані з учасниками історичних подій національно-визвольних змагань, війн, діячами історії та культури. Для їх оцінки, вони були об'єднані у п'ять підгруп.

Аналогічно було здійснено оцінку всього блоку культурно-історичних туристично-рекреаційних ресурсів на території адміністративних районів Івано-Франківської області. Спочатку було знайдено суму коефіцієнтів пізнавальної цінності за кожним культурно-історичним туристично-рекреаційним ресурсом для кожного адміністративного району, а потім середнє значення.

Наступним етапом дослідження була оцінка соціально-економічних (інфраструктурних) туристично-рекреаційних ресурсів (див табл. 1): 29. Готелі та інші заклади для тимчасового проживання; 30. Одноразова місткість готелів та інших закладів для тимчасового проживання; 31. Санаторно-курортні заклади; 32. Одноразова місткість санаторно-курортних закладів; 33. Об'єкти ресторанного господарства; 34–39. Транспортна інфраструктура (34. Щільність автомобільних доріг; 35. Автостанції; 36. Автозаправні станції; 37. Станції технічного обслуговування автомобілів; 38. Щільність залізниць; 39. Залізничні станції). На наступному етапі дослідження було оцінено всі види соціально-економічних туристично-рекреаційних ресурсів: знайдено суму коефіцієнтів пізнавальної цінності за кожним соціально-економічним ресурсом для кожного адміністративного району, а відтак – середнє значення.

Наступним кроком була підсумкова оцінка туристично-рекреаційних ресурсів (природних, культурно-історичних і соціально-економічних туристично-рекреаційних ресурсів) на території адміністративних районів Івано-Франківської області за всіма видами ресурсів. На цьому етапі дослідження було обчислено середній

коєфіцієнт пізнавальної цінності для кожного адміністративного району області.

Пізнавальна цінність місцевості не визначається величиною території, а залежить від наявності туристично-рекреаційних об'єктів, їх структури і пізнавальної цінності. Здійснене нами групування районів за пізнавальною цінністю має не лише теоретичне, але й практичне значення. Це групування стало основою для проведення типізації районів Івано-Франківської області. Таким чином, запропонована методика оцінки, дозволяє якнайповніше визначити туристично-пізнавальний потенціал окремого району, що в майбутньому сприятиме ефективному функціонуванню та прибутковості сучасної індустрії туризму. У нашій державі туристично-рекреаційні об'єкти практично не оцінені як туристичні ресурси; більшість унікальних пам'яток не включена у туристичні маршрути, не відреставрована, що призводить до часткового їх використання. Все це накладає відповідний відбиток на туристичний ринок України.

Отримані коефіцієнти пізнавальної цінності не в повній мірі показують кількісне різноманіття туристично-рекреаційних ресурсів адміністративних районів Івано-Франківської області, тому було обчислено середню кількість туристично-рекреаційних об'єктів у окремо взятих поселеннях та середню щільність туристично-рекреаційних об'єктів кожного району.

На третьому етапі дослідження було створено набір картосхем, для чого використано міждисциплінарний картографічний метод, що синтезує та уточнює подану інформацію, дозволяє її впорядкувати за певними принципами. Він передбачає також вивчення природи й господарства за найрізноманітнішими тематичними картами та картосхемами. Картографічне моделювання складалось із двох етапів: складання карт за кожним видом ресурсів і комплексних (на основі обчислених коефіцієнтів); використання карт для одержання нової інформації про туристично-рекреаційні ресурси Івано-Франківської області, що здійснювалося шляхом зчитування інформації, закладеної в картах, її аналізу і перетворення за допомогою візуального аналізу.

На основі проаналізованих карт було здійснено туристично-рекреаційну ресурсну типізацію території адміністративних районів Івано-Франківської області, яка базувалася на виділенні та делімітації ареалів, що характеризувалися певною єдністю досліджуваного явища. Для повнішого відображення особливостей розміщення природних, культурно-історичних і соціально-економічних туристично-рекреа-

ційних ресурсів, відповідно, здійснено три окремі типізації, а також комплексну туристично-рекреаційну ресурсну типізацію, яка здійснена для виявлення унікальних туристичних об'єктів, що не використовуються, але можуть значно поповнити вже наявні туристичні маршрути. Типи районів були виділені на основі обчислених коефіцієнтів пізнавальної цінності кожного адміністративного району. Для уточнення типізації застосовано також метод математичної формалізації – багатовимірний аналіз. За допомогою програмного продукту STATISTICA 6 на основі аналізу 39 показників побудовано чотири “дерева поєдань” адміністративних районів Івано-Франківської області. За допомогою цього методу адміністративні райони були розподілені по кластерах відповідно до їхніх коефіцієнтів пізнавальної цінності.

Висновки. Отже, представлена методика оцінки туристично-рекреаційних ресурсів адміністративних районів Івано-Франківської області для стратегічних потреб розвитку туристично-рекреаційної діяльності дасть можливість уніфікувати розрізnenі, діючі на сьогоднішній день методики, і здійснити туристично-рекреаційну оцінку адміністративно-територіальних утворень України. Це, в свою чергу, дасть можливість розробити стратегію розвитку туризму в Україні.

Література:

1. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування / О.О. Бейдик / Київський національний університет ім. Т. Шевченка. – К., 2001. – 395 с.
2. Игнатенко Н.Г. Природно-ресурсный потенциал территории: географический анализ и синтез / Н.Г. Игнатенко, В.П. Руденко. – Львов: Изд-во “Вища школа” при Львовском государственном университете, 1986. – 162 с.
3. Кравців В.С. Науково-методичні засади реформування рекреаційної сфери / [В.С. Кравців, Л.С. Гринів, М.В. Копач, С.П. Кузик] / ІРД НАН України. – Львів, 1999. – 78 с.
4. Методические рекомендации по планированию зон туризма. – К., 1973. – 64 с.
5. Методические рекомендации по планировке и застройке курортов в горных условиях: на примере Украинских Карпат. – К., 1972. – 64 с.

6. Методологія оцінки рекреаціонних територій / [В.Ф. Данильчук, Г.М. Алейникова, А.Я. Бовсуновська, С.Н. Голубничая]. – Донецьк : Донецький ін-т тур. бізнеса, 2003. – 196 с.
7. Русаков М.Г. Методика краєзнавчого дослідження населеного пункту та його околиць / М.Г. Русаков. – К.: “Радянська школа”, 1958. – 168 с.
8. Туризм: Методика и руководящие материалы. – М.: Профиздат, 1961. – 32 с.
9. Шаблій О.І. Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії / О.І. Шаблій. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2001. – 744 с.
10. Шубер П. Аналіз клімату для цілей рекреації: на прикладі клімату м. Моршин / П. Шубер // Фізична географія та геоморфологія. – К. : ВГЛ “Обрій”, 2004. – Вип. 46. – Т. 2. – С. 215–223.

**Volodymyr Klapchyk,
Myhajlo Klapchyk,
Oksana Klapchyk**

METHODS OF ASSESSING TOURIST AND RECREATIONAL RESOURCES OF IVANO-FRANKIVSK REGION

For the first time in the article are made methods of the comprehensive assessment of recreational resources districts as an example of Ivano-Frankivsk region to the strategic needs of tourism and recreational activities. Grounded assess of resources in the three groups (natural, historical and cultural (cultural and historical), socio-economic (infrastructure)), which includes 39 different indicators. On their base are made cluster analysis, standardization of areas, consist various thematic maps and charts.

Key words: assessment, tourism and recreation resources, cluster analysis, relief, landscape, plant variety, climate and hydrological parameters, landmark, sacred buildings, memorials, social and economic resources.

**ДРОГОБИЧЧИНА В КРАЄЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ
ІВАНА ФРАНКА**

Досліджено внесок Івана Франка у вивчення історії та культури рідного краю, показано його роль у розвитку краєзнавчого знання.

Ключові слова: історія, культура, краєзнавство, краєзнавча діяльність.

Дрогобицький район – унікальний регіон Галицького Підгір'я, один з найбільш промислових осередків Галичини. Він має багату й цікаву історію, славиться своїми численними пам'ятками культури минулого, дерев'яними церквами, оборонними спорудами, палацами, символічними могилами тощо. Історичне та культурне значення мають населені пункти Дрогобиччини, з якими пов'язані життя і творчість видатних постатей цього краю. Тут, в селі Нагуєвичі, народився Іван Франко – український письменник, поет, філософ, громадський і політичний діяч, патріот України. Колись село називалося Сольне, а потім Башево, з 1240 – Нагуєвичі, яке виникло на місці слов'янського поселення під назвою Сольний. Найменування, мабуть, походить від соляної ропи, значні запаси якої були виявлені першими поселенцями. З ропи жителі видобували сіль [1, с. 68].

У Нагуєвичах прекрасно збереглася батьківська хата Івана Франка. Неподалік неї росте дуб, під яким любив відпочивати письменник. Художньо-меморіальний комплекс “Стежкою Івана Франка” особливо приваблює туристів, оскільки, тут можна побачити низку персонажів із творів І. Франка, вирізьблених із дерева. В селі є музей Івана Франка, поруч з яким знаходиться цікава скульптурна композиція “Іван Франко і світова література”. Всі зазначені об'єкти входять в структуру Державного історико-культурного заповідника “Нагуєвичі”, створеного 10 березня 1994 р. Село гордиться своїм земляком. На честь Каменяра встановлено два пам'ятники.

Впродовж свого життя Іван Франко завжди пам'ятав і любив рідне село й намагався творчим пером зафіксувати свої почуття. Він став першим дослідником-краєзнавцем, залишивши багату наукову спадщину з вивчення історії та культури рідного краю.

Франків доробок як у цілому, так і в ділянці краєзнавчих досліджень, привертає увагу багатьох вчених. Праці І. Франка з краєзнавства вивчали В. Скоморовський, О. Шаблій, С. Кузик, Г. Гром, Л. Луців, М. Возняк та інші дослідники.

Мета статті – дослідити внесок Івана Франка у вивчення історії та культури Дрогобиччини, показати його роль у розвитку краєзнавства.

Іван Франко ще у дитинстві зачаровувався красою свого села та його околиць, довго вдивляючись в барвисті відтінки осені, яка малювала ліси й поля, в біlosніжні покрови зими, що вкривали землю, в квітучі весняні сади та в ніжні промені літнього сонця. Ставши учнем Дрогобицької гімназії, згодом, студентом Львівського університету, молодий І. Франко закохався у простори Підкарпаття та Карпат. А, коли здійснив першу мандрівку рідним краєм, зрозумів, що такі подорожі мають велике науково-пізнавальне й патріотичне значення. Отже, краєзнавча тематика стає ще одним предметом творчої зацікавленості Каменяра.

В збірці “Мозаїка” із творів, що не ввійшли до Зібрання творів у 50 томах, зокрема, в “Огляді праць над етнографією Галичини в XIX ст.” Іван Франко зазначає, що “...перші проблеми зацікавлення етнографією Галичини знаходимо наприкінці XVIII ст. Особливо цінними треба вважати подорожні записи Гакета та принаїдні уваги про етнографію, розписані в книзі Енгеля “Історія князівства Галичини і Володимира” [2, с. 81]. Навчаючись й подорожуючи письменник прагнув передати все побачене, сприйняте і почуте поетичними рядками, художніми образами, науковими ідеями та власним прикладом боротьби за краще майбутнє свого народу. Тому, за словами академіка М. Возняка, праці І. Франка з краєзнавчої тематики становлять не менше третини всієї його наукової спадщини й займають чільне місце в науковій діяльності вченого.

Минуле своєї землі завжди було предметом глибоких роздумів І. Франка. Однак, цілісної праці про історію Нагуевичів він не залишив, оскільки, спеціально її не досліджував (можливо, через малодоступність джерел). Розмірковуючи про неї, дослідник зібрав різноманітний матеріал. На підставі переказів земляків і розповідей свого батька про село, він зазначав, що раніше тут знаходилося стародавнє поселення Сольне, на місці якого стояв укріплений замок, який називався Башева або Дащів. Після захоплення в XIV ст. галицьких земель польськими феодалами Башево стало королівською власністю.

Цікавився І. Франко назвою свого села. Так, у повісті “Великий шум” письменник, створюючи філософсько-поетичний образ Нагуевич, називає його Грушатичами, а річку Збір – Грушівкою. “Здоровою гадюкою звилася посеред широкій підгірської долини річка Грушівка, густі лози та вільхи обсіли з обох боків її береги, як рівно уложені дві

барвінкові гірлянди. По обох боках річки розсілося велике підгірське село Грушатичі. Хати, до шнуру збудовані біля гостинця, тонуть у грушевих та яблуневих садах, та друга половина села за рікою, розкидана по рівнині, де кому злобилося, виглядає як ряд букетів, розкипаних по мураві” [3, с. 6]. В інших його творах згадуються топоніми: Могила, Дубники, Тернавка, Базарище, Гора та ін. Ймовірно, що не мав І. Франко якоїсь інформації щодо місцевого монастиря, хоча в селі й досі згадують Монастирський потік, а у Верхніх Нагуєвичах – урочище Монастирець [4, с. 286].

Іван Франко присвятив рідному краю чимало творів, наукових праць: “Неолітичні знахідки в околицях Нагуєвич і їх сучасні уживання”, “Коляда в Нагуєвичах”, “Спалення Упирів в селі Нагуєвичі в 1831 р.”, “Лісові шкоди, карти в Нагуєвичах”, “Татарські напади на Підгір’я”, “Злісний Сидір” та ін. Згадуючи рідне село, він писав: “Моя батьківська хата була під солом’яним дахом, пошита китицями з житньої соломи. Вона була побудована, очевидно, ще в кінці XVIII століття за часів першого заселення Нагуєвичської Слободи, а мати моого батька десь в 20-х рр.. XIX століття купила її з усією садибою, з 12 прутами поля та з усіма господарськими прибудовами” [5].

В оповіданні “Злісний Сидір” письменник розповів про батьківську кузню, яку вважав першою школою свого життя. Тут він слухав мудрі оповіді про односельчан та моральні настанови, як потрібно жити з людьми й для людей й пізнавав таємниці ковалства, давнього українського ремесла. “Скоро тільки, бувало, тато вийде до кузні та, беручись до роботи, заче́нкає молотком по бабі (ковадлі), так зараз, гляди, починають сходитися сусіди, близькі і дальші, далі прибувають люди з села, а то й геть з дальших сіл з роботою, деякі приїжджають возами, – і на оборі сміхи...” – писав Іван Франко. В рідній стороні митець черпав надхнення до творчості. Тут народилася повість “Захар Беркут”, були перекладені на українську мову сонети Шекспіра, “Фауст” Гете, “Мертві душі” Гоголя, досліджувалася творчість Т. Шевченка. Любов і пошана до рідних з дитинства місць, краса прикарпатського довкілля породили такі чудові поетичні рядки:

Окраю мій, Підгір’я ти прекрасне,
Як я люблю, як я люблю тебе!
Мов зірка та, що світить і не гасне,
Так та любов в душі моїй живе [3, с. 7].

Нагуєвичі любили і завжди чекали свого земляка. До батьківської оселі поспішали селяни, як тільки дізналися, що приїхав син Іван. Вони хотіли почути новини, просили поради, розповідали про свою нужду і

різні пригоди, які згодом слугували канвою для сюжетів літературних праць митця. Багато краян ставали героями чи прототипами Франкових творів: сільський священик Йосип Левицький, дяк Василь Гром, писар Кость Дум'як, батько Яків. А інші допомагали йому записати і передати для нашадків народну творчість.

Живучи в Нагуевичах впродовж 1881–1882 рр., поет записував пісні, збирав перекази, приповідки, легенди, казки та інші жанри з “простих уст”. В Нагуевичах І. Франко записує завжди: під час роботи в полі, під час гайкових забав на Великден, на вулиці від брата Захара Франка та сестри Юлії Гаврилик і усіх, кого зустрічав, навіть від малих сільських пастушків. Михайло Добжанський, один з близьких сусідів Франків говорив: “Живучи в Нагуевичах, Іван часто ходив на весілля і записував пісні. Записував не тільки від дорослих, але й від дітей”. “Підкрадався не раз до робітників або женців, нотував їх розмови, співанки”, – згадував інший односельчанин М. Хом’як [7, с. 14].

Саме Нагуевичі дали Каменяру незрівнянно багатий матеріал з краснавства. Це пояснюється не тільки органічним зв’язком поета з рідним селом, а й талановитістю нагуевичан, їх співучістю, щедрою фольклорною атмосферою, що панувала в цьому мальовничому підгірському селі.

Іван Франко ралишив багатий матеріал про життя бойків, про їхню боротьбу за кращу долю. Багато творів письменника засновані на матеріалах й фактах історичних подій рідного села. До них належать повість “Великий шум”, оповідання “У кузні”, “Грицева школьна наука”.

Особливе місце у творчості Великого Каменяра займає Дрогобич та його околиці. Тут письменник прожив одинадцять років з 1864 по 1875 рр., навчався в народній школі оо. Василіан, потім, у 8-річній гімназії. Звідси він здійснив першу краснавчо-пізнавальну мандрівку рідним краєм, разом з однокласниками й учителем І. Верхрадським побував в Уричі.

Згодом І. Франко – студент Львівського університету, організував “Кружок етнографічно-статистичний для студіювання життя і світогляду народу”, який пізніше реорганізували в “Кружок для устроювання мандрівок по ріднім краю”. В 1884 р., він став ініціатором мандрівки української студентської молоді в Карпати, через Дрогобиччину. Улітку 1884 р. при студентському товаристві “Академічна бесіда”, з метою підготовки до подорожі сформували секцію “Мандрівний комітет”. Ця подія символізувала національно-просвітницьку і політичну акцію підтримки українців в умовах соціального і національного гніту. Іван Франко безпосередньо

займається організаційними питаннями. З метою успішного проведення заходу, він складає і публікує маршрут мандрівки, розробляє її програму, друкує запрошення, які надсилає всім учасникам. І. Франко видрукував окремою брошурою віршований опис маршруту “Україно-Руська студентська мандрівка літом 1884 р.”. Дано праця є своєрідним програмним документом, який свідчить про глибоку обізнаність письменника-краєзнавця з визначними місцями краю. У програму входило знайомство з історичними пам’ятками населених пунктів, з умовами життя народу. Були також заплановані виступи з доповідями, концертами, дискусії на історичні та суспільні теми. “...нині майже кожний русин інтересується публічними справами своєї вітчизни, а й між самим народом чимраз живіше розбуджується почуття своєї народності...”, – писав І. Франко [7, с. 16].

Мандрівка розпочалася у неділю 27 липня 1884 р. в Дрогобичі. Студенти ознайомилися з містом та його околицями. Наступного дня мандрівники оглянули дерев’яну церкву св. Юра, унікальну сакральну пам’ятку XVIII ст. В цей же день була проведена екскурсія на солеварний завод. Маршрут третього дня передбачав зустріч з Бориславом. В інформації про подорож Іван Франко з болем в серці писав про побачене: “Бездонне болото, котрим по вчораиньому дощі залитий весь Борислав, не дозволяло мандрівникам пускатися в ту плутанину тісних доріжок, дощаних кошар і лихо понакриваних ям...” [7, с. 60]. Але далі, пройшовши на південний захід від Борислава, мандрівники побачили красу першого пасма Берегових Карпат – великий зелений Діл, про який Франко згадає в повісті “Борислав сміється”. “Серед чудових красавидів тулилися нужденні хатки бориславських околиць, у Мразниці та інших селах” – занотував у своїх записах мадрівник [7, с. 60].

Мандрівка, як національно-виховна акція, організована Іваном Франком, вдалася. Її докладне висвітлення було опубліковано в першій і другій кореспонденції на сторінках газети “День” під назвою “Вандрівка руської молодіжі”, відповідно, 30 липня та 5 серпня 1884 року [8, с. 175].

Пильна увага І. Франка до побаченого і почутого під час цієї подорожі мала цінні наслідки для вивчення культури свого краю. Він першим в Галичині зафіксовав і дослідив робітничу тему в народній творчості, особливо в коломийках про бориславське життя й експлуатацію на нафтопромислах; записав чимало нових коломийок про картоплю, епічних співанок про окремі трагічні події і вчинки в житті своїх земляків. З цього погляду особливо цінними є його статті

“Дещо про Борислав” (“Світ”, 1882 р.) та “Як виникають народні пісні?” (“Ruch”, 1887 р.).

Обґрунтовуючи навчально-виховну функцію мандрівництва, І. Франко вважає необхідністю запровадження краєзнавства, як одного із важливих предметів для навчання. Краєзнавство є важливою складовою національного виховання, оскільки виховання свідомого українця без знання про минуле і сучасне свого краю, свого народу, неможливе. Це “*більше, ніж те, що становить сферу нашої науки. Во ѹж пізнати народ – то значить пізнати людей, що мешкають на певній території, а також пізнати їхнє нинішнє і минуле становище*” – зазначав мислитель [8, с. 176].

Література:

1. Слободян В. Церкви України. Перемиська епархія [Текст] / В. Слободян. Львів, 1998. – 863 с. – ISBN № 966 – 02 – 0362 - 4.
2. Іван Франко. Мозайка із творів, що не ввійшли до Зібрання творів у 50 томах. Упорядники: Франко Зіновія Тарасівна, Василенко Михайло Григорович. – Львів: Каменяр, 2001. – 434 с.
3. Гром Г.П. Нагуєвичі – батьківщина Івана Франка / Г.П. Гром . – Дрогобич-Львів: Відродження, 1992. – 76 с.
4. Історія міст і сіл Української РСР [Текст]: У 26 томах. Львівська область / АН УРСР. Ін-т історії; Голов. редкол.: П. Т. Тронько (голова) та ін. – К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1968. – С.262–322.
5. Франко І. Моя вітцівська хата / Іван Франко / Зібр. тв.: у 50 т. – К., 1983. – Т. 39.
6. Франко І. Поезія / І. Франко / Зібр. тв.: у 50 т. – К., 1976. – Т.2.
7. Шляхами Івана Франка на Україні: Путівник / Упор. М. Мороз. – Львів: Каменяр, 1982. – 127 с.
8. Подорожі в Українських Карпатах.– Львів: Каменяр, 1993. – 280 с.

Myroslava YUNKO

DROHOBYCHCHYNA IN REGIONAL RESEARCHES OF IVAN FRANKO

Ivan Franko's contribution in the study of history and culture of the native land is studied; his role in the development of regional knowledge is shown.

Key words: history, culture, regional study, regional studies activity.

Маріанна ПАВЛИШИН

Львівський інститут економіки і туризму,

к.т.н., доц., зав. кафедри

**АНАЛІЗ ФАКТОРІВ ВПЛИВУ НА ЗБЕРЕЖЕНІСТЬ
ФРЕСОК – ЯК ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИХ ПАМ'ЯТОК
КАРПАТСЬКОГО КРАЮ**

Розглянуто фактори впливу: клімат, атмосферні опади, склад повітря; фактура поверхні; запиленість і кіптява; випаровування пари – на збереженість фресок – як історико-культурних пам'яток Прикарпатського регіону й Карпат.

Ключові слова: фреска, есекко, техніка фрески, культурна цінність, Прикарпаття, Карпати, збереженість фресок, фактори.

Постановка проблеми. Сьогодні фреска становить культурну спадщину Прикарпаття й Карпат, є історико-культурною пам'яткою. Їй відводиться важоме значення для розвитку туристичної індустрії краю. На жаль, на сьогоднішній день ще мало вивченими є старовинні настінні розписи, виконані технікою фрески, які збереглися на Прикарпатті й в Карпатах. Все, що збереглося, знаходиться в зіпсованому вигляді, оскільки, більшість фресок на спорудах було знайдено під шарами тиньку або під замалюваннями олійними фарбами.

Дослідженнями техніки фрески займалися Д. Киплик, А. Віннер, В. Щавінський, Н. Чернишев, М. Крестов, Ю. Кукс, Т. Лук'янова тощо. Проте, питання аналізу факторів впливу на збереженість фресок – як історико-культурних пам'яток Прикарпатського регіону й Карпат ще досі не вивчений, тому є актуальним на сьогоднішній день.

Мета дослідження – проаналізувати фактори, які впливають на збереженість фресок – як історико-культурних пам'яток Прикарпатського регіону й Карпат.

Об'єкт дослідження – фреска – малюнок на вогкому вапняному ґрунті фарбами (пігментами), розбавленими водою, без будь-якого зв'язива, або фарбами, що мають у своєму складі вапняне зв'язиво (вапняне тісто, вапняну воду – гідроксид кальцію), завдяки чому фреска набуває виняткової міцності й довговічності [1].

Основна частина. У перші роки Радянської влади на Прикарпатті та в Карпатах фрескою було виконано багато робіт в клубах, будинках культури, які майже не збереглися до сьогодні (рис. 1). Змінюються стилі світової культури, приходять нові покоління, проте фрески є важливим об'єктом регіону, що в сукупності з іншими пам'ятками сприяють розвитку туризму. Старовинні архітектурні споруди і фрески стають невід'ємною частиною оновлених міст й сіл Карпатського краю, надають їм неповторної своєрідності, збагачують сучасну національну

культури. Саме це співвідношення і робить не тільки форму, а зміст монументального живопису архітектонічним, що відповідає термінологічному визначенню (від лат. слова “monumentalis” – притаманнє монументу, пам’ятників, відповідне йому за своєю значимістю) [2].

Перш ніж приступити до вивчення факторів впливу на якість фресок, слід зрозуміти зміни, які відбулися в техніці її створення.

З аналізу літературних й архівних джерел видно, що різновиди фресок за технологіями виготовлення протягом значного періоду часу змінювалися, тобто модифікувалася відповідно до художніх завдань, які стояли перед майстрами певної епохи і регіону, виходячи з традицій майстерності і властивостей місцевих матеріалів (рис. 2 і 3). Проте, для всіх модифікацій фресок характерним є вапняне зв’язиво її ґрунтів і фарб (кольорів) [2].

Рис.1. Сосенко М. (1915). Фрагмент фрески. Муз.уч-ще ім.С.Людкевича

Рис. 2. Ян-Генріх Розен (XV ст.).
“Похорон св.Одольона”.
Вірменський собор, Львів

Фрески відрізняються рецептурами ґрунтів, методами їх накладання, різновидами фарб, системами виконання тощо. Сьогодні відомі наступні різновиди фресок, які відрізняються технологією виконання [3]:

- 1) *Bouone fresco* або *affresco* – фреска по вогкому тиньку;
- 2) *Fresco a secco* – фреска по сухому тиньку;
- 3) *Fresco a secco* по класичному *intonaco* (XVI ст.);
- 4) *Fresco a secco* по *intonaco*, накладеному пензлем.

- 5) Казеїново-вапняна фреска;
- 6) Фреска на полотні або метод “Calicot” або “a strappo”;
- 7) Фреска Сабія (Sabbia) на пісковому матеріалі;
- 8) Цифрова фреска;
- 9) Фреска техніки Incollare-перенесення зображення на вже готову стіну, що має рельєф за принципом “перевідного зображення”;
- 10) Казеїново-вапняна фреска по “класичному” двошаровому ґрунту (XVI ст.).

Виконання настінного живопису технікою фрески має як свої переваги, так і недоліки. Аналізуючи різні джерела, можна виділити такі основні недоліки техніки створення фрески: легкість запилення поверхні, складність її очищення, нестійкість фрески на зовнішніх стінах споруд; складність роботи порівняно з іншими техніками живопису, навіть при використанні сучасних матеріалів; складність виправлення невдалих місць. Техніка фрески вимагає негайного завершення початого живопису, тобто виконання живописного твору з повним завершенням частин.

Проте техніка фрески має ряд своїх переваг [4]:

- своєрідний легкий і красивий тон малюнка;
- велика міцність й незмінність в закритих приміщеннях протягом тривалого часу;
- матеріали мають мінеральне походження, тому не перешкоджають “диханню” стін;
- матеріали значно дешевіші, ніж в інших способах живопису, відносно висока швидкість виконання.

На нашу думку, варто відзначити, що до факторів впливу на збереженість фресок, а саме міцність і стійкість, як історико-культурних пам'яток Карпатського краю належать: кліматичні умови; атмосферні опади; склад повітря; фактура поверхні; запиленість і кіптява приміщення; випаровування вологи тощо.

1). Клімат Карпат вологий, тому на спорудах, які знаходяться під відкритим атмосферним повітрям фрески збереглися дуже погано або зовсім знишилися. Для прикладу розглянемо інші кліматичні зони

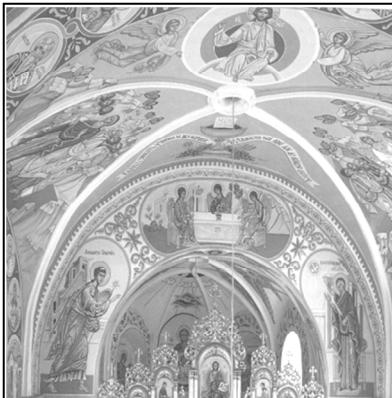

Рис. 3. Міла Міна (к.XX ст.).
Храм св. Йосафата, Львів

України, зокрема, на півдні в сухому кліматі фрески добре збереглися навіть на зовнішніх стінах будівель; у північних областях зі змішаним кліматом – на відкритому повітрі фрески збереглися погано або зовсім знищилися.

2). На нашу думку, тривалі атмосферні опади й різкий перепад температури в Карпатах є найнебезпечнішим ворогом фресок. Вода, проникаючи в штукатурку і замерзаючи в ній, поступово руйнує її шари. Вона містить у своєму складі вуглекислоту, присутність якої у воді сприяє розчиненню вапна. Дощова вода також поступово змиває фрески зі штукатурки будівлі.

3). Іншим, не менш значимим фактором руйнування фресок Карпатського краю є газовий склад повітря міст, наприклад, м. Львів, м. Калуш Івано-Франківської обл. тощо. При згорянні палива, особливо вугілля, в атмосферних опадах міст Калуша, Львова, багатьох хімічними заводами, промисловими фабриками, утворюється деяка кількість сірчаної кислоти, що взаємодіє з вапном фрески, перетворюючись з вуглекислої в сірчанокислу основу, тобто в гіпс. Хімічна зміна й перетворення у вапно супроводжується збільшенням об'єму. Такий процес у кінцевому результаті призводить до розтріскування і розпаду шару тиньку фрески.

4). Бліскучість чи матовість поверхні також впливає на збереженість фрески. Науковці стверджують, що найкраще збереглися фрески з твердою бліскучою поверхнею, виконані в період часу від Джотто до Мантены. Фрески з матовою поверхнею пізнішого часу значно поступаються в твердості першим, збереглися гірше, оскільки, скориночка вуглекислого вапна, фіксуючи їх живопис, недостатньо тверда і може бути легко зруйнована нігтем пальця.

5). Зберегти фреску від раніше перерахованих факторів можна, коли вона буде знаходитися в закритих сухих приміщеннях. Проте, дуже часто у закритих спорудах фрески піддаються запиленню, кіптяві лампадок.

Пил і кіптява, потрапляючи в пори фарбового шару, штукатурки, міцно осідають в них, і видалити їх звідти дуже важко. Від дії кіптяви, наприклад, особливо постраждала фреска “Страшний суд” Мікеланджело. Кіптява закриває картину фрески наче флером. Під час здійснення реставраційних робіт, закопчений живопис промивається метиловим чи нашатирним спиртом. Для захисту від пилу і кіптяви фрески покриваються розчином воску в скіпідарі, парафіну в бензині. При цьому фресковий живопис значно змінюється в тоні, зате міцність його значно збільшується.

Зміцнити фреску можна також за допомогою прописування рідким розчинним скла, яке укріплює шар живопису і сам тиньк. Для цієї мети використовують калієвий розчин скла. Після чого фреска, оброблена цим розчином, через певний проміжок часу промивається водою.

6). Випаровування вологої пари також суттєво впливають на руйнування фресок. Псування фресок часто зумовлюється випаровуваннями, що осідали взимку на стінах храмів Прикарпатського регіону й Карпат, при великому скупченні в них народу.

Висновки. Отже, вивчаючи фактори, які впливають на руйнування фресок, що знаходяться на спорудах історико-культурних пам'яток Прикарпаття й Карпат, необхідно вживати заходів для реставрації та консервації, які призводять до оновлення і освіження настінного живопису. Проте, слід пам'ятати, що кожна реставрація призводить до повного руйнування оригіналу настінного розпису, а отже, до втрати фрески як частини культурного надбання й спадщини українців.

Література:

1. Бергер Є. Техніка фрески і зграффіто / За ред. проф. Н. М. Чернишової, В. Д. Загоскіної. – М.: Художнє видавництво акціонерного товариства АХРР, 1930. – 190 с.
2. Николишин Ю.І. Елегії Львова / Ю.І. Николишин. – Львів: Апріорі, 2003. – 164 с.
3. Беляєва Р.М. До питання про реконструкцію середньовічних стінних розписів: [Тези] / Р.М. Беляєва // Консервація та реставрація пам'яток культури і мистецтва: Короткі тези доп. наук. конф. 21-25 січня 1974 р. ГС. – Львів, 1974. – С. 16-17.
4. Бодуен П. Техніка фрескового живопису / П. Бодуен. - М.: Искусство, 1938. – 59 с.

Marianna PAVLISHIN

ANALYSIS OF FACTORS OF INFLUENCE ON STORED OF FRESCOS – AS ISTORIKO- CULTURE SIGHTS OF EDGE OF CARPATHIANS

The factors of influence are considered in the article: climate, atmospheric fallouts, composition of air; invoice of surface; contamination and soot; evaporation of pair – on stored of frescos – as istoriko-culture sights of the Prykarpatty region and Carpathians.

Key words: fresco, esekko, technique of fresco, cultural value, Prykarpatty, Carpathians, stored of frescos, factors.

Львівський національний університет імені Івана Франка,

доктор географічних наук, професор

**ІСТОРИКО-ДЕМОГРАФІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ
НОСТАЛЬГІЙНОГО ТУРИЗМУ НА ТЕРИТОРІЇ
ЯВОРІВСЬКОГО ВІЙСЬКОВОГО ПОЛІГОНУ**

Досліджено історико-демографічні передумови розвитку ностальгійного туризму на території Яворівського військового полігону у Львівській області. Охарактеризовано процес створення полігону. Встановлено орієнтовну кількість населення, виселеного внаслідок створення полігону, а також його етнічний склад.

Ключові слова: Яворівський військовий полігон, ностальгійний туризм, сільська громада, етнічний склад населення.

Серед видів туризму, перспективних для розвитку в Україні, важливе місце посідає ностальгійний туризм. Історико-географічні особливості розвитку території держави та її окремих регіонів зумовили значну різноманітність ресурсів ностальгійного туризму, проте, на сьогодні вони мало використовуються в туристичній індустрії.

Ностальгійний туризм – це відвідування туристом місць, які відграють особливу роль у його особистому житті, або у житті його родини. Це може бути: місце його народження, звідки він згодом мігрував; місця, з яких походять його предки; місця поховання батьків, родини; місця проживання родини, друзів; місце навчання; будь-які інші місця, де відбувалися важливі для людини події; “історична батьківщина” представника певної етнічної спільноти, якщо він живе за її межами, тощо. Відповідно, ностальгійний туризм якнайтісніше пов’язаний із міграціями населення, сучасними й історичними, добровільними і примусовими.

Поселення, де є ресурси ностальгійного туризму, можна класифікувати на такі групи: 1) зниклі поселення (внаслідок винищення жителів, депортаций, інших форм виселення населення, природних і техногенних катастроф, економічного занепаду, дії інших чинників); 2) поселення, у яких відбулася заміна (заміщення) населення (знову ж таки внаслідок винищення, виселення, депортаций, обміну населенням, міграції, природної й насильницької асиміляції й дії інших чинників); 3) поселення, з яких відбувалася масова міграція населення (представників основного етносу чи етнічних меншин), проте основа

населення (“етнокультурне ядро” жителів поселення) збереглося; 4) поселення, з якими пов’язані окремі події, факти, явища, об’єкти, що можуть бути ресурсами ностальгійного туризму.

Серед поселень першої групи на території Львівщини передусім виділяється територія Яворівського військового полігону, у процесі створення якого здійснювалися масове переселення населення.

Метою цієї статті є встановлення кількості, складу населення, а також мережі поселень на території Яворівського військового полігону напередодні його створення. Це дослідження буде важливим передусім для науковців-туризмознавців, фахівців-практиків із туризму, що організовують туристичні й екскурсійні поїздки на територію полігону та в суміжні місцевості у Яворівському та Жовківському районах. Цікавим воно буде також для істориків, демографів, географів, краєзнавців.

Військовий полігон на Яворівщині з’явився ще у 30-х роках ХХ ст., у період перебування Галичини у складі Польщі. Його створення було пов’язане з передислокациєю на територію Яворівського повіту Львівського воєводства Другої польської Карпатської дивізії [5]. У цей час полігон займав відносно невелику площу поблизу сіл Лелехівка та Щирець, яка використовувалася для проведення навчальних стрільб Військом Польським.

Після переходу у вересні 1939 р. Західної України до складу УРСР (згідно з таємним протоколом, що додавався до пакту Молотова-Ріббентропа) Червоній Армії була потрібна територія для військових навчань поблизу нового західного кордону СРСР. Тому було прийнято рішення про створення на Розточчі Львівського артилерійського полігону. 13 лютого 1940 р. Рада Народних Комісарів УРСР прийняла постанову № СС-41 “Про відвод земель зенітно-артополігона Київського особливого округу”, що стосувалася виселення населення з території, яка мала відійти під полігон [4].

Жителів сіл, територія яких увійшла в межі полігону, переселяли передусім на територію Бессарабії, яка 1940 р. відійшла до складу СРСР від Румунії. На півдні Бессарабії було створено Аккерманську область УРСР (у грудні 1940 р., після перенесення обласного центру, перейменовану на Ізмаїльську). У новоствореній області було чимало вільного житла, тому що перед приєднанням до складу СРСР із Бессарабії переселилася на територію Румунії велика кількість німців

та євреїв. За іншими даними, у процесі створення полігону в 1940 р. населення переселяли також на територію Північної Буковини [5], яка того ж року ввійшла до складу СРСР. Деяких жителів, що не хотіли переселятися, репресували і переселяли у східні й північні райони СРСР. Частина жителів змогла переселитися у сусідні села до родичів. Чимало переселенців робили спроби повернутися у рідні села на Розточчі, але згодом вони зазнавали повторної депортації.

Під час німецької окупації України, в 1941–1944 рр., полігон перейшов у власність Вермахту і отримав назву “Галичина”. У період окупації з території полігону німецький уряд також здійснював масове переселення населення. Вже після завершення Другої світової, в 1946 р., 1950 р. й інші роки територію полігону було ще розширенено. Відповідно, продовжувалося відселення жителів. Загалом для військових потреб вилучено 42 тис. га землі.

Інформацію про населення сіл, ліквідованих внаслідок створення полігону, можна отримати з монографії відомого українського географа В. Кубайовича “Етнічні групи південно-західної України (Галичини) на 01.01.1939”, опублікованої у 1983 р. [1]. Ця книга, хоча і не є офіційним статистичним джерелом, але близька до статистичних видань за обсягом інформації та методикою її отримання. Оскільки результати польських переписів тенденційно занижували питому вагу українців у Галичині, В. Кубайович, використавши, крім матеріалів переписів, дані церковних шематизмів та свідчення місцевих жителів, зібрав відомості про етнічний склад усіх населених пунктів Східної Галичини станом на 1.01.1939 р., а потім на їхній підставі склав детальну карту. Окрім відомостей про найбільші в Галичині етнічні групи (українці, поляки, євреї), автор у праці навів матеріали про кількість перехідних між українцями та поляками груп (“латинників” і греко-католиків з рідною польською мовою), а також польських колоністів міжвоєнного періоду.

Для встановлення переліку сіл, які зникли внаслідок створення полігону, було порівняно дві топографічні карти: німецьку топографічну карту 1940 р. Львова та його західних і північних околиць (Grossblatt 393 Mapa WIG P48-49 S337-38 Lemberg (Lwow) 1940) масштабу 1 : 100 000 (в 1 см – 1 км) та сучасну топографічну карту цієї ж місцевості, складену на основі радянських військових топографічних карт 80-х років минулого сторіччя (т. зв. “генштабівських карт”). Додатково залучалася інформація про сучасні

межі полігону, яку можна отримати з карти, розміщеної на сайті “Офіційний публічний геопортал України. Електронний каталог геоінформаційних ресурсів” [7].

Територія, яку було передано Червоній Армії для створення Яворівського військовому полігону, до вересня 1939 р. входила до складу чотирьох повітів Львівського воєводства Польщі: Городоцького, Яворівського, Рава-Руського та Жовківського. Після приходу більшовицької влади адміністративно-територіальний устрій було змінено. За новим устроєм УРСР землі, що вилучалися для створення полігону, входили до складу Янівського, Жовківського, Магерівського і Немирівського районів Львівської області. Радянська влада розпочала також процес розукрупнення сільських громад, тому перелік сіл, з яких було депортовано населення, за радянським устроєм і польським суттєво відрізняється. У 1940 р., за адміністративним устроєм УРСР, за даними С. Макарчука, усього було виселено жителів з понад 20 сіл та близько 10 хуторів [2]. Проте, інформацію про кількість та етнічний склад поселень можна отримати лише для громад, які існували адміністративно до вересня 1939 р., тобто, на основі польського устрою.

Поселення, ліквідовані у процесі створення полігону, до вересня 1939 р. (тобто, за польським адміністративним устроєм) становили 13 сільських громад: Вальддорф, Вишенка, Майдан – на території Городоцького повіту; Курники і Тростянець – у Яворівському повіті; Біла, Парипси, Передмістя, Щирець – у Рава-Руському повіті; Брище, Гутисько, Кунинська Воля і Провала (без невеличкого присілка Козульки) – у Жовківському повіті. Усього на початок 1939 р. у перелічених поселеннях за даними В. Кубійовича жило близько 17,4 тис. осіб (табл. 1).

Таблиця 1.

Етнічний склад населення сільських громад, ліквідованих внаслідок створення Яворівського військового полігону, станом на 01.01.1939 р.

Назва громади, українською – польською	Усього насе-лення	В тому числі				
		укра-їнні	поль-ки	латин-ники	евреї	інші
<i>Городоцький повіт</i>						
Вальддорф – Walddorf	150	40	40	–	10	60
Вишенка – Wiszenka	5490	5340	50	50	45	5
Майдан – Majdan	900	740	50	100	10	–

Жовківський повіт						
Брище – Brzyszcze	760	725	5	10	20	–
Гутисько – Huoisko	920	890	20	–	10	–
Кунинська Воля – Wulka Kunińska	450	440	–	–	10	–
Провала – Prowała	470	470	–	–	–	–
Рава-Руський повіт						
Біла – Biała	1990	1480	140	290	70	10
Парипси – Parypydy	630	540	60	20	10	–
Передмістя – Ptrzedmdeście	570	520	10	30	10	–
Щирець – Szczerzec	1630	560	1050	–	20	–
Яворівський повіт						
Курники – Kurniki	1670	1645	–	5	20	–
Тростянець – Trościaniec	1720	1615	70	20	15	–
РАЗОМ	17350	15005	1495	525	250	75

Джерело: Кубайович В. Етнічні групи Південно-Західної України (Галичини) на 1.1.1939. Національна статистика Галичини. – Весбаден, 1983. – С. 27–28, 30–31, 64–65, 105–106.

Найбільшою за кількістю населення була сільська громада Вишенка – майже 5,5 тис. осіб, близько 2 тис. осіб становило населення громади Біла, понад 1,5 тис. жителів було у Тростянці, Куринах, Щирці.

Окремо потрібно виділити невелику сільську громаду Вальддорф (150 жителів). Це була німецька сільська колонія, заснована на початку XIX ст. [6]. Фактично вона була присілком с. Вишенька, але польською статистикою рахувалася окремо. До кінця 30-х років ХХ ст., крім німців, у Вальддорфі уже жило чимало польського та українського населення. Німецьке населення Вальддорфа (так само як і німці з інших німецьких колоній у Галичині) переселилося у Німеччину одразу ж після розподілу Польщі між більшовицьким СРСР і фашистською Німеччиною у вересні 1939 р.

Станом на 01.01.1939 р. у етнічному складі населення 13 поселень абсолютно переважали українці (див. табл. 1). Серед 17 350 осіб частка українців становила 86,5 %, поляків – 8,6 %. Лише в одному Щирці – більшість населення становили поляки. Польське населення двох сіл – Парипси і Біла – це були здебільшого т. зв “польські колоністи”, тобто

поляки – колишні військові та представники інших силових органів і установ, яких уряд переселяв із сім'ями на територію Західної України у 20-30-х роках ХХ ст. з етнічно польських воєводств. Понад 500 осіб становили т. зв. «латинники» – населення з українською рідною мовою але римо-католицького віровизнання. На думку українських науковців, істориків, демографів, географів кінця XIX – першої половини ХХ ст. латинники – це були передусім українці, які в силу різних обставин змінили віровизнання з греко-католицького на римо-католицьке. Найбільше латинників було у Білій і Майдані. У кожному з 13 поселень мешкали також одна-декілька сімей євреїв. Їх загальна кількість становила 250 осіб, або 1,4 %. У Вальддорфі відносну більшість населення становили німці.

Крім цих поселень, у процесі створення полігону виселено також населення з деяких хуторів і присілків, які адміністративно входили до складу сільських громад Верещиця, Стариська (тепер – с. Старичі), Вербляни та містечка Немирова. Тому загалом кількість жителів, виселених у процесі створення військового полігону, ймовірно, становила близько 20 тис. осіб.

Сільські громади включали велику кількість присілків (колишніх т. зв. “урочищ”, де було до декількох десятків будинків) і хуторів (т. зв. “дворищ”, що складалися з декількох будинків, зазвичай менше десяти), що було зумовлено історичними особливостями заселення території Roztočchya, домінуванням хутірної системи господарювання. Наприклад, Вишенка (або Вишенъка), найбільше село, відоме з 1570 р., складалося з близько 30 поселень: Вишенъка Велика, Вишенъка Мала, Баланджуки, Берещаки, Капи, Ковальське, Драби, Княже, Геруси, Гарахи, Литова, Мельники, Стельмахи, Загоряни, Заїзд й ін.

Тому в науковій і науково-популярній літературі, а також в Інтернет-ресурсах, можна натрапити на твердження, що усього в процесі створення полігону було ліквідовано близько 130 поселень чи навіть понад 170. Таке число можна отримати лише, якщо враховувати разом усі села, присілки, хутори й інші форми поселень. Іноді в науковій і популярній літературі можна зустріти твердження про те, що усього в процесі створення полігону було виселено близько 150 тис. осіб, однак, навіть з врахуванням повторних депортаций, це число є у рази завищеним. Правдоподібним є, уже згадуване вище число, близько 20 тис. осіб.

Сьогодні на території Яворівського військового полігону створено Міжнародний центр миротворчості та безпеки Сухопутних військ України. Територія полігону зараз становить близько 36 тис. га, тобто менша, ніж у радянський період. Однак, й за такої площі – це один з найбільших військових полігонів у Європі. На земельній ділянці, що належить полігону, розташовано декілька військових містечок із казармами та готелями, у яких під час навчань живуть солдати й офіцери: військове містечко № 3 (Центральне), № 6 (Інженерне), № 7 (Директриса), № 8 (Гвардійське), № 11 (Курники), № 12 (Острог). № 19 (Вербляни), № 20 (Немирів), № 23 (Щирецька гора), № 24 (Старичі склади), № 30 (Барс), № 33 (Гористий СВЦ (спортивно-відновлювальний центр)) [3]. Постійне населення цих військових містечок є нечисельним – близько 100 офіцерів, прaporщиків, солдатів контрактної служби і близько 100 призовників. Проте, у період проведення військових навчань у них можуть бути поселені до декількох тисяч військовослужбовців.

Яворівський район відноситься до районів Львівської області з найвищим рівнем розвитку туризму, найрізноманітніших його видів: санаторно-курортного, культурно-пізнавального, сільського, екологічного, ностальгійного й ін. Надзвичайно цікавим туристичним об'єктом є Яворівський військовим полігон. Безперечно, що туристам і екскурсантам, які відвідують полігон, незалежно від мети подорожі, буде цікавим історичне минуле його території, доля поселень, які тут колись були, доля їх жителів.

Література:

1. Кубійович В. Етнічні групи Південно-Західної України (Галичини) на 1.1.1939. Національна статистика Галичини / Володимир Кубійович. – Весбаден, 1983. – 174 с.
2. Макарчук С. Втрати населення Галичини в роки Другої світової війни / Степан Макарчук // Вісн. Львів. ун-ту. Серія історична. – 2000. – Вип. 35–36. – С. 321–343.
3. Маненко А. К. Екологічний та гігієнічний огляд зон об'єкту Яворівського загального військового полігону I категорії сухопутних військ збройних сил України / Маненко А. К., Степанов О. К.,

Хоп'як Н. А., Ткаченко Г. М. // Гігієна населених місць. – 2009. – Вип.54. – С. 40–47.

4. Мартинець С. Таємниця Яворівського полігону / Світлана Маринець // Україна Молода. – № 097. – 28.05.2008 р. – С. 5.

5. Міжнародний центр миротворчості та безпеки – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: <http://ipsc.asv.gov.ua/index.php?lang=uk>.

6. Німецькі колонії Галичини в таблицях: довідник / Передмов., упор. І. С. Монолатій. – Коломия : Регіон. наук.-дослід. центр при МІК; Коломийський осередок НТШ, 2000. – 44 с.

7. Офіційний публічний геопортал України. Електронний каталог геоінформаційних ресурсів – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: http://geoportal.org.ua/ua/geoportal_geoinformacini_resursi_ukraiini.

Roman LOZYNSKYI

THE HISTORICAL AND DEMOGRAPHIC PRE-CONDITION OF DEVELOPMENT OF NOSTALGIC TOURISM IN YAVORIV MILITARY TRAINING AREA

The historical and demographic pre-condition of development of nostalgic tourism in Yavoriv military training area in the Lviv region is investigated. The process of creating a military training area is described. The approximate number of people, have been evicted due to the creation of the training area is determined, as well as its ethnic composition.

Key words: Yavoriv military training area, nostalgic tourism, rural community, ethnic composition of the population.

Віктор ЦИМБАЛЮК, Микола ЦИМБАЛЮК,

Львівський інститут економіки і туризму

к.с.-г.н. , доц., к.с.-г.н. , доц.

Надія ПОПІК, Надія ПАНАСЮК

студенти

СУБКУЛЬТУРА В СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ: ВЗАЄМОДІЯ ТА ТЕНДЕНЦІЇ ЇЇ РОЗВИТКУ В ПОСТРЕФОРМНИЙ ПЕРІОД

Подається дослідження культури, її сфер та взаємодія субкультури сільської місцевості з іншими субкультурами.

Ключові слова: культура, субкультура, взаємодія сільської культури, носії культури.

Критерієм освіченості кожної людини та спеціаліста є духовні цінності та їх особисте надбання. Складовою частиною цих рис характеру виступає культура, а вивчення суспільства засобами культури – це актуальне завдання, оскільки лише економічні та політичні характеристики його не дають можливості зrozуміти багато соціальних явищ. Вивчення культури як суспільного явища допомагає зрозуміти процеси духовного та соціального життя. Культурна практика може визначити зміст життя, міжособисті комунікації, стосунки, мораль, побутову етику, тобто, цілий пласт культури.

Питання культури та міжкультурної взаємодії вивчали: Артановський С., Біблер В., Кармін А., Шевнюк О. та інші. Їхні роботи внесли великий вклад в методологію та основи культури і культурної взаємодії. Їх духовні здобутки заклали певний фундамент для міжетнічної злагоди, міжкультурної взаємодії, співпраці і порозуміння.

Водночас цей процес зазнає впливу і негативних явищ, зокрема, зниження культурного потенціалу у сільській місцевості, за рахунок еміграції працездатного населення у міста та за кордон, нарощання кризових явищ у матеріальній та культурній сферах, екологічної нестабільності, занедбання праці та розбазарюванні колективно створених цінностей.

Метою статті є дослідження культури як системи, сфери та субкультури, їх взаємодія із сільською культурою, а також місце людини в міжкультурній комунікації.

Виклад основного матеріалу. Суть пореформного періоду характеризується діяльністю підприємств та організацій різної власності, які утворилися при масовому роздержавленні та приватизації державних підприємств та під впливом зовнішніх та внутрішніх факторів перехідних ринкових умов на їх функціонування і розвиток.

Не виключено, що на культуру, зокрема, на духовну та матеріальну сферу та на її діяльність ці чинники не могли не впливати.

Культура (від лат. *cultura* – оброблення, виховання, освіта, розвиток) – це історично визначений рівень розвитку суспільства, творчих сил та здібностей людини, що виражені у формах та типах організації життя і діяльності людей, їх взаємовідношень, а також створювання ними матеріальних та духовних цінностей [2]. Система по створенню культури представлена на рис. 1.

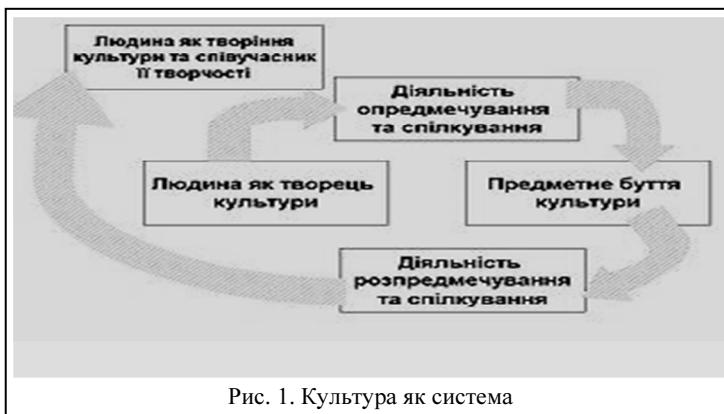

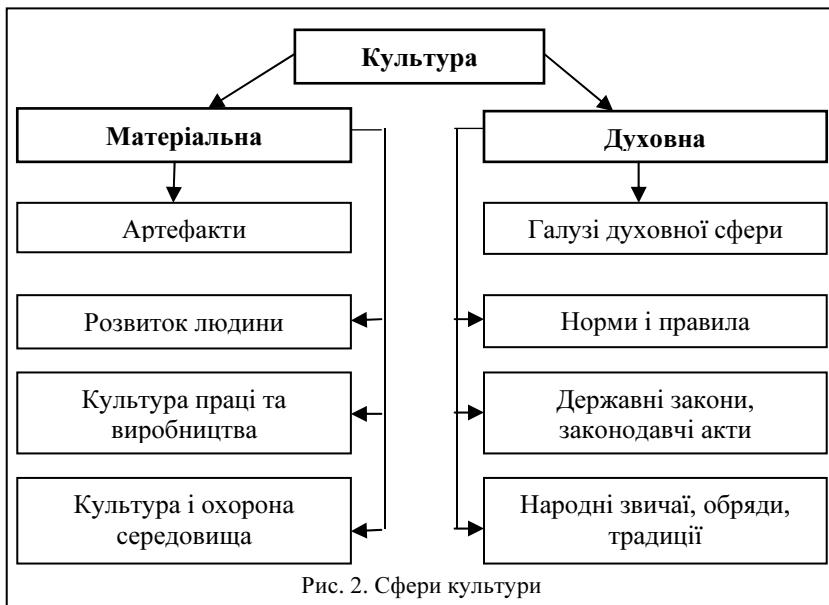
Рис. 1. Культура як система

На рисунку 1 розкривається взаємодія людини та культури. Як “людина як творець культури” перетворюється, під впливом певних чинників та часу, в “людину як творіння культури”. Людина, як творець культури, реалізує свої творчі здібності, свій творчий потенціал. Особистість є культурною настільки, наскільки вона засвоює і реалізує вищі цінності суспільства. Так створюється культура і під її впливом формується особистість.

Головною характеристикою людської діяльності, що принципово важлива для усвідомлення специфіки культури, є те, що людина спочатку визначає мету, а потім чинить певні дії. У процесі пізнання навколошнього світу й самого себе людина створює артефакти (будь-які досягнення людства) – це діяльність опредмечування, при якій ідеї втілюються в конкретних речах або явищах. Наступною стадією є предметне буття культури (об’єктивне існування артефактів), за цим – діяльність розпредмечування (нове покоління людей переосмислює досягнення працурів, частково переймає їхній досвід). Після цього артефакти змінюють людину, що виступає вже як співучасник творення культури.

Культура є підсистемою буття (“система природа-людина-культура”). Складність цієї системи полягає в тому, що людина поєднує в собі як природні характеристики, так і творчу діяльність. Людина не має своєї біологічної ніші й виживає тільки за рахунок культури. При тому, що людина живе за законами природи, культура не передається генетичним шляхом, кожне нове покоління людей має заново засвоювати цінності минулих.

За визначенням Є. Подольської та ін. [3] культура – це сукупність матеріальних і духовних цінностей, які відображають активну творчу діяльність людей в освоєнні світу в ході історичного розвитку суспільства. Її можна розглядати тут як буття, що може мати дві сфери, які зображені у вигляді схеми та представлено на рис. 2.

Матеріальна культура тут представлена як діяльність, з погляду її впливу на розвиток людини. Духовна культура тут характеризує також діяльність людини, але не фізичну, не рук її, а розуму.

Міжкультурна взаємодія сфер – це процес створення, утвердження і подолання стереотипів, оскільки кожна культура сприймає іншу не адекватно, не в повному обсязі та питомій якості, а лише в тих компонентах і якостях, яких сама в певний період потребує і здатна перейняти та засвоїти [2].

У культурі постійно відбуваються процеси інтеграції та розмежування, асиміляції та збагачення. Сучасна наука взаємодію культур характеризує як комунікаційний процес між різними культурами. На даний час вона вирізняє у культурних форм окремі субкультури.

Субкультура – це цілісна культура відповідної соціальної групи в середовищі великої культури. Вона повинна мати стійкі норми поведінки, моралі, ритуалів, свій менталітет та художню творчість. В культурології виділяють наступні культури: масову, міську, сільську, етнічну, елітарну та народну. Міжкультурна взаємодія показана на рис. 3.

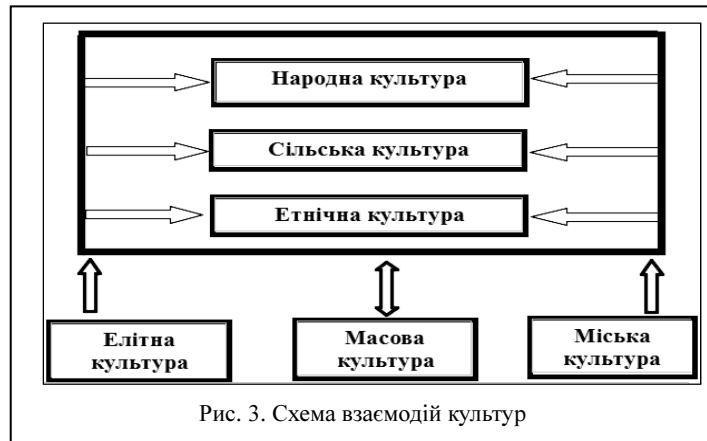

Рис. 3. Схема взаємодії культур

З даної схеми видно, що сільська культура тісно взаємодіє із народною та етнічною, що звісно сприяє їх взаємопроникненню та збагаченню. Інші культури, зокрема масова та міська, взаємодіють із сільською завдяки процесам інтеграції та асиміляції та лише впливають на неї. Важливими чинниками тут виступають особисте ставлення, мова, носії культури, спорідненість мов, а також економічні та політичні фактори.

Носіями культури в сільській місцевості є село, як колиска нації, зі своїми звичаями, культурою, епосом, танцями, співами тощо, що разом становлять історичну спадщину та в цілому духовну культуру, яка в пореформний період зазнала змін та впливу. Вважається, що культурний лаг, який характеризується різницею між містом і селом за цей час не зменшився, а навіть збільшився і зазнав суттєвих змін та впливу.

Підтвердженням нашої думки є недостатня доступність для сільського населення книги, як важливого носія духовності, інтернету, відсутність бібліотек та недостатнє фінансування їх в окремих населених пунктах.

Так, сільське населення, як носій духовної культури в пореформний період, зменшилось тільки по Львівській області на 11%. Саме працездатні та освіченні мешканці, проживаючи в селі та виїжджаючи в місто на роботу привносять певні елементи міської культури.

Друга частина сільського населення, що мігрувала за кордон, також асимілює елементи західної культури і привносить їх в побут села. Відбуваються постійні зміни, але позитивні, і в матеріальній культурі. Так, в селах покращується житло, облаштовується прибудинкова територія, підвищується комфортність, поліпшується охорона природи за рахунок водовідведення та облаштування відстійників, особливо, в будинках, в яких приймають сільських туристів. Ці показники становлять 20-30% всіх домогосподарств області залежно від вищезгаданих видів комфорту житла [1].

Отже, в системі культури матеріальна і духовна сфера сільської місцевості має різні тенденції розвитку. Так, духовна сфера культури сільської місцевості має тенденцію до погіршення, збільшуючи цим самим культурний лаг між містом і селом, що, на нашу думку, є зменшенням продуктивного населення та його міграцією. Матеріальна сфера культури, навпаки, покращується, що проявилось в будівництві та облаштуванні будинків та прибудинкових територій, особливо, для сільських туристів.

З метою поліпшення духовної культури потрібно спрямувати зусилля на доступність для мешканців села надбань духовності та інтернету, поновити роботу клубних закладів та бібліотек, створити умови для закріплення на селі випускників вишів та технікумів, заохочувати жителів села з комфортними оселями займатись сільським туризмом, як умовою забезпечення специфічної ідентичності, яка сприяє привабливості потенційних туристів.

Література:

1. Бочан І.О. Динаміка деяких чинників культурного середовища сільської місцевості в постреформний період в контексті розвитку сільського туризму Львівщини. (Текст) / Бочан І. О., Цимбалюк М.Ф., Цимбалюк В.М. // Вісник ЛІЕТ, серія “Економічні науки”. – Львів, 2012. – С.215–220. ISBN 978-966-2400-05-2.

2. Бобахо В.А., Левикова С.И. (Текст) Культурология. – Москва, 2002.
3. Гловицька В.В. Формування попиту і пропозиції на туристичний продукт сільського (зеленого) туризму // Інноваційна економіка. – 2010.– №17.
4. Кузик С.П. Географія туризму. Навчальний посібник. – К. Знання, 2011. – 271 с.
5. Подольська Є. А. та ін. Культурологія / Є.А.Подольська, В.Д.Лихвар, К.А.Іванова. (Текст): навч. посібн., вид. 2-ге, перероблене та доповнене. – К., 2005. – 390 с. ISBN 966-364-00
6. Рутинський М.Й., Зінько Ю.В. Сільський туризм: Навч. посіб. / М.Й. Рутинський, Ю.В. Зінько. – К.: Знання, 2006. – 271 с.
7. Черчик Л.М. Сільський туризм як ефективна форма самостійної зайнятості у трудонадлишкових регіонах // Регіональна економіка. - 2009. – №1.

Viktor TSYMBALUK
Mykola TSYMBALUK
Nadija POPYK
Nadija PANASJUK

**SUBCULTURE COUNTRYSIDE:
INTERACTION AND ITS TRENDS IN
POSTREFORMNY PERIOD**

The article investigates the culture, its scope, subcultures and their interaction in the countryside.

Key words: culture, the sphere of culture, subculture, interaction, carriers culture.

Маркіян БОДНАРЧУК

*Львівський інститут економіки і туризму,
старший викладач*

Ольга АНІСІМОВИЧ-ШЕВЧУК,

к.п.н., старший викладач

САКРАЛЬНІ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ ПАМ'ЯТКИ МОСТИЩИНИ

В якості цінного історико-культурного надбання сакральні пам'ятки Мостищини є важливим об'єктом релігійного та паломницького туризму і повноцінним предметом наукового вивчення. За результатами наукових польових досліджень розглянуто пам'ятки Мостиського району, розкриті обставини їхнього виникнення, призначення та використання.

Ключові слова: історико-культурні об'єкти, Мостищина, туризм.

Рідкісні та захоплюючі історико-культурні пам'ятки Мостиського району, його мальовничі краєвиди і різноманітні природні ресурси виступають достатньою умовою для розвитку туристичної сфери. Особливо значимою є наукова й пізнавальна цінність унікальних сакральних пам'яток Мостищини, яка потребує уважного вивчення та глибокого аналізу. Храмові будівлі краю є важливим ресурсом розвитку пізнавального, релігійного, паломницького та інших видів туризму.

Останніми роками, у відповідності до “Програми розвитку туризму та зовнішньо-економічної діяльності на 2011-2015 рр.” [8], в районі було створено туристичні маршрути: “Храми Мостищини”, Мостищина історична”, “Літературно-мистецька Мостищина”, туристично-краєзнавчий маршрут з обов’язковим відвідуванням історичних пам'яток Мостищини та Судововишенщини “Святий дуб”, які впевнено долучаються до сфери туризму. Туристам, що часто мандрують цим краєм з давніми традиціями та історією, є що показати.

Відзначаючи важливість історичних досліджень вчених-краєзнавців Т. Дмитрасевича, В. Зілінського, В. Лозинського, І. Сагана, П. Чавса, Б. Мартіна, І. Шараневича, слід наголосити на вагомості наукового внеску М. Драгана, В. Слободяна, М. Коссака та І. Кріп’якевича у справу вивчення особливостей архітектури та історії побудови тутешніх церков. Цінні розвідки з історії римо-католицьких храмів Мостищини знаходимо в праці М. Бучека й І. Седельника “Львівська архідієцезія латинського обряду” [1] та багатотомному дослідженні “Костели та монастири римо-католицької давнього воєводства руського” (Kościły i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa Ruskiego). Цікаві матеріали з історії міст і сіл краю знаходимо в працях краєзнавців-дослідників: І. Біласа, Й. Гридового (с. Соколя), Н. Хоми

(с. Новосілки та Циків), С. Павлишина (с. Старява), Т. Саламахи і Т. Гринишина (с. Шегині).

Особливу історичну і культурну цінність для розвитку пізнавального, релігійного та інших видів туризму має культова архітектура. Зазначимо, що на території Мостиського району історично розвиваються, взаємозбагачуються різні культури, адже українці, поляки, юдеї, литовці тут проживали спільно ще з часів середньовіччя. Тому й поселення тут часто ідентифікують за національною ознакою, наприклад, українське (Нагірне, Підліски), польське (Пнікут, Крисовичі) чи литовське (Ятвяги). Звичайно, що й давні сакральні споруди, які збереглися, яскраво засвідчують національні особливості. Майже в кожному населеному пункті знаходиться церква та (або) костел і тому часто історичні особливості розвитку села чи містечка, віддзеркалені в сакральній архітектурі, яскраво проявляють національність його мешканців.

Цікавими історико-культурними пам'ятками церковної архітектури вважаються старовинні дерев'яні церкви, в селі Годині – церква Воздвиження Чесного Хреста (1729), у с. Гостинцеве – церква Собору Пр.Богородиці (1659), у с. Дмитровичі – церква св. Миколая (1655), в с. Шишоровичі – церква Воскресення Господнього (1913, стояла з XVII ст. у м. Судова Вишня), в с. Волиця – церква Благовіщення Пр.Богородиці (1840), в с.Крукеничі – церква св. Симеона Стовпника (1803). Про історію старовинної церкви Собору Пр. Богородиці 1659 р. в селі Гостинцеве Василь Слободян писав так: *“Найдавніші відомості про церкву походять з 1489 р. У 1632 р. отримала ерекційний акт від польського короля Владислава IV. Існуюча церква збудована у 1659 р. Анною Могилянкою, старостиною мостиською, як свідчать матеріали візитації 1761 р., а не у 1690 р., як було до тепер прийнято. Давніше, в XVII – XVIII ст., була під титулом Втечі до Єгипту Пр. Богородиці. Ремонтована у 1775 та у 1825 рр. Про останній ремонт зберігся різьблений напис на внутрішньому південно-західному випусті “Реперована // Року Божого AWKS”. У 1881 р. підведеній під церкву камінний фундамент (до цього, за оповідями старожилів, стояла на дерев'яних колодах-стендарах). Про це теж є різьблений напис на східній грани вівтаря на третьому і другому брусі від підвали. У 1882 р. розписана, що засвідчено написом на південній стіні бабинця на четвертому брусі від підвали”* [8, с. 368]. Церква тризрубна, двоверха, завершена над навою і бабинцем високими шоломовими банями на низьких восьмериках. Унікальну мистецьку та наукову вартість має

збережений до нашого часу п'ятирічний різьблений позолочений іконостас з др. половини XVII ст. Поруч церкви збудована дзвіниця.

Одна з найдавніших дерев'яних храмових будівель Мостищини – церква св. Миколая 1655 р. будівництва, знаходиться в с. Дмитровичі. У храмі зберігся іконостас з 1674 р. пензля маляра Федора з Вишні та стінопис 1698 р. із зображенням “Страстей” на північній та “Страшного суду” на південній стінах нави [8, с. 651]. Церква та дзвіниця (1690 р.) захищені дерев'яною огорожею з 1816 р. І церква, і дзвіниця – пам'ятки архітектури національного значення, охоронні номери: для церкви – 1376/1, для дзвіниці – 1376/2.

У 2013 р. урочисто святкували столітній ювілей церкви св. арх. Михайла у с. Надиби. Попередня дерев'яна церква св. Романа і Давида, пізніше була переосвячена на церкву св. арх. Михайла. “У 1913 р. поруч неї завершилося спорудження мурованої, хрещатої” [8, с. 376]. У буревій роки Першої світової війни цей величний храм було пошкоджено, а дерев'яна церква повністю згоріла. Місцеві парафіяни відновили сакральну святиню і сьогодні шанобливо ставляться до неї.

До переліку цінних історико-культурних пам'яток Мостищского району належить дерев'яний римо-католицький храм Успення Пр. Діви Марії 1754 р. в с. Раденичі, який не зазнав руйнівного втручання в роки радянського панування. Згідно переказів його перевезли зі с. Зав'язанці після того, як графіння наказала переробити побудований раніше костел на церкву. Унікальність і краса цього храму зумовлені ще й тим, що після реставрації стіни покрили новеньким гонтовим матеріалом, дотримуючись усіх старовинних технологій. Завдяки своїй надзвичайній чарівності храм справді є окрасою церковного будівництва Мостищини та унікальний в якості об'єкта для наукових досліджень і туристичних відвідин мандрівниками й краєзнавцями.

19 липня 1768 р. сучасний римо-католицький костел Успення Діви Марії в с. Раденичі було освячено Перемишльським єпископом-помічником Ігнатієм Кшижановським. Парох о. Антоній Тропп за власний кошт збудував нову дзвіницю та позолотив головний вівтар, а парафіяни допомогли в оздобленні решти храму. Костел відкрили в 1879 р. Для нього у 1848, 1854 та 1888 роках придбали дзвони та оновили поліхромію склепіння нефу. У др. пол. XIX ст. ґрунтово перемалювали розписи на склепінні головної нави; їх автором вважається відомий тогочасний маляр Шимон Лабович.

У 1924–1925 та 1932–1934 рр. костел відремонтували, а наприкінці 20-х років змонтували, використавши окрім частини XVIII ст., частково позолочені 4 вівтарі: головний, св. Антонія, Матері Божої

св. Розарію та у каплиці Провидіння Господнього. У центрі псевдо склепіння презбітерія – розпис Успіння Матері Божої. По боках – Євангелисти (Матей, Марко, Лука та Йоан) в овальних обрамуваннях. На стелі головної нави – Свята Трійця (згідно твору Рубенса).

Цінною історико-культурною пам'яткою Мостищини вважається римо-католицький костел св. Станіслава в с. Гусаків. Його історія розпочалась у 1719 р., коли власник с. Баличі Францішек Харчевський та парох о. Йоан Мусікевич розпочали в Гусакові будівництво мурованого барокового костелу. Храм освятив 17 вересня 1724 р. перемишльський єпископ Кшиштоф Шембек під титулом св. Станіслава і Кшиштофа. Фінансуванню цього будівництва допомагала родина львівських магнатів Корняктів. Згодом його неодноразово ремонтували та перебудовували. В 1828 р. відбулось освячення під сучасною назвою. У храмі зберігся бароковий вівтар XVIII ст. та розписи стін з того ж періоду, котрі становлять значну мистецьку та художню вартість. Їх виконав відомий майстер Станіслав Стройнський, який, зокрема, прославився розписом римо-католицької Катедри у Львові. Збереглися в костелі і старовинні ікони.

На цвинтарі с. Гусаків знаходиться оригінальна каплиця-ротонда (1836) фундації Петра Кульпінського. В ній була облаштована греко-католицька церква, відправляли ченці чину св. Василія Великого. Православна церква Успення Пр. Богородиці УПЦ КП (1894), побудована за проектом Василя Нагірного, є однією з архітектурних перлин храмового зодчества Львівщини.

Цікаву історію має римо-католицька парафія у с. Пнікут, яку заснували не пізніше 1470 р. На думку місцевого римо-католицького пароха о. Станіслава Венгжинського, давній костел стояв справа від храму, де ще досі знаходиться невеличка капличка. У 1611 р. розпочали будівництво нового дерев'яного костелу. *“Храм постав у 1667 р., а 1728 р. відбувся його ремонт. У 1743 р. Перемишльський єпископ Вацлав Сераковський під час візитації відклав освячення костелу через незадовільний стан будівлі, а у 1753 р. він же наказав збудувати новий дерев'яний храм, який і спорудили у 1762 р. Перемишльський єпископ-помічник Ігнатій Кишижановський освятив його 1767 року. Костел мав три вівтарі: головний зі скульптурою Христа Розі'ятого та образом св. Миколая та бічні – св. Йосипа і св. Антонія. ... Протягом 1908–1911 рр. у Пнікуті збудували муріваний храм за проектом Максиміліана Яблонського, а 1912 р. його освятили. У I св. війну часткового пошкодили як новий муріваний костел, так і старий дерев'яний храм. ... Старий же храм у 20-х роках розібрали та разом з*

костельним майном перенесли в одне із сіл парафії Раденичі” [1, с. 207–209]. Сьогодні у селі віряни відвідують римо-католицький храм св. Миколая, а також церкву св. Миколая. За словами о.Станіслава, не оминають село туристи, особливо римо-католики з Польщі.

Окремої уваги заслуговують храми районного центру – м. Мостиська. Сакральні споруди цього старовинного галицького міста відомі не тільки своєю архітектурною довершеністю, історичною та культурною цінністю, мистецько виконаним внутрішнім оформленням. Їхня вартість і в тому, що вони є джерелом пізнання, вивчення та захоплення для сотень і сотень відвідувачів: науковців, митців, туристів та краєзнавців. Безумовно, важливим об’єктом туристичної сфери є костел св. Йоана Хрестителя, збудований в 1606 р. У 1648 р., під час військових дій, храм спалили козаки. Відремонтували його наприкінці 50-х рр. XVII ст. Сьогодні він стоїть на околиці старої частини міста, обнесений муром та поштукатурений. В центрі головного вівтаря XIX ст. знаходиться фігура св. Йоана Хрестителя. Також встановлено бічні вівтарі з початку ХХ ст. – Серця Ісусового, Діви Марії, святого Антонія і Пресвятої Трійці.

Привілей короля Владислава-Ягайла та його фінансова підтримка у 1406 р. Фелікса Гербурта (магнат з Добромиля) сприяли заснуванню костелу ордену домініканців (спершу дерев’яний, а з 1598 р. – муріваний, відомий під назвою Матері Божої Неустанної Помочі, інша назва – св. Катерини Олександрійської). 20 грудня 1788 р. австрійська влада закрила святиню, яку через кілька років продали і перетворили на сіносховище. З 1880 р., після освячення, цей храм запрацював у якості філіального костелу. 8 вересня 1883 р. розмістили чудотворну ікону з римського костелу святого Альфонса, виконану в 1882 р. Роденом (її благословив папа Лев XIII).

27 червня 2002 р. костел оголошено Санктуарієм Матері Божої Неустанної Допомоги. В храмі знаходиться мощі італійської святої Йоанни Беретти Моллі, відомої своїм праведним життям. Вони привезені 5 грудня 2012 р. Є також ікона Матері Божої Неустанної Помочі (1883), привезена о. Якубенським і встановлена з нагоди свята Святої Родини.

Чимало таємниць історії може розповісти і римо-католицький костел св. Архангела Михаїла у передмісті Мостиськ – Закостеллі. Раніше тут знаходилось приміське село, звідси й старовинна назва цього району – Стрілецьке. Парафіяльний костел тут відомий з 1397 р. Наприкінці 1640-х рр. козаки Б. Хмельницького спалили храм, який з часом відбудували заново. Новий, вже муріваний храм, який розпочали

будувати у 1898 р. на місці попереднього, освятив 29 вересня 1900 р. перемишльський єпископ Йосип Пельчар. У червні 1915 р. святиня зазнала пошкоджень внаслідок воєнних дій. І знову храм пережив руйнування та відбудову. Часи радянського повоєнного панування теж не були для нього поблажливими. Костел закрили у 1948 р., а повернули вірним тільки через півстоліття (1989). Сучасний храм може похвалитися хіба що необароковим головним вівтарем св. Архангела Михаїла, який був виготовлений на початку ХХ ст. Неоготичний бічний вівтар Пресвятого Серця Господа Ісуса зі святині в Закостіллі перенесли до костелу в Крукеничах, а вівтар Непорочного Серця Матері Божої у 80-х рр. – вивезли до Литви.

Окрім римо-католицьких храмів значну історико-культурну та архітектурну цінність мають церкви Мостиськ. Православна церква Покрови Пресвятої Богородиці (УАПЦ), датується 1636 р. Спершу тут знаходилась каплиця Лоратадинської Матері Божої, побудована вихідцем з міста, який став єпископом і краківським каноніком. В ті давні часи існував звичай, дотримуючись якого, заможні та успішні краяни з якоїсь місцевості, які досягали високих суспільних рангів та посад, та й просто заможні люди, мали для себе за честь допомагати або просто якось прославити своє рідне місто чи селище. Відповідно, цей єпископ за власний кошт, на землях свого батька побудував каплицю. Згодом тут знаходився римо-католицький жіночий монастир контемпліаційного чину та костел Діви Марії.

Вперше церкву св. Юрія в Мостиськах збудували у 1611 р. з дозволу власника міста (Гербурта), виданого в 1604 р. У 1735 р. споруджено нову дерев'яну церкву св. Юрія на місці попередньої, при валі на ділянці, званій Війтівською. В добу правління цісара Йосифа II греко-католицька громада міста купила у власність будівлю недіючого храму. Упродовж 1801–1804 рр. проводився ремонт храму відповідно до східновізантійського обряду. Як свідчить краєзнавець з Надсяння М. Орловіч, ця церква у Мостиській парохії УГКЦ була філіальною, хоч основні богослужіння відбувались саме в ній. У 1804 р. в церкві провели грунтовний ремонт, а пізніше – в роки Першої світової війни, її було пошкоджено. Врешті, лише у 1920-х рр. церкву реставрували, але під час Другої світової війни, споруда знову зазнала руйнувань. Тут знаходилась парафія російської православної, тепер – української автокефальної православної церкви.

Греко-католицька церква св. Юрія має довгу й славну історію. Вперше храм згадано у 1596 р. Він знаходиться на пагорбі, на якому, згідно переказів місцевих краєзнавців у середньовіччі стояв княжий

замок. Нову церкву освячено в 1991 р. Попередня дерев'яна будівля Св. Юрія перед Другою світовою війною згоріла. Прихожани певний час були змушені молитися у невеликій церковці. Частково збережені фрагменти старої споруди знаходяться всередині сучасного храму.

Ділянку, на якій знаходитьсь церква та інші, розміщені при ній будівлі, викупила в поляків Ольга Могилянська – рідна сестра П. Могили. За її волею тут заклали церкву. Храм стояв на валу, тому й вулиця, яка проходить поряд, отримала назву “Валова”. Зліва розташована будівля сучасної дзвіниці та плебанії. У дзвіниці, на першому поверсі облаштовано класи для навчання дітей. Справа давніше знаходився цвинтар. окремих осіб хоронили й на подвір'ї церкви, але пізніше польська влада заборонила такі поховання.

Греко-католицька дерев'яна церква Вознесення Господнього в передмісті м. Мостиська – с. Завада вперше згадується у 1600 р., в грамоті Яна Щесного Гербурта з Фельштина як передміська. Сучасна споруда зведена в 1722–1725 рр. Біля неї знаходитьсь старовинна дзвіниця. При вході, під дахом храму викарбувано на дощі дату її заснування. В храмі знаходитьсь ікона Діви Марії, яка унікальна тим, що на ній зображені Матір Божу, вагітну Ісусом.

До переліку цінних історико-культурних пам'яток сакрального будівництва відноситься церква в с. Крукеничі, відома під титулом св. Симеона Стовпника (1803). Збудували її з дубового дерева на кошти громади. Ремонт розпочали і провели в 1989 р. В церкві зберігаються цінні ікони та вівтарі старовинної роботи.

Римо-католицька парафія в Крукеничах постала ще в 1439 р. У протоколі візитації перемишльського єпископа Фрідерика Алембека за 1636 р. місцевий костел згадується як дерев'яний та старий вже на той час. У зв'язку з його поганим станом після 1772 р. розпочали будівництво нової дерев'яної святині. Новозбудований храм було освячено 08.10.1752 р. (за іншими даними – 1753 р.). під титулом св. Матвія Апостола і Євангеліста. У 1897 р. проведено грунтovну реконструкцію святині. Наступний його ремонт відбувся у 1933–1934 рр. Костел працював майже до кінця 40-х рр., потім його закрили, перетворивши на колгоспне зерносховище. У 70-80-х рр. святиню розібрали, а дерево спалили. Упродовж 1991–1994 рр. збудували новий муріваний храм св. Матвія, який освятили 3 липня 1994 р.

Найдавніша згадка про церкву в с. Мишлятичі датується 1589 р. Спорудження мурованої церкви завершили в 1907 р., а перед 1925 р. встановили новий іконостас. Сьогодні храм Чуда Архистратига Михаїла УАПЦ має значну історико-культурну та наукову цінність.

Відомою пам'яткою дерев'яної сакральної архітектури вважається церква Благовіщення Пресв. Богородиці (1840) в с. Волиця, римо-католицький костел св. Йосифа, збудуваний у 1924–1928 рр.

До числа цінних історико-культурних пам'яток сакральної архітектури відносять церкву Покрови (1908) в с. Баличі та дзвіницю. Вперше про храм в Баличах згадано в Описах Галицьких парафій XII – XVI ст. 1456 року, вона згадана під титулом Св. Івана. Церква Різдва Пресв. Богородиці згадується в документах 1527 р., в 1871 р. вона була відреставрована і проіснувала до 1907 р. При пароху Андрію Бенчині збудували та освятили 21 вересня 1908 р. муріваний храм. Проект будівництва підготував архітектор Василь Нагірний, за проектами якого звели церкви в Арламовій Волі, Бортятині, Волоскові, Ганьковичах, Гусакові, Хлиплях, Хорошиці, Судовій Вишні. Відомо також, що в 1908 р. в церкві встановили дубовий іконостас з 36 образами. Муріваний римо-католицький костел Броніслави у Баличах, датується 1895 р. Спочатку Броніслав Скібіневський поблизу свого палацу поставив цегляну, покриту бляхою капличку для потреб родини. Згодом на її місці звели костел. В 1958 р. його закрили. Спершу у ньому розмістили склад зерна, потім – зберігали та молотили льон. У 1973 р. будівля згоріла. В 1990 р. храм відремонтували і урочисто відкрили.

На території Мостиського району знаходиться багато військових поховань воїнів російської, австро-угорської, німецької, радянської армій, пам'ятних знаків загиблим у Першій та Другій світових війнах. Зокрема, в с. Чернєве відновлено австро-угорське військове кладовище. В с. Храпличі на старому цвинтарі поховано австрійських і російських вояків. За спогадами старожилів, австрійських вояків загинуло біля трьох тисяч. Люди шанобливо ставляться до таких місць, бережуть ці події у пам'яті, щоб ніколи не повторити страшних сторінок історії.

Досліджуючи історико-культурні й туристично-краєзнавчі ресурси Мостиського району, бачимо певні підстави для оптимістичної оцінки перспектив розвитку туристичної галузі. Вигідне для мандрівок прикордонне розташування району на магістральному напрямі міжнародної інтеракції, наявність діючих туристичних маршрутів та відповідної інфраструктури, історико-культурних, природних ресурсів і, зокрема, різноманітних пам'яток сакральної архітектури сприяє розвитку туристичної сфери Мостищини, активізації існуючих та створенню нових видів туризму.

Також пам'ятаймо ще й те, що уважне ставлення до історії та культури минулого відкриває нам орієнтири й повноту буття

майбутнього. На наш погляд, сакральні історико-культурні пам'ятки є невід'ємним та необхідним елементом розуміння, пояснення й представлення національної історії та духовно-мистецьких цінностей. Маємо лише розумно осмислити й проінтерпретувати значення таких пам'яток для сучасного нашого культурного і наукового пізнання.

Література:

1. Бучек М., Седельник І. Львівська архідієцезія латинського обряду [Текст] : ілюстрована розповідь. Том1. Парафії, костели та каплиці (Львівська обл.) / Єпископ Мар'ян Бучек, Ігор Седельник. – Львів, 2004. – 322 с.
2. Драган М. Українські деревляні церкви. Генеза і розвій форм. Частина перша – текст / Д-р Михайло Драган. – Львів: Національний музей у Львові, 1937. – 159 с.
3. Літопис руський. За Іпатським списком переклав Леонід Махновець; Відп. ред. О.В.Мишанич. – К.: Дніпро, 1989. – XVI+591 с.
4. Історія міст і сіл Української РСР. Львівська обл. – К.: Головна редакція Української радянської енциклопедії АН УРСР, 1968. – 980 с.
5. Історія села Балигі, 2008, 62 с. (рукопис).
6. Саган І. Мостищина: краєзнавчі розмаїтості / Іван Саган. – Мостиська, 1994. – 98 с.
7. Саламаха Т., Гринишин Т. Шегині: село на кордоні / Тетяна Саламаха, Тамара Гринишин. – Шегині, 2012. – 312 с.
8. Слободян В. Церкви України: Перемиська єпархія / Василь Слободян. – Львів, 1998. – 864 с.
9. Соціально-економічний розвиток Мостицького району [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mostrda.org.ua/ekonomika-2/sotsialno-ekonomichniy-rozvitok/>
10. Хома Н. Новосілки. Короткий нарис історії села, хроніка подій, спогади та роздуми /Нестор Хома. – Львів, 2002. – 168с.

Markijan BODNARCHUK, Olga ANISIMOVYCH-SHEVCHUK SACRAL HISTORICAL-CULTURAL MONUMENTS OF MOSTYS'KA REGION

As valuable historical and cultural heritage of Mostys'ka region sacred monuments is an important object of religious and паломницького tourism and the outstanding subject of scientific study. According to the results of scientific field research the article studies the range of attractions Мостицького району, the circumstances of their origin, purpose and use are disclosed.

Key words: the historical and cultural objects, Mostys'kyi district, tourism.

Михайло ГАЧАН,

настоятель храму св. Пантелеймона у м. Львові,
магістр богослов'я

ІСТОРІЯ СЕЛА МІГОВО ТА МОЖЛИВІСТЬ ЇЇ ЗАЛУЧЕННЯ У ТУРИСТИЧНУ СФЕРУ

Розглядається історія села Мігово Старосамбірського району Львівської області. Аналізуються різні періоди його історії, зокрема часи перебування в складі Австро-Угорської імперії, Польщі. Okremо висвітлюються питання функціонування в селі парафіяльної церкви, народної школи, надлісництва і лісництва, прикордонної застави. Даються пропозиції щодо можливостей розвитку туризму в селі.

Ключові слова: село, церква, школа, лісництво, Мігово.

В Україні є актуальною проблема економічного розвитку регіонів, забезпечення населення робочими місцями, зокрема, мешканців сільської місцевості. Одним із перспективних, однак дещо менш популяризованих районів Львівщини, є Старосамбірський район. Природні та історико-культурні ресурси цього краю – надзвичайно унікальні.

Метою статті є на прикладі с. Мігово Львівської області висвітлити історію та туристичні можливості розвитку цієї території.

Цілісного наукового дослідження про історію села не написано. Фрагментарні дані можна віднайти у монографії М. Кріля, “Словнику географічному королівства Польського”, описах окремих історико-культурних пам'яток М. Гелетович, В. Слободяна, В. Шагала.

Мальовниче гірське село простягається на 4,5 км, підпорядковане Княжпільській сільській раді, лежить в долині річки Вирви (басейну Сяну і Вісли) в Передгір'ї Берегових Карпат за 29 км від районного центру Старий Самбір і за 9 км від залізничної станції Добромиль. Західна і північна окраїна села примикає до державного кордону з Польщею. Річка Вирва витікає з села Квасинина (нині територія Польщі) з під лісу Браньова, де в урочищі Урви–Хвіст бере свій початок. Впадає Вирва у Вігор біля смт Нижанковичі, Вігор до Сяну, Сян до Вісли, Вісла в Балтійське море. За гідрологічним районуванням село належить до Дністерської області підвищеної водності [1, с. 14].

Назва Вирва походить від того, що з-під дуба виривається потужне джерело води, яке дає початок річці. І не дивно, що село розкинуте вздовж течії річки по обидва її береги, адже вода – джерело життя. Річка Вирва живиться багаточисленними гірськими потоками і потічками. Село в формі своїй продовгувате і тягнеться вздовж річки.

Умовно поділяється на три частини “долішній кінець”, “середина” і “горішній кінець”. Місцевість ця належить до Верхньо-Дністерських Бескидів. З пагорбу Ясенів, коли гарна погода, добре видно Карпати і територію сучасної Польщі [11, с. 318].

Існує три назви села – Мігова Воля, Міхово і сучасна – Мігово. Мігова Воля згадується в 1485 р. в угоді між синами самбірського військового Миколая і їхнім дядьком – перемишльським хорунжим Гербуртом про перерозподіл спадщини. У Перемишльському повіті за племінниками Гербурта залишилися села Княже поле (с. Княжпіль), Мігова Воля (с. Мігово), Папортно, поле Арламів (с. Арламів, тепер відпочинковий комплекс у Польщі) [6, с. 71].

Інша назва села – Міхова. Щодо її походження існують різні версії. Згідно першої – у селі було організоване виробництво мішковини, з якої шили мішки і продавали на ярмарках у Добромулі. Жінки, несучи мішки на продаж, вкривали ними плечі (тобто, носили мішки на плечах). Про них говорили: “жінки з Міхови”. Згідно другої версії – назва села походить від прізвища пана Міхновського (Меховського), який жив у селі. 19 вересня 1989 р. Постановою Верховної Ради УРСР село Міхова переіменували на Мігово [6, с. 369].

Село Мігова Воля згадане під 1485 р., а в документах 1526 р. згадується існування парафіяльної церкви [10, с. 132]. Можемо припустити, що виникло це поселення в XIV ст. Знахідки давніх знарядь праці, виявлені в сусідніх селах, вказують, що в басейні річки Вирви вже в добу енеоліту (мідно-кам'яний вік) жили люди. Село Мігово з 1374 р. входило до володінь родини Гербуртів. А в 1485 р., як зазначалося, власниками Мігови стали сини самбірського військового Миколая з Гербуртів. У 1711 р. під управлінням воєводи полоцького в Мігові проживав 21 кметь, 2 халупники, всього дворів осілих було 26 (за ревізією 1711 р.) [6, с. 76–77].

За часів панщини в селі був панський маєток. Згодом там заснували ферму, а також колгоспні будівлі, які знаходились в долішній частині села. Вони розташовувалися там, де нині є садиби родини Мацько, Лабай і т.д. Ця частина села мала назву Двориско. Зараз від панських склепів нічого не залишилося, окрім назви Склеписько. Неподалік є залишки фундаментів від колись існуючої там каплиці. Окрім назви Двориско долішнє, в кінці села побутувала назва “долішні татари”. Переказ свідчить, що один із панів привіз зі собою в село дворову челядь-прислугу. Він поселив частину її в своєму маєтку, а частину в місці, де були господарські будівлі. Місцеве населення не дуже доброзичливо поставилося до прибульців, що й дало їм назву “долішні

tatari". Пізніше челядь змішалася з громадою села, а назва збереглася і донині.

Під час навали татар, жителі Мігови втікали на південно-східну околицю села, в потоки, яри і ліси, де легше було сковатися від завойовників. Там гірські потоки глибоко розчленовують місцевий рельєф і тому в цю місцевість важче було дістатися татарам. Таким чином, і виникло сусіднє поселення Велике.

У центрі села, на правому березі річки, на помітному підвищенні, під горою стоять древній дерев'яний храм Успіння Пр. Богородиці (1732). Слід доповнити, що в архівних документах, датованих 1526 р., вже згадується про існування церкви в Мігові [10, с. 132]. Попередній храм стояв на місці нинішнього. Його знищили татари. Теперішня церква – дерев'яна, тризубна, одноверха. На північ від церкви побудована дерев'яна двоярусна дзвіниця, накрита піраміdalним дахом [4, с. 207–213]. Церкву ремонтували у 1871 р. та відновлювали у 1926 р. [8, док. 1]. Іконостасний ансамбль церкви Успіння Пр. Богородиці – це твір мистецтва. Подібні роботи були у церквах сіл Поляна, Великому, Березові, Сушиці Великій, Трушевичах.

Під час операції "Вісла", коли виселяли людей з сусіднього села Кvasинини (нині воно знаходиться на території Польщі), то тоді в Мігову з їх церкви св. Миколая принесли духовні реліквії і, таким чином, врятували від знищення. Побожні християни принесли в Мігівський храм ікону "Страсті Христові", віконний вітраж із зображенням Духа Святого у вигляді голуба, дві Євхаристійні чаши, монстранцій, вінчальні корони, панікадило, дерев'яну сповіdalьницю, процесійні дзвіночки. Важливо звернути особливу увагу на ікону "Страсті Христові", що за радянських часів була вивезена з Мігівської церкви до Львова і нині знаходиться й експонується в Національному музеї імені Андрея Шептицького у Львові. Вона датується першою половиною XVI ст. Фахівці вважають, що її можна віднести до найдавніших українських ікон "Страстей Господніх". Ікона надійшла до музею в 1966 р. з науково-пошукової експедиції за участі В. Свенціцької, П. Лінинського, М. Батога, М. Бартиша. До середини XVI ст. збереглися лічені приклади пам'яток цього типу. Ікона становить важливу частину спадщини українського іконопису XVI ст. [3, с. 1]. У фондах музею зберігається "Спас Нерукотворний" XVI ст. з Мігови. Ікона зображена на липовій дощці; ковчег, сріблення; рельєф, дві вертикальні шпугти, врізані знизу [2].

Під час експедиції з села вивезли рукописне Євангеліє якісної роботи, писане Іоаном у с. Гориславичі і датоване кінцем XVI ст. На

ньому 4 мініатюри, 4 заставки, півустав. Дошка, шкіра з витисками, золоченням та заштіпками [5]. Досі у храмі збереглося 15 старих Богослужбових і церковно-службових книг: Євангеліє, Апостол, Служебник, Часослов, Місяцеслов і деннослов, Служебник, Тріодіон, Трефологіон, Октоїх, Ірмологіон, Квітна Тріодь, Осмогласник, Мінея місячна, Орологіон, Євангеліє.

Відома художниця О. Кульчицька, котра змальовувала пам'ятки традиційної народної культури – одяг, церковне та житлове будівництво, відвідала Мігову 1928 р. і зафіксувала на рисунку нашу старовинну церкву [6, с. 332].

У 1905 р. в селі була збудована плебанія (будинок священика). Вона стоїть донині, має значні розміри. Цеглу для її будівництва випалювали з місцевої глини в ур. Рошишка. Okрім житлового будинку священика, на території садиби знаходилися ще і господарські будівлі (стайні, стодола тощо), необхідні для ведення господарства. Після побудови плебанії, звертався уряд парафіяльний з Мігови до уряду громадського в Добромулі із запитом про те, скільки податку має платити за нове мешкання пароха в Мігові [8, док. 77]. Цю плебанію змалював у роки радянської влади земляк з Нижанкович В. Шагала і підписав малюнок “Будинок бувшого попівства в селі Міхова”. Там були розміщені клуб, бібліотека і фельдшерсько-акушерський пункт.

У роки Першої світової війни церква в Мігові володіла такими цінними паперами: “Листи заставні Банку Краєвого”, “Книжечки Каси ощадності в м. Перемишль”. Вони були запропоновані в часі ворожої інвазії у 1914 р. [8, док. 152–153]. Війна нанесла шкоду майну церкви. Тоді було здійснено реквізицію (примусове вилучення) церковних дзвонів з метою переплавки їх на зброю, гармати. Як за часів Австро-Угорської імперії, так і за часів панської Польщі парафія Мігівська вносила страхові внески за храми і за будинки приходські до дирекції взаємних забезпечень “Дністер” у місті Львові. Ці внески сплачувалися або в австрійських коронах (кронах), або в польських золотих (злотих). Внески з парафії за 1924 р. виглядали так: Церква в Мігові – 3900 зол.; Церква у Великім – 800 зол.; будинки приходські – 3000 зол. [8, док. 63]. Слід зазначити, що церква володіла землями на території села, а також лісом, за яким до нині збереглася назва “Ксьондзів ліс”. У церковному лісі заборонено було парафіяльному уряду провадити рубку. Все робилося лише з дозволу вищої церковної влади. Цей ліс використовувався як для потреб храму, так і для потреб священика. Є відомості, що вирубане дерево продавалося і за виручені кошти громада утримувала священика і храм.

У 1932 р. на парафії діяв Комітет парохіяльний “Допомоги безробітним і убогим”, котрі проживали в Мігові [8, док. 28]. У 1933 р., 1934 р., 1935 р., 1938 р. проводилися в січні місяці “пресові акції”, так звані, “місяці доброї преси”, про що священик звітував до Всесвятішого Преосвященнішого Єпископського Ординаріяту в Перемишлі. Місяць січень не випадково був обраний для цієї акції, адже взимку селяни мали більше часу, аніж у будь-яку іншу пору року, для того, щоби приділити увагу духовному зростанню і просвіті [8, док. 15]. При церкві діяли різні релігійні Товариства. У 1933 р. 6 і 7 травня молодь з Мігови приймала участь у святі “Українська Молодь Христові”. У 1934 р. священик звітував до Всесвятішої Єпископської Консисторії про перебіг святкувань Христа Царя дня 28 жовтня в парафії Мігова. У 1935 р. на парафії відбулися святкування з нагоди Ювілею Відкуплення людського роду. Священик щорічно подавав звіти до Єпископського Ординаріяту про релігійно-моральний стан парафії Мігова [8, док. 87].

Отже, все вищезгадане свідчить, що в цей період духовне життя парафії було досить налагодженим. У 1935 р. Скаб Михайло заснував оркестр. Єврей Юдка з Добромуля викладав для оркестрантів нотну грамоту. “Просвіта” жертвувала кошти на утримання оркестру і на придбання музичних інструментів.

Збереглися відомості про метрикальні записи, які велися в церкві на протязі кількох століть. Станом на 1937 р. були всі метрики від 1784 р. по 1937 р. Бракувало лише однієї метрикальної книги уроджених з Мігови від 1.03.1898 р. до 22.09.1914 р. [8, док. 25]. Можемо зі впевненістю стверджувати, що початок сільській, громадській школі дала дяківська школа. При церкві була парафіяльна школа – “дяківка”. “Дяківкою” називалася тому, що учителем, як правило, був місцевий дяк, один з небагатьох на той час освічених людей у селі. У хаті дяка відбувалося навчання. У 1836 р. у Мігові дяк В. Качмар навчав тільки п’ятьох хлопчиків. Щорічно він отримував 60 фл. за свою працю.

Українське духовенство чудово розуміло, що для полегшення становища українського населення найкращим засобом є поширення освіти. Велика заслуга в розвитку шкільництва належала о. Данилові Гемольтовичу, настоятелю і декану в Добромулі (1839–1859 рр.) – повітовому наглядачеві народних шкіл. Кількість шкіл у Добромульській окрузі зросла з 5 у 1846 р. до 20 у 1852 р. У 1865 р. повітовий урядник Тернер організував ще 12 шкіл. Своїми виступами українською мовою він надихав зневірених селян і багато зробив для підвищення культурно-освітнього рівня населення Добромульщини.

Приміщення школи було збудоване громадою села Мігово. Цеглу випалювала громада з місцевої глини на території в ур. Рошишка. Спочатку приміщення школи (долішня школа) вміщало дві класні кімнати і квартиру для вчителя. До 1945 р. школа мала 4 класи. За часів Австро-Угорщини і Польщі був один вчитель початкових класів. Вчителі були, переважно, польської національності. Відомі прізвища деяких вчителів – Збелетовська, Райзер. До 1939 р. у школі навчалось 113 учнів. Навчання велось на польській мові. Після війни 1945 р. вона стала семирічною, працювало тут 12 вчителів.

Ліси, якими є заліснені місцеві гори, сприяли розвитку деревообробних промислів [1, с. 16]. За часів Австро-Угорщини і Польщі ліси на території села мали чітко визначене підпорядкування. У XVII ст. місцеві володарі краю без дозволу польського короля не мали права вирубувати ліс, який знаходився на території їх маєтків. Пізніше одні ліси належали до державної власності і називалися “Камеральними”, інші належали парафіяльній громаді, тобто церкві, і називалися “ерекціональними”. Також зустрічалося назви “Громадський ліс” і “Міський ліс”, що свідчать про підпорядкування першого – громаді села, а другого – управі міста Добромуля. У селі знаходимо сліди водяного тартаку (пилорами), який знаходився навпроти садиби родини Микити на території, де тепер шкільна спортивна площа. Він приводився в рух за допомогою води гірського потоку.

У 1837 р. в Міговій збудували приміщення Надлісництва, де працював головний лісничий і бухгалтерія. Надлісництву підпорядковувались лісництва сіл Катина, Кvasенина, Юркова, Арламів (Єрламів) і т. д. Після Другої Світової війни до 1947 р. у приміщенні лісництва був табір військовополонених німців і угорців. За річкою, навпроти Матіяшів (Максима) знаходилось кладовище військовополонених німців і угорців. Нині воно занедбане.

З 1772 р. по 1918 р. Галичина входила до складу Австро-Угорщини. Тоді було збудовано багато якісних доріг, залізниць. Окремі ділянки дороги в Мігово під час Великої війни будували полонені італійці. Австрійці були ініціаторами будівництва “нової дороги” з Мігово до Добромуля, бо “стара дорога” була незручною через те, що в багатьох місцях доводилося перетинати річку. Про це зафіксовано в “Протоколі парохії Мігова, Велике 1901–1940 рр.”, контракт купівлі ґрунту під дорогу складений у 1914 р. [8, док. 30]. Закінчили дорогу між Міговою і Добромулем за часів Польщі. У 1848 р. через Мігову пройшли російські війська для придушення повстання в Угорщині. У 1860–1870 рр. село охопила епідемія холери. Людей хоронили в ур. Рошишка.

У 1908–1910 рр. через село було визначено план проведення залізниці. Залізниця мала з'єднати Добромиль зі Сяноком. Та цей план так і не став реалізований, оскільки, на перешкоді стала Перша світова війна, яка привела до розпаду Австро–Угорської імперії. Звичайно, що й дороги і залізниці, які будувалися за Австро–Угорщини мали велике стратегічне значення.

У 1914 р. в село прийшли російські війська, які простояли до весни 1915 рр. Один з фронтів стояв на Карпатському перевалі біля Сяноку. У період між Першою і Другою світовими війнами життя сільського населення було особливо важким. У цьому гірському регіоні важко було знайти гідно оплачувану роботу, був відчутний брак родючих земель. Всі ці чинники спричинили в цей час масову економічну еміграцію наших земляків за кордон. Місцеве населення, здебільшого, займалося рільництвом. Ті, що працювали на ріллі, мали різний статус, зокрема: газда (господар–рільник) – власник землі; наймити, які наймалися на службу до газд, часто згадуються в церковних книгах, як слуги при рільництві, зарібники в рільництві, зарібники денні. Зустрічаємо також і людей робітничих професій. Були мешканці села, які працювали робітниками в солеварнях Саліни [9].

Осередки “Просвіти”, які виникали в Галичині наприкінці XIX – на початку ХХ ст. відігравали важливу роль у зміцненні національної самосвідомості українського населення, у піднесенні його культурного рівня. У 1911 р. в Добромильському повіті діяло 9 читалень, зокрема, в Мігові, Княжполі, Тарнаві, Боневичах, Старяві [6, с. 211].

У Мігові при читальні “Просвіти” був драмгурток, який ставив чудові вистави. На галявині біля Микити “Просвіта” організовувала народні гуляння, фестини, а на “платках” біля плебанії – обжинки. З нагоди великих свят відбувалися різні ігри, забави. Новий дім “Просвіти” був збудований в 1927 р. і освячений священиками о. Заболоцьким з Мігови і отцем Дутко з Княжполя. В домі “Просвіти” працювали бібліотека, кімната для репетицій, магазин. За радянських часів дім “Просвіти” був перетворений у клуб. Знесений був у 80-х рр. ХХ ст. Його минуле місцезнаходження – нині пуста територія навпроти пошти, по сусідуству з греко-католицьким храмом.

З приходом радянських військ на наші терени, в селі у приміщенні колишнього Надлісництва, колишньої німецької комендатури, розмістилася прикордонна застава. У 1969–1970 рр. у районі кордону в с. Квасинина збудували нову двоповерхову заставу. Наказом Голови Державного комітету у справах охорони Державного кордону України №73 від 19 лютого 1997 р. прикордонній заставі “Мігово” присвоєно почесне

найменування “імені Українського козацтва”, а 8 жовтня 1997 р. сталася довгоочікувана подія – відкриття нової іменної застави. Крім цього, “новонароджений” підрозділ став першим іменним саме на теренах незалежної України.

Література:

1. Атлас. Львівська область. Головне управління геодезії і картографії при раді міністрів СРСР. – Москва, 1989.
2. Гелитович М. Ікони Старосамбірщини XIV–XVI ст. зі збірки Національного музею у Львові імені Андрея Шептицького. – Львів: Свічадо, 2010. – 240 с.
3. Маловідома пам'ятка іконопису // Арка. – 2008. – квітень Ч. 8.
4. Громик В. Мігово. Церква Успіння Пресв. Богородиці / Віктор Громик // Дерев'яні церкви Галичини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://decerkva.org.ua/mihovo.html>
5. Національний музей ім. Андрея Шептицького у Львові. Рк. 717. Євангеліє-тетр кін. XVI ст. Велике (Добромиль)
6. Кріль М. Старосамбірщина. Історія і культура / Михайло Кріль. – Львів: Піраміда, 2009. – 600 с. + 24 іл.
7. Лазарик І. Добромиль та околиці: Історико-краєзнавчий нарис / Ігор Лазарик. – Коломия, 1999. – 356 с.
8. Архів церкви: Протоколь дійствій парохії Мігова 1901–1940 pp.
9. Архів церкви: Протоколъ предбрачный. Т.1. Мигова–Велике 1901–1909 pp.
10. Слободян В. Церкви України: Перемиська єпархія / Василь Слободян. – Львів, 1998. – 864 с.
11. Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich wydany/ Pod red. B.Chlebowskiego, W.Walewskiego / F.Sulimierskiego. – Warszawa: Nakładem W.Walewskiego, 1889. – S.318.

Myhajlo GACHAN

THE HISTORY OF THE VILLAGE MIGOVO AND THE POSSIBILITY OF ITS INVOLVEMENT IN THE TOURISM SECTOR

The history of the village Mihovo Starosambirskyi district, L'viv region is considered. Various periods of its history, including the time of stay in the Austro-Hungarian Empire and Poland is analyzed. The questions of functioning in the village parish church is separately considered. The history public school, the forestry, and the frontier post are described. The suggestions for the opportunities to promote tourism in the village are given.

Key words: village, church, school, forestry, Mihovo.

Ольга ЦИМБАЛА

*Львівський інститут економіки і туризму,
застідувач музею, викладач*

Ольга СТАХІВ

студентка

КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНА СПАДЩИНА КНЯЖОГО ЗВЕНИГОРОДА

Проаналізовано історію та сучасний стан розвитку княжого Звенигорода, охарактеризовано основні об'єкти культурно-історичної спадщини. Окреслено шляхи туристичного освоєння Звенигорода.

Ключові слова: Звенигород, культурно-історична спадщина, розкопки.

“*Нема на світі нічого вічного, а найбільш скроминаочими є велич і слава людей, народів, міст та держав. Такі і тим подібні думки напливають до голови кожному, що нині отинившися в Звенигороді, одному з багатьох сіл Бобреччини, усвідомить собі, що стойть на шматку історичної землі, повному ще недобутих і нерозгаданих скарбів давнього минулого, окутаному лстенданами та світлими історичними споминами*” [6, с. 23]. Саме так, ще в 20-х рр. ХХ ст. галицький краєзнавець М. Голубець розмірковував над історичною долею Звенигорода, який зазнав і героїчної слави, і великого забуття. Отож, Звенигород – село, розташоване у Пустомитівському районі, за 20 км від Львова. Загальна чисельність населення складає приблизно 1150 осіб. Воно зберігає за собою статус адміністративного центру – тут знаходитьться Звенигородська сільська рада, у підпорядкування якої входять довколишні села: Відники, Гринів, Коцурів, Шоломинь.

Сьогодні село начебто нічим особливим не відрізняється від інших. Але це лише на перший погляд. Адже якщо перегорнути сторінки літописів, стає зрозуміло, що Звенигород має славне минуле, як значний економічний, політичний і культурний осередок. Колись, ще до виникнення Львова, він був великим містом, градом, слава якого лунала далеко по староруських землях, столицею окремого князівства. Тут часто схрещувались у битвах мечі, якими відважні звенигородці громили полчища численних ворогів, процвітали промисли, сходились важливі торговельні шляхи, правили князі, про яких писали літописці, споконвіку жили героїчні люди, на яких тримався і ріc Звенигород.

У міжвоєнний період було опубліковано невеликі наукові розвідки про Звенигород, серед інших варто виділити археологічне дослідження Я. Пастернака [15] та історико-краєзнавчу публікацію М. Голубця [6]. Наукове зацікавлення Звенигородом тісно пов’язане з проведеним

археологічних розкопок, що розпочались з 50-их роках ХХ ст. і з певними перервами тривають до нашого часу. Перша наукова археологічна експедиція у Звенигороді була проведена в 1953-1955 рр. працівниками Львівського історичного музею за ініціативою археолога Ігоря Свешнікова [3]. Загалом, серед українських науковців, що зробили значний внесок у дослідження Звенигорода, варто назвати І. Свешнікова [18], О. Ратич, В. Гупало [8], В. Грабовецького [7], В. Лабу [12] тощо. Однак, сучасні дослідження щодо популяризації культурно-історичної спадщини Звенигорода, розвитку його туристично-рекреаційних ресурсів практично відсутні. Саме тому метою статті є спроба виділити основні об'єкти культурно-історичної спадщини, збережені у колишньому княжому місті, та окреслити можливості їх популяризації.

Звенигород – стародавнє місто Галицької землі. Археологічні знахідки дозволяють припускати, що на місці сучасного Звенигорода стоянка мисливців існувала ще 15 тис. р. тому. Виявлено низку пам'яток пізньшого періоду. Очевидно, це дало поштовх до розвитку тут повноцінного укріпленого міста, яке формувалось поступово, наприкінці I тис. н. е. і відіграло значну роль у політичному та економічному житті Південно-Західної Русі XI – першої чверті XIII ст. Відомо, що в XI ст. Звенигород належав до багатьох давньоруських міст, за володіння яким розпочалася війна між сусіднimi князями. Епізод цієї боротьби привернув до себе увагу всієї Давньої Русі і рукою монаха Києво-Печерського монастиря був занесений у давньоруський літопис. Відтак, перша літописна згадка про Звенигород відома з “Повісті временних літ”: у Лаврентіївському списку – з 1086 р., в Іпатіївському – з 1087 р.

Причиною появи Звенигорода на сторінках літопису стало повідомлення про вбивство під воротами фортеці володимирського князя Яropolка [18, с. 7–8].

“В літо 1086 повернувся Ярополк із Польщі і уклав мир із Володимиром Мономахом. І пішов Володимир назад князювати у свій Чернігів. А Ярополк сів у місті Володимирі. Та знову почалися чвари. Ярополк виступив проти удільних князів і не дійшовши до Звенигорода був убитий проклятим Нерядцем, якого напоумили злі люди. Лежав Ярополк на возі і його проткнули шаблею, і тоді підвівся Ярополк, висмикнув із себе щаблю, і скрикнув голосно: – Ох, таки спіймав мене ворог! Проклятий Нерядець утік, а Ярополка поклали отроки на коня і повезли у місто Володимир, а звідти...” [13].

Саме ж слово Звенигород, найімовірніше, утворилося семантичним способом: від давньоруського “звенигород” – це укріплене місце, град,

де дзвонили у дзвони під час наближення ворога. Не випадково, на гербі і прaporі сучасного Звенигорода зображені дзвони [7, с. 25].

Хронологія важливих подій з історії Звенигорода загубилася у глибині тисячоліть, адже ще в дописемний період тут оселилися люди, про що свідчать результати археологічних розкопок. Так, встановлено, що місце теперішнього Звенигорода було заселене на початку бронзової доби, тобто чотири тисячі років тому. Під час археологічних розкопок тут виявлено могильники землеробсько-скотарських племен бронзової доби II тисячоліття до н. е., поселення ранньозалізної доби початку I тис. до н. е., численні пам'ятки перших століть н. е.

В VI–V ст. до н. е. на Звенигородщині з'явилися кочові скотарські племена скіфів. Доказом їх перебування є знайдені листовидне бронзове вістря на список, характерна для них тригранна бронзова стріла та ін. На території Звенигорода виявлені пам'ятки перших століть до н. е. Цікавими знахідками є римські монети імператорів Траяна, Гадріяна, Антоніна (I–II ст. н.е.). Вони, безсумнівно, свідчать про зв'язки тодішнього Звенигорода з Римською імперією. У VII–VIII ст. долину річки Білки заселяли бужани. Ці племена займалися землеробством, мисливством, торгівлею [18, с. 5].

XI–XIII ст. – це період найбільшого розквіту і піднесення Звенигорода, який входив до складу Київської Русі. Місто розвивалось поступово: тут вдосконалювались ремесла, осідали купці, сюди надходила данина з навколишніх поселень. Родючі землі, природні багатства, зокрема, велика кількість болотної руди, добре захищене річкою Білкою місце, розташоване на перехресті шляхів, що вели від Володимира-Волинського до Галича, і землі Угорської та від Києва до Перемишля й землі Лядської, – усе це сприяло швидкому розвитку ремесл і торгівлі. Відомо, що в XI ст. Звенигород належав до багатих давньоруських міст, за володіння якими розпочинається боротьба між сусідніми князями, що і стає причиною появи міста на сторінках літопису наприкінці XI ст.

В XII ст. окремими територіями галицької землі володіли правнуки могутнього київського князя Ярослава Мудрого – князі Ростиславичі: Рюрик, Володар і Василько. Рюрик князював у Перемишлі, Василько – у Теребовлі, Володар – спочатку у Звенигороді, а після смерті Рюрика у Перемишлі. Після смерті Володаря Звенигород у 1124 р. переходить у руки його сина Володимирка, батька відомого і славного галицького князя Ярослава Осмомисла. З того часу до 1144 р. Звенигород стає столицею князівства і набуває свого найбільшого розквіту. У першій половині XII ст. давньоруські ремісники почали виготовляти

продукцію для збуту на ринках у Звенигороді. Цьому сприяла діяльність Володимирка, який, розширяючи кордони, приєднував сусідні землі, збільшував внутрішній ринок. Розвивались торговельні зв'язки, зростало політичне і економічне значення міста. Очевидно, за Володимирка з'явились у Звенигороді й кам'яні монументальні споруди – храм і палац XII ст., рештки яких відкрито під час розкопок городища у 1965–1972 рр. До цього ж часу відноситься й побудова дерев'яної П'ятницької церкви на торговельному майдані, залишки якої вивчено у 1977–1978 рр. Місто було настільке підготовлене до оборони, що в 1125 році, коли брат князя Володимирка Ростислав хотів захопити його, зробити це не вдалося. Навіть тривала облога Звенигорода не дала наслідків; з півночі, заходу і півдня місто оточене недоступними болотами, а зі сходу – міцними острогами, за якими стояло три тисячі воїнів [18, с. 9].

У 1126 р. брат Володимирка Ростислав помер. Його володіння (Перемишльське князівство) Володимирко приєднав до Звенигорода. В 1141 р. до нього було приєднане Теребовлянське князівство. Внаслідок об'єднання Володимирком розпорощених князівств у одне ціле зросли могутність і політичний авторитет Галицько-Волинської держави, міцніла і розвивалась її тогочасна столиця Звенигород. Однак у 1144 р., після фактичного об'єднання Галицької землі, Володимирко переніс столицю з Звенигорода до Галича. Проте сильна і недоступна звенигородська фортеця і далі залишалася надійною опорою Володимирка. Того ж року київський князь Всеволод намагався здобути Звенигород. Однак двічі зазнав поразки.

В 1152 р. у Галичі несподівано помер Володимирко, а вся його спадщина дісталась сину Ярославу, званому Осмомислом. До нього звертається автор “Слова о полку Ігоревім” зі словами: “...Галицький Осмомисл Ярославе! Високо сидии ти на своїм золотокованім престолі, підперши гори угурські своїми заливними військами, заступивши королеві дорогу, зачинивши ворота на Дунаї ...” [18, с. 12]. Ще кілька разів літописці згадували про Звенигород, оповідаючи про князювання Романа (1206–1208 рр.), Мстислава Удатного, який у 1221 р. віддав Звенигород в управління боярину Судиславу. Восстання Звенигород згадується у літописі в 1235 р. у зв'язку з боротьбою Михайла Чернігівського і Данила Галицького за київський престол.

Через п'ять років орди хана Батия здобули усі міста, залишаючи на їх місці попіл. На початку 1241 р. ординці підійшли до Звенигорода. Літопис не згадує про захоплення Звенигорода Батиєм, але шар попелу на городищі і людські кістки свідчать про те, що його спіткала гірка

доля. Зникають про Звенигород літописні звістки, а його місце і роль перебирає на себе княжий Львів. Занепад міста пояснюється не лише тим, що воно було розгромлене татарами. Звенигород втратив своє значення як політичний і торговельний центр, не маючи близьких ринків збуту, що поступово переходили до Львова. Навіть під час походу польського короля Казимира на Галичину 1340 і 1349 рр. про Звенигород літописці не згадали. Та все ж впродовж XIV–XV ст. землі Галицько-Волинського князівства, а у їх складі і Звенигород, захопили польські феодали. У період національно-визвольної війни 1648–1654 рр. біля Звенигорода двічі проходили козаки гетьмана Б. Хмельницького. У 1676 р. село зруйнували турки [7, с. 25].

Поступово, втративши значення великого міста, Звенигород довго залишався містечком Речі Посполитої без права міського самоуправління. У XVIII ст. він разом з навколишніми селами входив до Бережанської волості, яку мав у приватній власності великий польський магнат, коронний гетьман Адам Сенявський. Звенигород поділявся на дві частини – панську і селянську. Селяни жили за валами окремими господарствами, які в тогочасних актах називалися дворищами. Таких дворищ на карті 1766 р. вказано 26 [18, с. 27]. З 1772 р., внаслідок першого поділу Речі Посполитої, західноукраїнські землі ввійшли до складу Австрійської імперії. Про скасування панщини в австрійський час у селі нагадує пам'ятний хрест.

У 1918 р. в селі з місцевих мешканців була сформована сотня – понад 135 стрільців, що входила до складу 3-го куреня 24-го піхотного полку Українських січових стрільців. Звенигородська сотня приймала участь у бойових діях під час українсько-польської війни 1918–1919 рр.

У 1987 р. Звенигород урочисто відсвяткував своє 900-річчя. Був збудований соціально-культурний комплекс та проведенні роботи благоустрою села. Зокрема, розбудовано міні-містечко, що включає ансамбль будівель, де знаходиться школа, сільська рада, Будинок “Просвіти”, магазини, бібліотека тощо. Тоді ж збудовано приміщення музею, що своїм зовнішнім виглядом нагадує фортецю [4, с. 3]. На честь першої згадки у центрі села зведенено монумент, що поєднує у собі арку та 4 скульптури – Літописця, Воїна, Землероба і Матір, як берегиню життя. Арка зі звонами символізує об’єднання трьох князівств – Перемишльського, Теребовлянського та Звенигородського.

ХХІ ст. вже встигло внести кілька яскравих сторінок у хронограф Звенигорода. Так, 24 серпня 2006 р., у день Незалежності України, тут відбулися урочистості з нагоди дня родини Крушельницьких. Львівський музей Соломії Крушельницької переніс святкування зі

Львова у с. Звенигород, в якому жив і похований дід Соломії Крушельницької – Григорій Савчинський [1; 2; 14; 17].

Сакральна спадщина села представлена двома діючими храмами. Дерев'яна церква св. Миколая збудована на місці попередньої у 1891 р. Знаходиться у північній частині села. У плані – тризрубна триверха будівля великих розмірів. Складається з квадратної в плані нави, до якої зі сходу прилягає гранчастої форми вівтар з прибудованими ризницями, а з заходу – прямокутний бабинець з прибудованим по осі маленьком присінком[9; 19; 21].

Серед пам'яток історії до сьогодні зберігся в Звенигороді символічний хрест, споруджений на честь скасування панщини 1848 р. Посеред села насипана курганна могила, посвячена пам'яті жертв сталінських репресій та Українських січових стрільців, які полягли за волю України. У селі діє музей історії давньоруського міста Звенигорода. Експозиція розгорнулась у сучасному будинку, спеціально побудованому для музею. У загальнюючи, варто зазначити, що археологічна спадщина, геройчна історія княжого Звенигорода, збережені пам'ятки населеного пункту, діючий музей та мальовнича місцевість є доброю основою для формування тут цікавого туристичного продукту. Реальні можливості залучення туристів продемонстрували проведені тут у наш час два фестивалі, які нагадали про славне минуле столичного града і перспективні шляхи розвитку.

Література:

1. Барна В. Савчинський Григорій Онуфрійович //ТЕС. – Тернопіль: ВАТ ТВПК “Збруч”, 2008. – Т. 3. – С. 218.
2. Бреєва В. Пам'яті Григорія Савчинського: [до 190-річчя від дня народж. священ.] / В. Бреєва // Свобода. – 1995. – 24 січня.
3. Булига О., Пономарьова Т. Археологічні матеріали Ігоря Свешнікова у фондах Рівненського обласного краєзнавчого музею [Ел. ресурс]. – Режим доступу: <http://archive.is/2HoF#selection-155.0-171.26>
4. Василечко В. Звенигород. Через віки до днів теперішніх // Голос народу. – 2013 р. – 8 червня. – № 23 (1411). – С. 3.
5. Влох М. Винники. Звенигород. Унів та довкільні села: історично-мемуарний збірник. – Чікаго, 1970. – 527 с.
6. Голубець М. Белз–Буськ–Звенигород. – Львів, 1927. – 32 с.
7. Грабовецький В. Звенигород. – Львів. – 1959. – 67 с.
8. Гупало В. До питання про особливий тип гончарних мисок зі Звенигорода // Wczesne średniowiecze w Karpatach polskich. – Krosno, 2006. – S. 373–389.

9. Дерев'яні церкви Галичини. Звенигород. Церква св. Миколи [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://decerkva.org.ua/zvenyhorod>.
10. Закалик Б. Пустомитівщина: історико-краєзнавчий нарис / Б.Закалика. – Пустомити, 2003. – 204 с.
11. Історія міст і сіл Української РСР. Львівська область / редакційна колегія: Маланчук В. [та ін.]. – Київ: Головна редакція Української Радянської енциклопедії АН УРСР, 1968. – 979 с.
12. Лаба В. Літопис парафії Звенигород від давніх часів до 1939 року / Василь Лаба. – Львів, 2011. – 52 с.
13. Літопис руський за Іпатським списком / Пер. з давньорус. Л. Махновця; Відп. ред. О. Мишанич. – К.: Дніпро, 1989. – 591 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/litop/lit10>.
14. Медведик П. Один із славетного роду: (до 190-річчя Г. Савчинського) // Тернопіль. – 1995. – № 1. – С. 54.
15. Пастернак Я. Нові археологічні набутки музею Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові за час від 1933–1936 // ЗНТШ. – Львів, 1937. – Т. CLIV. – С. 247.
16. Пшик В. Укріплені міста, замки, оборонні двори та інкастельовані сакральні споруди Львівщини XIII–XVIII ст. – Львів, 2008. – 240 с.
17. Савчинський Г. Звенигород [Текст]: ліричні поезії, віршовані гуморески, казки, притчі і байки, прозові твори / Упоряд. П. Медведик. – Т., 1993. – 87 с.
18. Свєшніков І. Звенигород: Краєзнавчий нарис. – Львів: Каменяр, 1987. – 48 с.
19. Слободян В. Історія парафії УГКЦ Пустомитівщини / В. Слободян, Б. Закалик. – Львів, 2009. – 110 с.
20. Ханас В. Нехай лунають мелодії літописного Звенигорода // Тернопіль вечірній. – 1995. – 25 січня.
21. Царик З., Царик М. Дерев'яні церкви та дзвіниці Бібреччини. – Львів-Бібрка, 1996. – 126 с.

**Olga TSYMBALA, Olga STAKHIV
CULTURAL AND HISTORICAL INHERITANCE
OF PRINCELY ZVENYGOROD**

History and modern development of princely Zvenigorod are analysed in the article, the basic objects of cultural and historical inheritance are described. Ways of the tourist mastering of Zvenigorod are outlined.

Key words: Zvenigorod, cultural and historical inheritance, archaeological excavations, museum.

ТУРИСТИЧНІ РЕСУРСИ ХОДОРІВСЬКОГО ОПІЛЛЯ

Висвітлено історико-культурні туристичні ресурси населених пунктів Жидачівщини, що входять до району Опілля. Зокрема, представлено пам'ятки, пов'язані з історичними подіями та видатними особами, пам'ятки оборонного будівництва, сакральні споруди тощо.

Ключові слова: культурна спадщина, туризм, ресурс, маршрут.

Рельєф Жидачівського району Львівської області доволі різноманітний і умовно поділяється на три геоморфологічні райони. Один з них – відроги Поділля, який називається Бібрсько-Перемишлянське Опілля, що має загальний схил до Дністра, куди стикають його ліві притоки [3]. У народі цей етнографічний район називають Ходорівським Опіллям. Він багатий культурною спадщиною, адже тут знаходитьться значна кількість археологічних об'єктів, пам'яток, пов'язаних з історичними подіями та видатними особами, пам'яток оборонного будівництва, сакральних споруд – пам'яток народної архітектури тощо, які можна і варто зауважити для розвитку туризму на Львівщині. У даній статті ми розглянемо найцікавіші об'єкти культурно-пізнавального та релігійного туризму детальніше.

З метою популяризації звичаїв та етнокультурних особливостей ополян, 21 липня 2013 р. у с. П'ятничани відбувся етнофестиваль “П'ятничанска вежа”, на якому відбулися виступи як місцевих фольклорних колективів, так і відомих артистів. Водночас проходили майстер-класи із народної вишивки та бісероплетіння, відвідувачі мали змогу придбати витвори народних умільців. Завершили дійство показові лицарські бої.

У західній частині села знаходиться мурована вежа – пам'ятка оборонного будівництва, яка є характерним укріпленням мисового типу. Перша писемна згадка про неї датується 1454 р. У 1494 р. цей об'єкт згадується як оборонний двір родини Внучків.

Для зауваження громадян до надбань національної та світової культурної спадщини у багатьох містах та селах України створюються та функціонують музеї як науково-дослідні та культурно-освітні заклади [5 закон]. П'ятничанска вежа є філією Львівської галереї мистецтв, на другому і третьому ярусах якої розташована експозиція музею-заповідника. Тут можна оглянути археологічні знахідки з

території колишнього оборонного двору, фотоілюстрацію реставраційних робіт вежі тощо.

Історико-краєзнавчі музеї діють при загальноосвітніх школах Жидачівщини, зокрема, у Ходорові, Бортниках, Підністрянах, Дев'ятниках та ін. Їх експозиції використовуються при вивчені учнями шкіл навчальних предметів. Відвідування музеїв сприяє збереженню та примноженню народних традицій. Так, наприклад, у с. Дев'ятники на базі місцевої школи створено історико-краєзнавчий музей, який містить такі розділи: археологічна Жидачівщина, топоніміка, культура, церква, народознавство, національно-визвольна боротьба жителів села тощо. Літературно-краєзнавчий музей с. Підністряни знайомить відвідувачів із життям та творчістю братів Олійників: Івана, Степана та відомого письменника Романа Рахманного, що зробили великий внесок у народну скарбницю. Шкільний краєзнавчий музей с. Бортники започаткований місцевим мешканцем, художником Степаном Крегенбільдом. Тут можна оглянути чисельні експонати з історії села, пов'язані з життям та побутом населення. Представлені у музеї і давні історичні документи, а також працює виставка полотен художника.

Національно-патріотичному вихованню підростаючого покоління сприятиме й відвідування музею Ярослави Стецько та національно-визвольної боротьби, що був відкритий 2010 р. у с. Юшківці. Ярослава Стецько – одна із сподвижниць національного руху, яка у свій час була директором школи (тоді ще Анна Музиківна), де і розташований музей. Тут діють дві експозиції. В одній представлено особисті речі Слави Стецько (книги, відзнаки, одяг), друга присвячена історії та видатним постатям українського визвольного руху. Безперечно, с. Юшківці вже само по собі заслуговує на увагу як пам'ятне місце, чия історія тісно пов'язана з значущими історичними подіями. У 1943 р. у с. Юшківці була змонтована друкарня “Полтава”, яка спочатку знаходилась у підвалі школи, а пізніше перенесена в криївку під будинком одного з мешканців [2, с. 118]. Відомо, що у грудні 1944 р. тут побував Роман Шухевич – Чупринка [2, с. 119]. Село Бертешів теж було центром національно-визвольної боротьби. На початку 1943 р. тут вирішили створити підпільний видавничий центр ОУН-УПА. У криївці, на глибині майже 3 м від поверхні землі розміщувалась підпільна повстанська друкарня під кодовою назвою “Вінниця”, що проіснувала до 1945 р. [1, с. 228–229].

Жителі району бережуть пам'ять про своїх відомих земляків та національних героїв. Про це, зокрема, свідчить той факт, що ледь не в кожному селі насипані символічні могили борцям за волю України. На фасаді школи у смт Нові Стрілища встановлено меморіальну дошку провіднику ОУН Миколі Лебедю.

Існує також значна кількість пам'ятників на згадку про відомих діячів української історії, зокрема пам'ятники Т. Шевченку знаходяться у Ходорові (1992), Баківцях (1989), Городищі, Городищенському, Грушевицях, Нових Стрілищах, Соколівці; пам'ятники І. Франку – в Ходорові (2005) та Бортниках, Б. Хмельницькому – в Ходорові (1995) та Отиневичі.

Жидачівщина багата об'єктами пізnavального та релігійного туризму. У північній частині району знаходиться с. Борусів. У місцевому дерев'яному храмі Різдва Пресв. Богородиці (1723) знаходиться оригінал чудотворної ікони Матері Божої. Чотири кілометри звідси на південний захід розташовані Бориничі – відоме у Галичині відпустове місце. Хрестова в плані дерев'яна церква Преображення Господнього (1859) та цілоще джерело щороку (19 серпня) приваблюють паломників.

Село Старі Стрілища, що знаходиться на північному сході Жидачівського р-ну, також є місцем особливого зацікавлення. Колись поблизу села знаходився монастир оо. Василіян. У місцевій церкві зберігається копія чудотворного образу Христа-Спасителя, оригінал якого знаходився у монастирі.

Важливим об'єктом у туристичних маршрутах повинні стати пам'ятки народної архітектури – дерев'яні сакральні споруди. Серед найстаріших опільських церков Жидачівщини варто виділити церкву Св. Миколая (1669) в Ліщині, Св. Духа (1772) у Дроховичах і Добрівлянах, Різдва Пресв. Богородиці (1772) в Чорному Острові, Введення в храм Пресв. Богородиці (1772) в Квітневому, Різдва Пресв. Богородиці (1777) в Новосільцях, Покрови Пресв. Богородиці (1782) в Лучанах, Івана Богослова (1802) в Юшківцях та інші.

Окремої уваги заслуговує церква Введення в храм Пресв. Богородиці у Вибранивці, яка збудована 1910 р. Споруда однокупольна, має оригінальну округлу форму. Храмів такої рідкісної форми дослідники налічують лише три у світі. Вона споруджена з тесаного каміння, а в середині обкладена цеглою. Колись її будував граф Лось як костел, але, оскільки, стіни не витримували звуку органів і тріскали, граф вирішив

віддати її громаді під церкву. Тут же, поблизу будівлі церкви, похована сім'я графа.

Цікавими об'єктами для розвитку туризму у районі можуть послужити державний заказник “Діброва”, загальною площею 830 га (м. Ходорів), гора Бакоцино – заповідна перлина Жидачівщини (с. Новошино), парк XIX ст. (с. Підністяряни), алея вікових лип у селах Пчани та Бортники, тополя чорна (осокір) у с. Баківці, яку, ймовірно, посадив Богдан Хмельницький.

На території Опілля в межах Жидачівського району знайдено низку археологічних об'єктів. Наприклад, давній курган (біля м. Ходорів), поселення I – II ст. н. е. (Вибранівка), багатошарове поселення I ст. н. е. (Борусів), могильник давньоруського часу (Городище), поселення енеоліту (Заліски), поселення I– III ст. н. е. (Бертишів), поселення ранньозалізного періоду VIII – VI ст. до н. е. та давньоруського часу XII – XIV ст. (Отиневичі) та X–XIII ст. н. е. (Дуліби), могильник XI – XIII ст. (Городищенське) та багато інших, які можуть стати доброю базою для розвитку туризму.

Література:

1. Лаба В., Крайківський С., Кобрин І. Історія села Бертешів. – Львів, 2007. – 239 с.
2. Лаба В., Стасів Л. Історія села Юшківці. – Львів, 2010. – 180 с.
3. Культурна спадщина, туризм, рекреація. [Електр. ресурс]. Режим доступу: <http://zhydachivrairada.com.ua/cultural-heritage-and-tourism/>
4. Музеї Жидачівщини. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.bibliotekazh.com.ua/Muzei_Jidačivščiny.
5. Закон «Про музей та музейну справу» від 29 червня 1995 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>
6. Шематизм Стрийської єпархії Української Греко-Католицької церкви. – Дрогобич: Коло, 2011. – 504 с.

Nataliya LYSYK

TRAVEL RESOURCES OF KHODORIV OPILLYA

Deals with the historical and cultural tourism resources of Zhydachivschyna, particularly of ethnographic region Oppillya. The sites associated with historical events and prominent personalities, defense constructions and sacred buildings are presented in the article.

Key words: cultural heritage, tourist resources, memorial monument, museum, educational tourism, religious tourism, tourist route.

Наукове видання

ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ ПАМ'ЯТКИ ПРИКАРПАТТЯ ТА КАРПАТ – ВАЖЛИВІ ОБ'ЄКТИ В РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ

Збірник матеріалів

*II Всеукраїнської науково-практичної конференції
(Львів, 24-25 квітня 2014 р.)*

Відповідальний редактор
Берест Р. Я.

Технічний редактор
Kim Г. O.

Підписано до друку 10.04.2014.
Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Гарнітура «Minion Pro». Друк офсетний.
Обл.-вид. аркуш 13,2. Умовн. друк. арк. 13,9.
Наклад 300 прим. Зам. № 1573

Друк: ТзОВ «Компанія “Манускрипт”»
вул. Руська, 16/3, м. Львів, 79008
тел./факс: (032) 235-51-40

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготовників і розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК № 3628 від 19.11.2009 р.